

**EUROPEAN
REFORMS
BULLETIN
2020 No1**

European Reforms Bulletin

2020

scientific peer-reviewed journal

No. 1

Founded and edited by Centre for European Reforms Studies, a.s.b.l. Grand Duchy of Luxembourg (Registre de commerce et des sociétés, Luxembourg, F 10.340, siège social: L-1541 Luxembourg, 36, boulevard de la Fraternité).

Tel.: +352661261668

e-mail: bulletin@email.lu

http://cers.eu.pn/bulletin.html

Editorial board: Yeskov S. (D.Sc., Assoc. Prof., Luxembourg, editor-in-chief), Zaiets O. (PhD, Assoc. Prof., Luxembourg, deputy editor), Dymarskii Ia. (D.Sc., Prof., Russian Federation), Kaluzhnyi R. (D.Sc., Prof., Ukraine), Karchevskiy N. (D.Sc., Prof., Ukraine), Korystin O. (D.Sc., Prof., Ukraine), Kretova A. (PhD, Russian Federation), Nedodaieva N. (D.Sc., Prof., Israel), Rozovskiy B. (D.Sc., Prof., Ukraine), Zablodska I. (D.Sc., Prof., Ukraine).

European Reforms Bulletin is an international, multilingual (English, Ukrainian, Russian), scholarly, peer-reviewed journal, which aims to publish the highest quality research material, both practical and theoretical, and appeal to a wide audience. It is an official bulletin of the Centre for European Reforms Studies and is published 4 times a year (quarterly). It includes articles related to legal and economic issues of reforms in European Union and Europe-oriented countries, including efficiency and experience of these reforms, comparative studies on all disciplines of law, cross-disciplinary legal and economic studies, and also educational issues. It welcomes manuscripts from all over the world, in particular from countries which made European choice recently. It accepts articles from professional academics, researchers, experts, practitioners and PhD students.

Responsibility for the accuracy of bibliographic citations, quotations, data, facts, private names, enterprises, organizations, institutions and government bodies titles, geographical locations etc. lies entirely with authors. All the articles are published in author's edition. Authors must accept full responsibility for the factual accuracy of the data presented and should obtain any authorization necessary for publication. The editorial board and the Centre for European Reforms Studies do not always share the views and thoughts expressed in the articles.

The editorial board reserves the right to refuse any material for publication and advises that authors should retain copies of submitted manuscripts and correspondence as material cannot be returned. Final decision about acceptance or rejection rests with the editor-in-chief and editorial board. By submitting an article for publication author declares that the submitted work is original and not being considered elsewhere for publication and has not been published before.

Recommended for publication by the Centre for European Reforms Studies (protocol of the general meeting No. 03 07.04.2020)

© European Reforms Bulletin, 2020
© Authors of articles, 2020

Table of contents

Baadzhi N.A. Principles of Administrative Reasoning in the Activities of Public Administration Bodies: Analysis of Scientific Investigation	2
Bibik I. Foreign Experience in preventing crimes Against Human Life and Health Committed by Minors in the Black Sea Region of Ukraine	8
Gorbanov I.N. Mobile Pphone (Smartphone) is a Source of Criminalistics Information	15
Haran O.V. On the Question of Administrative Procedure	21
Hrytenko O.A. Ratio of Early Parole and Substitution of Punishments for Other Milder Ones: Problems and Tendencies of Legislation Improvement	27
Izbash E.S. Proving and Evidence in Proceedings in Cases on Administranive Offenses	32
Lisohor Y.B. Customs Inspection of Goods and Vehicles for Commercial Purpose as a Form of Customs Control in the System of Customs Law of Ukraine	37
Prokhorenko M.M. Legal support for the defense reform in Ukraine	42
Starinets E.A. Relief from Criminal Responsibility Under Part 4 of art. 212 of the Criminal Code of Ukraine: Some Theoretical and Lagislative Problems	48
Synyshyn O.R. Application of Administrative and Legal Method for Integrated Understanding of Functional Nature Prosecutor Bodies: Issues of Theory	53
Teteriatnyk H.K. Legal Regime: Certain Theoretical and Methodological Aspects	59
Tsekhan D.M. Operational-research Crime in Prison: A Contental-Structural Analysis	65
Veselova L.U. Administrative Legal Status of Cybersecurity Entities in Ukraine	70
Vykhodets Y.O. Legislation of Legal Regulation of the USE of Special Technical Means of Miscellaneous Obtaining of Information in Conduct of Miscellaneous Diseases	75
Reva V. Foreign Experience in the Legal Regulation of the Procedure for Appealing Decisions, Actions or Omissions of the Customs Authorities of Ukraine	81
Romanovska O. Principles of Administrative and Legal Support of the State Executive Service: Classification and General Characteristics	88
Kushnerev V.N. Historical preconditions and sources of emerging of the «procedural terms» definition in the criminal proceedings of Ukraine	95
Kozhura L.A. Powers and Competence of Central Executive Bodies to Ensure the Right of Persons with Disabilities to Health Care	102
Bezhanova A.V. Legal Basis of Application of Technical Means and Technologies in Conducting Vsdeo Conference in Criminal Judicial Procedure	106
Voytov G.V. State and Private Partnerships in the Penitentiary Management: a Discussion About Foreign Practice	111
Melnychenko Yu. Problems of Legal Regulation of Actual marriage in Ukraine and European Countries	116
Murzenko M. The Influence of the Introduction of New Technologies in the Civil Judiciary of Ukraine on the Efficiency of Application of the Ship Arrest Rules of Civil Procedural	122
Kyryliuk N. The Impact of the Acquis Communautaire on the Legal Regulation of Civil Aviation in Ukraine	128
Petrenko K. Theoretical and Legal Characteristics of the Statute of Prescription as to the Institute of Civil Law	133
Chorna V. Features of the Patronage Service of the Verkhovna Rada of Ukraine	139
Soloshenko Yu. Administrative and Legal Principles of Implementation of Notary Functions	145
Yankova L.Yu. Information and Analytical Support of Criminal Prosecution in the Court Stages of Criminal Prosecution	149

PRINCIPLES OF ADMINISTRATIVE REASONING IN THE ACTIVITIES OF PUBLIC ADMINISTRATION BODIES: ANALYSIS OF SCIENTIFIC INVESTIGATION

Baadzhi Natalia Anatolivna

Lecturer at the Department of Language Training of Odesa State University of Internal Affairs

e-mail: natalysarioglo@gmail.com

Abstract. The article researches the main scientific approaches towards the legal categories such as "principles of law" "principles of administrative discretion". The article gives some examples of author's views regarding the phenomena of principles of law. The research highlights the correlation of the concepts "principle of law" and "principles of administrative discretion". The author concludes that the existence of various scientific theories towards legal nature and essence of this category is caused by its multi-aspect feature as well as different methodological approaches of the scientists in the effort to define its essence.

The author of the research proposes his own author definition of the concept "principles of administrative discretion in the activity of public administration agencies" - which are determined by social-economic basis of public life notmative-legal fundamental principles of democratic nature that establish the tasks and purposes of administrative discretion of public administration, determine the nature, content and system of the very institution as well as regulate the procedure and conditions and limits of administrative discretion.

Keywords. principles, principles of law, administrative discretion, public administration, principles of administrative discretion in the activity of public administration agencies.

Загально визнано, що принципи є важливою складовою частиною будь-якої системи права, у тому числі адміністративного права. Тому звернення наших поглядів до дослідження, проблеми принципів адміністративного розсуду в діяльності публічної адміністрації є логічним продовженням дослідження принципів права, як явища, направлено на дотримання прав приватної особи, та забезпечення при цьому інтересів держави та суспільства, метою якого є з'ясування ступеню теоретичної розробленості феномену правових принципів у юридичній науці.

Аналіз історико-правової літератури дає нам підстави вважати, що принципи, як правовий феномен, почали формуватися ще в античні часи. Так, Платон у політичному трактаті з історії людства «Держава», конструюючи модель ідеальної справедливої держави, обґрунтовує існування та зміст принципу рівності чоловіка і жінки [1, с.143], у діалогах «Законои» - викладає принцип законності управління суспільством [2]. Аристотель, у трактаті «Етика» в основу управління суспільством кладе справедливість [3, с.159]. Вимоги дотримання принципів індивідуальної свободи і автономної особи вбачалися у виступах Сократа [4, 110 с.]. Марк Тулій Цицерон сформулював принцип – «під дію закону повинні потрапляти всі» [5, с.139].

Середньовічні мислителі Гюго Гроцій та Бенедикт Спіноза обґрунтовували існування та реалізацію принципу свободи [6, с.74; 7, с.76]. Як бачимо, принципи розглядали як вираження необхідності чи закономірності явищ ще з давнини.

В об'єктивному розумінні принцип – це основне положення, передумова; вихідний пункт, першооснова, саме перше [8, с.364]. У логічному смислі принцип є центральним поняттям, основою системи, що представляє узагальнення і поширення якого-небудь положення на всі явища тієї області, з якої даний принцип абстрагований [9, с.329]. Такі визначення поняття «принцип» подають тлумачні словники та популярна філософська література. Виходячи з такого розуміння, принцип, як правова категорія, є тою особливою рисою, на якій базується сам управлінський процес, тобто весь алгоритм дій, що визначені нормами права як юридична діяльність органів публічної адміністрації; якісно особлива риса, вихідна установка, недотримання якої визначає усю діяльність органів публічної адміністрації, чи її окремі елементи, протиправним.

У теорії права дослідження такої юридичної категорії як «принципи права» проводилось на фундаментальному рівні. Це зауважується з праць І.П. Голосніченко, О.В. Зайчука, М.С. Кельмана, М.І.Козюбри, А.М. Колодія, В.В. Копейчикова, Н.М. Оніщенко, М.В. Цвіка, О.В. Петришина, О.Ю. Нечипоренко, Ю.А. Пониматченка, О.Ф. Скакун, С.С. Сливки, П.М. Рабіновича, Д.М. Чечота, В.М. Шаповала та інших.

Вивченню правових принципів у адміністративному праві присвятили свої праці такі представники вітчизняної науки як В.Б. Авер'янов, М.О. Баймуратов, О.М. Бандурка, Ю.П. Битяк, І.Б. Коліушко, А.Т. Комзюк, І.О. Кресіна, Р.О. Куйбіда, О.С. Лагода, А.А. Пухтецька, В.І. Ремньов, С.Г. Стеценко та

інші. Застосування принципів у підгалузях адміністративного права чи їхнє місце у функціонуванні окремих правових інститутів досліджували, С.Ю. Беньковський, І.А. Галіахметов, В.О. Голуб, С.І. Кожушко, А.Т. Комзюк, Я.Ю. Кондратьєв, Є.О. Мироненко, О.М. Музичук, М.Є. Околович, М.Б. Острах, Я.О. Пономарьова, О.Ю. Процькіх, О.М. Соловійова, С.М. Тараненко, А.В. Терєбілов, В.Ю. Шильник та інші. В управлінських науках це поняття піддавалось аналізу В.Д. Бакуменком, В.І. Кнорінгом, І.В. Колупаєвою, Н.В. Осадчою, Н.В. Шибаєвою та іншими.

У західній юриспруденції питання, пов'язані з принципами права, у тому числі у відносинах реалізації адміністративного розсуду, розглядали Е. Аннерс, Л.М. Браун, Е. Бредлі, Ж Булуа, Дж. Гінзбург, А.В. Дайсі, П. Дельвоє, М. Джонес, Б. Жак'є, Ж. Зіллер, Р. Кей, К. Ніццо, Т.К. Хартлі, М. Фромонт та інші.

У науковому багажі є і дослідження принципів дискреції у адміністративному правозастосуванні, зокрема О.В. Василенко досліджував принципи розсуду у правозастосовній діяльності [10, с.78-105], А.А. Грінь – принципи застосування дискреційних повноважень органами виконавчої влади України [11, с.66-91], О.В. Дьомін – принципи дискреції у податковому праві [12, с.42-55], В.О. Омелян – принципи адміністративного розсуду в діяльності органів публічної адміністрації [13, с.140-143], С.А. Резанов – принципи застосування адміністративного розсуду в діяльності органів внутрішніх справ [14, с.23-24, 31, 53-54], М.М. Феделеш та Я.О. Пономарьова – принципи адміністративного розсуду у реєстраційній діяльності органів публічної адміністрації [15, с.47-52; 16, с.59-90],

Такий стан речей обумовив цілу низку поглядів на правове розуміння цієї категорії, різний показник глибини її дослідження, і як наслідок – велику кількість наукових визначень цього поняття та розбіжність поглядів на притаманність, того чи іншого принципу, окремим видам юридичної діяльності органів публічної адміністрації. Значна різноманітність у підходах до визначення та формулювання понять «принципи прав» та «принципи юридичної діяльності», спричинює, у свою чергу, різні твердження щодо їх сутності, системи, структури, характеристики.

Звичайно дискусійність у цій площині, та відсутність наукового аналізу окремих принципів адміністративного розсуду, обумовлює необхідність нашого дослідження.

Варто зауважити, що використання поняття принципи права, незалежно від його тлумачення, пов'язане з етимологічним походженням терміну принцип (походить від латинського *principium* – початок, основа, першооснова), і на думку упорядників «Большой советской энциклопедии» має такі значення: 1. Основне, вихідне положення якої-небудь науки, теорії, навчання; 2. Внутрішнє переконання, погляд на речі, що визначає норму поведінки; 3. Основна особливість в упорядкуванні чого-небудь [17, с.588].

Такі дослідники, як Ж.О. Дзейко, О.Ю. Нечипоренко та Ю.А. Пониматченко подають розуміння принципів права «як основні начала, вихідні ідеї, що характеризуються універсальністю, загальною значимістю, вищою імперативністю і відображають найважливіші положення права» [18, с.61].

Позиція М.І. Байтіна стосовно принципів права полягала в розумінні, що вони є тим, «на чому засноване формування, динаміка й дія права як демократичного, або, навпаки, тоталітарного. Принципи права виражають ті головні, основне в праві, тенденції його розвитку, ті, на що право повинне бути орієнтоване, націлене» [19, с.4-5].

На думку С.І. Котюргіна, який розглядав принципи права в площині адміністративного процесу, під цим терміном треба розуміти «закріплені в нормах права основні, керівні ідеї, що характеризують зміст галузі, а також її окремі стадії та інститути» [20, с.12].

З точки зору правовідносин, які виникають під час адміністративних проваджень С.Ю. Беньковський подає визначення принципів як «ідейний зв'язок між процесуальними діями учасників розгляду справи метою і завданнями провадження, зміст якого з урахуванням особливостей правового впливу відображений в адміністративно-процесуальних нормах чи впливає з них» [21, с.71].

Різноманітність у підходах дала можливість О.В. Старчук виділити дві концепції наукових поглядів на предмет досліджуваної категорії, які сформувались у правовій доктрині. Згідно з першою концепцією, що побудована на теорії позитивізму, принципи права – це ідеї, теоретичні, нормативно-керівні положення того чи іншого виду людської діяльності, які конкретизуються в змісті правових норм та об'єктивно зумовлені матеріальними умовами існування суспільства. Відповідно до другої концепції, на думку О.В. Старчук, яка бере початок від ідеї природного права, принципи права розуміють як керівні ідеї, об'єктивно властиві праву відправні начала, незаперечні вимоги (позитивні зобов'язання), які ставлять до учасників суспільних відносин із метою гармонійного поєднання індивідуальних, групових і громадських інтересів та визначають зміст і спрямованість правового регулювання, відображають найважливіші закономірності соціально-економічної формації [22, с.40].

Не дивно, що при ґрунтовному аналізі дефініцій, запропонованих різними авторами, з'ясовуючи смислове значення терміну принципи права зустрічаємо: основа, начало, основоположне, основне правило

поведінки, закономірність, сутність, ідея, керівна ідея, система координат тощо, які на думку дослідників виступають однопорядковими та можуть використовуватись при визначенні категорії «принципи права».

О.В. Смірнов визначає принципи права як «об'єктивну категорію, що має стабільний характер і відображає найбільш важливе, вирішальне щодо предметів, процесів дійсності» [23, с.9]. С.С. Алексєєв підкреслює, що поняття «принцип права» проявляє свій пізнавальний потенціал головним чином на тому рівні теоретичного осмислення правової дійсності, на якому розглядаються; особливості правових систем того чи іншого історичного типу. Саме тоді, на його думку, принципи права і виступають у якості засад, в яких акумулюються, збираються воедино, викристалізуються характерні ознаки права тої чи іншої суспільно-економічної формації. Будучи вихідними засадами історично визначених правових систем, принципи права мають спрямовуюче значення у їх розвитку і функціонуванні [24, с.81]. Інші дослідники вважають, що принципи права є відображенням історичного типу права [25, с.161]. Існують також наукові думки про те, що правильно систематизовані принципи права – це, у тому числі, й стислий узагальнений зміст самих джерел права [26, с.47].

Науковці школи радянського права Е.А. Лукашева, Р.З. Лившиц та В.І. Нікітінській відстоюють позицію, що принципи права є категорією правосвідомості, науки, початком правопізнання [27, с.21; 28, с.132-135]. Дослідник радянського кримінального права М.І. Загородніков, досліджуючи принципи у кримінальному праві, зазначав, що «принципи насамперед визначені об'єктивними закономірностями радянського суспільства, витікають із соціалістичної природи радянського права, його мети, завдань та характеру засобів їхнього досягнення» [29, с.66].

Зрозуміло, що зміст принципів галузевого права повністю відображає зміст загального поняття. Виходячи з цього, слід вважати, що принципи адміністративного права також складають стійку основу, на якій здійснюється розробка й реалізація конкретних адміністративних норм. Вони (принципи) вказують на вектор спрямованості чинних норм адміністративного права та є втіленням докорінних соціальних цінностей, яким слугує адміністративне право.

Розділяючи думку В.Д. Людвіка та А.К. Соколової [30, с.13; 31, с.86-92], ми вважаємо, що принципам права властиве абстрактне й універсальне засвоєння соціальної дійсності, що обумовлює їхню особливу роль у структурі правової системи, механізмі правового регулювання, нормотворчої діяльності і діяльності щодо застосування права. Принципи права є критеріями оцінки правової природи дій суб'єктів права, сприяють формуванню правового мислення і правової культури, цементують систему права. Принципи права виникають при наявності відповідних об'єктивних умов, мають історичний характер, відображають результати раціонального, наукового осмислення закономірностей розвитку об'єктивної дійсності.

Порівняно з принципами права принципи діяльності не знайшли такого широкого відображення у науці. Однак порівняння результатів їхнього дослідження вказує на тісний їхній взаємозв'язок, а за визначеннями окремих дослідників, то й тотожність. Так О.В. Зайчук, Н.М. Оніщенко подають визначення поняття «принципи діяльності апарату держави», як основні ідеї та положення, що закріплюються нормативно і покладаються в основу його функціонування [32, с.155]. Тісний взаємозв'язок понять, що визначають галузеві принципи із загально теоретичними, зауважуються і з пояснення А.М. Колодія, який досліджуючи принципи юридичного процесу, як складової юридичної діяльності, зазначив їх, як «основоположні ідеї, що виступають у юридичному процесі як загальнообов'язкові, безперечні вимоги» [33, с.8].

В.А. Лорія називає такі принципи адміністративного процесу: 1) участь працюючих мас в адміністративному процесі; 2) законність; 3) всебічне, повне, об'єктивне дослідження обставин справи; 4) рівність учасників процесу перед законом; 5) забезпечення учасників процесу гарантіями здійснення їхніх прав і законних інтересів; 6) гласність процесу; 7) національна мова процесу; 8) швидкість, економічність, ефективність процесу; 9) відповідальність за порушення правил адміністративного процесу; 10) безплатність процесу [34, с.37].

В.Д. Сорокін включає такі принципи: 1) законність; 2) зацікавленість мас; 3) швидкість процесу; 4) охорона інтересів держави й особистості в процесі; 5) гласність процесу; 6) матеріальність істини; 7) рівність сторін; 8) національна мова; 9) самостійність в ухваленні рішення; 10) двоступінчатість процесу; 11) відповідальність компетентних органів і осіб за неналежне ведення процесу [35, с.135-147].

Д.Н. Бахрах у коло основних принципів адміністративного процесу включає: 1) забезпечення законності; 2) принцип об'єктивної істини; 3) право на захист; 4) гласність провадження [36, с.307].

Е.В. Додін, до числа специфічних принципів адміністративного процесу відносить принципи: активності правозастосовних органів; сполучення інтересів державного керування з інтересами окремих громадян, державних і громадських організацій; гласності процесу; забезпечення охорони прав осіб, що беруть участь у процесі; економічності процесу; об'єктивної істини [37, с.65].

О.Ф. Скакун пояснюючи принципи організації і діяльності державного апарату, називає їх відправними засадами, незаперечними вимогами, висунутими до формування і функціонування державних

органів та дає перелік основних принципів притаманних цим правовідносинам: 1) пріоритет прав і свобод людини; 2) єдність і поділ влади; 3) верховенство права – виражається, наприклад, у праві оскарження в суді рішень державних органів, відшкодуванні шкоди, заподіяної їх незаконними діями; 4) законність; 5) ієрархічність – підлеглість по вертикалі; 6) організаційно-правова зв'язаність діяльності державних органів і посадових осіб; 7) поєднання виборності і призначуваності; 8) демократизм методів і стилю роботи; 9) змінюваність; 10) поєднання колегіальності та єдиноначальності; 11) гласність і урахування громадської думки; 12) професійна компетентність; 13) економічність, програмування, науковість; 14) право рівного доступу до державної служби [138, с.94].

О.В. Зайчук та Н.М. Оніщенко до принципів діяльності апарату держави відносять: принцип ефективної діяльності держапарату; гуманізм; принципу законності та конституційності; політична лояльність; принцип професіоналізму; принцип єдності та поділу влади; принцип верховенства влади. При цьому автори погоджуються з існуванням інших принципів державної управлінської діяльності окреслених іншими дослідниками: ієрархічність; поєднання виборності і призначуваності; демократизм; змінюваність; поєднання колегіальності та єдиноначальності; науковість; гласність; прозорість; підконтрольність; відповідальність; стабільність кадрів; рівне право на державну службу; народовладдя; позапартійність [32, с.155-159].

С.Д. Дубенко, К.О. Максименко, О.В. Овчарук, Протасова Н.Г. та інші зазначають, що під принципами публічного адміністрування виступають базові керівні засади, покладені в основу формування та функціонування органів державної влади. У публічному адмініструванні керуються такими універсальними принципами, які умовно прийнято поділяти на дві (деякі автори пропонують три) основні групи:

1) соціально-політичні принципи – верховенство права, законність, позапартійність, демократизм; народність; рівноправність осіб, незалежно від їхньої приналежності до будь-якої раси, національності, віросповідання, майнового статусу та ін.; рівність усіх громадян перед законом; законність; гласність та врахування громадської думки; об'єктивність тощо;

2) організаційні принципи функціонування механізму державного управління – нормативність діяльності; єдиноначальність; колегіальність у прийнятті рішень; поділ управлінської праці за функціями та за рівнями; індивідуальна відповідальність за прийняті рішення в рамках компетенції; оперативна самостійність, диференціація та фіксація функцій і повноважень, якими передбачається визначення компетенції кожного органу та посадової особи; принцип поєднання галузевих, міжгалузевих і територіальних засад в управлінні; принцип поєднання лінійних і функціональних засад в управлінні; принцип зворотного зв'язку тощо [39, с.13].

А. Пухтецька виділяє чотири групи принципів діяльності органів публічної адміністрації: 1) юридична визначеність; 2) відкритість і прозорість; 3) відповідальність; 4) ефективність і результативність [40, с.128].

Зміст та перелік принципів адміністративного розсуду впроваджено на практиці шляхом видання Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи від 11 березня 1980 року №R(80)2 щодо здійснення дискреційних повноважень адміністративними органами [41]. Основна мета цих принципів, як зазначено в Рекомендації, забезпечення того, щоб свобода, надана законодавством, використовувалася справедливим та законним чином, і такою свободою не зловживали або не використовували її довільно.

О. Семеній вважає, що адміністративний розсуд обумовлюється дотриманням основоположних засад демократичного характеру, а саме принципів законності, справедливості, доцільності, розумності, обґрунтованості та пропорційності [42, с.138]. Хоча у цій же праці, автор, подаючи визначення поняття «адміністративний розсуд», вважає, що використання цього феномену суб'єктами публічної адміністрації здійснюється із дотриманням принципів верховенства права, справедливості, розсудливості, оперативності [42, с.139].

В.О. Омелян пропонує виокремлювати такі принципи адміністративного розсуду: 1) мети та доцільності адміністративного розсуду; 2) об'єктивності, обґрунтованості та неупередженості; 3) безсторонності; 4) рівності перед законом; 5) справедливості; 6) доктринальної обґрунтованості; 7) відкритості вказівок, послідовності слідування їм та відходу від них; 8) логічності; 9) пропорційності та забезпечення розумного строку; 10) контрольованості; 11) самоусунення адміністративного органу; 12) обізнаності контролюючого органу [13, с.142]. Крім цього дослідниця серед найважливіших принципів діяльності органів публічної адміністрації, які можуть реалізовуватися під час застосування адміністративного розсуду, зазначає: 1) принцип зв'язаності адміністрації законом; 2) принцип захисту законних очікувань; 3) принцип недискримінації; 4) право бути вислуханим у процесі прийняття рішення; 5) принцип відшкодування заподіяної шкоди; 6) принцип відповідальності публічної адміністрації [13, с.141-143].

О.С. Лагода до принципів адміністративного розсуду відносить такі: мета дискреційного повноваження; об'єктивність та неупередженість; рівність перед законом; пропорційність; розумний час; застосування вказівок; відкритість вказівок; відступ від вказівок; характер контролю; утримання адміністративного органу від дій; повноваження контрольних органів щодо отримання інформації [43, с.123].

Як бачимо, дослідники правових принципів демонструють різноманітні бачення їх як юридичного феномену. Відсутня єдність у підходах до визначення та формулювання їхнього поняття, а також різні твердження щодо їхньої сутності, системи, структури, характеристики.

Існування різноманітних наукових концепцій щодо правової природи та змісту цієї категорії зумовлена її багатоаспектністю, й різними методологічними підходами науковців до з'ясування її змісту.

Виходячи з усього вищезазначеного, можемо дійти висновку, що принципи адміністративного розсуду в діяльності органів публічної адміністрації – це зумовлені соціально-економічними основами суспільного життя нормативно-правові основоположні засади демократичного характеру, які встановлюють завдання та мету застосування адміністративного розсуду в діяльності публічної адміністрації, визначають характер, зміст і систему зазначеного інституту, а також регламентують процедуру та закріплюють умови та межі використання адміністративного розсуду.

References:

1. Platon. Derzhava / [Per. z davnogr. D. Koval]. K.: Osnovy, 2000. 355 p.
2. Platon. Dialogy. Zakony. Psikhologicheskaya biblioteka Kyevsckogo Fonda sodejstvyya razvytyyu psykhycheskoi kultury. URL: <http://psylib.org.ua/books/plato01/30zak01.htm>
3. Arystotel. Sochyneniya: V 4 t. M.: Mysl, 1983. 417 T.4. 830 p.
4. Sypovskiy V.D. Sokrat y eho vremia. Ystorycheskiy ocherk. SPb.: Yzd. Ya.Bashmakova y K, 1990.
5. Tsytseron Mark Tulyi. Dyalohy. O hosudarstve. O zakonakh: [Per. s latyn.]. Seryia "Lyteraturnye pamiatnyky". M.: Nauka, 1966. 224 z.
6. Hrotsyi Hiuhu. O prave voyny i myra. Try knyhy, v kotorykh obiasniaiutsia estestvennoe pravo y pravo narodov, a takzhe pryntsyry publychnoho prava: Per. s latyn. M.: Hosiuryzdat, 1956. 868 p. [Reprinted copy].
7. Spynoza Benedykt. Yzbrannye proyzvedeniya: [v 2 t.] / [Red. V. Pokrovskaiia] - T.1. M.: Hos. yzd-vo polyt. lyteratury, 1957. 631. p.
8. Kratkaiia fylosofskaia entsyklopedyia. M.: Yzd. hruppa «Prohress» – «Entsyklopedyia», 1994. 576 p.
9. Fylosofskiy slovar / Pod red. M.M. Rozentalia. 3-e yzd. M.: Polytyzdat, 1975. 496 p.
10. Vasylenko A.V. Sushchnost y pryntsyry pravoprymytelnoi deiatelnosti (teoretyko-pravovoe yssledzhovanye): dyss...kand. yuryd. nauk. kand. yuryd. nauk: 12.00.01 / A.V. Vasylenko Voronezh, 1986. 224 p.
11. Hrin A.A. Dyskretsii povnovazhennia orhaniv vykonavchoi vlady Ukrainy ta yikh realizatsiia: dys ... kand. yuryd. nauk ... 12.00.07; K. 2019. 256 p.
12. Demyn A.V. Dyskretsiiia v nalohovom prave. *Vestnyk Permskoho unyversyteta. Yurydicheskye nauky.* 2017. Vyp. 35. P.42-55.
13. Omelian V.O. Pryntsyry administratyvnoho rozsudu. *Prykarpatskiy yurydychnyi visnyk.* 2018. Vypusk 1(22). P.140-143.
14. Rezanov S.A. Administratyvnyi rozsud v diialnosti orhaniv vnutrishnikh sprav: dys... kand. nauk: 12.00.07 / S.A.Rezanov ; Kharkiv. 2011. 194 p.
15. Fedelesh, M.M. Pryntsyry ofitsiinosti ta publichnosti v reiestratsiinii diialnosti orhaniv Ministerstva yustytzii Ukrainy. *Yevropeiski perspektyvy.* 2015, №3. P.47-52.
16. Ponomarova, Ya.O. Administratyvni provadzhennia z derzhavnoi reiestratsii rechovykh prav na nerukhome maino: dys. ... kand. yuryd. nauk.; 12.00.07 / Ya.O. Ponomarova. Kharkiv, 2009. 208 p.
17. Pryntsyry // Plata - Prob. Bolshaia Sovetskaia Entsyklopedyia [v 30 t.]. - 3-e yzd. / hl. red. A.M. Prokhorov. T.20. M.: Sovetskaia entsyklopedyia, 1975. 608 p.
18. Osnovy zakonodavstva Ukrainy: ch. 1. / Zh.O. Dzeiko, O.Iu. Nechyporenko, Yu.A. Ponymatchenko [ta in.]. Vinnytsia: Nova knyha, 2001. 608 p.
19. Baityn, M.Y. O pryntsyryakh y funktsiyakh prava: novye momenty. *Pravovedenye.* 2000. №3. P.4-15.
20. Kotiurhyn, S.Y. Poniatye, pryntsyry y formy admynystratyvno-protsessualnoi deiatelnosti mylytsyy: [lektsyia] / S.Y. Kotiurhyn. Tomsk: Nauchn.-yssid. y redaktsyonno-yzdatelskaia hruppa, 1973. 33 p.
21. Benkovskiy, S.Iu. Pravovi zasady ta pryntsyry provadzhennia u spravakh pro administratyvni pravoporushennia: dys ... kand. yuryd. nauk / S.Iu. Benkovskiy. Irpin, 2009. 208 p.
22. Starchuk, O.V. Shchodo poniattia pryntsyry prava. *Chasopys Kyivskoho unyversytetu prava.* 2012. №2. P.40-43.
23. Smyrnov, O.V. Osnovnye pryntsyry sovetskoho trudovoho prava. M.: Yuryd. lyt., 1977. 216 p.
24. Alekseev S.S. Obshchaia teoriia prava. V dvukh tomakh. T. I. M.: Yuryd. lyt. 1981. 361 p
25. Denysova A.Y. Teoriia hosudarstva y prava: [uchebnyk]. Pod red.. M.: Yzd-vo Mosk. un-ta, 1967. 415 p.
26. Haleliuk, V.O. Realizatsiia pryntsyry zakonnosti kryminalnoho prava Ukrainy (zahalni zasady kontseptsii): dys. kand. ... yuryd. nauk : 12.00.08 / V.O. Haleliuk. Luhansk, 2004. 217 p.
27. Lukasheva, E.A. Pryntsyry sotsyalistycheskoho prava. *Sovetskoe hosudarstvo y pravo.* 1970. №6. P.21-29.
28. Lyvshyts, R.Z. Pryntsyry sovetskoho trudovoho prava. *Sovetskoe hosudarstvo y pravo.* 1974. №8. P.31-39.

29. Zahorodnykov, N.Y. Pryntsypy sovsetskoho sotsyalystycheskoho uholovnoho prava. *Sovetskoie hosudarstvo y pravo*. 1966. №5. P.65-74.
30. Liudvik, V.D. Pryntsypy narodnoho suverenitetu v istorii polityko-pravovoi dumky, teorii prava ta politychnii praktytsi : avtoref. dys ... kand. yuryd. nauk 12.00.01; Kharkiv, 2009. 20 p.
31. Sokolova, A.K. Vyznachennia systemy pryntsypiv florystychnoho prava / A.K. Sokolova // Problemy zakonnosti: akad. zb. nauk. pr. / Nats. yuryd. akad. Ukrainy im. Ya. Mudroho ; [redkol.: V.Ia. Tatsii (vidp. red.) ta in.]. Kh.: Nats. yuryd. akad., 2009. Vyp. 102. P.87-96.
32. Teoriia derzhavy i prava. Akademichnyi kurs: Pidruchnyk / Za red. O.V. Zaichuka, N.M. Onishchenko. 2-e vyd., per. i dop. K.: Yurinkom Inter, 2008. 688 p.
33. Kolodii A.M. Konstytutsiia i rozvytok pryntsypiv prava Ukrainy (metodolohichni pytannia): dys... d-ra yuryd. nauk: 12.00.01;12.00.02; Kyiv. 1999. 391 p.
34. Loryia, V.A. Admynystratyvnyi protsess y eho kodyfykatsyia. Tbylysy: yzd-vo Tbylyskoho un-ta. 1986. 281 p.
35. Sorokyn, V.D. Admynystratyvnyi protsess y admynystratyvno-protsessualnoe pravo. SPb.: Yzd-vo Yuryd. yn-ta. 2002. 432 p.
36. Bakhrahk, D.N. Admynystratyvnoe pravo: [uchebnyk dlia vuzov]. M.: VEK, 1999. 368 p.
37. Dodyn, E.V. Admynystratyvnaia delyktolohyia: [kurs lektsii]. Odesa: AO BAKhVA, 1997. 116 p.
38. Skakun, O.F. Teoriia derzhavy i prava : pidruchnyk. Per. z ros. Kh: Konsum, 2001. 656 p.
39. Spozhyvcha polityka v systemi derzhavnogo upravlinnia: navchalno-metodychnyi posibnyk / S.D. Dubenko, K.O. Maksymenko, O.V. Ovcharuk ta in.; za zah. red. K.O. Maksymenko ta in. K.: Tiutiukin, 2009. 248 p.
40. Pukhtetska A. Yevropeiski pryntsypy administratyvnoho prava ta yevropeyskiy administratyvnyi prostir: nauk.-informvydannia / Pukhtetska A. K.: In-t derzhavy i prava im. V. Koretskoho NAN Ukrainy, 2007. 88 p.
41. Rekomendatsiia №R(80)2 Komitetu Ministriv Rady Yevropy.
42. Semenii O. Oznaky administratyvnoho rozsudu v diialnosti subiektiv publichnoi administratsii. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*. 2017. № 6. P.136-139.
43. Lahoda O.S. Administratyvna protsedura: teoriia i praktyka zastosuvannia dys ... kand. yuryd. nauk: 12.00.07; Irpin. 2001. 187 p.

Принципы административного усмотрения в деятельности органов публичной администрации: анализ научных исследований

Бааджи Наталья Анатольевна, e-mail: natalysarioglo@gmail.com,
Одесский государственный университет внутренних дел, г. Одесса, Украина

Аннотация. В статье исследованы основные научные подходы к правовым категориям «принципы права» и «принципы административного усмотрения». Приведены примеры авторских суждений относительно феномена принципов права. Освещены соотношение понятий «принципы права» и «принципы административного усмотрения». Выяснено, что существование различных научных концепций относительно правовой природы и содержания этой категории обусловлена ее многоаспектностью, и различными методологическими подходами ученых к выяснению ее содержания.

Предложено авторское определение понятия «принципы административного усмотрения в деятельности органов публичной администрации» - это обусловленные социально-экономическими основами общественной жизни нормативно-правовые основополагающие принципы демократического характера, устанавливающие задачи и цели применения административного усмотрения в деятельности публичной администрации, определяют характер, содержание и систему указанного института, а также регламентируют процедуру и закрепляют условия и пределы использования административного усмотрения.

Ключевые слова. Принципы, принципы права, административное усмотрение, публичная администрация, принципы административного усмотрения в деятельности органов публичной администрации.

FOREIGN EXPERIENCE IN PREVENTING CRIMES AGAINST HUMAN LIFE AND HEALTH COMMITTED BY MINORS IN THE BLACK SEA REGION OF UKRAINE

Iryna Bibik,

Lecturer at the Department of Theory and Philosophy of Law
Odesa State University of Internal Affairs, Ukraine
e-mail: irina122912@ukr.net

Abstract: The article is devoted to the consideration of the issue of foreign experience in preventing juveniles from committing crimes against human life and health (for example, Germany, Italy, Japan, the United Kingdom and the United States). The factors of effective prevention of youth crime in European countries and Germany through state institutions are determined. The Italian experience of the system of social patronage and early prevention of youth crime is characterized. An analysis of the family model of criminal justice in Japan and the levels of the special Anglo-American system of juvenile delinquency prevention.

Particular attention should be paid to the regional analysis of juvenile delinquency, which makes it possible to identify territorial features, characteristics and differences in the concentration of crimes against human life and health committed by minors in certain regions of our state.

On the basis of the conducted research the author has studied the foreign experience of prevention of juvenile delinquency and developed appropriate recommendations for the prevention of juvenile delinquency against the life and health of a person in the Black Sea region of Ukraine.

Keywords: juvenile, juvenile delinquency, crime against human life and health, the determinants of juvenile delinquency, juvenile justice

Постановка проблеми та її актуальність. Соціальні процеси, що відбуваються в сучасному суспільстві, характеризуються багатьма тенденціями. З одного боку – це руйнування форм спільної людської діяльності, що існували раніше, а з іншого – становлення їх нового розмаїття. Нововведення в галузі економіки, політики, культури, правового забезпечення, інших сферах змінили суспільне життя. Це зумовило суттєві зміни у соціальному просторі: злам культурних та моральних цінностей, норм, традицій, стереотипів, колишнього мислення та діяльності. В сучасному суспільстві, в ході таких змін та перетворень, у багатьох сферах суспільного життя стрімко зросла злочинність, отримали широке розповсюдження інші види злочинної поведінки як дорослих, так і неповнолітніх.

З проголошенням Конституції України, одним із пріоритетним завданням нашої держави стала охорона життя та здоров'я особи. Саме з цією метою та для вирішення цього завдання на державу покладається обов'язок здійснювати захист суспільства від протиправних посягань на життя та здоров'я особи. Основною рушійною силою у цьому плані є ефективна розробка засобів, що спрямовані на охорону цих благ, та результативний комплекс програм та заходів, спрямованих на системну протидію злочинам проти життя та здоров'я особи, особливо якщо вони вчиняються такою категорією як неповнолітні.

Рівень злочинності серед неповнолітніх має стійку тенденцію до зростання. За останні 10 років удвічі зросла кількість протиправних дій неповнолітніх. Підлітки віком від 14 до 18 років складають 8% всього населення України, однак скоюють чверть усіх зареєстрованих злочинів. Кількість злочинів вчинених неповнолітніми за останні 10 років, у 4 рази перевищує збільшення частки молоді всього населення.

Таким чином, стан і тенденції злочинності неповнолітніх дають достатні підстави для висновку про те, що одним із найважливіших завдань боротьби зі злочинністю є попередження злочинності саме неповнолітніх.

Проблеми профілактики правопорушень серед неповнолітніх завжди відрізнялися особливою гостротою, оскільки з їх вирішенням пов'язані кінцеві результати боротьби зі злочинністю в цілому. Як показують дослідження, свій перший злочинний досвід особи не одноразово судимі й професійні злочинці здобувають як правило у неповнолітньому віці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Варто зауважити, що вивчення зарубіжного досвіду запобігання злочинності неповнолітніх відображені у працях таких зарубіжних та вітчизняних вчених, як: А.М. Бабенко, Р. Берон, І.О. Бугера, В.В. Голіна, І.М. Даньшин, С.Ф. Денисов, А.І. Долгова, О.Ю. Дроздов, М.М. Клемпарський, В.В. Куницький, Д. Майерс, В. І. Шакур, Н.С. Юзікова та ін.

Метою дослідження є вивчення зарубіжного досвіду запобігання вчиненню неповнолітніми злочинів проти життя та здоров'я особи (на прикладі ФРН, Італії, Японії, Великобританії та США) та розробка відповідних рекомендацій по їх запобіганню у Причорноморському регіоні України.

Виклад основного матеріалу. Сучасна молодь є не тільки найбільш прогресивним рушійним важелем суспільного розвитку та інтелектуальною майбутньою основою, а й, на жаль, найбільш чисельною соціально-демографічною групою серед контингенту злочинців. Ризики криміналізації представників цієї вікової групи є найвищими. Це передусім пов'язано з існуючими труднощами адаптації певного прошарку молодіжного середовища до суспільних трансформацій ринкового типу, що спонукає молодь до вчинення злочинів [1, с. 85].

За даними Міжнародного центру попередження злочинності, 50% усіх злочинів, які вчиняються у зарубіжних країнах – це злочини неповнолітніх та молоді. Це специфічна категорія осіб, яка легко потрапляє під негативні впливи, а відтак становить головний резерв дорослої злочинності. Тому ув'язнення або інші примусові заходи, які вживають правоохоронні органи щодо неповнолітніх злочинців, найчастіше не лише не дають бажаного результату, але й спричиняють формування у цих осіб стійкої спрямованості до подальшої злочинної діяльності. Останніми роками всі зусилля світової громадськості спрямовані саме на побудову, удосконалення системи запобігання злочинності, розробку різноманітних програм та заходів, особливе місце серед яких надається заходам запобігання злочинності серед неповнолітніх та молоді [2, с. 518].

Однак, варто зауважити, що саме при регіональному аналізі злочинності неповнолітніх розглядається інтеграційний результат взаємодії всіх соціальних процесів і явищ, які протікають не тільки в суспільстві в цілому, але й які мають лише територіальні специфічні ознаки.

До складу Причорноморського регіону України входять Одеська, Миколаївська та Херсонська області, Автономна Республіка Крим. За площею регіон є найбільшим в Україні – 113,4 тис.км² або 18.8% її території. В ньому проживає майже 7,3 млн. чол. або 14.4% населення України.

Вигідність суспільно-географічного положення регіону визначають:

- приморське положення щодо Чорного і Азовського морів.
- зручне транспортно-географічне положення;
- сусідське положення з Придніпровським і Донецьким районами, які є потужними промисловими базами України;
- розміщення у степовій зоні із сприятливими агрокліматичними умовами.

Причорноморський регіон України традиційно вважається найбільш освоєним, розвиненим і тим, що має вдосконалену інфраструктуру туристично-рекреаційного комплексу.

В регіоні знаходиться 54 міста, у тому числі одне місто-мільйонер та сім з чисельністю населення понад 100 тис. Найбільшими містами регіону є Одеса, Миколаїв, Херсон, Севастополь, Сімферополь [3, с. 123].

А.М. Бабенко зазначає, що вивчення регіональної злочинності дає можливість виявити її територіальні особливості, а саме відмінності та подібності концентрації на окремих територіях; дослідити її структурний розподіл; виявити відмінності в динаміці злочинності та її видів у регіонах; установити місця концентрації потерпілих від злочинів; особливості видів і способів учинення злочинів тощо. Отже, дослідження регіональної злочинності, її територіальних особливостей є підставою для диференційованого аналізу її причин та умов, що є запорукою для ефективного запобігання злочинності [4, с. 146].

У зв'язку із зазначеним викликає інтерес досвід відповідної діяльності тих країн в яких злочинність неповнолітніх мінімізована. У ювенальної кримінальному праві ФРН (§ 1 JGG) виділяються кілька категорій неповнолітніх:

1) діти до 14 років (Kinder), які вважаються неосудними, оскільки не здатні нести провину за діяння (schuldunfähig), а покарання передбачає вину (неосудність дітей до 14 років передбачена § 19 КК ФРН);

2) підлітки 14-18 років (Jugendliche), які несуть кримінально-правову відповідальність за JGG. Нижній віковий поріг визначено на рівні 14 років, оскільки передбачається, що дитина до 14 років мала можливість придбати відповідні соціальні знання і досвід;

3) дорослі від 18 років до 21 року (Heranwachsende), які можуть нести кримінальну відповідальність за JGG або КК;

4) дорослі старше 21 років (Erwachsene), які несуть кримінальну відповідальність за КК [5, с. 23].

У Німеччині дітьми вважаються громадяни до 14 років, підлітки та молодь від 14–18 років. Також існує таке поняття, як «молодий повнолітній» – від 18–27 років. Загальне поняття «молодь» включає в себе молодих людей віком до 27 років [6, с. 15.]. При цьому різні країни використовують дуже різні концепції: в Англії і в Нідерландах молодь не виділяється в особливу групу, а об'єднують разом з дітьми у вікових рамках 0–25 років. В Іспанії молодь визначається віком 14–30 років, нерідко розширюючи межі до 32–34 років. Цей факт пояснюється тим, що саме в цьому віці молоді іспанці починають вести самостійне, економічно незалежне життя [8, с. 3.].

Вважається, що криміногенна ситуація, пов'язана з неповнолітніми злочинцями, характеризується, на відміну від дорослих, спеціальними ознаками, які ґрунтуються на біологічних і соціальних особливостей юнацького віку:

1) підліток не розуміє в тому обсязі, як дорослий, фактичні наслідки своїх дій, встановлені вимоги до поведінки в суспільстві, він менш соціалізований, ніж дорослий;

2) перехід від дитинства до дорослого стану, процес статевого дозрівання викликають внутрішню і зовнішню напругу, зміни як фізіологічного, так і психологічного характеру, підліток пристосовується до нової соціальної ролі; статево дозрівання пов'язане з кризою психічного розвитку підлітка (криміногенними формами вираження можуть бути також фантастична жага пригод, яка не співвідноситься з легальними можливостями її задоволення, перебільшена зарозумілість, протиріччя між бажаннями і обов'язками);

3) неповнолітні більш схильні до чужого впливу, залежні від зовнішніх факторів, навколишнього середовища (відносини в сім'ї, недоліки виховання, негативний приклад батьків, братів і сестер, друзів, телебачення, література);

4) злочин підлітка часто не викликаний статевим дозріванням і впливом середовища, а може бути раннім симптомом більш глибокого розладу особистості. Причому для кримінально-правової оцінки діяння неважливо, через що даний розлад виник - в зв'язку із збоченістю характеру (психопатія), заснованої на успадкованих схильностях, або результат невротичного неправильного розвитку обумовлений тими факторами, які мали місце в ранньому дитинстві [7, с. 238]. Центральне місце серед органів, які здійснюють у Німеччині профілактику злочинності, займає Федеральне управління кримінальної поліції – Bundeskriminalamt.

С.Ф. Денисов визначає наступні фактори ефективного запобігання молодіжній злочинності в європейських країнах та Німеччині через державні інститути:

1. Структуризація молодіжної політики за рівнями – загальнонаціональним, регіональним і місцевим. Ця система найчіткіше виражена в Німеччині. У цій країні молодіжна політика реалізується на основі конституції і федеральних законів «Про допомогу молоді і дітям» 2002 р. (допомога сім'ям, консультації, опіка, соціальна педагогіка, ювенальні суди, організація роботи з молоддю) і «Про захист молоді» 2000 р., а також щорічного федерального плану з молодіжної та дитячої політики: конкретні заходи щодо соціалізації молоді – соціальне забезпечення, боротьба з бідністю і безробіттям, етичне виховання, інтеграція іноземців у німецьке суспільство, допомога молодим людям в «східних землях». У Німеччині в розробці плану беруть участь Міністерство освіти і науки та Міністерство економіки і зайнятості.

2. Використання принципу субсидіарності, коли основна відповідальність, у т. ч. фінансова, покладається на низовий рівень. У Німеччині близько 60% витрат на реалізацію молодіжних програм припадає на комунальний рівень (близько 10% комунального бюджету), а 35% – на земельний. Це дає змогу надавати допомогу молодим людям з урахуванням локальних і регіональних соціально-економічних реалій і потреб.

3. Умовний розподіл єдиного масиву молоді. У Німеччині молодь (22 млн. осіб, що становлять 25% населення) ділиться на «безпосередньо молодь» (14–18 років) і «молодих дорослих» (18–27 років), оскільки пріоритети в цих вікових груп різні.

4. Застосування комплексного підходу до освіти молоді, а саме: поєднання освіти із забезпеченням молоді робочими місцями. Включення в шкільні програми курсів з навичок здорового і безпечного життя, самооборони, підвищення соціальної кваліфікації; запобігання насильству і знущанням у школі (для цього, наприклад, у Німеччині та інших європейських країнах залучають безробітних випускників шкіл, які отримують статус помічників-вихователів, а метою їх роботи є зменшення бійок і насильства в школі, забезпечення безпеки дороги в школу і зі школи, допомога вчителям у проведенні позакласної роботи); об'єднання інтересів сім'ї і школи (наприклад, така програма в Німеччині передбачає уроки зі спілкування для дітей, контроль на ігрових майданчиках, встановлення контактного телефону «сім'я – школа», результатом цих заходів є скорочення агресивних проявів і хуліганської поведінки підлітків).

5. Застосування комплексу заходів щодо культурно-етичного виховання молоді. Так, у Німеччині діє угода між землями і федерацією про захист молоді від шкідливого впливу ЗМІ [8, с. 140].

Італійська модель є автономною системою ювенальної юстиції, як і у Франції, на відміну від альтернативної системи в Шотландії. У динаміці розвитку Італії, злочинність неповнолітніх і молоді є дуже небезпечною тенденцією, тому жителі країни занепокоєні асоціальною поведінкою молоді, також, як і українці [9, с. 15].

При аналізі сучасних тенденцій злочинності молоді в Італії доведено, що вони не є чимось унікальним, тому що вони характерні для злочинності молодих людей в більшій частині Європейських країн. Серед якісних характеристик їх злочинності соціологи та кримінологи Італії відзначають зростання насильницьких злочинів і злочинів, пов'язаних з наркотиками, а також злочинів, здійснених мігрантами і жінками.

Відмінності між італійськими та українськими запобіжними заходами полягають в тому, що перші є лояльнішими по відношенню до неповнолітнього злочинця [10].

Т.С. Жукова справедливо стверджує, що використовуючи італійський досвід, видається необхідним організувати систему соціального патронажу стосовно неблагополучних сімей і дітей з «групи ризику», розвивати систему ранньої профілактики злочинності молоді.

З метою забезпечення ефективної профілактики злочинності молоді необхідно передбачити виділення в державному бюджеті фінансових коштів, достатніх для здійснення превентивної діяльності (в Італії є стандарт фінансування профілактичної діяльності - 5 євро на людину на рік, які як цільові виділяються для визначення шляхів профілактики злочинності на застосування превентивних заходів та використання більш ефективних мір покарання) [9, с. 17].

За даними дослідників, серед розвинених країн світу лише Японія не страждає на глобальне зростання злочинності. Коефіцієнт злочинності тут у кілька разів менше за аналогічні показники у країнах Західної Європи та США. На початку XXI ст. цей рівень нижче в 3–5 разів, ніж в інших розвинених країнах. Наприклад, на 100 тис. жителів в Японії припадає лише два пограбування (менше від США у 100 разів, Великої Британії чи Франції – у 55 разів, ФРН – у 35 разів) [11, с. 1-2].

У наш час в Японії основним джерелом кримінального права є Кримінальний кодекс 1907 р. (далі – КК Японії), в який внесено безліч змін і доповнень.

Поряд із КК Японії джерелами кримінального права є й інші закони.

Це, зокрема, закони «Про в'язниці» (1908 р.), «Про добробут дитини» (1947 р.), «Про неповнолітніх» (1948 р.), «Про попередження злочинів та реабілітацію злочинців» (1949 р.), «Про постпенітенціарну опіку над особами, яких звільнено від відбування покарання» (1950 р.), «Про введення пробації» (1954 р.), «Про виправні установи для неповнолітніх» (1958 р.).

Протидія ювенільній злочинності в Японії регламентується насамперед Законом «Про неповнолітніх» (1948 р.), який проголошує пріоритет виховно-виправних заходів некримінального характеру, принцип виключної юрисдикції сімейного суду та передачі неповнолітніх під нагляд служби пробації. Законом також встановлено вимоги щодо системи статистичного обліку неповнолітніх, схильних до делінквентної поведінки, створення спеціальних загальнонаціональних громадських організацій із протидії делінквентності підлітків [12, с. 173].

Досліджуючи особливості японської системи впливу на злочинність (у тому числі й ювенальну), багато вчених характеризують її як доброзичливу, називаючи її прикладом сімейної моделі кримінальної юстиції [13, с. 36].

Також становить цікавий інтерес англо-американська система профілактики правопорушень, яка займає домінуюче і провідне становище у Європі, Америці та Японії [14, с. 36].

У цих країнах існують різноманітні класифікації теоретичних підходів і концепцій відносно превентивної діяльності. У Британії визнається очевидним той факт, що усі вони ґрунтуються на відповідних концепціях причин протиправної поведінки й пов'язані з впливом на певні групи факторів, яким відводиться вирішальна роль у механізмі вчинення правопорушення.

Профілактика правопорушень у Великобританії та США здійснюється у трьох основних формах ситуаційній соціальній превенції за допомогою громадськості [15, с. 110].

Спеціалісти у сфері профілактики правопорушень залежно від того у чому вони вбачають причини правопорушень виділяють такі підходи до здійснення їх профілактики: *структурний*, що пов'язує здійснення ефективної профілактики правопорушень з проведенням значних соціально-економічних перетворень у суспільстві; *психологічний*, який визнає вирішальне превентивне значення впливу на особу потенційного правопорушника, а також осіб, які вже вчиняли правопорушення з метою профілактики рецидиву; *ситуаційний*, який відводить вирішальну роль впливу на соціальні та фізичні фактори зовнішнього середовища, що впливають на вчинення правопорушень сукупність яких створюють сприятливу ситуацію для кримінальних проявів [16, с. 34].

При цьому особливу увагу британські та американські криминологи приділяють заходам спеціальної профілактики.

Спеціальна профілактика здійснюється на трьох рівнях:

– первинний рівень профілактики, спрямований на усунення факторів зовнішнього середовища, які сприяють вчиненню правопорушень;

– вторинний рівень профілактики, який має на меті попередити криміналізацію потенційних правопорушників і пов'язаний із впливом на нестійких осіб у тому числі дітей «групи ризику»;

– третинний рівень профілактики, спрямований на попередження рецидиву з боку осіб, що вже вчиняли правопорушення [15, с. 111].

Первинна профілактика правопорушень вважається у британській, як і в американській криминології вирішальною і базується на припущенні, що більшість правопорушень мають ситуаційний характер і

вчиняються в результаті певного збігу обставин за наявності конкретних умов, що полегшують вчинення правопорушень. Сама ситуація стимулює та провокує на вчинення певних видів правопорушень. Таким чином, найбільш ефективним напрямком превенції є своєчасне усунення криміногенних факторів зовнішнього середовища, а також створення антикриміногенних умов за наявності яких правопорушник відмовиться від наміру вчинити правопорушення, а саме умов, які зроблять вчинення правопорушень більш складною справою і відповідно зроблять об'єкт менш уразливим, які зроблять вчинення правопорушень більш ризикованою та менш вигідною справою.

Ситуаційна профілактика реалізується за допомогою багатьох методів основними з яких є:

– ускладнення доступу до мети, який передбачає, що правопорушник відмовиться вчинити конкретне правопорушення з причини надто складного доступу до об'єкта правопорушення встановлення за віктимогенним об'єктом відеоспостереження тощо;

– усунення потенційного об'єкта протиправного посягання;

– план безпечних територій. Вивчаються «гарячі точки правопорушень при цьому вирішальне значення відводиться географії правопорушень, включаючи місце та час найбільшої концентрації правопорушень, а також найбільш типових ситуацій їх вчинення. На базі отриманих даних виробляються рекомендації, які стосуються планування міст і проєктів, будинків з метою профілактики правопорушень. Цей метод передбачає прості та ефективні засоби мінімізації можливостей вчинення правопорушень [15, с. 112].

Варто проаналізувати окремі положення міжнародних актів, які визначають підходи гуманного, конструктивного та адекватного реагування на злочинність неповнолітніх та шляхи вирішення проблем запобігання кримінальній активності неповнолітніх. Рекомендації R (87) 20 Про соціальні заходи щодо злочинності серед неповнолітніх (17.09.1987 р.) стосуються конкретних положень запобігання злочинності неповнолітніх, застосування відповідних заходів впливу; ювенального правосуддя та проведення досліджень [17, с. 243].

Запобігання злочинності неповнолітніх, зазначається в рекомендаціях, повинно виступати пріоритетним завданням держави. Адже неповнолітні, більше ніж дорослі, піддаються впливу превентивних заходів. Запобігання злочинності серед неповнолітніх має проводитись шляхом проведення комплексної політики, яка сприяє соціальній інтеграції молоді. Основними напрямками запобіжної діяльності виступають: соціальне запобігання, яке охоплює велику кількість заходів пов'язану із сім'єю, побутовими умовами, освітою, роботою, проведенням дозвілля; запобігання злочинам, що вчиняються під впливом випадкових обставин та попередження за допомогою технічних обставин, що спрямовані на скорочення можливості або ускладнення вчинення злочинів, що провокуються оточуючою обстановкою; індивідуальне запобігання, що полягає у соціальному обстеженні, наданні допомоги сім'ям, створенні консультативних сімейних Центрів тощо.

У Рекомендаціях Rec(2003)20 Комітету Міністрів державам-членам про нові методи боротьби зі злочинністю серед неповнолітніх та ролі правосуддя щодо неповнолітніх (24.09. 2003 р.) передбачено, що основні цілі правосуддя у справах неповнолітніх і пов'язаних з ним заходів для боротьби зі злочинністю серед неповнолітніх повинні бути спрямовані на запобігання правопорушень і повторних правопорушень; реінтеграцію правопорушника у суспільство та задоволення потреб та інтересів потерпілих. Усвідомлюючи той факт, що, хоча загальний рівень злочинності неповнолітніх залишається більш-менш стабільним, характер і серйозність правопорушень неповнолітніх вимагають нових відповідей і нових методів втручання.

На сьогодні в Україні немає визначеної концепції або національної програми запобігання злочинності серед неповнолітніх та молоді. Тому, як видається, досвід, здобутий у цій сфері іншими країнами, певна методика розробки програм, організація та функціонування системи запобігання злочинності неповнолітніх та молоді можуть бути використані в процесі побудови такої системи в Україні [17, с. 244].

Досвід багатьох країн свідчить, що набагато легше та ефективніше допомогти молодій людині утвердитися, знайти своє місце у суспільстві, аніж потім витратити величезні кошти на збільшення кількості правоохоронних органів, виконання кримінальних покарань та утримання в'язниць і виправних закладів.

Побудова системи запобігання злочинності неповнолітніх та молоді в Україні на державному рівні є реальною, щоправда для цього потрібен час та кошти, а от конкретні заходи та програми, можна розробляти і впроваджувати невідкладно. Важливо, щоб громадськість усвідомила їх необхідність та виявила бажання співпрацювати в цьому напрямку з державними органами та органами місцевого самоврядування.

Завдяки україно-британській програмі поліція за підтримки громадськості здійснила низку інших заходів профілактичного впливу, з-поміж яких: видання брошур для дітей, батьків, учителів, організація спортивних змагань серед підлітків, спільних свят, семінарів із вчителями щодо попередження правопорушень серед учнів, бесіди з батьками тощо. Для подальшого становлення й розвитку вітчизняної

системи профілактики правопорушень серед неповнолітніх, розроблення та впровадження в діяльність суб'єктів цієї профілактики нових ефективних форм і методів слід вивчати й упроваджувати закордонні методичні напрацювання, практичні прийоми в цій сфері, урахувавши національні особливості, пов'язані з історичним розвитком нашої держави та сучасними трансформаційними процесами, що тривають у всіх сферах суспільного життя. Важливу роль у запобіганні злочинності серед неповнолітніх, зокрема в країнах ЄС, відіграє поліція. Спеціальні підрозділи поліції у справах неповнолітніх аналізують рівень злочинності, її динаміку, на підставі чого розробляють рекомендації для громадських установ, великих компаній і банків стосовно організації заходів щодо запобігання правопорушенням, беруть активну участь у реалізації профілактичних програм [18, с. 392].

Висновки. Отже, за результатами дослідження, можна зробити наступні висновки. Ефективна діяльність та належна координація роботи правоохоронних органів та усіх уповноважених органів влади у сфері ювенальної превенції здатна попереджувати злочинність неповнолітніх та забезпечувати реабілітацію неповнолітніх правопорушників.

Основою заходів запобігання злочинам проти життя та здоров'я особи, вчиненим неповнолітніми у Причорноморському регіоні України повинна виступати пропаганда правових знань, ідеологічного (духовного) виховання підлітка, інших ключових ціннісних орієнтацій неповнолітніх, форми їхніх позитивних мотиваційних поведінкових устремлінь та надання профілактиці адресного характеру. У протидії злочинності серед неповнолітніх необхідно шукати нові підходи, зокрема, звернутись до англо-американського досвіду організації цієї роботи. З огляду на складність та особливість державного впливу на цю вікову групу пріоритетними мають бути заходи запобіжного характеру серед дітей. Ця діяльність повинна бути направлена на взаємодію працівників правоохоронних органів між собою та з іншими державними органами і установами з метою усунення соціальних факторів, які негативно впливають на формування і розвиток дитини, як законослухняного громадянина України.

Reference:

1. *Kryminolohiya: navch.-metod. posib. / za zah. red. O. M. Dzhuzhy, YE. M. Moyisyeyeva, V. V. Vasylevych ta in.* [Criminology] K.: Atika, 2003. 400 p. (In Ukrainian)
2. Andriyiv I. *Zapobihannya zlochynnosti nepovnoolitnikh ta molodi u Niderlandakh.* [Prevention of juvenile delinquency in the Netherlands]. *Visnyk L'viv's'koho universytetu im. Ivana Franka* [Bulletin of Lviv National University by Ivan Franko]. 2001. P.518-523. (In Ukrainian)
3. Mezentsseva N.I., Mezentssev K.V. *Suspilno-heohrafichne rayonuvannya Ukrayiny. Navchalnyy posibnyk dlya studentiv heohrafichnykh fakul'tetiv.* [Socio-geographical zoning of Ukraine] K.: VTS «Kyivskyy universytet» [Kyiv University], 2000. 228 p. (In Ukrainian)
4. Babenko A.M. *Zapobihannya zlochynnosti v rehionakh Ukrayiny: kontseptualno - metodolohichnyy ta prakseolohichnyy vymir: monohrafiya.* [Crime Prevention in Ukrainian Regions: Conceptual - Methodological and Practical Measurement: Monograph] Odesa: ODUVS, 2014. 416 p. (In Ukrainian)
5. Bybyk O. N. *Vvedenye v yuvenalnoe uholovnoe pravo Hermanyu: uchebnoe posobyе.* [Introduction to Juvenile Criminal Law of Germany]. Omsk: Omskyy hosudarstvennyy unyversytet ym. F. M. Dostoevskoho, 2009. 83 p.
6. *Uholovnyy kodeks Federatyvnoy Respublyky Hermanyu* [Penal Code of the Federal Republic of Germany]. SPb.: Yurydycheskyy tsentr Press. [Law Center Press]. 2003. 524 p.
7. Kropp Ch. *Ursachen und Wirkungen von Jugendkriminalität.* Neue Justiz. 2003. № 5. P. 238-240.
8. Denysov S.F. *Zapobihannya molodizhniy zlochynnosti v yevropeys'kykh krayinakh (na prykladi Nimechchyny).* [Prevention of juvenile delinquency in European countries (Germany example)]. *Derzhava ta rehiony. Seriya: pravo.* [State and regions. Series: Right] 2001 №1. P. 134-141. (In Ukrainian)
9. Zhukova T. S. *Sotsial'ni zasady zapobihannya zlochynnosti molodi v Ukrayini ta Italiyi (porivnyal'ne doslidzhennya): avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.08.* [Social principles of youth crime prevention in Ukraine and Italy (comparative study)]. Zaporizhzhya, 2011. 20 p. (In Ukrainian)
10. *Sayt yustytitsiyi Italiyi* [Italian Justice website]. URL: <http://www.giustizia.it/statistiche/> (data zvernennya: 25.03.2020).
11. Morozov N. A. *Prestupnost borba s ney v sovremennoy Yaponyy : dyss. ... kand. yuryd. nauk* [Crime control in modern Japan]: 12.00.08. Dal'nevost. hos. un-t. Vladyvostok, 2000. 430 p.
12. Nazymko E.S. *Osoblyvosti zastosuvannya zasobiv kryminalno-pravovoho vplyvu do nepovnoolitnikh za zakonodavstvom Yaponiyi (materialnyy ta protsesualnyy aspekty).* [Peculiarities of the application of criminal remedies to minors under Japanese law (substantive and procedural aspects)]. *Visnyk Asotsiatsiyi kryminal'noho prava Ukrayiny* [Bulletin of the Association of Criminal Law of Ukraine]. 2015. № 1(4). P. 172-184. (In Ukrainian)

13. Vedernykova O.N. *Osnovnye kryminologicheskiye systemy sovremennosti (sravnytelnyy analiz)*. [The main criminological systems of modernity (comparative analysis)]. *Hosudarstvo y pravo* [State and law]. 2002. № 10. P. 32-40.

14. Vedernykova O.N. *Teoriya y praktyka borby s prestupnost'yu v Velykobrytanii* [Theory and practice of crime control in the UK]. M.: Rossyyskaya kryminologicheskaya assotsyatsiya [Russian criminological association] 2001. 344 p.

15. Klemparskyi M.M. *Osoblyvosti zarubizhnoho dosvidu protydyi zlochynnosti nepovnitnikh ta mozhlyvist yoho vykorystannya v Ukraini* [Features of foreign experience in combating juvenile delinquency and the possibility of its use in Ukraine]. *Forum prava* [Forum of law]. 2015. № 4. P. 110–113. (In Ukrainian)

16. Holina V.V. *Poperedzhennya zlochynnosti: konspekt lektsiyi* [Crime prevention]. Kharkiv:Ukr. yuryd. akademiya, 1994. 40 p. (In Ukrainian)

17. Yuzikova N.S. *Zakhody zapobihannya zlochynnosti nepovnitnikh kriz pryzmu mizhnarodnykh rekomendatsiy Komitetu Ministriv Rady Yevropy*. [Measures to prevent juvenile delinquency through the lens of international recommendations of the Committee of Ministers of the Council of Europe]. *Mizhnarodni chytannya z mizhnarodnoho prava pamyati profesora P. E. Kazanskoho: mater. mizhnar. nauk. konf.* [International readings on international law are in memory of Professor P. Kazansky] (m. Odesa, 8–9 lystopada 2013 r.) [Odessa, November 8-9, 2013]. Odesa : Feniks, 2013. P. 243–247. (In Ukrainian)

18. Yosypiv A. O. *Zarubizhnyy dosvid zapobihannya zlochynam, shcho vchynyayut nepovnitni z marhinalnoho seredovyshcha* [Foreign experience in preventing crimes committed by minors from a marginalized background]. *Yurydychnyy chasopys Natsionalnoyi akademiyi vnutrishnikh sprav* [Law Journal of the National Academy of the Interior]. 2018. № 1. P. 381-392. (In Ukrainian)

Зарубежный опыт предупреждения преступлений против жизни и здоровья человека, совершенных несовершеннолетними в Причерноморском регионе Украины

Бибик Ирина Сергеевна, e-mail: irina122912@ukr.net

преподаватель кафедры теории и философии права

Одесский государственный университет внутренних дел. Одесса, Украина.

Аннотация. Статья посвящена рассмотрению вопроса зарубежного опыта предупреждения совершения несовершеннолетними преступлений против жизни и здоровья человека (на примере ФРГ, Италии, Японии, Великобритании и США). Определены факторы эффективного предотвращения молодежной преступности в европейских странах и Германии через государственные институты. Охарактеризован итальянский опыт системы социального патронажа и ранней профилактики преступности молодежи. Проведен анализ семейной модели уголовной юстиции Японии и уровней специальной англо-американской системы профилактики правонарушений среди несовершеннолетних.

Особое внимание следует уделять вопросу регионального анализа преступности несовершеннолетних, что дает возможность выявить территориальные особенности, характеристики и отличия в концентрации преступлений против жизни и здоровья человека, совершаемых несовершеннолетними в отдельных регионах нашего государства.

На основе проведенного исследования автором изучено зарубежный опыт предотвращения преступности несовершеннолетних и разработаны соответствующие рекомендации по предупреждению совершения несовершеннолетними преступлений против жизни и здоровья человека в Причерноморском регионе Украины.

Ключевые слова: несовершеннолетний, преступность несовершеннолетних, преступление против жизни и здоровья человека, детерминанты преступности среди несовершеннолетних, ювенальная юстиция

MOBILE PHONE (SMARTPHONE) IS A SOURCE OF CRIMINALISTICS INFORMATION

Igor N. Gorbanov

Odesa State University of Internal Affairs, Ukraine
e-mail: gor-i-gor@ukr.net

Abstract: This article discusses a mobile phone (smartphone) as a source of forensic information. To understand the technology of wireless communications, a brief overview of the basic principles of the functioning of a telecommunication network is made. Based on the accumulated experience and scientific developments, typical traces are found that are on the surface of the device and its elements; stored in the memory blocks of the hardware-software complex of the device, as well as the inserted SIM-card and memory card; hosted on servers (in "cloud" information storage services), which can be accessed by authorization using a smartphone. The possibilities and directions of a possible expert and non-expert identification and study of the described traces are considered. The features of the current state of forensic support tactics for examining a mobile phone are highlighted, its problems are identified and proposals for their solution are formulated. The possibilities of national databases are analyzed, which contain the relationship between the personal data of the user, IMEI of his mobile phone (smartphone), numbers and contacts of the phone book, and more. The names and functional purpose of computer programs for searching and analyzing data, including remote data from mobile devices, are indicated.

Keywords: mobile phone, smartphone, trace, SIM-card, memory card, investigation, computer-technical examination.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У сучасних умовах розвитку людської цивілізації засоби мобільного зв'язку, серед яких поважне місце займають мобільні телефони (смартфони), отримали широке розповсюдження. Так, знаходячись при власникові мобільні телефони (смартфони), як високотехнологічні продукти задовольняють багаточисленні потреби, дозволяючи оперативно та дистанційно вирішувати безліч завдань, серед яких: зв'язок з іншими абонентами, керування інтерактивними системами будинків, рухом транспортних засобів та безпілотних літальних апаратів, рахунками в банках (використовувати пристрій для оплати і отримання платежів), створення та зберігання різних видів інформації, відтворення текстових, графічних, аудіо- та відеофайлів, користування різними каналами інформації за допомогою мережі Інтернет (електронна пошта, месенджери та інші), а також проведення біржових операцій з купівлі/продажу цінних паперів у режимі реального часу, та багато інших. За арсеналом функцій у сучасних мобільних телефонів (смартфонів) більше спільного з комп'ютерами, ніж з аналоговими телефонами, що робить їх незамінними засобами для реалізації протиправних задумів та вельми корисними для забезпечення організованої злочинної діяльності.

Перебуваючи постійно при користувачеві мобільні телефони (смартфони) інколи виступають як засобом вчинення кримінального правопорушення (шахрайство, поширення шкідливого програмного забезпечення), так і його предметом (крадіжка). У ході проведення слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів для встановлення місцезнаходження безвісти відсутньої особи такі засоби мобільного зв'язку виступають відправною точкою, бо містять перелік останніх контактів, історію браузера зі згадками про останні інтернет-сайти, менеджери з переписками з іншими абонентами, відомості про фінансову активність та службові журнали з фіксацією з'єднань з певними стільниковими базовими станціями телекомунікаційної мережі. У зв'язку з цим мобільні телефони (смартфони) є джерелом криміналістично важливої інформації, яка при професійному виявленні, фіксуванні, аналізі та подальшому використанні зможе допомогти у вирішенні завдань охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку [1].

Слідчі та оперативні працівники при затриманні кожного правопорушника або встановленні жертви злочину, у переважній більшості випадків, виявляють мобільний телефон (смартфон), що потенційно є цінним джерелом криміналістично важливих відомостей, однак при цьому зосереджуючись на одному виді слідчої інформації можуть не помітити інші дані, що може унеможливити повне системне комплексне вивчення усіх обставин розслідуваної події. Це виключно негативно відобразиться на захисті особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень..., забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений...[2]. Вказане робить проблематику

розгляду мобільного телефону (смартфону) як джерела криміналістично значимої різноякісної та різноспрямованої інформації, вельми актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Проблематика особливостей та специфіки тактики огляду предметів-носіїв криміналістично значимої інформації давно притягує погляди вітчизняних і закордонних вчених-криміналістів. Серед тих, хто зробив значний внесок у вирішення цієї проблеми можна назвати: Т.В. Авер'янову, В.П. Бахіна, Р.С. Белкіна, П.Д. Біленчука, В.Б. Вехова, М.С. Вертузаєва, А.Ю. Головіна, В.Г. Гончаренка, В.А. Журавля, А.В. Іщенко, О.Н. Колесніченка, В.В. Крилова, Є.С. Лапін, В.В. Лисенка, В.К. Лисиченка, І.М. Лузгіна, Г.А. Матусовського, М.В. Салтевського, М.Я. Сегая, В.С. Цимбалюка, В.Ю. Шепітька та інших. Вказані автори створили суттєве теоретичне підґрунтя для мобільних засобів зв'язку з криміналістичних позицій. Ураховуючи суцільне розповсюдження та широку практику використання смартфонів в аудіовізуальному та текстовому спілкуванні (передаванням даних і так далі), в тому числі за для здійснення злочинної діяльності, вчені-криміналісти не обминули своєю увагою доказовий потенціал таких засобів при розслідуванні окремих видів кримінальних правопорушень, чим надали істотну допомогу слідчій та оперативно-розшуковій практиці з протидії злочинам. Зазначимо, що спеціальних досліджень щодо мобільного телефону (смартфону), як джерела криміналістично значимої різноякісної інформації в Україні не проводилося. Низка існуючих криміналістичних досліджень вітчизняних авторів: К.О. Щераковської «Засоби мобільного зв'язку як джерела інформації при розслідуванні торгівлі дитьми» (2012 р.), О.В. Одерія, С.О. Корони, С.В. Самойлова «Тактика слідчого огляду комп'ютерних систем та їх елементів (2010 р.), Д.А. Морозова, В.С. Бондаря «Використання спеціальних знань під час проведення слідчих (розшукових) дій у розслідуванні незаконного посіву або вирощування снотворного маку чи конопель» (2017 р.), А.В. Коваленка «Особливості тактики огляду електронних документів під час досудового розслідування посягань на життя та здоров'я журналіста» (2017 р.), М.В. Зубова «Особливості проведення першочергових слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дії під час розшуку безвісно відсутніх осіб» (2016 р.) є актуальними та повними, але, на нашу думку, лише фрагментарно висвітлюють загальну проблематику розгляду мобільного телефону (смартфону), як джерела криміналістично значимої різноякісної та різноспрямованої інформації. Вони надають лише уривчасте уявлення про наявність відомостей, котрі потенційно можуть отримати статус доказів, що негативно відображається на якості слідчої та оперативно-розшукової практики.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Розглянути мобільний телефон (смартфон) як джерело криміналістично значимої інформації; визначити типові сліди з означенням напрямів їх дослідження; висвітлити особливості сучасного стану криміналістичного забезпечення слідчого огляду мобільного телефону, встановити його проблематику та сформулювати пропозиції щодо їх вирішення.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Криміналістично значуща інформація, що міститься в засобах мобільного зв'язку, обумовлена їх технічними і функціональними особливостями [3, с. 1110]. Тож, для формування коректного уявлення про усю гамму слідової криміналістично значимої різноякісної та різноспрямованої інформації, яку потенційно можна отримати при огляді та аналізі відомостей мобільний телефон (смартфон), доцільно розібратися із загальними принципами роботи бездротового доступу такого приладу до телекомунікаційної мережі. Відповідно до положень Закону України «Про телекомунікації» мобільний зв'язок можна представити як електрозв'язок з використанням радіотехнологій, під час якого кінцеве обладнання хоча б одного із споживачів може вільно переміщатися із збереженням унікального ідентифікаційного номера в межах пунктів закінчення телекомунікаційної мережі, які під'єднані до одного комутаційного центру [4]. Під кінцевим обладнанням мається на увазі автономний мобільний телефон (смартфон), призначений для роботи в мережах стільникового зв'язку, що використовує приймач радіодіапазону і традиційну телефонну комутацію для здійснення телефонного зв'язку на території зони покриття мережі. Більшість пристроїв має свій унікальний номер IMEI - міжнародний ідентифікатор мобільного пристрою, що присвоюється при виробництві і складається, як правило, з 15 цифр. Цей унікальний код дозволяє ідентифікувати пристрій у мережі, відслідковувати переміщення, дзвінки та багато іншого. Більшість стандартів мобільного зв'язку використовують для ідентифікації абонента SIM-карту. Вона являє собою смарт-карту (пластикову картку з запресованої в неї мікросхемою мікроконтролера і пам'яті) з програмним управлінням, і також має свій унікальний номер IMSI (англ. International Mobile Subscriber Identity - міжнародний ідентифікаційний номер рухомого абонента) та індивідуальний цифровий пароль [5]. Наведений унікальний номер IMEI разом з номером SIM-карти абонента сприймається як ідентифікатор базовими станціями мобільного зв'язку.

Мобільний телефон (смартфон) є складним пристроєм, який складається з багатьох елементів, але, з криміналістичного боку, цікавими є лише слідовмісні та сприймаючі складові, у широкому розумінні

вказаного терміну. До таких ми відносимо: корпус (захисне скло та плівка, бампер, чохол, брелок), програмно-апаратний комплекс, SIM-картка та картка пам'яті.

Слідова картина, що міститься на/у мобільному телефоні (смартфоні), складається із:

- 1) слідів, що знаходяться на поверхні пристрою, а саме на корпусі, конструктивних частинах, захисному склі чи плівці, бампері, чохлі, брелку;
- 2) слідів, котрі зберігаються у блоках пам'яті програмно-апаратного комплексу пристрою, а також вставленій SIM-картці та картці пам'яті;
- 3) слідів, які зберігаються на серверах (у «хмарних» сервісах зберігання інформації), до яких можна отримати доступ (авторизуватись) за допомогою досліджуваного пристрою.

Перед тим, як почати розгляд наведеної класифікації слідів, що містяться на/у мобільному телефоні (смартфоні), доцільно вказати, що сам означений пристрій можна дослідити за допомогою товарознавчої експертизи і встановити його найменування, призначення та вартість; належність до класифікаційних категорій, які прийняті у виробничо-торговельній сфері [6]; та інше, у залежності від слідчої необхідності та обставин кримінального правопорушення.

Спираючись на практику підрозділів Національної поліції можна вказати, що сліди, які знаходяться на поверхні пристрою, а саме на корпусі, конструктивних частинах (елементі живлення), SIM-картці, картці пам'яті, захисному склі чи плівці, бампері, чохлі, брелку мають знайому широкому загалу природу походження та базові характеристики. Прикладом таких слідів можуть бути: а) сліди папілярних візерунків та вушної раковини, що утворені нашаруванням потожирової речовини, котрі можуть бути досліджені у ході дактилоскопічного (пороскопічного, еджеоскопічного) дослідження. Означені сліди, а також сліди слини, у області мікрофона, можуть бути досліджені геномною (ДНК) експертизою, при дотриманні відповідної процедури отриманні зразків, що виключить «забруднення»; б) сліди нашарування косметичних засобів (губна помада, блиск, пудра, тональний крем, рум'яна), що можуть бути досліджені під час проведення експертизи матеріалів, речовин та виробів; в) трасологічні сліди, зокрема, характерні подряпини від каблучок чи сліди автомобільного тримача при утриманні мобільного телефону (смартфону), можуть бути досліджені трасологічною експертизою.

Співробітники органів правопорядку знайомі з можливостями отримання криміналістичної інформації з SIM-картки (аббревіатура від англ. subscriber identification module) – ідентифікаційний модуль абонента у вигляді смарт-карти, що застосовується в мобільному зв'язку. Ідентифікація такої карти здійснюється за допомогою алгоритму та таємного PIN-коду, які записані на карті, крім ідентифікації карта служить для дешифрування голосу та телекомунікаційних сигналів, де зберігається певна кількість контактних даних абонентів, а також частина отриманих та відправлених SMS-повідомлень. При дослідженні SIM-картки необхідно пам'ятати про обмежену кількість звернень при отриманні доступу до її даних. Після правильного введення PIN-коду (у разі його незнання – PUK1-коду) всі функції разом з інформаційним наповненням SIM-карти стають доступними одразу після включення і завантаження телефону [7]. Це доцільно враховувати при прийнятті рішення про виключення мобільного телефону (смартфону) у ході його огляду, пакування та вилучення. У теперішній час SIM-картки витісняються віртуальною карткою eSIM, що емулюється мікросхемою, яка додається безпосередньо в пристрій на етапі його виробництва. Вона не може бути замінена, для внесення змін або використання профілю потрібно вводити пароль, що суттєво ускладнює користування вкраденим телефоном та полегшує його виявлення [8].

В Україні процедура набуття номера обраного мобільного оператора через купівлю SIM-картки не передбачає якоїсь ідентифікації особи за паспортом, що сприяє анонімності при використанні мобільного телефону у вчиненні злочинів, і відповідно, утруднює подальшу роботу з їх розслідування.

При огляді мобільного телефону (смартфону) затриманої особи, що займається протиправною діяльністю, правоохоронці, як правило, стикаються з тим, що контактні дані абонентів записані у вигляді прізвиська, аббревіатури, імені, котрі не надають достатньої інформації для їх ідентифікації. У національних правоохоронних органів існує потенційна оперативна можливість встановлення істинних персональних даних за допомогою бази «Антарес». Відомості у згаданій базі містять зв'язки між анкетними даними користувача, IMEI його мобільного телефону (смартфону), номерами та іменами контактів телефонної книги та інше. З власного досвіду зазначимо, що обсяг роботи для наповнення бази «Антарес» важко порівнювати з ефектом від її використання, що обумовлює розгляд напрямів для збільшення продуктивності.

У теперішній час певне розповсюдження отримали комерційні мобільні додатки з Google Play, що допомагають в ідентифікації користувачів мобільних номерів, наприклад, NumBuster (Gilraen Limited), Getcontact (Getverify LDA), Eyecon (Eyecon Phone Dialer & Contacts) та інші. Результативність вказаних програм потребує окремого дослідження, проте окремі поліцейські у професійній діяльності користуються усіма можливими засобами для встановлення особи невідомого абонента з телефонної книги певної SIM-картки.

З розвитком технологій фото- та відеозйомки, а також зі збільшенням обсягів циркулюючої інформації досліджувані пристрої змушені використовувати додаткові засоби для збереження даних,

зокрема карти пам'яті. Вони є компактними електронними носіями інформації, що використовуються для зберігання цифрової інформації [9]. Як правило, операційна система мобільного телефону (смартфону) самостійно розміщує на карті пам'яті програмні продукти, сервісні службові файли, аудіо-, фото-, відеофайли, текстові та графічні файли, каталоги з файлами месенджерів соціальних мереж, та інше. Тому, слідчий та спеціаліст за допомогою сертифікованого службового обладнання, з використанням ліцензійного програмного забезпечення, може провести огляд скопійованої інформації карти пам'яті. Якщо ж носій захищено будь-яким типом захисту від зчитування чи копіювання, слід призначити судову комп'ютерно-технічну експертизу та поставити перед експертом питання про можливість отримання доступу до вмісту такого носія [10, с. 182-191]. У подальшому після успішного отримання файлів зі згаданого носія можна провести експертизу відеозвукозапису та інші дослідження, а також необхідні слідчі (розшукові) дії.

Сліди, що зберігаються у блоках пам'яті програмно-апаратного комплексу пристрою, тобто самого мобільного телефону (смартфону) є найменш вивченими криміналістами, і відповідно, найменш використовуваними у якості доказів.

По-перше, у якості доказової інформації можна розглядати список бездротових точок доступу – радіомереж формату Wi-Fi, до яких раніше під'єднувався досліджуваний пристрій. Така точка доступу є сполучною ланкою з'єднання дротового і бездротового сегментів мережі, і має наступні важливі для доказування характеристики: 1) знаходячись на краю мережевого дроту вона має свою унікальну IP-адрес, за якою через провайдера інтернет-послуг можна встановити географічні координати та фізичне розміщення (адреса); 2) точка доступу має назву, що вноситься до реєстру доступних мереж Wi-Fi у налаштуваннях мобільного телефону (смартфону) особи, що вчинила кримінальне правопорушення. Вказані технічні передумови та потреби слідчих підрозділів обумовили появу постійно оновлюваної бази мереж Wi-Fi в Україні, за допомогою якої, за наявності назви точки доступу Wi-Fi, можна встановити перебування мобільного телефону (смартфону) разом із власником за певною фактичною адресою (місто, вулиця, будинок, квартира).

По-друге, кожен мобільний телефон (смартфон) має внутрішню пам'ять, яка складається з видимої для користувача частини, де він розміщує необхідне програмне забезпечення, фотографії і так далі, а також невидимої та недоступної для власника пам'яті, що забезпечує штатну роботу операційної системи, блоків зв'язку та іншого. У цій «невидимій» частині є службові протоколи, що містять записи про усі з'єднання з базовими станціями. У теперішній час у вільному доступі знаходяться дані щодо елементів мережі базових станцій операторів мобільного зв'язку, за якими за допомогою вихідних даних з телефона, за необхідності, можна побудувати приблизний маршрут його користувача.

Також слід вказати на особливості роботи внутрішньої пам'яті мобільного телефону (смартфону) при обслуговуванні месенджерів соціальних мереж, серед яких: Viber, WhatsApp, Telegram, Skype, Facebook Messenger. У багатьох з наведених месенджерів є функції з видалення бесід, чатів, мультимедійних повідомлень. Однак, видалена інформація та окремі файли не піддаються фізичному видаленню і знаходяться у недоступній для користувача частині внутрішньої пам'яті. Для відновлення видаленої таким чином інформації спеціалісти застосовують повне копіювання усієї внутрішньої пам'яті мобільного телефону (смартфону), шляхом створення її образу. Для таких дій використовуються наступні програмні продукти:

- Cellebrite UFED 4PC Ultimate включає в себе UFED Physical Analyzer для глибокого декодування, аналізу та підготовки звітів (витяг на фізичному рівні і декодування отриманих даних з обходом блокування введення графічного ключа / пароля / PIN-коду з пристроїв Android...);

- лінійка програмних продуктів компанії MSAB: XRY (відновлення даних з мобільних пристроїв), XAMN (створення образу та подальшого аналізу даних зі смартфона) та інші, частина з яких є безкоштовною і може використовуватися самостійно слідчими та оперуповноваженими [11];

- для аналізу та візуалізації даних для ефективної аналітики IBM i2 Analyst's Notebook 9.0.

Мобільний телефон (смартфон) можна розглядати як засіб для отримання доступу до слідової криміналістично важливої інформації, що зберігається на серверах, що позиціонуються як «хмарні сховища» - модель схову даних, де цифрові дані зберігаються в логічні пули, а фізичне зберігання охоплює кілька серверів [12]. Серед популярних сервісів хмарного зберігання даних можна назвати український eDisk Ukr.net, американські GoogleDrive, DropBox, російські Яндекс Диск, Диск Mail.ru тощо [10, с. 182-191]. Отже, серед імовірних варіантів доступу до подібних сховищ та інших систем можна вказати на: 1) отримання доступу до електронних скриньок з наперед набраним паролем, бо шлях доступу сприймається як традиційний; 2) отримання доступу до сторінок у соціальних мережах, де можна з правами власника побачити повну інформацію про коло контактів, переписки зі спільниками і так далі; 3) отримання доступу до електронних платіжних систем «QIWI Wallet», «WebMoney», а також до серверів підтримки різного виду криптовалют; 4) отримання доступу до «хмарного» сховища контактів [13, с. 216-222]; 5) отримання

доступу до різноманітних сайтів з правами зареєстрованого клієнта, наприклад, на сторінки інтернет-магазинів з продажу наркотичних засобів чи іншого. Наведені варіанти віддаленого доступу об'єднує авторизація в акаунтах подібних сервісів за допомогою мобільного телефону (смартфону).

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Мобільний телефон (смартфон) є унікальним джерелом криміналістично значимої різноякісної та різноспрямованої інформації, яка при кваліфікованому обізнаному підході може суттєво допомогти у проведенні розслідування кримінального правопорушення. Виявлення, фіксація та аналіз комплексу слідів, що знаходяться на поверхні частин згаданого пристрою; зберігаються у блоках його пам'яті, SIM-картці, картці пам'яті, «хмарних» сервісах (з авторизацією та подальшим доступом) – допоможе встановити обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні.

References:

1. Zakon Ukraini «Pro Natsionalnu politsiyu» vid 2 lipnya 2015 roku № 580-VIII [Law of Ukraine «On the National Police» of July 2, 2015. № 580-VIII]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>. (In Ukrainian).
2. Kriminalniy protsesualniy kodeks Ukraini vid 13.04.2012 № 4651-VI [Criminal procedure code of Ukraine of 13.04.2012 № 4651-VI]. Available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (accessed 19.12.2019). (In Ukrainian).
3. Scherbakovska, K.O. (2012) Zasobi mobilnogo zv'yazku yak dzherela informatsiyi pri rozsliduvanni torgivli ditmi [Mobile communications as a source of information in the investigation of child trafficking] // Forum prava [Forum of Law], 2012, № 1, 1109-1113. Available at: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2012-1/12skortd.pdf> (accessed 19.12.2019). (In Ukrainian).
4. Zakon Ukraini «Pro telekomunikatsiyi» 18 listopada 2003 roku № 1280-IV [Law of Ukraine «On Telecommunications» November 18, 2003 № 1280-IV] Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1280-15> (accessed 19.12.2019). (In Ukrainian).
5. Mobilniy telefon [Cellphone]. Available at: https://uk.wikipedia.org/wiki/Мобільний_телефон (accessed 19.12.2019). (In Ukrainian).
6. Nakaz Ministerstva yustitsiyi Ukraini vid 08.10.98 № 53/5 «Pro zatverdzhennya Instruktsiyi pro priznachennya ta provedennya sudovih ekspertiz ta ekspertnih doslidzhen ta naukovo-metodichnih rekomendatsiy z pitan pidgotovki ta priznachennya sudovih ekspertiz ta ekspertnih doslidzhen» [Order of the Ministry of Justice of Ukraine dated 08.10.1998 № 53/5 «On approval of the Instruction on appointment and conduct of forensic examinations and expert research and Scientific and methodological recommendations on the preparation and appointment of forensic examinations and expert research»] Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98> (accessed 19.12.2019). (In Ukrainian).
7. SIM-kartka [SIM-card]. Available at: <https://uk.wikipedia.org/wiki/SIM-картка> (accessed 19.12.2019). (In Ukrainian).
8. ESIM [ESIM]. Available at: <https://uk.wikipedia.org/wiki/ESIM> (accessed 19.12.2019). (In Ukrainian).
9. Karta pam'yati [Memory card]. Available at: https://uk.wikipedia.org/wiki/карта_пам'яті (accessed 19.12.2019). (In Ukrainian).
10. Kovalenko, A.V. (2017) Osoblivosti taktiki oglyadu elektronnih dokumentiv pid chas dosudovogo rozsliduvannya posyagan na zhittya ta zdorov'ya zhurnalista [Peculiarities of electronic document review tactics during the pre-trial investigation of encroachments on the life and health of a journalist] // Visnik Natsionalnoyi akademiyi pravovih nauk Ukraini [Bulletin of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine], № 1 (88), 2017, P. 182-191 (In Ukrainian).
11. Laboratoriya komp'yuternoyi kriminalistiki EPOS [Computer Forensics Laboratory EPOS]. Available at: <https://www.epos.ua/view.php/index> (accessed 19.12.2019). (In Ukrainian).
12. Hmarni shovischa [Cloud storage]. Available at: https://uk.wikipedia.org/wiki/Хмарні_сховища (accessed 19.12.2019). (In Ukrainian).
13. Morozov, D.A., Bondar, V.S. (2017) Vikoristannya spetsialnih znan pid chas provedennya okremih slidchih (rozshukovih) diy u rozsliduvanni nezakonnogo posivu abo viroschuvannya snotvornogo maku chi konopel [Use of special knowledge during certain investigative (search) actions in the investigation of illegal sowing or cultivation of sleeping poppy or hemp] // Visnik NTUU «KPI». Politologiya. Sotsiologiya. Pravo [Bulletin of National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute». Political. Sociology. Right], № 1/2 (33/34), 2017, P. 216-222. (In Ukrainian).

Мобильный телефон (смартфон) как источник криминалистически значимой информации

Горбанёв Игорь Николаевич, e-mail: gor-i-gor@ukr.net

Одесский государственный университет внутренних дел, г. Одесса, Украина

Аннотация: В предлагаемой статье рассматриваются мобильный телефон (смартфон) как источник криминалистически значимой информации. Для понимания технологии беспроводной связи выполнен краткий обзор основных принципов функционирования телекоммуникационной сети. На основе накопленного опыта и научных разработок определены типичные следы, находящиеся на поверхности устройства и его элементах; хранящиеся в блоках памяти программно-аппаратного комплекса устройства, а также вставленной SIM-карте и карте памяти; размещенные на серверах (в «облачных» сервисах хранения информации), к которым можно получить доступ путем авторизации с помощью смартфона. Рассмотрены возможности и направления возможного экспертного и неэкспертного выявления и исследования описанных следов. Освещены особенности современного состояния криминалистического обеспечения тактики осмотра мобильного телефона, установлена его проблематика и сформулированы предложения по их решению. Проанализированы возможности национальных баз данных, которые содержат связи между анкетными данными пользователя, IMEI его мобильного телефона (смартфона), номерами и именами контактов телефонной книги и прочее. Указаны наименования и функциональное назначение компьютерных программ для поиска и анализа данных, в том числе и удалённых, из мобильных устройств.

Ключевые слова: мобильный телефон, смартфон, следовая картина, SIM-карта, карта памяти, следственный осмотр, компьютерно-техническая экспертиза.

ON THE QUESTION OF ADMINISTRATIVE PROCEDURE

Haran O.V.

Odesa I. I. Mechnikov National University,
The Department of Administrative and Commercial Law, Ukraine
e-mail: admin.kaf@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-6757-6309>

Abstract. The article discusses issues related to understanding the category of “administrative procedures” and analyzes the content of the concept of “administrative proceedings”. Various conceptual approaches to understanding these categories through the prism of state registration of marriage are highlighted. The first approach involves considering the procedure as a type of process. The second approach involves identifying the concepts of procedure and process. The third approach involves understanding the administrative procedure as the activities of authorized authorities within the framework of the so-called positive nature. Attention is focused on the need for scientific comprehension of the categories “administrative procedure”, “administrative proceedings” in connection with the expansion of the service functions of the state in modern conditions.

Keywords: administrative procedures, administrative management, public administration, state registration, administrative processes.

Актуальність Викликами сьогодення для України є переведення відносин між державою і приватними особами у сучасний формат із урахуванням міжнародних стандартів. На необхідності законодавчого врегулювання відносин органів публічної адміністрації в Україні з приватними особами наголошується у статті 471 «Доступ до судів та адміністративних органів» Угоди про асоціацію між Україною та ЄС [1] та є усталеною європейською практикою.

Необхідно звернути увагу, що у переважній більшості європейських держав (Австрія, Болгарія, Данія, Іспанія, Італія, Естонія, Латвія, Нідерланди, Польща, Португалія, Угорщина, ФРН та ін.) упорядкування цих відносин здійснено шляхом систематизації законодавства про адміністративну процедуру та за рахунок прийняття окремих законодавчих актів. Уніфікація питань щодо адміністративної процедури в ЄС пройшла шлях від правової регламентації до апробації теоретичних положень протягом тривалого періоду, а це сприяє створенню дієвого законодавства. Наприклад, у Німеччині кодифікований акт про адміністративну процедуру діє більше півстоліття. Для України виникла унікальна можливість при створенні національного законодавства про адміністративну процедуру використати позитивний, перевірений часом міжнародний досвід, і цим самим, уникнути велику кількість помилок.

Підсилюється зацікавленість до наукового осмислення категорії «адміністративна процедура» декількома факторами. По-перше, правова невизначеність сутності зазначеної категорії на рівні національного законодавства та необхідності їх застосування. По-друге, здійснення реформування публічної служби із одночасною оптимізацією функціонування органів виконавчої влади і все це у площині євроінтеграції.

Відповідно до пункту 5 частини 1 Статті 2 Проекту Закону України «Про адміністративну процедуру», адміністративна процедура – визначений законодавством порядок здійснення адміністративного провадження. В той же час, пункт 4 частини 5 статті 2 Проекту Закону України «Про адміністративну процедуру» передбачає, що адміністративне провадження – сукупність процедурних дій, послідовно вчинених адміністративним органом, і прийнятих процедурних рішень з розгляду та вирішення адміністративної справи, що завершується прийняттям і, в необхідних випадках, виконанням прийнятого адміністративного акта[2]. А, в проекті Адміністративно-процедурного кодексу України поняття категорії «адміністративна процедура» відсутнє і закріплено лише поняття «адміністративне провадження».

Аналізуючи міжнародне законодавство на прикладі Німеччини, Азербайджану, Вірменії, Грузії, Киргизстану, Естонії, Латвії, у сфері взаємодії органів публічної влади з приватними особами теж прослідковується тенденція використання категорій або процедура, або провадження. Тобто, в міжнародній практиці не існує уніфікованого розуміння та використання термінів «адміністративна процедура» та «адміністративне провадження».

У зв'язку із цим, чітке законодавче закріплення повноважень та з'ясування особливостей роботи органів виконавчої влади є безумовно необхідним та актуальним. Особливо важливим, є аналіз та чітке

процедурне визначення професійної діяльності державних органів основною метою функціонування яких є забезпечення законних прав та інтересів громадян [3, с. 130].

Не дивлячись на принципове значення адміністративних процедур як для приватних осіб так і публічної адміністрації, а також у цілому, для вітчизняного адміністративного права, цей елемент його системи все ще залишається недостатньо вивченим з наукової, а також неналежно унормованим з практичної точки зору [4, с. 209]

Стан дослідження. Поняття «адміністративні процедури» досить широко використовується в юридичній науці та все частіше застосовується на законодавчому рівні, й тому, з'ясування сутнісного змісту цієї категорії потребує наукового осмислення із рахуванням реалій сьогодення.

Категорія «адміністративні процедури» є предметом наукового інтересу провідних вітчизняних і зарубіжних науковців-адміністративістів, зокрема: В. Авер'янова, Ю. Басова, Д. Бахраха, В. Білої, Ю. Битяка, О. Бандурки, С. Брателя, І. Бойко, Н. Галіцина, В. Галунько, Н. Губерської, М. Джафарової, Є. Демського, Т. Коломоєць, В. Колпакова, О. Кузьменко, О. Лагоди, Р. Мельника, О. Миколенко, Т. Мотрук, Е. Талапіна, В. Тимошука, С. Стеценко, Н. Христинченко, В. Шкарупи, О.Юшкевич та інших.

Але, необхідно зазначити, що дане питання потребує переосмислення із урахуванням викликів сьогодення.

Викладення основного матеріалу. Одним із важливих досягнень реформування публічної влади в Україні є можливість суспільства більше контролювати діяльність органів влади та використовувати їх величезніший потенціал на благо держави та всього суспільства. Тому, важливо виробити критерії цієї оцінки та прозорий і зрозумілі механізми взаємодії органів публічної влади й окремих осіб.

Адміністративні процедури здатні істотно сприяти підвищенню ефективності реалізації публічної влади, чіткому виконанню функцій і повноважень органів та посадових осіб. Але головне, – вони покликані забезпечувати необхідну послідовність у реалізації громадянами своїх прав і охоронюваних законом інтересів та стати дієвим засобом протидії суб'єктивізму з боку службовців органів публічної влади [5, с. 10].

Наприклад, за загальним правилом шлюб реєструється у приміщенні органу ДРАЦС, проте, за заявою наречених, реєстрація шлюбу може відбутися і за місцем їхнього проживання, надання стаціонарної медичної допомоги або в іншому місці, якщо вони не можуть з поважних причин прибути до органу ДРАЦС.

З 2016 року був запущений пілотний проект «Шлюб за добу». Згідно з цим проектом, реєстрація шлюбу за прощеною процедурою здійснюється організатором (адреси, яких зазначені на сайті Міністерства юстиції України – www.minjust.gov.ua), а для цього наречені пред'являють паспорти та за необхідності інші документи; підписують договір з організатором та з'являються у обраний час та місце – і одружуються [6].

На прикладі реєстрації шлюбу видно, що діяльність публічних органів під впливом діджиталізації істотно трансформується, що дозволяє цю діяльність перевести у праксеологічний формат.

Розуміння сутності категорії «адміністративна процедура» також дозволяє перевести систему органів влади на якісно новий рівень за рахунок того, що чітко «прописуються» алгоритми взаємодії усіх учасників цих відносин; виявляються негативні та позитивні моменти у законодавчому регулюванні адміністративних процедур у певних сферах, а це, у свою чергу, сприяє підвищенню рівня захисту прав та охоронюваних законом інтересів осіб у сфері публічного управління.

Наприклад, державна реєстрація шлюбу в Україні здійснюється органами державної реєстрації актів цивільного стану (ДРАЦС) на підставі заяви про державну реєстрацію шлюбу, і ця заява може подаватися до будь-якого органу ДРАЦС. Крім того, заяву можна подати в сучасних офісах європейського зразка «Open Space», які надають послуги у сфері ДРАЦС [7].

Існує різноманіття наукових думок та підходів до визначення поняття «адміністративна процедура» та пов'язаних із нею категорій, їх змістовне наповнення. І як наслідок, неспроможність законотворця розробити законопроект про адміністративну процедуру.

Слід звернути увагу на наявність у сучасній науковій літературі цілої низки визначень поняття «адміністративна процедура», що безпосередньо зумовлюється різними підходами до розуміння змісту адміністративного процесу.

Можливо виділити декілька основних концептуальних підходів до розуміння сутності адміністративної процедури з безліччю варіантів.

Перший підхід передбачає розглядати процедуру як вид процесу.

Другий підхід передбачає ототожнювати поняття процедура і процес (і тому використовуються ці дефініції прихильниками цього підходу як синоніми).

Третій підхід – розуміння адміністративної процедури як діяльність уповноважених органів влади так званого позитивного характеру. У межах третього підходу теж є безліч варіантів. Але серед них можливо виділити два основні вектори:

А) опис через процедуру майже усієї діяльності суб'єктів публічної адміністрації;

Б) відносить до процедурної діяльності лише певну частину такої діяльності, зокрема, щодо порядку розгляду та вирішення адміністративними органами індивідуальних справ, спрямований на прийняття адміністративного акту або укладення адміністративного договору.

Так, В.І. Наумов вважає, що адміністративна процедура є сукупністю дій, які послідовно вчиняються адміністративним органом з розгляду та вирішення адміністративної справи, що завершується прийняттям і, в установлених законом випадках, виконанням прийнятого адміністративного акта. При цьому, вчений уточнює, що це поняття має виключати відносини, що виникають у ході кримінального провадження, оперативно-розшукової діяльності, виконавчого провадження (крім виконання адміністративних актів), вчинення нотаріальних дій та виконання покарання [8, с. 114].

Адміністративна процедура – це встановлений законодавством порядок розгляду і розв'язання органами публічної адміністрації індивідуальних адміністративних справ з метою забезпечення прав, свобод та законних інтересів фізичних і юридичних осіб, нормального функціонування громадянського суспільства та держави [9, с. 224].

Дане визначення адміністративної процедури є вдалим у зв'язку із тим, що зосереджує увагу на таких моментах як: а) органи які реалізують процедури – органи публічної адміністрації; б) мета здійснення адміністративних процедур – забезпечення прав, свобод та законних інтересів фізичних і юридичних осіб, забезпечення нормального функціонування громадянського суспільства та держави; в) і, що це порядок розгляду і розв'язання індивідуальних адміністративних справ.

Аналіз наукової літератури дозволяє виокремити три основні концепції розуміння адміністративного процесу: судова, вузька(юрисдикційна) та широка (управлінська).

Згідно з першим підходом адміністративний процес розглядається виключно як форма правосуддя, тобто тільки як судовий розгляд публічно-правових спорів, віднесених до компетенції адміністративних судів [3, с. 165].

Концепція, що адміністративний процес здійснюється у межах правосуддя – це німецька модель. Згідно до якої, адміністративним процесом вважається лише судовий порядок вирішення адміністративно-правових спорів, тоді як адміністративна процедура передбачає діяльність органів публічної адміністрації щодо розгляду і вирішення індивідуальних адміністративних справ, порядок такої діяльності [10].

Але даний підхід із прийняттям Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» потроху втрачає прихильників у зв'язку із тим, що у кодексі адміністративного судочинства України використовується категорія «адміністративний судовий процес», таким чином законодавець акцентує увагу лише на судовому процесі, який є частиною адміністративного процесу. Тобто, стверджувати, що адміністративний процес – це виключно як форма правосуддя немає юридичних підстав.

Також, достатньо поширеною є думка, що адміністративний процес у вузькому розумінні або у розумінні юрисдикційного процесу – це урегульований нормами адміністративно-процесуального права порядок провадження у справах про адміністративні правопорушення та застосування до правопорушника адміністративних стягнень, а також як розгляд справ щодо застосування заходів адміністративного примусу. Тобто, дана позиція окреслює межі адміністративного процесу – суспільні відносини щодо застосування заходів адміністративного примусу.

Прихильниками концепції широкого розуміння адміністративного процесу є більшість науковців. Широкий підхід до розуміння поняття «адміністративний процес» включає і юрисдикційний процес, і управлінську діяльність у сфері розгляду і розв'язання адміністративних справ.

Наприклад, з позиції широкого розуміння, адміністративний процес – це урегульований нормами адміністративно-процесуального права порядок розгляду індивідуально-визначених справ у сфері виконавчої діяльності органів державної влади, а у передбачених законом випадках і іншими уповноваженими на те органами [3, с. 164].

Саме широке розуміння адміністративного процесу відповідає сучасним принципам трансформації державного управління у дієвий інструмент реалізації громадянами своїх прав і свобод, інструмент захисту людини від неправомірних дій і адміністративних актів із боку органів управління і їхніх службовців» [11, с. 363].

І, з позиції широкої концепції розуміння адміністративного процесу категорія «адміністративна процедура» є його складовою частиною.

Все ж таки, незважаючи на різноманітність зазначених доктринальних поглядів науковців – адміністративістів, як правило, всі вони наголошують, що адміністративна процедура це діяльність органів публічної адміністрації та є певним порядком дій органів публічної виконавчої влади.

Правовий механізм реалізації повноважень органів виконавчої влади являє собою один із найважливіших складників адміністративної реформи, що заснований насамперед на конституційних

приписах, а також нормах інших правових актів переважно адміністративно-правового характеру. Процедура служить проявом специфічних юридичних режимів правозастосування [12, с. 124].

Наприклад, реєстрація шлюбу з іноземними громадянами має свою специфіку, яка обумовлена необхідністю перевірки законності перебування цих осіб на території України та врахування умов дійсності поданих ними документів, та врахування норм міжнародного права.

Правовим підґрунтям для реєстрації шлюбу між громадянами України виступають глава 4 розділу II Сімейного кодексу України [13], стаття 14 Закону України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану» від 01.07.2010 року № 2398-VI [14], глава 2 розділу III Правил державної реєстрації актів цивільного стану в Україні, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 18.10.2000 № 52/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України 24.12.2010 № 3307/5) [15].

В той же час, правове підґрунтя для реєстрації шлюбу з іноземними громадянами значно ширше і включає ще додатково Закони України «Про міжнародне приватне право», «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», «Про біженців», «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання», міжнародними договорами України та іншими законодавчими актами. Так, наприклад, статті 55 та 56 Закону України «Про міжнародне приватне право» [16] визначають форму і порядок укладення шлюбу в Україні між громадянином України та іноземцем або особою без громадянства, а також між іноземцями або особами без громадянства.

Згідно статті 25 Сімейного кодексу України, жінка та чоловік можуть одночасно перебувати лише в одному шлюбі [13]. Тому повторний шлюб реєструється органом ДРАЦС за умови пред'явлення особами, які раніше перебували в шлюбі, документів, що підтверджують припинення попереднього шлюбу.

Державна реєстрація шлюбу проводиться у присутності нареченої та нареченого з пред'явленням для посвідчення їх особи і віку паспортів громадянина України або паспортних документів іноземця, які повинні бути відповідним чином легалізовані, якщо інше не передбачено міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Переклади документів залишаються у справах відділу ДРАЦС, який прийняв заяву про державну реєстрацію актів цивільного стану та зареєстрував шлюб.

Відділ ДРАЦС, що прийняв заяву про державну реєстрацію актів цивільного стану, зобов'язаний ознайомити наречених з умовами і порядком державної реєстрації шлюбу, їхніми правами та обов'язками як майбутніх подружжя і батьків, обов'язком повідомити один одному про стан свого здоров'я, попередити наречених про відповідальність за приховання відомостей про наявність перешкод для державної реєстрації шлюбу.

Наказ Міністерства юстиції України від 24.02.2015 № 247/5 «Про затвердження Змін до деяких наказів Міністерства юстиції України у сфері державної реєстрації актів цивільного стану», зареєстрований у Міністерстві юстиції України від 25.02.2015 за № 218/26663 [17], визначає детальний порядок реєстрації шлюбу з іноземними громадянами. Згідно Наказу № 247/5, перед реєстрацією шлюбу з іноземними особами, ДРАЦС перевіряє та фіксує певну інформацію, зокрема:

А) при пред'явленні для державної реєстрації шлюбу паспорта громадянина України для виїзду за кордон, паспортного документа іноземця, особи без громадянства в заяві про державну реєстрацію шлюбу та графі «Для відміток» актового запису про шлюб зазначається: «Особа попереджена про правові наслідки недійсності шлюбу у разі повідомлення завідомо неправдивих даних щодо свого сімейного стану». Такий запис засвідчується підписом особи, яка пред'явила один з вказаних документів.

Б) перевіряється законність перебування іноземця або особи без громадянства на території України шляхом направлення в день подання заяви про державну реєстрацію шлюбу запиту до територіального органу Державної міграційної служби України.

Відповідно до статті 32 Сімейного кодексу України, за погодженням із нареченими відділ ДРАЦС призначає день і час реєстрації актів цивільного стану з додержанням вимог, передбачених законодавством [13]. Іноземці, як і громадяни України, мають право скористатися послугами пілотного проекту «Шлюб за добу».

Тому, мабуть є недоцільним застосування в Законі України «Про адміністративну процедуру» категорію «провадження», яка значно ускладнює розуміння базових категорій, зокрема «адміністративна процедура».

Наведені приклади свідчать про різноманітні концептуальні підходи до розуміння сутності категорій «адміністративні процедури», «адміністративні провадження» та їх співвідношення. Особливо загострюється необхідність наукового осмислення зазначених категорій із необхідністю розширення сервісних функцій держави в сучасних умовах.

Висновок. Категорія «адміністративна процедура» й інші, пов'язані з нею, не є усталеними для адміністративно-правової науки. У законодавчих актах та науковій літературі містяться різні, подекуди протилежні підходи до визначення поняття. Таким чином, чітке закріплення поняття «адміністративна процедура» суттєво впливає на переосмислення змісту предмета адміністративного права.

References:

1. *Uhoda pro asotsiatsiyu mizh Ukrayinoyu, z odniyeyi storony, ta Yevropeys'kym Soyuzom, Yevropeys'kym spivtovarystvom z atomnoyi enerhiyi i yikhnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoyi storony vid 27.06.2014* [Association Agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States, on the other hand, dated 27.06.2014.]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/984_011 (In Ukrainian)
2. *Pro administratyvnu protseduru* [On administrative procedure] : *Proekt Zakonu Ukrayiny* [Draft Law of Ukraine] 28.12.2018 № 9456 . URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=65307 (In Ukrainian)
3. Halitsyna N. V. (2010). *Administratyvna protsedura yak instytut dministratyvnoho protsesu* [Administrative procedure as an institution of administrative process] *Forum prava*. 2010. № 4. S. 163-177. (In Ukrainian)
4. Aver"yanov V. B. (2009). *Znachennya administratyvnykh protsedur u reformuvanni administratyvnoho prava* [The importance of administrative procedures in reforming administrative law.. Chasopys Kyivsk'oho universytetu prava. №3. C. 8-14. URL: http://www.kul.kiev.ua/images/chasop/2009_3/CHAS09_8.pdf (In Ukrainian)
5. *Proekt "Shlyub za dobu": khto i yak korystuyet'sya tsiyeyu posluhoyu* [Project "Marriage for a day": who and how uses this service] URL: <http://www.nrcu.gov.ua/news.html?newsID=86770> (In Ukrainian)
6. Petrenko Pavlo (2019). *Yak skorystatsya posluhoyu "shlyub za dobu"?* [How to use the "marriage for a day" service?] URL: <https://kyivobljust.gov.ua/news/direction/meshkantsi> (In Ukrainian)
7. Naumov V.I. (2015). *Systema, zmist i znachennya administratyvnykh protsedur u diyal'nosti rehional'nykh upravlin' MVS Ukrayiny* [System, content and significance of administrative procedures in the activity of regional departments of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine.]. *Administratyvne pravo i protses*. № 2(12). 112–117. (In Ukrainian)
8. *Administratyvne pravo Ukrayiny : navchal'nyy posibnyk* (2015). Za red. prof. V. V. Halun'ka. Kherson: Hrin' D.S. [Administrative law of Ukraine: textbook] . T.1. Zahal'ne administratyvne pravo. 272. (In Ukrainian)
9. Astakhov D.S. (2010) *Kodyfikatsiya administratyvno-protsedurnoho zakonodavstva Ukrayiny: obgruntuvannya dotsil'nosti provedennya* [Codification of administrative and procedural legislation of Ukraine: justification of expediency]. *Visnyk natsional'noho Zaporiz'koho universytetu*. 2010. №4.S.131-135. (In Ukrainian)
10. *Pro vnesennya zmin do Hospodars'koho protsesual'noho kodeksu Ukrayiny, Tsyvil'noho protsesual'noho kodeksu Ukrayiny, Kodeksu administratyvnoho sudochynstva Ukrayiny ta inshykh zakonodavchykh akti*[On Amendments to the Commercial Procedural Code of Ukraine, the Civil Procedure Code of Ukraine, the Code of Administrative Procedure of Ukraine and other legislative acts]. *Zakon Ukrayiny vid 03.10.2017 № 2147-VIII*. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady*, 2017, № 48, 436 (In Ukrainian)
11. Kolpakov V. K. (2004). *Administratyvno-deliktnyy pravovyy fenomen* [Administrative-tort legal phenomenon] . K.:Yurinkom Inter, 2004. 528 . (In Ukrainian)
12. Bartsits I. N. (2008). *Administrativnyye protsedury: perspektivy pravovoy reglamentatsii i «chuvstvo mery»*. [Administrative procedures: prospects for legal regulation and a “sense of proportion”] *Voprosy gosudarstvennogo i munitsipal'nogo upravleniya*. № 1. S. 124-142 (In Ukrainian)
13. *Simeynny kodeks Ukrayiny* [The Family Code of Ukraine]. Law of Ukraine dated 10.01.2002 №2947-III (In Ukrainian).
14. *Pro derzhavnu reyestratsiyu aktiv tsyvil'noho stanu*[On state registration of civil status acts]*Zakon Ukrayiny vid 01.07.2010 roku № 2398-VI* (In Ukrainian)
15. *Pravyla derzhavnoyi reyestratsiyi aktiv tsyvil'noho stanu v Ukrayini, zatverdzhenykh nakazom Ministerstva yustyttsiyi Ukrayiny vid 18.10.2000 № 52/5 (u redaktsiyi nakazu Ministerstva yustyttsiyi Ukrayiny 24.12.2010 № 3307/5)*[Rules of state registration of civil status acts in Ukraine, approved by the order of the Ministry of Justice of Ukraine dated 18.10.2000 № 52/5 (as amended by the order of the Ministry of Justice of Ukraine 24.12.2010 № 3307/5)] URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0719-00> (In Ukrainian)
16. *Pro mizhnarodne pryvatne pravo* [On Private International Law]. *Zakon Ukrayiny Law of Ukraine* dated 23.06.2005 (In Ukrainian)
17. *Pro zatverdzhennya Zmin do deyakykh nakaziv Ministerstva yustyttsiyi Ukrayiny u sferi derzhavnoyi reyestratsiyi aktiv tsyvil'noho stanu*[About the statement of Changes to some orders of the Ministry of Justice of Ukraine in the field of the state registration of acts of civil status]. *Nakaz Ministerstva yustyttsiyi Ukrayiny vid 24.02.2015 № 247/5, zareyestrovanyy u Ministerstvi yustyttsiyi Ukrayiny vid 25.02.2015 za № 218/26663*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0218-15> (In Ukrainian)

К вопросу об административной процедуре

Гаран Ольга Владимировна, e-mail: admin.kaf@ukr.net

Одесский национальный университет им. И.И. Мечникова, г. Одесса, Украина

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы связанные с пониманием категории «административные процедуры» и анализируется содержание понятия «административное производство». Освещаются различных концептуальные подходы к пониманию этих категорий через призму государственной регистрации брака. Первый подход предполагает рассматривать процедуру как вид процесса. Второй подход предполагает отождествлять понятия процедура и процесс. Третий подход предполагает понимание административной процедуры как деятельности уполномоченных органов власти в рамках, так называемого, положительного характера.

Акцентируется внимание на необходимости научного осмысления категорий « административная процедура », «административное производство» в связи с расширением сервисных функций государства в современных условиях.

Ключевые слова: административные процедуры, административное производство, публичная администрация, государственная регистрация, административный процесс.

RATIO OF EARLY PAROLE AND SUBSTITUTION OF PUNISHMENTS FOR OTHER Milder ONES: PROBLEMS AND TENDENCIES OF LEGISLATION IMPROVEMENT

Oksana A. Hrytenko,

Odesa State University of Internal Affairs, Ukraine

e-mail: oksanochka.oksi78@ ukr.net

Abstract. The article discusses some problems of parole and substitution of punishments for other milder ones. Attention is focused on modern scientific approaches to the parity of parole and substitution of unserved part of punishments for other milder ones, which is directly reflected in the penal legislation. It was determined that such types of exemption from punishment and its serving as conditional early release and substitution of unserved part of punishment for other milder ones need to be defined, these self-sufficient institutions, in general progressive system of execution and serving the sentence of imprisonment for a certain term, in spreading of their application scope, in bringing the meaning and importance of their relationship and complementing each other in the process of correction of a convicted.

Keywords: execution of punishment, legitimate interests, serving a sentence, correctional process, convicted persons, re-socialization stimulation, encouragement, legal status of a convicted person.

Загальною характерною властивістю сучасних вітчизняних наукових досліджень кримінально-правового напрямку (в широкому розумінні) як таких, що стосуються комплексних аспектів відправлення кримінального правосуддя в Україні, є визнання того, що застосування традиційного карального заходу державного примусу у разі вчинення кримінального правопорушення – покарання не завжди є достатньо ефективним заходом у боротьбі із злочинністю. Про це свідчать невтішні дані щодо кількісних та якісних показників злочинності в Україні.

Важливим є те, що останнім часом поєднуючою ознакою досліджень кримінально-правового, кримінально-процесуального та кримінально-виконавчого напрямку є посилення уваги до стимулюючих властивостей різних кримінально-правових інституцій як таких, що заохочують позитивну посткримінальну поведінку особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, до пошуків шляхів раціонального обмеження сфери та інтенсивності застосування кримінальної репресії та підвищення ефективності кримінального правосуддя, а відповідно прискорення виправлення засуджених, відшкодування завданих збитків, усунення шкоди в більш оптимальні терміни, економії матеріальних ресурсів під час здійснення кримінального судочинства тощо. [4, С. 1; 10, С. 1]

Оптимальному вирішенню усіх цих завдань насамперед сприяють різні види звільнення від відповідальності та покарання. Тож сучасні тенденції наукової розробки концепції принципів та загальних засад звільнення від покарання, вивчення та аналітичного огляду зарубіжного досвіду щодо виявлення певних традиційних особливостей та унікальних видів звільнення від покарання все частіше відтворюються у доведенні соціальної обумовленості та тісної взаємодії різних підсистем видів звільнення від покарання, їхнього особливого значення у створенні та забезпеченні ефективного функціонування системи заходів правового впливу на протиправну поведінку, загалом, стимулюючого, зокрема [3, С. 2, 5].

КК передбачає доволі значний перелік різних видів звільнення від покарання. Звільнення від покарання без його призначення: 1) у зв'язку з втратою особою суспільної безпеки (ч. 4 ст. 74 КК); 2) у зв'язку з давністю притягнення до кримінальної відповідальності (ч. 5 ст. 74 КК); 3) у зв'язку з хворобою особи (ч. 2 та ч. 3 ст. 84 КК); 4) неповнолітніх із застосуванням примусових заходів виховного характеру (ст. 97 КК). Звільнення від відбування призначеного судом покарання: 1) із випробуванням (ст.ст. 75 та 104 КК); 2) із випробуванням вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до семи років (ст. 79 КК); 3) у зв'язку із закінченням строків давності виконання обвинувального вироку (ст.ст. 80 та 106 КК); 4) умовно-дострокове звільнення (ст.ст. 81 та 107 КК); 5) у зв'язку з психічною хворобою (ч. 1 ст. 84 КК); 6) у зв'язку з іншою (не психічною) тяжкою хворобою (ч. 2 ст. 84 КК); 7) вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років (ст. 83 КК); 8) у зв'язку із законом про амністію (ч. 2 ст. 86 КК); 9) у зв'язку з декриміналізацією діяння, за яке особу засуджено (ч. 2 ст. 74 КК); 10) у зв'язку з вимогами другого розділу Прикінцевих та перехідних положень КК (п.п. 1, 6 - 8, 11; ч. 1 п. 14; п.п. 15 - 18). Крім цього КК передбачає випадки заміни покарання більш м'яким: а) невідбутої частини покарання (ст. 82 КК); б) вагітним жінкам і жінкам, які мають дітей віком до трьох років (ч. 4 ст. 83 КК); в) у зв'язку із законом про амністію (ч. 3 ст. 86 КК); г) на підставі акту про помилування (ст. 87 КК), а також пом'якшення покарання: а) на підставі

закону про амністію (ч. 2 ст. 86 КК); б) якщо призначена засудженому міра покарання перевищує санкцію нового закону (ч. 3 ст. 74 КК) тощо [9, С. 28-34].

Отже за наявності визначених у КК підстав особа, винна у вчиненні злочину, може бути звільнена від призначення покарання взагалі. Після визначення судом у вирокі обсягу кримінальної відповідальності, виду та терміну покарання, винна особа може бути звільнена від відбування призначеного покарання (як умовно, так і остаточно), якщо існують для цього підстави. Насамкінець, засуджена особа (за наявності різних підстав) може бути звільненою вже під час відбування покарання. Узагальнений підхід до положень, які містяться у Розділі XII Загальної частини (ст.ст. 74-87 КК), а отже до кримінально-правових норм, які регулюють сферу застосування усіх вище зазначених видів звільнення від покарання, доводить, що під звільненням від покарання та його відбування слід розуміти передбачені в КК випадки незастосування судом до винної особи покарання або припинення подальшого його відбування. Звільнення від покарання можливе лише в тих випадках, коли його мета може бути досягнута без реального відбування покарання (в цілому чи його частини) або коли її досягнення надалі стає неможливим і безцілним (важка хвороба засудженого) чи недоцільним (давність виконання обвинувального вироку).

Особливе значення мають різні види звільнення особи, яка реально відбуває призначене судом покарання, вже на стадії його виконання (відбування). Що справедливо надало науковцям підстави визначитися із цими видами як видами звільнення від подальшого відбування покарання. Ця підсистема видів звільнення від подальшого відбування покарання у виді позбавлення волі має специфічне наповнення у порівнянні із іншими підсистемами звільнення від покарання, оскільки стосується осіб, які мають більш сталу антисоціальну настанову, потребують тривалого комплексного карально-виховного впливу, передбачають цілеспрямоване поетапне застосування цілою системою державних органів спеціального інструментарію (механізму) реалізації виправного процесу під час виконання та відбування даного виду покарання. Ефективність функціонування системи заходів правового впливу на протиправну поведінку, не в останню чергу залежить від стимулюючого змістовного та сутнісного наповнення цих видів звільнення, а отже від чіткості та повноти законодавчих визначень, кримінально-виконавчого характеру, зокрема.

Метою статті є визначення деяких проблем у розмежувальні ознак умовно-дострокового звільнення та заміною покарання на інше більш м'яке в прогресивній системі виконання та відбування покарання у виді позбавлення волі на певний строк.

Проблема звільнення від покарання та його відбування справедливо визнається однією із найбільш складних у теорії сучасного кримінального права. В цій проблемі віддзеркалюються багато чисельні виклики сьогодення, пов'язані із забезпеченням прав та свобод людини та громадянина в будь-якій сфері життєдіяльності, а отже і сфері кримінального правосуддя. Визнаючи в цілому той факт, що інститут звільнення від покарання та його відбування є загалом прогресивним кримінально-правовим явищем, спроможним бути ефективним та корисним, тим не менш вчені визнають необхідність подальшого суттєвого реформування кримінального законодавства, що має зробити правові норми більш конкретними, чіткими, а отже зрозумілими [12, С.1, 11]. Проте за умов інтенсивного реформування кримінально-виконавчого законодавства на порядок денний постає питання суттєвого переосмислення не лише суто кримінально-правових доктринальних положень щодо змісту та сутності різних видів звільнення від покарання, його пом'якшення, але й їхнього місця та значення в загальному процесі виконання та відбування покарання, ступеню їхнього впливу на дієвість виконавчої системи щодо досягнення мети покарання.

Одні вчені складність правової природи міждисциплінарного інституту, передбаченого ст. 82 КК, пов'язують із ускладненням процесуальних аспектів виконання умов цієї норми: звільнення від відбування одного покарання та призначення нового виду покарання [2]. Той факт, що засудженій особі одне покарання замінюється на інше, розцінюється окремими вченими як доказ того, що цей інститут взагалі не належить до видів звільнення від покарання [14, С. 407].

Проте в більшості випадків, як за чинності попереднього законодавства, так і сучасного кримінального законодавства, вчені намагалися підійти до вирішення цієї проблеми з позицій індивідуалізації виконання призначеного покарання у виді позбавлення волі. Так в спеціальних дослідженнях пострадянського періоду, присвячених безпосередньо проблемам заміни покарання в процесі його виконання, цей міждисциплінарний інститут переважно розглядався у взаємозв'язку із індивідуалізацією виконання покарання, призначеного судом. Пропонувалося розглядати заміну покарання як індивідуалізацію покарання на стадії виконання вироку суду шляхом виходу за його межі [13, С.29-31].

В сучасній науковій доктрині дещо інший підхід у співвідношенні принципу індивідуалізації виконання покарання та заміни покарання на інше більш м'яке. На думку О.М. Кревсуна цей інститут виступає «кримінально-правовим заходом індивідуалізації умовно-дострокового звільнення від відбування

покарання або різновидом заохочувальних норм...одним із завершальних інститутів у процесі реалізації прогресивної системи виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк [8, С. 9].

З такою правовою характеристикою співвідношення інститутів, передбачених ст. 81 та ст. 82 КК, ми не погоджуємося. Буквальне тлумачення словосполучення «захід індивідуалізації умовно-дostroкового звільнення» дозволяє розглядати заміну покарання як підвид умовно-дostroкового звільнення. Проте це два самостійні, самодостатні види скорочення терміну реального перебування засудженої особи в місцях позбавлення волі, які застосовуються за різних формальних та матеріальних підстав, на різних етапах відбування покарання. Принцип індивідуалізації спрацьовує в тому випадку, коли у особи існують підстави для застосування як ст. 81 КК, так і ст. 82 КК. Якщо орієнтуватися на етимологічну та семантичну характеристику категорії «індивідуалізація» маємо зазначити, що залежно від індивідуальних властивостей особи, в даному випадку суд може застосувати або ж заміну призначеного судом покарання на інше більш м'яке, або ж умовно-дostroкове звільнення. Інститут, передбачений ст. 82 КК – самодостатній, більш нижчий етап стимулювання до виправлення та заміни суворих режимних вимог ізоляції на більш пільговий правовий статус іншого альтернативного покарання з подальшою перспективою умовно-дostroкового звільнення.

Підхід в оцінці зміни невідбутої частини покарання на інше покарання більш м'яке залежить від тих критеріїв, які обираються у якості основних при визначенні його сутності та значення. Виходячи із предмету нашого дослідження, маємо всі підстави віднести цей міждисциплінарний інститут до стимулюючих видів звільнення від конкретного виду покарання, яким є позбавлення волі на певний строк. І хоча заміна покарання більш м'яким як різновид звільнення від відбування покарання у виді позбавлення волі, передбачений вітчизняним законодавством, не відома більшості європейських держав, - маємо погодитися із тим, що це один із альтернативних варіантів корегування державою обсягом примусового впливу на особу під час реалізації найсуворішого покарання [11, С. 223].

Про чинні проблеми розмежування між розглядуваними інститутами свідчить і правозастосовна судова практика. Вчені відмічають типовість ситуації, коли суди безпідставно відмовляють у достроковому звільненні від відбування покарання на підставі врахування тяжкості вчиненого злочину, стягнень, що погашені, невідшкодування завданої злочином шкоди засудженим, який не мав заробітку тощо. Звертається увага на те, що суди у своїй ухвалі щодо застосування заміни покарання практично щодо кожного четвертого засудженого лише зазначають той факт, що засуджений став на шлях виправлення, що підтверджується його сумлінною поведінкою та ставленням до праці. Проте суд не пояснює те, в чому саме полягає сумлінна поведінка. Найчастіше підставою для такого висновку (у 61, 2 %) є те, що засуджений має заохочення [3, С. 19, 21].

Що закономірно посилює актуальність більш поглибленого дослідження проблеми співвідношення розглядуваних інститутів, пошуків вирішення доволі складного питання – визначення законодавчих засобів підтвердження їхнього взаємозв'язку та доповнення у загальному процесі виправлення засудженої особи, формування нового погляду на оцінку чинних підстав застосування як умовно-дostroкового звільнення, так і заміни покарання на інше більш м'яке покарання з метою з'ясування доцільних напрямків подальшого удосконалення законодавства, в загальні, кримінально-виконавчого, зокрема. Основою має стати аналіз відповідних чинних правових положень. Проте розглядати ці положення доцільно не в той послідовності, в якій вони визначені у кримінальному законодавстві, а відповідно до того місця та значення, які вони відіграють у загальній системі здійснення виправного впливу на засуджену особу, за умови дотримання поетапної підготовки особи до її звільнення із установи закритого типу по виконанню покарання у виді позбавлення волі.

В доктрині кримінального та кримінально-виконавчого права тривають дискусії щодо доцільних показників, які мають довести істинність виправлення особи, яка сподівається на умовно-дostroкове звільнення та заміну покарання. Ця дискусія стосується значної кількості проблемних аспектів, зокрема: розуміння сумлінності поведінки та ставлення до праці; співвідношення таких показників як поведінка, праця, навчання, участь у виховних заходах, у самодіяльних організаціях, відшкодування збитків, ставлення до потерпілого, підтримання зв'язку із зовнішнім світом з точки зору значення та впливу на остаточне рішення адміністрації установи та суду; критеріїв, які б дозволили оцінити психологічні та моральні зміни у свідомості засудженого; співвідношення статистичних даних щодо наявності у засудженого заохочень та стягнень та суб'єктивної оцінки зміни його ціннісних орієнтацій та настанов тощо. Суперечливість та складність оцінки поведінки засудженого підтверджується тим, що вже загально визнаним є те, що як формальна відсутність стягнень у засудженого не обов'язково підтверджує реальність його виправлення, так і наявність окремих стягнень (якщо враховувати ступінь негативного впливу ізоляції на особистість засудженого), - не може свідчити про антисоціальну настанову цієї особи.

З одного боку, лунають пропозиції значно поширити межі суб'єктивної оцінки підстав для застосування умовно-дostroкового звільнення (Є.О. Письменський). Доводиться, що дані про поведінку та

ставлення до праці мають оцінюватися у сукупності із багатьма іншими даними, які підтверджують про втрату, або ж суттєве зниження суспільної небезпечності особи: спосіб життя до вчинення злочину; попередня злочинна діяльність; характер та ступінь суспільної небезпеки вчиненого злочину; ставлення винного до вчиненого злочину: прагнення відшкодувати завдані злочином збитки; психологічні якості; наявність родичів; умови, в які особа може потрапити після звільнення; обіцянка жити в правомірний спосіб; реальна можливість працевлаштуватися; згода (клопотання, порука) трудових колективів, громадських організацій, окремих громадян контролювати поведінку звільненого [11, С.182, 185, 196; 12, С. 15, 24]. Ці дані пропонується розглядати як додаткові критерії доведення виправлення.

Як на нашу думку, більшість із зазначених даних вже враховані судом під час визначення виду та терміну покарання. Навряд чи доцільним є їхня оцінка як рівнозначних щодо кримінально-виконавчої характеристики. А саме щодо поведінки під час відбування покарання. Щодо реальної можливості працевлаштуватися, наявності згоди (клопотання, поруки) трудових колективів, громадських організацій, окремих громадян контролювати поведінку звільненого, - слід зазначити, що їхня відсутність не може бути підставою для відмови у застосуванні умовно-дострокового звільнення. Історія вже знає такий підхід, коли достроково звільнитися могла лише особа, яка мала підтвердження щодо свого працевлаштування після звільнення. Це питання має стати суттєвою складовою процесу підготовки засудженої особи до дострокового звільнення з перших етапів перебування у в'язниці.

З іншого боку, обґрунтовується доцільність більш вузьких підходів щодо кількісних та характерних ознак предмету оцінювання. В.Я. Конопельський пропонує сумлінність поведінки розглядати як стан, коли засуджена особа свідомо дотримується режиму відбування покарання, виконує законні вимоги адміністрації. Отже основним показником (а отже критерієм оцінки поведінки) є стан дотримання засудженим порядку та умов відбування покарання, виконання ним своїх обов'язків. Інші показники мають другорядне значення, а отже не повинні суттєво впливати на вирішення питання щодо можливостей умовно-дострокового звільнення [7, С. 169-170]. До речі, відсутність дисциплінарних стягнень за порушення режиму відбування покарання та трудової дисципліни, сумлінне ставлення до обов'язків, покладених на засудженого, або ж просто виконання засудженим правил відбування покарання, - все частіше розглядається російськими вченими як достатня підстава для застосування умовно-дострокового звільнення [1; 5]. На тлі такого різного розуміння сумлінної поведінки та ставлення до праці, все чіткіше стали виявлятися намагання взагалі невілювати різницю в підставах застосування розглядуваних інститутів. Прикладами такого підходу, на наш погляд, є намагання переглянути основи в частині визначення матеріальних та формальних підставчих інститутів, пропозиції по новому поглянути на виконання та відбування покарання у виді позбавлення волі як на складний та довготривалий процес, протягом якого далеко не завжди досягається мета виправлення.

Зокрема, на особливу увагу заслуговує наукова позиція Є.О. Письменського, відповідно до якої недосконалість законодавчого формулювання щодо визначення матеріальних підстав, зокрема умовно-дострокового звільнення, справедливо вбачається у тому, що може йтися не про остаточне виправлення засудженого, а лише створення умов (можливостей) для завершення процесу виправлення поза режимом відбування покарання. Тож доводиться можливість підходу до виправлення в умовах ізоляції як до початку формування у засудженого стійкої правослухняної поведінки, в основу якої має бути покладено результативність психолого-педагогічного процесу, спрямованого на зміну в засуджених ціннісних орієнтацій, психологічних та моральних якостей. [11, С.182, 185].

Такий підхід відкриває нові можливості в оцінці підстав, які формулюються у ст. ст. 81 та 82 КК. Так однією із тенденцій в дослідженні матеріальних підстав застосування умовно-дострокового звільнення є доведення необхідності поширення сфери застосування цього інституту за рахунок зниження вимог до ступеню виправлення. Так Д.В. Козначеева доводить доцільність застосування умовно-дострокового звільнення і до осіб, які твердо встали на шлях виправлення. На думку автора такий підхід сприятиме подальшій гуманізації кримінального покарання та досягненню поставлених перед покаранням цілей. Орієнтиром для визначення ступеня виправлення є сумлінна поведінка та сумлінне ставлення до праці [6, С. 4, 9-10, 13]. Проте маємо погодитися із тим, що у такий спосіб проблема розмежування матеріальних підстав у застосуванні ст. 81 КК та ст. 82 КК не буде вирішеною [11, С. 236]. Вона навіть ще більше ускладниться.

Підсумовуючи зазначене слід підкреслити наступне. Зазначене засвідчує той факт, що пошуки розмежувальних ознак між умовно-достроковим звільненням та заміною одного покарання на інше більш м'яке покарання триватимуть і в подальшому, оскільки тенденції у підходах до їх дослідження коливаються від відокремлення до невілювання якісних ознак, які властиві цим інститутам. Проте вихід вбачається в іншому – у визначенні місця цих самодостатніх інститутів у загальній прогресивній системі виконання та відбування покарання у виді позбавлення волі на певний строк, у поширенні сфери їхнього застосування, у доведенні значення та важливості їхнього взаємозв'язку та доповнення один одного у процесі виправлення засудженої особи.

References:

1. Badamshyn Y.D. Uslovno-dosrochnoe osvobozhdenye ot otbывaniya nakazaniya v zakonodatelstve Rossyy: avtoreferat dys. kand. yuryd. nauk za spets. - 12.00.08. «Uholovnoe pravo y krymynolohiya, uholovno-yspolnytelnoe pravo». Ufa, 2005. 19 p.
2. Herasymenko V.P. Zamina pokarannia bilsh miakym pry yoho vidbuvanni za kryminalnym pravom Ukrainy [Elektronnyi resurs]: avtoref. dys.. na zdobuttia nauk. stup. kand.. yuryd. nauk: spets. 12.00.08. «Kryminalne pravo ta kryminolohiia; kryminalno-vykonavche pravo». V.P. Herasymenko. Kh., 2007. 20 p. URL: // www.nbu.gov.ua/ard/2007/07 gvpkpu.zip
3. Horokh O.P. Zvlnennia vid pokarannia ta yoho vidbuvannia za kryminalnym pravom Ukrainy: avtoref. dys.. na zdobuttia nauk. stup. d-ra. yuryd. nauk: spets. 12.00.08 «Kryminalne pravo ta kryminolohiia; kryminalno-vykonavche pravo». O.P. Horokh. K.: NANU Inst-t derzhavy i prava imeni V.M. Koretskoho, 2019. 40 p.
4. Humeniuk V.V. Pravova pryroda ta vydy zvlnennia vid kryminalnoi vidpovidalnosti v nautsi ta zakonodavstvi: avtoref. dys.. na zdobuttia nauk. stup. kand. yuryd. nauk: spets. 12.00.08 «Kryminalne pravo ta kryminolohiia; kryminalno-vykonavche pravo». V.V. Humeniuk. Odesa: MHU, 2013. 16 p.
5. Danelian S.V. Osvobozhdenye ot otbывaniya nakazaniya v uholovnom zakonodatelstve Rossyiskoi Federatsyy (teoretycheskye, zakonodatelnye y pravoprymenitelnye aspekty): avtoreferat dys. kand. yuryd. nauk za spets. 12.00.08. «Uholovnoe pravo y krymynolohiya, uholovno-yspolnytelnoe pravo». Makhachkala, 2006. 20 p.
6. Koznacheieva D.V. Umovno-dostrokove zvlnennia vid vidbuvannia pokarannia: avtoref. dys.. na zdobuttia nauk. stup. kand.. yuryd. nauk: spets. 12.00.08 «Kryminalne pravo ta kryminolohiia; kryminalno-vykonavche pravo». D.V. Koznacheieva. Kh., 2011. 20 p.
7. Konopelskyi V.Ia. Stupin vypravlennia zasudzhennykh do pozbavleniia voli: okremi aspekty zakonodavchoho vyznachennia. Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav. 2011. № 1 (2). P. 169-170.
8. Krevsun O.M. Prohresyvna systema vykonannia pokarannia u vydi pozbavleniia voli na pevnyi strok u vypravnykh koloniiakh: avtoref. dys.. na zdobuttia nauk. stup. kand.. yuryd. nauk: 12.00.08. Kharkiv: KhNUVS, 2016. 20 p.
9. Kryminalnyi kodeks Ukrainy: chynne zakonodavstvo zi zminamy ta dopovn. na 12 serpnia 2019 r.: Ofits. tekst. K.: Alerta, 2019. 214 p.
10. Marchenko O.A. Protsesualnyi poriadok zvlnennia vid kryminalnoi vidpovidalnosti: avtoref. dys.. na zdobuttia nauk. stup. kand. yuryd. nauk: spets. 12.00.09 «Kryminalnyi protses ta kryminalistyka; sudova ekspertyza; operatyvno-rozshukova diialnist». O.A. Marchenko. Odesa: ODUVS, 2018. 22 p.
11. Pysmenskyi Ye.O. Zvlnennia vid pokarannia ta yoho vidbuvannia: problemy kryminalnoho zakonodavstva ta praktyky yoho zastosuvannia: monohrafiia: pered. d-ra yuryd. nauk, dots. M.I. Khavraniuka; [nauk. red.. d-r yuryd. nauk, prof.. O.O. Dudorov]. Luhansk: TOV «Virtualna realnist», 2011. 388 p.
12. Pysmenskyi Ye.O. Teoretyko-prykladni problemy zvlnennia vid pokarannia ta yoho vidbuvannia za kryminalnym pravom Ukrainy: avtoref. dys.. na zdobuttia nauk. stup. d-ra. yuryd. nauk: spets. 12.00.08 «Kryminalne pravo ta kryminolohiia; kryminalno-vykonavche pravo». Ye.O. Pysmenskyi. K.: KNU im.. Tarasa Shevchenka. 39 p.
13. Tarkhanov Y.A. Zamena nakazaniya po sovetskomu uholovnomu pravu: monohrafiia. Kazan: Yzd-vo Kazanskoho unyversyteta, 1982. 103 p.
14. Fris P.L. Kryminalne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna: pidruchnyk dlia studentiv vyshchyykh navchalnykh zakladiv. 2-he vydannia dopovn. i pererobl. P.L. Fris. K.: Atika, 2009. 512 p.

Соотношение условно-досрочного освобождения и замена наказания на другие более мягкие: проблемы и тенденции совершенствования законодательства

Гриценко Оксана Анатольевна, e-mail: oksanochka.oksi78@ ukr.net
Одесский государственный университет внутренних дел, г. Одесса, Украина

Аннотация: В статье рассматриваются некоторые проблемы условно-досрочного освобождения и замена наказания на другие более мягкие. Внимание сосредоточено на современных научных подходах соотношения условно-досрочного освобождения и замены неотбытой части наказания другими более мягкими, что непосредственно находит свое отображение в уголовно-исполнительном законодательстве. Определено, что такие виды освобождения от наказания и его отбывания, как условно-досрочное освобождение и замена неотбытой части наказания другими более мягкими нуждаются в определении, этих самостоятельных институтов, в общей прогрессивной системе исполнения и отбывания наказания в виде лишения свободы на определенный срок, в распространении сферы их применения, в доведении значения и важности их взаимосвязи и дополнение друг друга в процессе исправления осужденного.

Ключевые слова: исполнения наказания, законные интересы, отбывание наказания, исправительный процесс, осужденные лица, ресоциализация стимулирование, поощрение, правовой статус осужденного.

PROVING AND EVIDENCE IN PROCEEDINGS IN CASES ON ADMINISTRATIVE OFFENSES

Izbash E.S.,

Odesa State University of Internal Affairs, Ukraine,
e-mail: ekaterinaizbash83@gmail.com

Abstract. The article is devoted to the study of the process of proving in proceedings on administrative offenses. The concepts of «evidence», «source of evidence» and «proving» are distinguished. The elements of proof are considered and the characteristic of each of its elements is given. The collection of evidence covers their search, discovery and procedural consolidation. The examination of evidence involves the process of obtaining information from them and understanding it in relation to a particular case in order to establish a connection with the offense. The evaluation of the relativity of evidence consists of identifying its connection with the subject of evidence in the case. The evaluation of the admissibility of evidence involves examining it from the point of view of legality. The evaluation of evidence in terms of reliability is the study of evidence.

Key words: evidence, proving, source of evidence, proceedings, cases of administrative offenses, collection of evidence, examination of evidence, evaluation of evidence.

Постановка проблеми. Забезпечення обґрунтованості прийняття будь-якого рішення у справах про адміністративні правопорушення передбачає повне, всебічне та об'єктивне вивчення фактичних обставин, обставин кожної справи, вирішення її в точній відповідності з законом, забезпечення виконання винесеної постанови, а також виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню адміністративних правопорушень, запобігання правопорушенням, виховання громадян у дусі додержання законів, зміцнення законності [2, с. 47].

Належне підтвердження необхідних обставин гарантує особі додержання юрисдикційних гарантій захисту її прав, свобод та інтересів у разі їх порушення, невизнання або оспорювання. Повне з'ясування обставин кожної справи про адміністративне правопорушення є пріоритетом при її розгляді.

Стан дослідження. Питання використання доказів та доказування в юридичному процесі були предметом дослідження багатьох науковців, зокрема: В.Б. Авер'янова, О.М. Бандурки, Д.М. Бахраха, В.М. Бевзенка, Ю.П. Битяка, Є.В. Додіна, І.П. Голосніченка, М.В. Джафарової, А.Т. Комзюка, Р.С. Мельника, В.П. Петкова, Д.В. Приймаченка, М.М. Тищенко, О.П. Рябченко, В.К. Шкарупи та ін.

Метою статті є розгляд доказування як частини адміністративного процесу взагалі та його особливостей в провадженні справ про адміністративні правопорушення зокрема.

Виклад основного матеріалу. У юридичній науці й законодавстві поняття «докази» і «доказування» відрізняються, кожне з яких має свій зміст [11, с. 108; 14, с. 270]. Головна запорака у прийнятті обґрунтованого рішення передбачає повне, всебічне та об'єктивне вивчення фактичних обставин, що мають значення для вирішення справи по суті. В юридичній літературі ці фактичні обставини отримали назву доказів. Саме вони лежать в основі процесу доказування і виступають засобами для його здійснення [3, с.320].

Відповідно до ст. 251 КУпАП, доказами в справі про адміністративне правопорушення є будь-які фактичні дані, на підставі яких, у визначеному законом порядку орган або посадова особа встановлює наявність або відсутність адміністративного правопорушення, винність цієї особи в його вчиненні та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи.

Ці дані встановлюються: 1) протоколом про адміністративне правопорушення; 2) поясненнями особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, а також потерпілих та свідків; 3) висновком експерта; 4) речовими доказами; 5) показаннями технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, у тому числі тими, що використовуються особою, яка притягається до адміністративної відповідальності, або свідками, а також працюючими в автоматичному режимі, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису, у тому числі тими, що використовуються особою, яка притягається до адміністративної відповідальності, або свідками, а також працюючими в автоматичному режимі, які використовуються при нагляді за виконанням правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення безпеки дорожнього руху; 6) протоколом про вилучення речей і документів; 7) іншими документами. Обов'язок щодо збирання доказів покладається на осіб, уповноважених на складання протоколів про адміністративні правопорушення, визначених ст. 255 КУпАП [1].

Прийнято розрізняти поняття «докази» та «джерело доказів». Джерелами доказів є матеріальні носії певної інформації, за допомогою якої ця інформація застосовується при провадженні у справах про адміністративне правопорушення. До джерел доказів слід віднести - протокол про адміністративне

правопорушення, пояснення особи, що притягується до відповідальності, потерпілого, свідка, висновок експерта, речові докази, показання технічних приладів, які використовуються при нагляді за виконанням правил, норм та стандартів, які стосуються забезпечення безпеки дорожнього руху, протокол вилучення речей та документів, а також інші документи. Саме тому доказом по справі слід вважати не сам протокол про адміністративне правопорушення або письмове пояснення потерпілого, а ті відомості, які були зафіксовані у цих процесуальних документах [8, с. 75].

На думку, Є.В. Додіна, докази представляють собою різновид юридичних доказів, бо їх знаходження, використання та оцінка регламентуються законодавцем на підставі єдиних принципів доказового права, що визначаються характером держави [5, С. 208].

На думку Д.М. Бахраха, доказами є фактичні дані, інформація, на основі яких встановлюються обставини справи [4, С. 356]. Головна функція будь-яких доказів обґрунтувати рішення шляхом встановлення об'єктивної істини, що приймається. Докази у справах про адміністративні правопорушення мають специфічні ознаки, які впливають з їх джерел. Наприклад, у провадженні протокол про адміністративне правопорушення є не тільки джерелом доказів, але й виступає як акт, що свідчить про порушення справи та являється обов'язковим процесуальним документом і займає ключове положення серед інших джерел. Протокол у справі про адміністративне правопорушення є комплексним джерелом доказової інформації.

Предметом доказування у справі про адміністративне правопорушення є обставини, що підлягають з'ясуванню по цій справі. Відповідно до ст. 280 КУпАП орган або посадова особа під час розгляду справи про адміністративне правопорушення зобов'язані з'ясувати: чи було вчинено адміністративне правопорушення; чи винна ця особа в його вчиненні; чи підлягає вона адміністративній відповідальності; чи є обставини, що пом'якшують і обтяжують відповідальність; чи заподіяно майнову шкоду; чи є підстави для передачі матеріалів про адміністративне правопорушення на розгляд громадської організації, трудового колективу; а також з'ясування інших обставин, що мають значення для правильного вирішення справи.

Це вказує на те, що докази в адміністративному процесі представляють собою фактичні дані, інакше кажучи, відомості про які-небудь факти (обставини справи). Звідси витікає і їх призначення - бути засобом встановлення сутності адміністративної справи [6, с. 54].

Таким чином, під доказами у справах про адміністративні правопорушення слід розуміти фактичні дані, які мають безпосередній зв'язок з конкретною справою про адміністративне правопорушення, і на підставі яких у визначеному законом порядку орган або посадова особа встановлює наявність або відсутність адміністративного правопорушення, винність особи в його вчиненні та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи.

Вирішення завдань провадження в справах про адміністративні правопорушення здійснюється шляхом доказування, що включає в себе виявлення, процесуальне оформлення та аналіз доказів. Тобто, встановлений законом порядок збирання, одержання доказів є надійною гарантією їх істинності, достовірності. Порушення або недодержання цього процесу може викликати лише сумніви в достовірності доказів та в обґрунтованості зроблених за їх допомогою висновків.

На стадіях провадження у справах про адміністративні правопорушення необхідно провести комплекс процесуальних дій, спрямованих на вивчення та оцінку матеріалів справи, встановлення об'єктивної істини та винесення постанови по суті справи [10, с. 54].

Процес доказування в провадженні у справах про адміністративні правопорушення регулюється правовими норми, що складають інститут доказового права: по-перше, норми, які регулюють поняття доказів та їх процесуальні джерела (ст. 251 КУпАП); по-друге, норми, які регулюють предмет доказування (ст. 280 КУпАП); по-третє, норми-принципи щодо забезпечення законності у провадженні справ про адміністративні правопорушення (ст. 7 КУпАП); по-четверте, норми, які передбачають обов'язки суб'єктів доказування, та порядок вчинення процесуальних дій щодо збирання, зберігання, забезпечення та оцінки доказів (ст. 252 КУпАП).

Законодавець шляхом правового регулювання ставить певні межі щодо діяльності особи, яка застосовує право в доказуванні. Правовими нормами визначається перелік каналів джерел, з яких може бути отримана інформація, порядок її отримання та форма її фіксації.

На думку Додіна Є.В., специфіка доказування управлінських органів проявляється в наступному: в колі обставин та фактів, що підлягають доказуванню, у прийомах та методах, у колі суб'єктів, у змісті доказування, в особливостях його правового регулювання. Ці ознаки, за його думкою, мають в основному кількісний характер і не призводять до виникнення кількісно нового виду соціального пізнання [5, С. 284].

Процес доказування складається з наступних елементів: збирання, дослідження та оцінка доказів - які визначають його зміст.

Збирання доказів передбачає собою процес, що складається з таких стадій: по-перше, виявлення доказів - їх відшукування; по-друге, фіксація (закріплення) доказів: зберігання фактичних даних у встановленому законом

порядку; по-третє, вилучення доказів: дії, що забезпечують можливість використання доказів, приєднання їх до справи, а також їх дослідження; по-четверте, зберігання доказів, що полягає у вжитті заходів щодо збереження самих доказів. Збирання доказів є першим етапом роботи з доказами.

Поняттям збирання доказів охоплюється їх пошук, відкриття та процесуальне закріплення [7, с. 59]. Тобто активна діяльність уповноважених осіб, спрямована на виділення з усієї маси об'єктивно існуючих обставин, явищ і предметів тих, які мають значення для винесення правильного рішення справи.

Дослідження доказів передбачає безпосереднє сприйняття і вивчення в судовому засіданні інформації про фактичні дані, надані суб'єктами доказування, за допомогою передбачених в законі засобів доказування на підставі принципів усності та безпосередності. Дослідження доказів повинне бути всебічним, повним, об'єктивним та безпосереднім. Тому, дослідження доказів - процес отримання від них інформації та осмислення її стосовно конкретної справи з метою встановлення наявності зв'язку з даним правопорушенням. Дослідження передбачає: перевірку існування фактів шляхом пошуку нових доказів, що вже є; встановлення вірогідності доказів з іншими у цій справі. Як зазначає Шкарупа В.К., це діяльність по розгляду за своїм переконанням кожного доказу окремо та всієї сукупності доказів, визначаючи їх відносність, допустимість, достовірність та достатність для висновків по конкретній справі [12, с. 104].

Оцінка доказів передбачає визначення вірогідності та сили доказів. Важливий вплив на оцінку доказів здійснює закон. По-перше, законодавець закріплює та робить обов'язковими правила оцінки доказів. Зокрема, в багатьох адміністративно-правових актах сформульовані вимоги всебічності, повноти, об'єктивності розгляду справи. По-друге, законодавець закріплює шляхи та засоби збирання та дослідження доказів. По-третє, в багатьох нормативних актах міститься пряма вказівка на мету доказування та визначається предмет доказування в конкретній справі про адміністративне правопорушення. По-четверте, законодавець встановлює спеціальні гарантії, що забезпечують свободу внутрішнього переконання осіб, що застосовують право.

Оцінку доказів проводить широке коло учасників процесу. Ст. 252 КУАП визначає, що орган або посадова особа оцінює докази за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному, повному і об'єктивному дослідженні всіх обставин справи в їх сукупності, керуючись законом і правосвідомістю [1]. Тобто, суб'єкти адміністративної юрисдикції обов'язково проводять оцінку доказів у справі про адміністративне правопорушення і ця оцінка є правовою і може даватися тільки суб'єктами, які уповноважені в цьому. Оцінка доказів включає з'ясування таких питань: а) чи допустимо використання отриманої інформації в якості доказу по справі в тих випадках, коли законом коло допустимих доказів визначений з вичерпною повнотою; б) чи відноситься доказ, що досліджується, до справи; в) у якому зв'язку знаходиться даний доказ з іншими доказами по справі; г) яке значення даного доказу для встановлення фактичного стану справи.

Оцінка відносності доказів складається з виявлення їх зв'язку з предметом доказування по справі. Наприклад, докази, які сприяють встановленню чи запереченню хоча б однієї з обставин, вказаних у ст. 280 КпАП України, повинні бути визнані відносними. В процесі накопичення фактичного матеріалу проводиться його аналіз та синтез, що дозволяє відокремити те загальне, що об'єднує докази, наявність однієї загальної причини (адміністративного правопорушення), яка обумовила наявність даних фактів. При наявності значного практичного досвіду можна не аналізувати й синтезувати кожен доказ, а застосувати аналогію.

Оцінка допустимості доказів передбачає перевірку їх передусім з точки зору законності, тобто, чи не було порушень при збиранні та закріпленні фактичних даних, чи не відобразились процесуальні порушення на достовірності та повноті інформації, чи дозволяє закон використовувати даного виду джерело фактичних даних у справі про адміністративне правопорушення. Крім того, потрібно перевіряти, чи використані всі необхідні джерела для встановлення обставин, які входять в предмет доказу.

Оцінка доказів з точки зору достовірності полягає передусім у вивченні доказів, наприклад, свідка, потерпілого - чи можуть вони давати об'єктивні свідчення, у вивченні самих свідків на предмет їх повноти та точності, а також вивчення умов знаходження речових доказів.

Дослідження відповідної інформації і її оцінка завжди ідуть паралельно та нерозривно. Також неможливо розірвати дослідження та оцінку отриманої інформації в процесі доказування по конкретному правовому питанню.

Правом надавати докази у справах про адміністративні правопорушення користуються особи, що беруть участь у провадженні по справі (особа, що притягується до відповідальності, потерпілий, законні представники, адвокат), та інші особи. Докази можуть бути витребувані органом або посадовою особою, що розглядає справу, від підприємств, установ, організацій, посадових осіб і громадян за клопотанням учасників процесу або за власною ініціативою.

Особливістю доказів є те, що вони мають бути одержані в установленому законом порядку, в іншому разі вони не будуть мати доказової сили. Йдеться про передбачений в КУАП порядок провадження у справі про

адміністративне правопорушення. Наприклад, протокол, яким фіксується вчинення правопорушення, повинен бути складений за певною формою уповноваженою на те посадовою особою (ст. 255 КпАП).

Вивчення матеріалів справи та оцінка доказів здійснюється з метою виявлення наявності у них юридичної сили, виявлення характеру порушення закону (наприклад, випадки проведення адміністративного розслідування неуповноваженою особою; недотримання тих чи інших термінів провадження; складання протоколу про адміністративне правопорушення особою, яка не уповноважена його складати; ігнорування обґрунтованих зауважень особи, стосовно якої складається протокол про адміністративне правопорушення та ін.) і якщо такі є - за можливості їх усунення [9, с. 172].

У вивченні матеріалів орган та посадова особа, яка приймає рішення по справі, має звернути особливу увагу на те, чи правильно складені протокол про адміністративне правопорушення, а також чи правильно оформлені інші матеріали справи. Тому необхідно з'ясувати, чи існують обставини, що виключають провадження у справі про адміністративне правопорушення, повний список яких міститься в ст. 247 КУпАП. Фактично у вивченні матеріалів справи про адміністративне правопорушення орган та посадова особа має звернути увагу на достатність наявних у справі матеріалів для розгляду її по суті.

Орган або посадова особа, яка приймає рішення по справі використовує докази у трьох напрямках: по-перше, з метою прийняття різних проміжних процесуальних рішень, включаючи рішення про провадження окремих процесуальних дій; по-друге, як елемент процесуального порядку проведення процесуальних дій, здійснення яких зумовлено необхідністю дослідження раніше зібраних у справі доказів; по-третє, для прийняття та обґрунтування підсумкових процесуальних рішень у справі [9, с. 171].

Висновки. Доказування здійснюється протягом всього провадження у справі про адміністративне правопорушення, починаючи з моменту складання уповноваженою посадовою особою протоколу про адміністративне правопорушення і закінчуючи винесенням постанови у справі. Процес доказування є діяльністю, яка передбачає пов'язані між собою етапи, які спрямовані на вирішення спільних завдань провадження у справах про адміністративні правопорушення.

Таким чином, враховуючи вищевикладене, ми дійшли висновку, що доказування у провадженні справ про адміністративні правопорушення є процесуальною діяльністю спеціально уповноважених органів (посадових осіб), яка передбачає законодавчо врегульований процес щодо збору, оцінки та використання доказів, необхідних для встановлення істини у справі та її вирішення по суті.

Reference:

1. Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia : Zakon Ukrainy vid 07 hrud. 1984 r. № № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/80731-10> (data zvernennia 02.02.2020). (In Ukrainian)
2. Administratyvne pravo Ukrainy : navch. posib. / za zah. red. T. O. Kolomoiets. Zaporizhzhia : Vydavnychiy dim «Helvetyka», 2018. 84 p. (In Ukrainian)
3. Administratyvne pravo Ukrainy. Povnyi kurs : pidruchnyk / Halunko V.M. ta in. Vyd. 2-he. Kherson : OLDI-PLIuS, 2019. 520 p. (In Ukrainian)
4. Bakhrakh D.N. Admynystratyvnoe pravo : uchebnyk. Yzd. 3-e, pererab. y dop. Moskva : Norma, 2007. 816 p. (In Ukrainian)
5. Dodyn E.V. Sbornyk nauchnykh trudov: v 2-kh t. Odessa : Polyhraf, 2006. T.1. 372 p.
6. Koretskyi I.O. Dokazuvannia yak zasib dovedennia pozytsii storin v administratyvnomu sudochynstvi. *Naukovyi visnyk publichnoho ta pryvatnoho prava*. 2016. Vyp. 1-2. P.-53-57. (In Ukrainian)
7. Kruhlov O.M. Teoretychnyi aspekt dokazuvannia u spravakh pro administratyvni pravoporushennia sluzhbovykh osib. *Zbirnyk Zaporizkoho derzhavnogo universytetu. Yurydychni nauky*. 2003. Vyp. 1. P.58-60. (In Ukrainian)
8. Reznichenko V.O. Doslidzhennia poniattia «dokazy» v spravakh pro administratyvni pravoporushennia, pidvidomchykh orhanam natsionalnoi politsii. *Naukovi zapysky. Serii: pravo / scientific notes. Series: law*. 2018. Vyp. 5. P.73-76. (In Ukrainian)
9. Rekunenko T.O. Dokazuvannia v protsesi rozghliadu sprav pro administratyvne pravoporushennia. *Pidpriemnytstvo, gospodarstvo i pravo*. 2019. № 3. P. 169–173. (In Ukrainian)
10. Sambor M.A. Dokazuvannia u spravi pro administratyvne pravoporushennia. *Naukovi zapysky Instytutu zak-va Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2016. Vyp. 3. 2016. P. 51-57. (In Ukrainian)
11. Suchasna pravova entsyklopediia / za zah. red. O.V. Zaichuka. Vyd. 3-tie, pererobl. i dopov. Kyiv : Yurinkom Inter, 2015. 408 p. (In Ukrainian)
12. Shkarupa V.K. Dokazuvannia ta dokazy v administratyvno-prymusovii diialnosti orhaniv vnutrishnikh sprav (militsii) : monohrafiia. Kyiv : Ukrainaska akademiia vnutrishnikh sprav, 1995. 163 p. (In Ukrainian)
13. Shkarupa V.K. Dokazuvannia ta dokazy v administratyvno-prymusovii diialnosti orhaniv vnutrishnikh sprav (militsii) : dys... d-ra yuryd. nauk : 12.00.07 / Odeskyi derzh. un-t im. I.I.Mechnykova. Yurydychni in-t. Kyiv, 1996. 426 p. (In Ukrainian)
14. Yurydychna entsyklopediia : u 6 t. / hol. red. Yu.S. Shemchushenko. Kyiv : Ukrainaska entsyklopediia, 1998. T. 2. 744 p. (In Ukrainian)

Доказывание и доказательства в производстве по делу об административных правонарушениях

Избаш Екатерина Сергеевна, e-mail: ekaterinaizbash83@gmail.com
Одесский государственный университет внутренних дел, г. Одесса, Украина

Аннотация. Статья посвящена исследованию процесса доказывания в производстве по делам об административных правонарушениях. Разграничены понятия «доказательства», «источник доказательств» и «доказывания». Рассмотрены элементы доказывания и охарактеризованы каждый из его элементов. Сбор доказательств охватывает их поиск, открытие и процессуальное закрепление. Исследование доказательств предполагает процесс получения от них информации и осмысления ее относительно конкретного дела с целью установления наличия связи с данным правонарушением. Оценка относимости доказательств состоит из выявления их связи с предметом доказывания по делу. Оценка допустимости доказательств предполагает проверку их с точки зрения законности. Оценка доказательств с точки зрения достоверности заключается в изучении доказательств.

Ключевые слова: доказательства, доказывание, источник доказательств, производство, дела об административных правонарушениях, сбор доказательств, исследование доказательств, оценка доказательств.

CUSTOMS INSPECTION OF GOODS AND VEHICLES FOR COMMERCIAL PURPOSES AS A FORM OF CUSTOMS CONTROL IN THE SYSTEM OF CUSTOMS LAW OF UKRAINE

LisoHOR Y. B.

Postgraduate, Kyiv National University of Trade and Economics,
Department of Administrative, Financial and Informational Law Kyiv, Kyoto, 19
e-mail: terminal-kiev@ukr.net

Abstract. The article deals with the administrative and legal principles of customs inspection as a particular form of customs control. The sources of normative and legal regulation of customs inspection procedure are investigated. It also deals with the legal nature of customs clearance, justifies the opinion on the necessity to take customs clearance under consideration in the sequence of forms on administrative preventive measures and measures of administrative suspension.

During the process of study, the necessity of improving the conceptual and categorical apparatus was emphasized on. The definition of customs inspection as a form of customs control is proposed.

Some aspects of enforcement as for the investigated form of customs control are considered. A number of recommendations have been formulated to improve legal regulation of customs survey.

Keywords: customs inspection, customs control, customs authority, procedure, Customs Code of Ukraine, customs formality.

Introduction. Moving of goods and vehicles for commercial purposes across the customs border of Ukraine requires a series of regulatory-approved customs procedures related to the choice of customs regime, with mandatory customs clearance, calculation and payment of customs duties (incomplete list). Among these procedures, a special role is given to customs control, which is carried out in various forms and methods being aimed at detecting, suspending and preventing violations of customs legislation.

Herewith it should be noted that the execution of control functions is peculiar to the customs authorities in all countries of the world. Legal regulation of customs control institution in Ukraine is formulated by the Customs Code of Ukraine (hereinafter CC of Ukraine) [1], the legislator devoted the section XI of this legal act to the forms, methods and ways of customs control, and a number of other specialized legal acts.

The acceleration of products movement through the customs border being the derivative improving the efficiency of foreign trade operations, necessitates the minimization of operating time spent on customs clearance and customs control, without reducing their effectiveness. In general, the fulfillment of these tasks is facilitated by the new strategy of customs control, which stipulates gradual transition from a total system of customs control to its logically determined selectivity and sufficiency, with maximum functionality involvement of the automatic analysis system and threats(risks) control.

One of the main forms of customs control is the customs inspection of goods and vehicles for commercial purposes. In the course of its implementation, officials of customs authorities reveal cases of concealment from customs clearance, false declaration, evasion of customs duties, or lowering their level of performance.

Investigating legal nature of administrative inspection, S. M.Radzivon, the researcher in the field of administrative law, notes that administrative inspection is a measure of administrative compulsion, which is applied in the cases provided by law and consists of direct external examination of material objects with the purpose of detection, prevention and termination of offenses [2, p. 42].

Despite the important place occupied by the customs inspection at the institution of customs control and within the system of customs law in general, scientific researches in this field are rather of sporadic nature. Some elements of the conceptual and categorical apparatus require regulatory clarification; it is urgent to carry out legal analysis of the grounds for conducting customs inspection; there are no detailed principles for customs survey; insufficient attention was paid to the analysis of law enforcement shortcomings in this form of customs control. It should be noted that the problematic issues that arise during the customs inspection often create negative consequences (in the form of material losses) for the subjects of foreign economic activity, which move goods and vehicles for commercial purposes across the customs border of Ukraine.

One of the reasons for the negative experience of customs control implementation is imperfect normative and legal regulation of the procedure for customs inspection and insufficient justification of theoretically-methodological and practical aspects of its application.

In order to achieve effectiveness of customs inspection and as follows the optimization of operational time and simplification of customs formalities in the process of customs clearance of goods and vehicles for

commercial purposes, it is necessary to shift the emphasis of decision-making on the implementation of customs control forms gradually onto the risk-oriented mechanisms of systematic analysis and threat control.

The purpose of the study is to clarify legal bases of customs control in the form of customs inspection of goods and vehicles for commercial purposes. Pursuant to this goal, tasks related to the analysis of regulatory sources, regulating the investigated issue, identifying problematic objects of law enforcement, submitting proposals for improvement of legislation governing customs control procedures in the form of customs inspection are being solved.

Presentation of the main material. 1. As we have already noted earlier, the Customs Code of Ukraine is the main source of the regulatory framework for the customs inspection procedure [1]. Legal norms, consolidated in Part 1 of Article 338 of the CC of Ukraine state that the choice of one or another method of customs control within implementation of its form as a survey depends on the results of the application of an automatic system of risk analysis and management. The visual inspection method, or as it is specified in the Customs Code of Ukraine as identification examination, is carried out without opening the packaging spaces and without examining of the commercial vehicle. If necessary, the survey may be partial or complete. In its turn, depending on the volume of the opening of the packaging spaces and the vehicle inspection, the survey can be implemented in the following forms:

- partial inspection - with the opening of up to 20 percent of packaging spaces and selective examination of the vehicle;

- full inspection - with up to 100 percent of packaging spaces opened and in-depth vehicle inspection.

A detailed analysis of the norms established by the Part 1 of Article 338 of the CC of Ukraine testifies to the possibility of implementing the customs inspection procedure as a form of customs control by means of methods of calculation and weighing.

It should be noted that by written decision of the head of the customs authority or his deputy, inspection of goods, vehicles for commercial purposes, demonstrate to the customs authority may be conducted if:

- the customs declaration is not submitted by the declarant within the period set by the CC of Ukraine, if there are sufficient grounds to believe that these goods are moved across the customs border of Ukraine by violation of the CC of Ukraine rules and other laws on state customs;

- the goods were discovered (found) during customs control in the zones of customs control and/or vehicles crossing the customs border of Ukraine and their owner is unknown;

- the declarant does not fulfill the obligations established by CC of Ukraine [1].

It should be noted that the legislator provides for the possibility of inspection of goods, vehicles for commercial purposes. The rules that are consolidated in the Part 4, Article 338 indicate that the survey shall be carried out in case of detection of damaged or lost customs security imposed on these goods, vehicles, or if other visible signs of possible unauthorized access to goods under customs control are revealed [1].

Exploring legal regulation of customs inspection, we note that the sequence of officials of customs authorities actions in organizing, conducting and processing the results of inspection and goods or commercial vehicles survey is specified in the "Procedure for inspection and goods, vehicles for commercial purposes survey", approved by the order of the Ministry of Finance of Ukraine dated December 12, 2012 [3].

This Procedure contains rules that determine the form of legal consolidation of the results of customs inspection (survey). In case of inspection of goods and commercial vehicles moving under consignment documents, customs declarations, the results of the inspection must be certified by a personal inscription of the official of the customs authority, i. e. "Inspection", and personal numbered seal, the print of which is to be affixed in a free of text space of the document, as a rule, at the lower right corner of the customs declaration or on the back of the consignment documents with the simultaneous affixing of the special numbered seal to which new customs security is applied after the revision operation (in case of imposition). In the case of inspection of goods, commercial purposes vehicles moving through the customs territory of Ukraine, including controlled border area, without any supporting documents confirming the passage of customs procedures, the customs official certifies the result of customs procedures by drafting the Act of inspection only [3].

It should be taken into consideration that carrying out inspection (examination) of goods, vehicles for commercial purposes may also surveyed if there are sufficient grounds to believe that the movement of these goods, vehicles for commercial purposes across the customs border of Ukraine is carried out outside the customs control, or hidden from customs control, including the case of receiving relevant official information from law enforcement agencies [1].

It should be also noted that in accordance with the legal norms provided by Part 1, Part 4 of Article 558 of the Customs Code of Ukraine, the customs authorities during their assignment execution interact with law enforcement authorities in the way prescribed by the law. At the same time, law enforcement authorities are obliged to inform customs authorities in written form about the availability of prompt information on possible cases of movement of goods in violation of the laws of Ukraine [1].

Investigating the issues of interaction of customs authorities with other law enforcement agencies on the questions of customs inspection (survey) O. P. Fedotov notes that according to the provisions of the

“Comprehensive list of grounds under which the inspection (survey) of goods, vehicles for commercial purposes by the customs authorities of Ukraine can be carried out [4], one of these cases is the *receiving* of information from law enforcement authorities on movement of goods, vehicles for commercial purposes in accordance with the established procedure by violation of the requirements of the legislation on State customs affairs [5].

The information provided by law enforcement agencies should be one that enables to be recorded, identified and processed; it must contain data sufficient to form a conclusion about the movement of certain goods, vehicles with signs of violation of customs rules provided by CC of Ukraine, that is the Article 482 "Movements or actions aimed to move goods, commercial vehicles across the Customs Border of Ukraine outside customs control" and in the Article 483 "Movements or actions aimed to move goods across the Customs Border of Ukraine hiding from customs control"[6].

Summarizing the viewpoints of researchers, it should be noted that comprehensive list of the causes on which basis the inspection (survey) of goods, vehicles for commercial purposes by the customs authorities of Ukraine can be carried out is contained in the Resolution approved by the Cabinet of Ministers of Ukraine on May 23, 2012 [4].

In examining legal issues of customs inspection, we consider it necessary to provide a list of grounds and causes for which the legislator restricts initiative of authorized entities of customs authority to conduct customs inspection (survey):

- absence or non-confirmation of information on the full implementation of customs formalities as for goods, vehicles for commercial purposes;
- movement of goods, vehicles for commercial purposes across the customs border of Ukraine and/or of the customs control zone out of working hours established for the customs authority;
- movement of goods, vehicles for commercial purposes within the controlled border area, the border line outside the location of the customs authority or outside the customs control zones;
- the movement of goods, vehicles for commercial purposes by route or in a way that is not corresponding the movement of the goods and vehicles specified;
- movement of goods on a route or in a manner that is typical for the contraband items movement or goods being direct objects of customs rules violation;
- moving goods by the citizens to the extent that is not justified in the case of moving personal belongings;
- the detection specially made storage facilities (hiding places) signs as for goods, vehicles for commercial purposes or the use of other means and methods that impede detection of goods;
- the evidence of signs manifesting substitution one product for another in its appearance;
- the assumption by results of the customs control technical means usage that goods moving across the customs border of Ukraine are prohibited or restricted to such a kind of movement in accordance with the law;
- identification as a result of customs control technical means usage for those spaces inside the goods or commercial vehicles that can be applied to hide goods from customs control;
- inconsistency of data obtained while using technical means of customs control to the data contained in the consignment notes and other documents (information) submitted for customs control;
- submission to the customs authority as a basis for moving the goods on counterfeit documents or documents obtained illegally or revealing false information in the documents submitted;
- movement of goods, vehicles for commercial purposes with unlawful freeing from customs control due to the use of official position by customs authority personnel;
- receiving in due course from law enforcement agencies information on the movement of goods, vehicles for commercial purposes with violation of the requirements of the legislation on state customs [4].

In carrying out legal analysis on the concept under study, we pay attention to the legal nature of customs inspection. The existing paradigm of scientific views in the field of customs affairs, delegates the customs authority activities for implementation customs control measures to the general measures of administrative coercion.

It should be noted that the issue of assigning customs inspection to some specific forms of administrative coercion is debatable. Depending on the objectives of the specific customs survey and logically, on the form and means by which it is carried out, the customs inspection can be attributed to both administrative and preventive measures and means of administrative suspension.

By the way, the opinion of well-known scholar V. V. Prokopenko seems to be justified when investigating the issues of administrative prevention, who proposes to consider the customs inspection in sequence of forms of precautionary measure and means of administrative suspension. He believes that the customs inspection as a form of customs control in most cases is initially used by the customs authorities as an administrative warning measure. And in the case of detection, for example, of goods which movement through the customs border of Ukraine is prohibited or restricted, this form of control is already being a measure of administrative suspension. That is, according to the scientist, the inspection was initially used as a measure of administrative precaution, but in connection with the detection of the offense "it turned" into a measure of administrative suspension [10].

Obviously, it should be pointed out that this researcher's opinion should be agreed with.

The fact that the legislator does not offer a definition of the concept of "customs inspection" within the Customs Code of Ukraine is out of legal certainty of the investigated issue.

We believe that this issue should be regulated legally.

In its turn, it is proposed that the definition for customs inspection of goods and vehicles for commercial purposes should be an administrative measure, which consists in obtaining an interconnected assessment of the conformity of the object of customs inspection on the information stated in the goods accompanying documents and customs declaration as well, by comparing qualitative, physical and quantitative characteristics in order to establish the lawfulness of their movement across the customs border, preventing tax evasion (or reducing its level), and also preventing the movement of prohibited items and the detection of concealed goods transportation.

2. In the course of the research we assume it to be necessary to focus on some issues of *enforcement* of the specified form of customs control.

Let us consider the implementation of the customs inspection procedure in case the customs authority receives *guidance* on the need for a customs inspection.

The actions of the officials of the customs authorities when carrying out customs inspection upon the guidance on the orientation that are regulated by "The order of putting in information on possible violations of the legislation on state customs matters into the module of "Orientation" by the automated customs clearance system (hereinafter – ACCS) "Inspector-2006" [7]. The preamble to the indicated legal act states that "this Procedure is designed to properly organize prompt notification of customs on possible facts of unlawful movement of goods, vehicles across the customs border of Ukraine and to take measures aimed at preventing, detecting and/or suspension of unlawful acts in the field of state customs, or non-compliance with the requirements of the law" [7].

Therefore, the customs officer, having received valid results of the risk and threats analysis, or information from law enforcement agencies in the prescribed manner, regarding the necessity of carrying out the inspection, enters the orientation into the "Orientation" module of ACCS "Inspector-2006", while simultaneously fixing a specific initiator code.

Investigating the issue of customs inspection by the initiative of law enforcement agencies, researcher O.P. Fedotov emphasizes that "... the orientation that law enforcement agencies send to the Customs of SFS (which in its form, for example, can be a letter to No. **/****, directed by the Chief of the Organized Delinquency Counteraction Department of MA of the Ministry of Internal Affairs in * region to * Customs of SFS Office dated **. **. 20 ** regarding the necessity of carrying out the inspection of goods processed in the mode of internal transit), should contain: information or data on violations of the legislation of Ukraine on issues of State Customs when moving goods across the customs territory of Ukraine; the rationale for directing such an orientation to the Customs of SFS; information, which has become the foundation for the necessity to carry out inspection of goods during their customs clearance" [5].

It should be born in mind, that when entering code of the initiator for such an orientation into the "Orientation" module of ACCS "Inspector-2006", official also fixes the criterion, according to which customs inspection should be carried out. For example: 204-1 "Carrying out customs inspection to check the conformity of the number and type of container specified in customs declaration"; 205-1 "Carrying out customs inspection to check the conformity of the particular data indicated on the packaging, marking of goods, particular data indicated in the customs declaration and other documents, submitted to customs clearance"; 206-7 "Carrying out customs inspection to check the compliance of intellectual property rights", etc. [8].

We also have to note that the rules consolidate by the Article 320 of the Customs Code of Ukraine do not provide the definition of forms and volumes of customs control by other authorities of state power, as well as the participation of their officials in implementation of customs control [1]. The decision made to choose one or another form of customs control is based solely on risk indicators.

When formalizing the concept of risk indicator, the legislator offers the following definition: "Risk indicators are criteria with predefined parameters, the use of which enables the choice of the risk control object. Risk indicators are some of instruments for the risk management system contained in the catalogue of customs measures on customs control [9].

Also, we'd like to add that joining the EU Sectoral Budget Support Program, customs authorities of Ukraine were tasked with optimizing the number of customs inspections within 5% of the total number of goods and vehicles subject to customs clearance. If there is a decision made for customs survey to be carried out, the execution of customs inspections must be at least 30% of the total cargo examined.

Conclusions. The study substantiates the dualistic approach to the legal nature of the customs inspection, which can be considered not only as a form of administrative warning but also as a measure of administrative suspension. It is stated that certain elements of the conceptual and categorical apparatus require regulatory clarification, namely: the necessity of normative fixation of the concept «customs inspection», which is specified in the Criminal Code of Ukraine.

As a result of the legal analysis of the regulatory sources and legal regulation of the customs inspection, it is established that the factual fixation of the results of the customs inspection is an independent procedural document, i. e. the act of customs inspection.

It is found out that the legal basis for carrying out customs inspection is the rules of customs legislation governing the procedure for its implementation. The factual basis is the customs declaration submitted by the declarant before customs clearance, or (i) the goods accompanying documents, or information on violations of customs legislation in the form of law enforcement authority orientation. The procedural basis is the decision to conduct customs inspection.

In order to improve the effectiveness of customs inspection as a form of customs control it is emphasized on the need to improve customs legislation in order to prevent unreasonable initiation of customs inspection, which can lead to an increase in the customs clearance timing and, as a result, in significant material losses to the subjects of foreign economic activity.

Reference:

1. Customs Code of Ukraine: Law of Ukraine dated 13.03.2012 № 4495-VI. Official Bulletin of Ukraine. 2012. № 32. Art.1175.
2. Radzivon S. M. Legal nature of the administrative survey carried out by police officers: diss. ... Cand.ofLaw Sciences: 12.00.07./Radzivon Sergey. K., 2007. 187 p.
3. On approval of the Procedure for carrying out inspection and survey of goods, vehicles for commercial purposes: Order of the Ministry of Finance of Ukraine: dated December 12. 2012 № 1316/ Official Bulletin of Ukraine. 2013. № 18. Art. 616.
4. On approval of Comprehensive list of grounds under which the inspection (survey) of goods, vehicles for commercial purposes by the customs authorities of Ukraine can be carried out: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated May 23, 2012 No. 467. Government Courier. 2012. № 97.
5. Fedotov O. P. Orientation as a basis for customs inspection. Problems of legality. 2016. VIP. 132. p. p. 124-134.
6. On the personal responsibility of officials of the State Fiscal Service of Ukraine for violation of the rights of citizens and FEA subjects during the inspection and survey of goods and vehicles: letter from the State Fiscal Service of Ukraine dated 29.12.2014 № 17172/7 / 99-99-27- 03-01-17.
7. On approval of the Procedure for entering information on possible violations of the legislation on state customs affairs in the module "Orientation" of ACCS "Inspector-2006": Order of the State Fiscal Service of Ukraine dated 29.05.2015, No. 386.
8. On approval of departmental classifiers of information on state customs matters used in the process of customs declaration processing: Order of the Ministry of Finance of Ukraine No. 1011 dated September 20, 2012.
9. On approval of the Procedure for carrying out risk analysis and assessment, development and implementation of risk management measures in the Customs Service of Ukraine: Order No. 597 of the Ministry of Finance of Ukraine dated May 24, 2012//Customs Newspaper. –2012. – № 15.–p. p.10-14.
10. Prokopenko V. V. "Administrative Prevention Measures Applied by Customs Authorities": Jurisprudence – Current Issues and Ways to Improve: Monograph/G. S.Zarovneva, A. M. Ivanov, A. G.Korchagin and others. Odessa, ed: Kupriyenko S. V. 2013. p. p. 167-168.

Таможенный осмотр товаров и транспортных средств коммерческого назначения как форма таможенного контроля в системе таможенного права Украины

Лисогор Юрий Борисович, e-mail: terminal-kiev@ukr.net

Киевский национальный торгово-экономический университет, г. Киев, Украина.

Аннотация. В статье рассматриваются административно-правовые основы проведения таможенного осмотра как отдельной формы таможенного контроля. Исследованы источники нормативно - правовой регламентации процедуры таможенного осмотра. В статье исследована правовая природа таможенного осмотра, обосновано мнение о необходимости рассматривать таможенный осмотр в последовательности форм административного пресечения и мер административного предупреждения.

В процессе исследования отмечена необходимость совершенствования понятийно - категориального аппарата. Предложена дефиниция таможенного осмотра как формы таможенного контроля.

Рассмотрены отдельные аспекты правоприменения исследуемых форм таможенного контроля. Сформулирован ряд рекомендаций по совершенствованию правового регулирования таможенного осмотра.

Ключевые слова: таможенный осмотр, таможенный контроль, таможенный орган, процедура, таможенный кодекс Украины, таможенная формальность.

LEGAL SUPPORT FOR THE DEFENSE REFORM IN UKRAINE

Prokhorenko M. M.

National Defence University of Ukraine named after Ivan Cherniakhovskiyi, Kyiv, Ukraine

e-mail: militar@ua.fm

<https://orcid.org/0000-0002-1471-9134>

Abstract. The research deals with the techniques of the legal support for the defense reform in Ukraine. There were analysed the organizational and legal procedures of NATO standards' implementation into national legislation as well as statutory regulations to motivate properly the citizens of Ukraine during their military service. There were examined the acute problems of the current command system of the defense forces and its accordance with NATO standards. The legal support for the Military Police of Ukraine establishment was assessed. There were analysed the ways of legislation coding in the defense sector. There were given corresponding proposals to improve the analysed current issues.

Keywords: legal support, defense reform, NATO standards, social protection, defense forces, Military police, coding.

Постановка проблеми. В умовах збройної агресії Російської Федерації проти України, окупації Російською Федерацією частини суверенної території України – Автономної Республіки Крим та міста Севастополя гостро стоїть питання щодо належного правового забезпечення проведення оборонної реформи в Україні з метою підвищення рівня спроможностей виконання завдань за призначенням складових сил оборони.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальні проблеми проведення оборонної реформи в Україні досліджували вітчизняні вчені: М. Лобко, А. Наливайко, Ф. Сагонюк, В. Фролов та інші.

Постановка завдання. Метою нашого дослідження є аналіз сучасного стану правового забезпечення проведення оборонної реформи в Україні для розкриття проблемних аспектів її проведення та вироблення пропозиції щодо їх вирішення.

Основні результати дослідження. Юридичне забезпечення заходів оборонної реформи є одним із напрямів правової політики. Складовою цього напрямку згідно п. 3.4. Стратегічного оборонного бюлетеня України, введеного в дію Указом Президента України від 06 червня 2016 року №240/2016 є заходи щодо впровадження стандартів НАТО [1]. Не розкриваючи зміст стандартів НАТО, пропонуємо зупинитись на особливостях організаційно-правового забезпечення реалізації заходів впровадження стандартів НАТО, як одного із основних напрямів реформування оборони України.

Вчені, розкриваючи мету стандартів НАТО, вказують на те, що для уніфікації збройних сил держав – членів Альянсу в НАТО ухвалені так звані стандартизаційні угоди (англ. Standardization Agreement – STANAG), які дають змогу ефективніше спільно управляти силами і засобами збройних сил, проводити спільні операції і місії, бойову підготовку, технічне оснащення армій, розроблення та виробництво озброєння і військової техніки.

Стандартизаційні угоди публікують англійською і французькою мовами, тобто офіційними мовами НАТО, їх генерує агентство зі стандартизації НАТО, розташоване у Брюсселі [2, с. 29].

Досліджуючи проблемність окресленого питання, для відпрацювання організаційно-правових шляхів його вирішення, оптимальним є використання порівняльно-правового методу, який передбачає зіставлення подібних юридичних понять, явищ і процесів та встановлення їхньої специфіки [3, с. 10]. Тобто дослідження заходів щодо впровадження стандартів НАТО варто здійснювати відповідно за аналогією заходам щодо адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу. Порівнюючи ці два заходи щодо їх мети, то їх цільова єдність, як зазначає преамбула Конституції України від 28 червня 1996 року, полягає у конституційних нормах щодо незворотності європейського та євроатлантичного курсу України [4]. Заходи щодо адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, на відміну від заходів щодо впровадження стандартів НАТО, мають чітко визначений організаційно-правовий порядок впровадження. Як вірно зазначає О.В. Зеркаль, для реалізації забезпечення проведення адаптації законодавства України до законодавства ЄС необхідно було створити відповідний інституційний механізм.

Першими кроками у процесі створення інституційного механізму було прийняття постанови Кабінету Міністрів України «Про запровадження механізму адаптації законодавства України до законодавства ЄС». Цією постановою на Міністерство юстиції України було покладено координацію діяльності міністерств, інших центральних органів виконавчої влади щодо забезпечення адаптації законодавства України до законодавства ЄС, а для забезпечення взаємодії центральних органів виконавчої влади при Міністерстві юстиції України було створено Міжвідомчу координаційну раду з адаптації

законодавства України до законодавства ЄС. Також постановою було визначено, що з метою вдосконалення роботи з підготовки проектів нормативно-правових актів з урахуванням світового досвіду при Міністерстві юстиції України мав бути створений Центр порівняльного права [5]. Виходячи із того, що оборонна реформа є загальнодержавним заходом, в якій беруть участь усі складові сектору безпеки і оборони, а впровадження стандартів НАТО є одним із заходів щодо забезпечення фундаментальних національних інтересів України, як інтеграції України в європейський політичний, економічний, безпековий, правовий простір, та набуття членства в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору [6, п.п. 3 п.3 ст. 3], то необхідно розробити чіткий організаційно-правовий порядок реалізації заходів впровадження стандартів НАТО в національне законодавство через відповідний інституційний механізм, аналогічний адаптації України до законодавства ЄС.

Впровадження стандартів НАТО, як складова правового забезпечення проведення оборонної реформи України, нині є одним з пріоритетних напрямів реалізації правової політики.

Головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну правову політику є Міністерство юстиції України. І саме Міністерство юстиції України відповідно до п. 5 п.п. 16 Положення про Міністерство юстиції України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 2 липня 2014 р. № 228, узгоджує з Генеральним штабом Збройних Сил та забезпечує в межах повноважень, передбачених законом, підготовку своєї галузі до оборони, її територіальну оборону [7], інтерпретуючи термін «підготовка своєї галузі до оборони» у широкому значенні. В широкому значенні «своя галузь» і є державною правовою політикою. А отже, формуючи та реалізуючи правову політику у сфері оборони, Міністерство юстиції України має стати головним органом забезпечення впровадження стандартів НАТО в національне законодавство.

З метою забезпечення подальшого здійснення структурних економічних реформ, запровадження додаткових механізмів для прискорення соціально-економічного розвитку України та зміцнення держави, відповідно до п. 11 Указу Президента України №837/2019 від 08. 11. 2019 року «Про невідкладні заходи з проведення реформ та зміцнення держави» Кабінет Міністрів України у сфері обороноздатності має вжити заходів щодо:

- розроблення та внесення на розгляд Верховної Ради України законопроекту про заохочення громадян України до проходження військової служби за контрактом, поліпшення соціального і правового захисту військовослужбовців та членів їх сімей;
- упровадження нової об'єднаної системи керівництва та управління силами оборони, яка відповідатиме стандартам НАТО;
- розроблення структури плану оборони України;
- завершення проведення оборонного огляду з метою визначення вихідних даних для розробки стратегічних документів, передбачених Законом України «Про національну безпеку України»;
- розроблення та внесення на розгляд Верховної Ради України законопроекту щодо утворення в системі Міністерства оборони України Військової поліції як правоохоронного органу;
- розроблення Стратегічного оборонного бюлетеня України та плану оборони України;
- розроблення та затвердження державної програми розвитку Збройних Сил України на період до 2025 року;
- розроблення та внесення на розгляд Верховної Ради України законопроектів щодо удосконалення з урахуванням досвіду держав – членів НАТО і держав – членів Європейського Союзу процедур оборонного планування, управління оборонними ресурсами, організації та ведення територіальної оборони, а також особливостей функціонування держави у разі оголошення стану війни;
- кодифікації законодавства у сфері оборони [8].

Розглянемо деякі вищенаведені заходи у сфері обороноздатності, які на сьогодні є досить проблемними, і спробуємо надати їм характеристику та авторські пропозиції щодо покращення організаційно-правового порядку їх запровадження.

І. Заохочення громадян України до проходження військової служби за контрактом, поліпшення соціального і правового захисту військовослужбовців та членів їх сімей. Оскільки, відповідно до п. 6 ст. 92 Конституції України від 28 червня 1996 року, основи соціального захисту визначаються виключно законами України [4], то з метою заохочення громадян України до проходження військової служби за контрактом, поліпшення соціального і правового захисту військовослужбовців та членів їх сімей необхідно внести зміни до Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» від 20 грудня 1991 року та інших законів України, які регулюють відносини щодо забезпечення соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей та осіб звільнених з військової служби, з визначенням подальшого порядку реалізації їх пільг, гарантій та компенсацій та виплат на рівні підзаконних нормативно-правових актів. В кожному такому законі України передбачити відсилочну норму до ч. 3 ст. 22 Конституції України від 18.06.1996 року щодо заборони звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів [4]. Відповідне застереження містить виключно інформаційний характер для осіб які здійснюють реалізацію та

застосування норм, а також для осіб які приймають участь у нормотворчій діяльності щодо соціального та правового захисту військовослужбовців.

В умовах формування сучасних Збройних Сил України на європейських цінностях, досліджуючи які науковці визначили їх пріоритети у ціннісній системі українців. За яким, у свідомості мешканців нашої країни домінують цінності особистого благополуччя, такі як: здоров'я, успіх, достаток, щаслива сім'я, рідше – інтелектуальний і особистісний розвиток [9, с. 13]. Відповідно до чого, умови та порядок заохочення громадян України до проходження військової служби за контрактом, поліпшення соціального і правового захисту військовослужбовців та членів їх сімей мають базуватись як раз на:

- забезпеченні належного здоров'я військовослужбовців реалізація якого має бути за принципом – «здоров'я кожного військовослужбовця це власність держави». Забезпечення здоров'я має бути здійснено не тільки медичними закладами, а і під час виконання службових обов'язків (здоровий клімат в колективі, заснований на людиноцентризмі і повазі один до одного та ін.);

- підняття рівня особистого благополуччя (шляхом гарантування достатнього рівня грошового забезпечення, дієвими пільгами, гарантіями, компенсаціями);

- розширити пільги, гарантії для військовослужбовців жінок. Забезпечити достатніми умовами проживання членів сімей військовослужбовців. Щаслива сім'я там де є належні умови проживання та розвитку і виховання дітей.

II. Впровадження нової об'єднаної системи керівництва та управління силами оборони, яка відповідатиме стандартам НАТО.

В цьому напрямку, на наш погляд, залишаються проблемні аспекти щодо реалізації заходів по розмежуванню повноважень Міністерства оборони України, Головнокомандувача Збройних Сил України та Генерального штабу Збройних Сил України.

Вже відбулось розмежування посади начальника Генерального штабу – Головнокомандувача Збройних Сил України на: начальника Генерального штабу Збройних Сил України та Головнокомандувача Збройних Сил України. Відповідно до абз. 3 п. 9 Положення про Генеральний штаб Збройних Сил України, затвердженого Указом Президента України від 30 січня 2019 року № 23/2019, начальник Генерального штабу Збройних Сил України підпорядковується Головнокомандувачу Збройних Сил України [10].

Повноваження Головнокомандувача Збройних Сил України визначені: Законом України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року, Указом Президента України «Питання Головнокомандувача Збройних Сил України» від 27 березня 2020 року; Положенням про Генеральний штаб Збройних Сил України, затвердженого Указом Президента України від 30 січня 2019 року № 23/2019.

Аналізуючи вищенаведений нормативно-правовий масив, можна здійснити характеристику правового статусу Головнокомандувача Збройних Сил України та наголосити на певних застереженнях.

Під правовим статусом розуміється передбачена законодавством система взаємозалежних прав, законних інтересів і обов'язків суб'єкта права [11, с. 569]. Щодо переліку обов'язків Головнокомандувача Збройних Сил України, то він достатньо повний і розгалужений та закріплений в ієрархічній структурі системи військового законодавства.

По відношенню до прав, то нажаль, спеціальних прав щодо належного виконання обов'язків Головнокомандувачем Збройних Сил України нормативно не визначено. Законом України «Про оборону» від 6 грудня 1991 року Головнокомандувач Збройних Сил України не віднесений ні до органу військового управління, ні до військового командування. Також чітко не врегульовано через який орган управління та в якому порядку Головнокомандувач Збройних Сил України здійснює виконання своїх обов'язків.

Потребує уточнення п. 6 Положення про Генеральний штаб Збройних Сил України, за яким Генеральний штаб забезпечує здійснення безпосереднього військового керівництва Збройними Силами України Головнокомандувачем Збройних Сил України [10]. Оскільки п. 9 Положення про Генеральний штаб Збройних Сил України передбачає, що Генеральний штаб очолює начальник Генерального штабу Збройних Сил України [10].

Необхідно закріпити детально і дисциплінарну владу Головнокомандувача Збройних Сил України за Дисциплінарним статутом Збройних Сил України, затвердженим Законом України від 24 березня 1999 року та інше.

Враховуючи вищенаведене з метою вдосконалення нормативно-правового регулювання правового статусу Головнокомандувача Збройних Сил України:

а) розробити Положення про Головнокомандувача Збройних Сил України та затвердити його на рівні Указу Президента України;

б) в положенні закріпити права, обов'язки Головнокомандувача Збройних Сил України, визначити орган управління, через який він буде забезпечувати реалізацію своїх обов'язків.

в) деталізувати порядок здійснення Генеральним штабом Збройних Сил України забезпечення безпосереднього військового керівництва Збройними Силами України Головнокомандувачем Збройних Сил України.

III. Розроблення та внесення на розгляд Верховної Ради України законопроекту щодо утворення в системі Міністерства оборони України Військової поліції як правоохоронного органу.

За цим напрямом діяльності напрацьована низька нормативно-правових актів щодо його реалізації, а саме:

1. Рішенням РНБО України від 15.02.2008 «Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів» (Указ Президента України від 08.04.2008 № 311/2008) визначено перетворення Військової служби правопорядку у Військову поліцію, із завданнями попередження, виявлення та досудове розслідування військових злочинів.

2. Планом законодавчого забезпечення реформ в Україні (Постанова Верховної Ради України № 509-VIII від 04.06.2015) передбачено надання Військовій службі правопорядку повноважень на досудове розслідування кримінальних правопорушень та ведення оперативно-розшукової діяльності (далі – ОРД), а також створення на її основі Військової поліції.

3. Стратегічним оборонний бюлетенем України (Указ Президента України від 06.06.2016 № 240/2016) передбачено реформування Військової служби правопорядку у Військову поліцію, надання повноважень на досудове розслідування злочинів та ведення ОРД.

4. Державною програмою розвитку Збройних Сил України на період до 2020 року (Указ Президента України від 22.03.2017 № 73/2017) передбачено реформування Військової служби правопорядку у Військову поліцію, надання повноважень на досудове розслідування злочинів та ведення ОРД.

5. Президент України 05.11.2019 визначив завдання щодо створення сучасного та ефективного правоохоронного органу – Військової поліції [12].

На Військову поліцію має бути покладено такі завдання та функції:

- запобігання, виявлення і припинення кримінальних правопорушень у ЗС України та у системі Міністерства оборони України;

- досудове розслідування кримінальних правопорушень, учинених військовослужбовцями Збройних Сил України та Державної спеціальної служби транспорту, віднесених законом до їх підслідності;

- розшук та затримання військовослужбовців Збройних Сил України та Державної спеціальної служби транспорту, які самовільно залишили військові частини чи місця служби, а також тих, які переховуються від органів досудового розслідування або суду, чи засуджених, які ухиляються від відбування кримінальних покарань;

- розшук вогнепальної зброї, боєприпасів до неї або вибухових речовин, викрадених або втрачених у Збройних Сил України та Державної спеціальної служби транспорту;

- захист військового майна від злочинних посягань;

- участь у протидії диверсійним проявам та терористичним актам на військових об'єктах; здійснення заходів оперативно-розшукової діяльності.

На сьогодні у Верховній Раді України триває робота робочої групи з напрацювання законопроекту «Про військову поліцію».

IV. Кодифікації законодавства у сфері оборони.

Систематизація військового законодавства України у формі кодифікації має свої особливості щодо концептуального розуміння. Кодифікація законодавства у сфері оборони може бути шляхом: 1) прийняття окремих кодифікованих актів за напрямками забезпечення оборонної реформи, або 2) єдиного Військового кодексу України.

Щодо першого варіанту, пропонується кодифікувати нормативно-правові акти які мають значний об'єм нормативного масиву за напрямки: діяльності сил оборони; порядку проходження військової служби; соціального та правового захисту військовослужбовців та членів їх сімей; юридичної відповідальності військовослужбовців та ін.

Щодо другого варіанту. То в цьому аспекті, деякі науковці вважають, що створення Військового кодексу, як якісно нового кодифікованого законодавчого акту слід визнати передчасним. Але поряд із тим, доцільно наголосити на перспективності та актуальності даного напрямку роботи.

Нами пропонується окрема структурна модель Військового кодексу України:

Преамбула (Вступна частина). Призначення та завдання Військового кодексу України

Розділ I. Загальні положення

1. Термінологічний апарат

2. Предмет регулювання Військового кодексу України

3. Військові правовідносини

4. Умови та порядок застосування Військового кодексу України

Розділ II. Правове забезпечення воєнної безпеки та оборони України

1. Правовий статус сил оборони

2. Компетенція центральних органів державної влади, органів військового управління, органів військового командування та органів місцевого самоврядування щодо забезпечення оборони держави.

3. Положення військовий обов'язку громадян України

4. Територіальна оборона

5. Правовий режим надзвичайного стану та особливого періоду..

Розділ III. Проходження військової служби громадянами України.

1. Військовий обов'язок та військова служба.

2. Мобілізаційна підготовка та мобілізація

3. Військова та альтернативна (невійськова) служба

Розділ IV. Гарантії правового статусу військовослужбовців та осіб, звільнених з військової служби

1. Правовий статус військовослужбовців

2. Державні гарантії забезпечення конституційних та інших законних прав військовослужбовців

3. Правове положення осіб, звільнених з військової служби

4. Правові засади гендерної політики у Збройних Силах України

5. Соціальні гарантії та пільги військовослужбовців та членів їх сімей

6. Пенсійне забезпечення військовослужбовців та членів їх сімей

Розділ V. Юридична відповідальність військовослужбовців

1. Загальні засади юридичної відповідальності військовослужбовців

2. Дисциплінарна відповідальність

3. Адміністративна відповідальність

4. Матеріальна відповідальність

5. Цивільно-правова відповідальність

6. Кримінальна відповідальність військовослужбовців

Розділ VI. Господарські відносини у силах оборони.

1. Загальні умови господарських відносин у силах оборони;

2. Господарська діяльність у силах оборони.

3. Правовий режим майна сил оборони

4. Порядок обліку та списання військового майна

5. Претензійно-позовна робота в силах оборони.

6. Оренда майна сил оборони

7. Проведення ревізій та інвентаризації військового майна

8. Основи природоохоронної діяльності

9. Відповідальність суб'єктів господарювання сил оборони

Розділ VII. Міжнародно-правові відносини

1. Міжнародне військово-співробітництво

2. Участь сил оборони у міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки

Розділ VIII. Прикінцеві та перехідні положення.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, розглянувши проблемні питання правового забезпечення оборонної реформи в Україні необхідно зазначити:

1. На сьогодні є необхідність щодо розроблення окремого організаційно-правового порядку реалізації заходів впровадження стандартів НАТО в національне законодавство через відповідний інституційний механізм, за аналогією з адаптацією України до законодавства ЄС;

2. Залишаються актуальними питання щодо належного реформування системи військового законодавства України. Для вирішення яких пропонується здійснити певні заходи, а саме:

- заохочення громадян України до проходження військової служби за контрактом, поліпшення соціального і правового захисту військовослужбовців та членів їх сімей мають базуватись на забезпеченні належного здоров'я військовослужбовців, підняття рівня особистого благополуччя, розширенні пільги, гарантії для військовослужбовців жінок;

- забезпечити достатніми умовами проживання членів сімей військовослужбовців;

- з метою правового забезпечення впровадження нової об'єднаної системи керівництва та управління силами оборони, яка відповідатиме стандартам НАТО пропонується розробити Положення про Головнокомандувача Збройних Сил України та затвердити його на рівні Указу Президента України. В положенні закріпити права, обов'язки Головнокомандувача Збройних Сил України, визначити орган управління, через який він буде забезпечувати реалізацію своїх обов'язків. Деталізувати порядок здійснення Генеральним штабом Збройних Сил України забезпечення безпосереднього військового керівництва Збройними Силами України Головнокомандувачем Збройних Сил України.

- в питаннях розроблення та внесення на розгляд Верховної Ради України законопроекту щодо утворення в системі Міністерства оборони України Військової поліції як правоохоронного органу необхідно дійти політичної згоди між Міністерством оборони України та Міністерством внутрішніх справ України щодо розподілу правоохоронних функцій і завдань між Військовою поліцією та Національною поліцією України;

- кодифікацію законодавства у сфері оборони нами пропонується провести шляхом прийняття: 1) окремих кодифікованих актів за напрямками забезпечення оборонної реформи, або 2) єдиного Військового кодексу України.

Щодо подальших шляхів дослідження, то на сьогодні предмет регулювання Військового кодексу України, його структура та зміст потребує глибинних наукових розробок. А кодифікація правового забезпечення оборонної реформи є перспективним напрямом наукових пошуків.

References:

1. Strategichny`j oboronny`j byuletен` Ukrayiny` : vvedeny`j v diyu Ukazom Prezy`denta Ukrayiny` vid 6 chervnya [Strategic Defense Bulletin of Ukraine: approved by President of Ukraine on June 6] (2016) p. № 240/2016. Uryadovy`j kur`yer vid 15.06.2016 №112. (In Ukrainian).
2. Pavlikovs`ky`j A., Frolov V., Saganyuk F.ta in.; za zag. red. d. vijs`k. n. A. Sy`rotenka (2020) Oboronna reforma: sy`stemny`j pidxid do oboronnoho menedzhmentu: monografiya [Defense reform: systematic approach to defense management: monograph]. Ky`yiv: NUOU. 274 p. (In Ukrainian).
3. Skakun O.F. (2016) Teoriya prava i derzhavy` : Pidruchny`k. – 4-te vy`dannya dopov. i pererob [Theory of State and Law. Tutorial. - 4th edition, supplemented and revised]. Ky`yiv: Altera., 524 p. (In Ukrainian).
4. Konstytuciya Ukrayiny` vid 26 chervnya 1996 rok [Constitution of Ukraine, adopted on June 28, 1996 ]. Vidomosti Verhovnoyi Rady` Ukrayiny` (VVR), № 30, 23.07.1996. (In Ukrainian).
5. Zerkal` O.V. Instytuciyny`j mexanizm adaptaciyi zakonoadtstva Ukrayiny` do zakonodavstva YeS [Institutional mechanism of adaptation of Ukrainian legislation to EU legislation]. https://minjust.gov.ua/m/str_4748. (In Ukrainian).
6. Pro nacional`nu bezpeku Ukrayiny`. Zakon Ukrayiny` vid 21 chervnya 2018 roku [Law of Ukraine on National Security adopted on June 21, 2018]. Vidomosti Verhovnoyi Rady` (VVR), 2018, № 31, st. 241. (In Ukrainian).
7. Polozhennya pro Ministerstvo yusty`ciyi Ukrayiny` : zatv. postanovoyu Kabinetu Ministriv Ukrayiny` vid 2 ly`pnya 2014 r. № 228. [Regulations on the Ministry of Justice of Ukraine, approved by decision of Cabinet of Ministers of Ukraine on July 2, 2014, № 228] Uryadovy`j kur`yer vid 11.07.2014 №123. (In Ukrainian).
8. Pro nevidkladni zahody` z provedennya reform ta zmicznennya derzhavy` [Decree of the President of Ukraine №837/2019 dated 08.11.2019 On urgent measures to reform and strengthen the state]. Ukaz Prezy`denta Ukrayiny` № 837/2019 vid 08. 11. 2019 r. Oficijny`j visny`k Prezy`denta Ukrayiny` vid 19.11.2019r., № 24, stor. 29, st. 1038. (In Ukrainian).
9. Ukrayins`ke suspil`stvo ta yevropejs`ki cinnosti. Ky`yiv: In-t imeni Gorshenina [Ukrainian society and European values. Kyiv: Gorshenin Institute] (2017). 44 s. URL: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/13570.pdf> (data zvernennya: 25.05.2020). (In Ukrainian).
10. Polozhennya pro General`ny`j shtab Zbrojny`x Sy`l Ukrayiny`. Ukaz Prezy`denta Ukrayiny` vid 30 sichnya 2019 roku № 23/2019. [Regulations on the General Staff of the Armed Forces of Ukraine. Decree of the President of Ukraine № 23/2019, dated January 30, 2019] Oficijny`j visny`k Prezy`denta Ukrayiny` vid 04.02.2019, № 2, stor. 15, stattiya 22. (In Ukrainian).
11. Skakun O.F. (2006) Teoriya derzhavy` i prava (Ency`klopedy`chny`j kurs): Pidruchny`k. [Theory of State and Law (Encyclopedic course): Tutorial]. Kharkiv: Espada. 776 p. (In Ukrainian).
12. Zarxiny`j D. (2020) Vijs`kova policiya: yakoyu yij buty`? IA proekt "REZONANS" [Military police: what should it be like? IA "REZONANS" Project] 22.06.2020. https://vpzhr.gp.gov.ua/ua/guidance_vpzhr.html?_m=publications&_c=view&_t=rec&id=275620. (In Ukrainian).

Правовое обеспечение проведения оборонной реформы в Украине

Прохоренко Михаил Михайлович, e-mail: militar@ua.fm

Национальный университет обороны Украины им. Ивана Черняховского, г. Киев, Украина

Аннотация: В статье исследовано правовое обеспечение проведения оборонной реформы в Украине. Непосредственно проанализирован организационно-правовой порядок внедрения стандартов НАТО в национальное законодательство. А так же, нормативно-правовое регулирование порядка поощрения граждан Украины для надлежащего прохождения ими воинской службы. Рассмотрены актуальные проблемы действующей системы руководства силами обороны и соответствия ее стандартам НАТО. Дана оценка правового обеспечения создания Военной полиции Украины. Проанализированы способы проведения кодификации законодательства в сфере обороны. Даны соответствующие предложения по улучшению анализированных проблемных вопросов.

Ключевые слова: правовое обеспечение, оборонная реформа, стандарты НАТО, социальная защита, силы обороны, Военная полиция, кодификация.

RELIEF FROM CRIMINAL RESPONSIBILITY UNDER PART 4 OF ART. 212 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE: SOME THEORETICAL AND LEGISLATIVE PROBLEMS

Starinets Evgeny Anatolevich,
Odesa State University of Internal Affairs
e-mail: unmgns@ukr.net

Abstract: The article discusses the theoretical and legislative problems of implementing and applying incentive norms for committing crimes in the field of economic activity. Attention is focused on a separate incentive criminal-legal rule of law for committing tax evasion, fees and other mandatory payments. It is determined that Part 4 of Art. 212 CC of Ukraine is a compromise norm which pleads not only to fill the state treasury with funds, but also to fulfill a preventive function in the field of taxation. It is proved that today there are theoretical and legislative problems regarding the proper application of exemption from criminal liability, specifically, compliance with certain general signs of exemption from criminal liability under Article 212 of the Criminal Code of Ukraine, such as “committing a crime for the first time”, “determining the severity” of the classification of criminal offenses.

Key words: fees, exemptions, tax evasion, taxes, criminal liability, incentive rule.

В останні роки в нашій країні спостерігається стійка тенденція до підвищення авторитету держави у сфері бізнесу і зміцнення економічної безпеки. Держава вишукує нові можливості ефективної протидії злочинності в господарській сфері, в тому числі за допомогою лібералізації та гуманізації кримінального законодавства.

Гуманізація законодавства зачіпаючи інтереси підприємців привела до появи в Кримінальному кодексі України статей, які передбачають звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення злочинів у сфері господарської діяльності, зокрема ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів). Звільнення від кримінальної відповідальності є одним з інститутів кримінального права України, що застосовується вже майже століття в кримінальному судочинстві. Цей інститут виник як альтернатива покаранню та удосконалювався впродовж багатьох років.

Тобто значну перспективу впровадження заохочувального методу мають кримінально-правові норми, що передбачають відповідальність за злочини у сфері господарської діяльності [1, С. 5]. Інститут звільнення від кримінальної відповідальності, поступово змінюється, і є досить ефективним інструментом кримінальної політики у протидії злочинам у сфері господарської діяльності, однак за умови, що поняття і призначення цього інституту правильно розуміється. Безпосередньо кримінальне законодавство не має на меті відплату, а основне його призначення – виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами.

Проблема злочинів у сфері господарської діяльності, зокрема оподаткування, у різні періоди розглядали такі автори, як П. П. Андрушко, В. І. Борисов, Л. П. Брич, Б. В. Волженкін, Н. О. Гуторова, О. О. Дудоров, О. Г. Кальман, М. Й. Коржанський, Я. М. Кураш, П. С. Матишевський, М. І. Мельник, В. О. Навроцький, О. І. Перепелиця, В. М. Попович, В. В. Сташис, Є. Л. Стрельцов, В. Я. Тацій, М. І. Хавронюк та ін. Проблематику спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності досліджували українські та російські правники, серед них: Х.Д. Алікперов, Ю.В. Баулін, А.А. Вознюк, М.В. Григор'єв, О.С. Козак, О.В. Наден, Ю.А. Пономаренко, В.П. Тихий, Е.С. Тенчов, Г.О. Усатий, Н.Б. Хлистова та інші вчені. Натомість певні аспекти розвитку спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності, зокрема звільнення від ухилення від кримінальної відповідальності у разі ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) висвітлені поверхово та потребують доопрацювання. Крім того, слід вказати й на те, що незважаючи на численність, теоретичну і практичну значущість праць із цієї проблеми, низка кримінально-правових положень, пов'язаних із доцільністю визначених ознак як умов звільнення її від кримінальної відповідальності, у тому числі при вчиненні злочину, передбаченого ст. 212 КК України, набули різного бачення як на рівні наукових дискусій, так і при застосуванні законодавства з причин останніх змін у законі.

Метою статті є визначення деяких теоретичних та законодавчих проблем під час застосування заохочувальної норми, передбаченої ч. 4 ст. 212 КК України.

Проблема вдосконалення заохочувальних кримінально-правових приписів за вчинення злочинів у сфері господарської діяльності жваво дискутується в наукових колах [2, С. 49]. Висловлюється обґрунтована думка про необхідність розширення кола спеціальних підстав звільнення від кримінальної відповідальності за господарські злочини взагалі [3, С. 53].

Слід вказати на те, що загальними підставами звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення злочинів у сфері господарської діяльності є звільнення від кримінальної відповідальності, що передбачені в розділі IX Загальної частини КК. Їх застосування за вчинення злочинів у сфері господарської діяльності обмежується передумовами застосування – вперше вчинення злочинів невеликою тяжкості (ст. ст. 45, 46 КК) або невеликої чи середньої тяжкості (ст. ст. 47, 48 КК) та безпосередніми підставами звільнення від кримінальної відповідальності при позитивній посткримінальній поведінці особи. У теорії кримінального права вже вказувалось на обставини, що унеможливають застосування загальних видів звільнення за вчинення значної кількості злочинів у сфері господарської діяльності. Ці обставини зумовлені виключно державнопублічним характером зазначених злочинів, у структурі юридичних складів котрих зазвичай не виокремлюється потерпілий, не визначаються суспільно-небезпечні наслідки, що ускладнює звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям або примирення винного з потерпілим. Так, неможливе звільнення у зв'язку з примиренням винного з потерпілим при вчиненні злочинів у сфері господарської діяльності, які завдають шкоди інтересам держави, значній кількості або невизначеному колу осіб.

З причин різного характеру злочинів кримінальним законодавством передбачено ряд статей із нормами, які забезпечують звільнення від кримінальної відповідальності у сфері господарської діяльності, зокрема ст. 212 КК України. Дана норма є компромісною, оскільки дозволяє особі, яка вчинила злочин, уникнути кримінальної відповідальності і отримати альтернативні заходи покаранню, шляхом вчинення постзлочинних дій, спрямованих на відшкодування завданих збитків. Погоджуємося із думкою О. О. Дудорова, який зазначає те, що вказана норма покликана не лише виконувати цілком прагматичні завдання наповнення державної скарбниці коштами, розвантаження правоохоронних ресурсів держави, продовження нормальної фінансово-господарської діяльності платників податків і зборів, вирішення проблеми «рентабельності» кримінального переслідування злочинних порушень податкового законодавства, а й також виконувати у сфері оподаткування профілактичну функцію [4, С. 65].

За ч. 4 ст. 212 КК України передбачено те, що особа, яка вчинила діяння, передбачені частинами першою, другою, або діяння, передбачені частиною третьою (якщо вони призвели до фактичного ненадходження до бюджетів чи державних цільових фондів коштів в особливо великих розмірах) цієї статті, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона до притягнення до кримінальної відповідальності сплатила податки, збори (обов'язкові платежі), а також відшкодувала шкоду, завдану державі їх несвоєчасною сплатою (фінансові санкції, пеня).

Отже, особа обвинувачувана у вчиненні злочину передбаченого ст. 212 КК України, звільняється від кримінальної відповідальності при дотриманні таких умов: 1) скоєно злочин з передбаченого законом переліку; 2) сплачено податки, збори (обов'язкові платежі); 3) відшкодована шкода, завдана державі їх несвоєчасною сплатою (фінансові санкції, пеня).

Слід відзначити, що введення даної статті, а саме виконання винним сукупності необхідних і достатніх умов (елементів), включених в конструкцію норми істотно спростило порядок звільнення від кримінальної відповідальності за скоєння злочину передбаченого ст. 212 КК України, а відповідно дозволяє уникнути застосування до винної особи примусових заходів кримінально-правового впливу. Однак вказана новела законодавця викликає чимало суперечок. В першу чергу щодо єдності у розумінні такої підстави звільнення від кримінальної відповідальності, як «вперше вчинення злочину». Так як за загальними положеннями, які передбачаються Розділом IX «Звільнення від кримінальної відповідальності» та відповідними статтями 44-49 КК України це одна з головних підстав для звільнення особи від кримінальної відповідальності. Отже, вперше вчинила злочин слід визнавати особу, що раніше не здійснювала злочинного діяння зовсім або хоча і здійснювала, але кримінально-правові наслідки його не збереглися, тобто минули строки давності притягнення до кримінальної відповідальності (ст. 49 КК України), терміни давності виконання обвинувального вироку суду (ст. 80 КК України), знята або погашена судимість (ст. 89, 91 КК України). Крім того, до осіб, які вперше вчинили злочин, відносяться і ті, які раніше звільнялися: від кримінальної відповідальності або покарання на підставах, передбачених ст.ст. 22, 45, 46, 47, 48, 97 КК України; від кримінальної відповідальності на підставі амністії; від покарання із зняттям судимості на підставі амністії та акту про помилування; від кримінальної відповідальності у випадках, спеціально передбачених примітками до відповідних статей Особливої частини КК України. Іншими словами, вперше вчинила злочин визнається особа, що раніше не судима (враховуючи тих осіб, щодо яких вирок суду не набрав законної сили), або особа, судимість з якої знята або погашена.

Недоліком зазначеного роз'яснення, на нашу думку, є можливість неодноразового звільнення від кримінальної відповідальності однієї і тієї ж особи за однією і тією ж підставою. Якщо врахувати, що позитивність посткримінального вчинку не завжди є наслідком каяття, а, навпаки, часом виступає як прагнення уникнути кримінальної відповідальності, то стане очевидно, що такі особи залишаються фактично безкарними за скоєне.

Тому вчинення нового злочину особою, раніше звільненою від кримінальної відповідальності, свідчить про не досягнення щодо такої особи цілей кримінально-правового впливу, і, отже, така особа потребує застосування до нього заходів кримінальної відповідальності. Більш того, факт вчинення зазначеною особою злочину може свідчити про необґрунтованість його звільнення від кримінальної відповідальності за раніше скоєний злочин

Слід вказати на те, що думки з приводу розуміння поняття «вперше вчинення злочину», різноманітні в теорії кримінального права, зокрема: одні науковці зазначали, що це особа, яка раніше взагалі не вчиняла злочин, передбачений ч. 1, ч. 2 або ч. 3 ст. 212 КК; інші вважали, що це особа, яка раніше вчинила податковий злочин, проте в установленому законом порядку, у т. ч. на підставі ст. 212 КК, була звільнена від кримінальної відповідальності; третя точка зору полягала в тому, що до осіб, які «вперше вчинили злочин», належать ті, в яких на момент вчинення ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) судимість за раніше вчинений злочин, передбачений будь-якою частиною ст. 212 КК, було знято або погашено в установленому законом порядку [5], згідно з четвертою позицією мова йде про особу, яку за раніше пред'явленим обвинуваченням судом було виправдано, а також про податкового правопорушника, поведінку якого суд перекваліфікував зі ст. 212 на ст. 367 КК [6, С. 200], тощо. Однак у Законі України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Податкового кодексу України» №2756-VI від 2 грудня 2010 р. виключено із ч. 4 ст. 212 КК вказівку на вчинення злочину «вперше», яка до цих змін мала вирішальне значення для застосування ч. 4 ст. 212 КК. Крім того, законопроект [7] не передбачає зміну формальних і змістовних характеристик загальних видів звільнення від кримінальної відповідальності, передбачених чинним КК України, взагалі – сутності інституту звільнення від кримінальної відповідальності. Згідно з Пояснювальною запискою до вказаного Законопроекту, для введення кримінального проступку в площину кримінального права пропонується: закріплене в ст. 11 КК визначення злочину трансформувати у визначення «кримінального правопорушення», єдиного як для злочинів, так і для проступків – «суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального правопорушення»; у ст. 12 КК встановити види кримінальних правопорушень (поділ на кримінальні проступки та злочини) та надати їм визначення. Водночас склади кримінальних проступків запропоновано утворити за рахунок злочинів невеликої тяжкості. З цією метою в градації злочинів вилучити поняття злочин невеликої тяжкості, наділивши його ознаками кримінальні проступки [8]. У руслі запропонованого підходу реформування загальних видів звільнення від кримінальної відповідальності начебто формально зводиться виключно до заміни певних понять в ст. ст. 44, 45–49 КК України: «злочин» – «кримінальне правопорушення»; «злочин невеликої тяжкості» тощо. Однак Законопроектом про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень за № 7279 від 10.11.2017., якщо оцінювати його з позицій чинного КК України, передбачено і переведення певних злочинів із категорії невеликої тяжкості – в категорію середньої тяжкості, зокрема статті 212 КК України, що суттєво може вплинути на зміст кримінально-правового впливу на злочинність у площині застосування загальних видів звільнення від кримінальної відповідальності [9]. Такий підхід на жаль не тільки не вирішує системних проблем, притаманних правовому регулюванню видів звільнення від кримінальної відповідальності на сучасному етапі, а навпаки може створити нові.

Отже вказані зміни дійсно можуть вплинути на законодавче виключення будь-яких припущень щодо можливості або навпаки не можливості застосування звільнення від кримінальної відповідальності відносно ч.1, 2, 3, ч. 4 ст. 212 КК. Ми згодні з думкою Хряпінського П. В., який вважає, що очевидно існує певна розбіжність між зазначеними приписами податкових злочинів та соціально-правовою природою заохочувальних норм Особливої частини КК. Єдиним виправданням такого стану речей може бути виключно прагматична спрямованість цих норм на наповнення бюджету коштами, розвантаження правоохоронних ресурсів держави, продовження нормальної фінансового господарської діяльності платника податків [10, С. 7] Крім того, на думку автора, звільнення від кримінальної відповідальності осіб, які добровільно сплатили податки, збори, інші обов'язкові платежі до бюджетів чи державних цільових фондів або страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування у великому чи особливо великому розмірі буде ефективно сприяти повному відшкодуванню матеріальних і моральних збитків потерпілим від злочину, поверненню чималих коштів у сферу легального суспільного обігу, унеможливить їх злочинне використання, наприклад для фінансування тінєвих, заборонених, фіктивних та інших суспільно небезпечних різновидів господарської діяльності [10, С. 8] Однак, на думку Дудорова О.О, ч. 4 ст. 212 КК відіграватиме роль своєрідного каталізатора податкових злочинів, адже особа, яка за законом неодноразово не карається за вчинене ухилення від сплати податків і зборів, схильна до того, щоб і надалі порушувати кримінальний закон [11, С. 26-61]. Адже, як вбачається ситуація яка склалася підтверджує проблеми у розуміння ч. 4 ст. 212 КК, що призводить до неоднозначного розуміння змісту звільнення від кримінальної відповідальності, існування дискусій із цього приводу та правомірної можливості застосування заохочувального положення до осіб, які вчинили злочин, передбачений ст. 212 КК.

Отже ми маємо у підсумку зазначити наступне: ч. 4 ст. 212 КК України є компромісною, оскільки дозволяє особі, яка вчинила злочин, уникнути кримінальної відповідальності і отримати альтернативні заходи покарання, шляхом вчинення постзлочинних дій, спрямованих на відшкодування завданих збитків. Крім того, вказана норма покликана не лише виконувати цілком прагматичні завдання наповнення державної скарбниці коштами, розвантаження правоохоронних ресурсів держави, продовження нормальної фінансово-господарської діяльності платників податків і зборів, вирішення проблеми «рентабельності» кримінального переслідування злочинних порушень податкового законодавства, а й також виконувати у сфері оподаткування профілактичну функцію.

Однак на сьогодні існують теоретичні та законодавчі проблеми щодо правильного застосування звільнення від кримінальної відповідальності, а саме відповідність окремим загальним ознакам звільнення від кримінальної відповідальності ст.212 КК України, таким як «вчинення злочину вперше», «визначення ступеню тяжкості» відповідно до класифікації кримінальних правопорушень. Вказані неточності та відсутність чіткості підстав виникло з причин реформування Кримінального кодексу України та прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Податкового кодексу України» №2756-VI від 2 грудня 2010 р., а також законопроекту про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень за № 7279 від 10.11.2017, що потребує проведення відповідних наукових досліджень та аналізу правозастосування. На сьогодні єдиним виправданням такого стану речей може бути виключно прагматична спрямованість цих норм на наповнення бюджету коштами, розвантаження правоохоронних ресурсів держави, продовження нормальної фінансово-господарської діяльності платника податків.

References:

1. Borotba zi zlochynnistiu u sferi pidpriemnytskoi diialnosti (kryminalno-pravovi, kryminolohichni, kryminalno-protseesualni ta kryminalistychni aspekty). Kh. : Pravo, 2001. 264 p.
2. Tykhyi V. P. Pytannia zvlennia vid kryminalnoi vidpovidalnosti pry vchynenni zlochyniv u sferi hospodarskoi diialnosti. Problemy zapobihannia sluzhbovym zlochynam u sferi hospodarskoi diialnosti : mater. nauk.-prakt. seminaru. [Kharkiv] 9 lyst. 2004 r. K. : Yurinkom Inter, 2005. P. 48–51.
3. Lemeshko O. M. Zvlennia sluzhbovykh osib vid kryminalnoi vidpovidalnosti za vchynennia zlochyniv u sferi hospodarskoi diialnosti. Problemy zapobihannia sluzhbovym zlochynam u sferi hospodarskoi diialnosti : mater. nauk.-prakt. seminaru. [Kharkiv] 9 lyst. 2004 r. K. : Yurinkom Inter, 2005. P. 52–54.
4. Dudorov O. O. Problemy zastosuvannia i vdoskonalennia kryminalno-pravovoho kompromisu u sferi opodatkuvannia. Prokuratura. Liudyna. Derzhava. 2004. №12. P. 64–75.
5. Khriapinskyi P. V. Zaokhochuvalni normy u kryminalnomu zakonodavstvi Ukrainy : monohrafiia. Kh. : Kharkiv yuryd., 2009. 448 p.
6. Dudorov O. O. Problemy kryminalno-pravovoi okhorony systemy opodatkuvannia Ukrainy : dys. ... d-ra yuryd. nauk. : 12.00.08; Luhan. un-t vnutr. sprav. Luhansk, 2007. 513 p.
7. Proekt Zakonu pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo sproshchennia dosudovoho rozsliduvannia okremykh katehorii kryminalnykh pravoporushen za № 7279 vid 10.11.2017. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62859.
8. Poiasniuvalna zapyska do proektu Zakonu Ukrainy «Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv shchodo sproshchennia dosudovoho rozsliduvannia okremykh katehorii kryminalnykh pravoporushen». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62859.
9. Proekt Zakonu pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo sproshchennia dosudovoho rozsliduvannia okremykh katehorii kryminalnykh pravoporushen za № 7279-1 vid 16.11.2017. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62902.
10. Khriapinskyi P. V. Netsilove vykorystannia biudzhetykh kosktiv, zdiisnennia vydatkiv biudzhetu chy nadannia kredytiv z biudzhetu bez vstanovlenykh biudzhetykh pryznachen abo z yikh perevyschenniam: problema zaprovadzhennia spetsialnogo zvlennia vid kryminalnoi vidpovidalnosti. Zhurnal skhidnoievropeiskoho prava. 2017. № 39. P. 4-10.
11. Dudorov O. O. Doktrynalne i sudove tlumachennia kryminalno-pravovoho poniattia «zmina obstanovky» (na prykladi zlochynnoho ukhylennia vid opodatkuvannia). Zakonodavstvo Ukrainy: naukovopraktychni komentari. 2005. № 6. P. 26–61.

Освобождение от уголовной ответственности по ч. 4 ст. 212 УК Украины: некоторые теоретические и законодательные проблемы

Старинец Евгений Анатольевич, e-mail: unmgns@ ukr.net

Одесский государственный университет внутренних дел, г. Одесса, Украина

Аннотация: В статье рассматриваются теоретические и законодательные проблемы реализации и применения поощрительных норм за совершение преступлений в сфере хозяйственной деятельности . Внимание сосредоточено на отдельной поощрительной уголовно-правовой норме за совершение уклонения от уплаты налогов, сборов и других обязательных платежей. Определено то, что ч. 4 ст. 212 КК Украины компромиссная норма которая призвана не только наполнять государственную казну средствами, но также выполнять в сфере налогообложения профилактическую функцию. Доказано то, что на сегодня существуют теоретические и законодательные проблемы относительно правильного применения освобождения от уголовной ответственности, а именно соответствие отдельным общим признакам освобождения от уголовной ответственности ст.212 УК Украины, таким как «совершение преступления впервые», «определение степени тяжести" по классификации уголовных правонарушений.

Ключевые слова: збори, звільнення, ухилення від сплати, податки, кримінальна відповідальність, заохочувальна норма.

APPLICATION OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL METHOD FOR INTEGRATED UNDERSTANDING OF FUNCTIONAL NATURE PROSECUTOR BODIES: ISSUES OF THEORY

Synyshyn O. R.

Postgraduate student of Khmelnytsky University of Management and Law
e-mail: corbazol@ukr.net

Abstract: The article examines the theoretical issues of application of the administrative-legal method for a holistic understanding of the functional nature of the prosecutor's office. The study of this issue within the framework of administrative law is substantiated, in connection with the ambiguous approaches in domestic science to determine the legal status of the prosecutor's office and their place in the system of division of branches of government. The role and place of the prosecutor's office in the system of public authorities, the expediency of using the function of prosecutorial supervision over the observance and application of laws ("general supervision") are analysed. It is concluded that the application of the administrative-legal method can contribute not only to a holistic understanding of the functional relationship of the subjects of the prosecutorial system, but also the constructive implementation of democratic principles in the administration, which are necessary to improve the general rule of law. Options for improving the efficiency of management in the prosecutor's office are proposed.

Keywords: prosecutor's offices, management efficiency, administrative-legal method, legal nature, general supervision.

Сучасний етап розвитку української державності пов'язаний з постійним реформуванням діяльності правоохоронної та судової систем в цілому та кожного її органу окремо. Метою такого реформування є виявлення оптимальних шляхів удосконалення вітчизняного законодавства, що має максимально забезпечити захист як державних, так і приватних інтересів відповідно до європейських стандартів.

Важливу роль у цьому процесі відіграють органи прокуратури, оскільки їх сучасна організація та методи роботи зазнали кардинальних перетворень у зв'язку з внесенням змін до Основного Закону України в частині включення нормативних положень про прокуратуру до розділу «Правосуддя», та прийняття Верховною Радою України Закону України від 14.10.2014 № 1697-VII «Про прокуратуру» (надалі – Закон № 1697-VII від 14.10.2014). Зокрема, важливим результатом таких змін стало переформатування статусу української прокуратури шляхом ліквідації функції нагляду за додержанням прав та свобод людини і громадянина, додержанням законів з цих питань органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування.

Тому перед державою постає важливе завдання щодо вдосконалення механізму діяльності реформованих органів прокуратури з урахуванням їх основних функцій, позбавлених, так званого, «загального нагляду». При цьому, на нашу думку, таке завдання можливо виконати шляхом нарощування позитивної практики прокурорської діяльності за допомогою створення ефективної організаційної (управлінської) нормативно врегульованої моделі.

Випереджаючи наше подальше комплексне дослідження теоретичних і юридичних концепцій, пов'язаних з організацією та забезпеченням управлінської діяльності в прокуратурі, а також вивчення практичних проблем з обраного предмету, вважаємо за доцільне обґрунтувати, чому дана робота проводиться в галузі адміністративного права.

Так, традиційно питання побудови органів прокуратури, вивчення цілей, завдань і принципів діяльності прокурорів, форм і методів виконання покладених державою функцій віднесені до предмету окремої спеціальності «Судоустрій, прокуратура та адвокатура», що безпосередньо пов'язано з неоднозначними підходами у вітчизняній науці до визначення правового статусу органів прокуратури та їхнього місця в системі поділу гілок державної влади.

Зокрема, досліджуючи питання про місце і роль прокуратури в системі органів державної влади, вчений М. І. Мичко згрупував основні наукові точки зору з вивчення цієї проблематики: 1) прокуратура повинна знаходитися в системі законодавчої влади. Позаяк, прокуратура діє на основі повноважень, отриманих від законодавчої влади, і підконтрольна їй; без прокуратури законодавча влада є фактично безвладною у зв'язку з відсутністю органу, який би контролював виконання рішень, що приймаються; 2) прокуратура повинна входити до системи виконавчої влади, оскільки однією з її функцій є організація виконання законів, а контроль і нагляд є засобами рішення цього завдання. Радикальні прихильники цієї позиції бачать прокуратуру в структурі Міністерства юстиції, посилаючись при цьому на досвід США й

інших країн, в яких Генеральний прокурор і міністр юстиції поєднані в одній особі; 3) прокуратура повинна бути частиною системи в системі судової влади [1, с. 96].

При цьому, достатньо домінуючою серед українських науковців на чолі з М. В. Косютою є позиція, що в сучасних умовах прокуратура являє собою самостійну гілку державної влади, оскільки: 1) органи прокуратури, безумовно, належать до державно-владних структур; 2) прокурорська система в силу своєї єдності й централізації відзначається високим рівнем організаційної відокремленості; 3) функції прокуратури докорінно відрізняються від функцій законодавчої, виконавчої й судової гілок влади; 4) істотною специфікою відрізняються повноваження прокуратури; 5) розділ, присвячений прокуратурі, займає особливе місце в Основному Законі між виконавчою й судовою владою; 6) перелік функцій, крім прокуратури, визначено безпосередньо в Конституції лише стосовно законодавчої, виконавчої й судової гілок влади [2, с. 18]. Прокуратура України є специфічним органом і не належить до жодної з традиційних гілок влади. Прокуратури не може і не повинна бути головним механізмом захисту порушених прав, вона лише доповнює судовий захист. Прокуратура має бути лише одним із знарядь здійснення правосуддя [2, с. 18-19; 3, с. 16].

З точки зору деяких вчених в галузі адміністративного права, органи прокуратури – це орган публічної адміністрації, оскільки вони створені з метою безпосереднього здійснення конкретного виду державної діяльності; виконання діяльності, що характеризується чітко визначеною державною спрямованістю; цілями, завданнями та функціями, певним обсягом компетенції; реалізує свою діяльність за допомогою визначених державою форм і методів; має певну організаційно-правову форму, внутрішню структуру і зовнішні зв'язки [4, с. 25]. Аналогічну позицію розділяє і вчений О. Г. Мартинюк, зазначаючи, що місце прокуратури в системі органів публічного управління обумовлюється функціями та завданнями, які покладаються на цей правоохоронний орган, і значенням для держави в якості гаранта законності. Відсутність конституційної функції нагляду за додержанням законності вимагає від державних органів, недержавних організацій, громадян, розуміння нової моделі її функціонування і поступове переорієнтування відповідальності до компетентних органів, які утворюються в державі для забезпечення законності та правопорядку [5, с. 35]. При цьому, О. Г. Мартинюк, розділяючи позицію, що органи прокуратури не належать до жодної з гілок влади, резюмує, що «прокуратуру слід розуміти в якості ключового суб'єкта кримінальної юстиції, головна місія якого полягає у забезпеченні законності під час здійснення досудового розслідування, вирішення інших питань у кримінальних провадженнях, пов'язаних із забезпеченням законності, а також доведення позиції держави в суді в якості завершення процесу кримінального провадження» [5, с. 36]. Такий висновок хоча і відповідає концепції нашої роботи, але розділяємо його частково, з огляду на наступне.

Так, з вищенаведеного вбачається, що основна наукова проблема при дослідженні правового статусу органів прокуратури Україна прямо пов'язана з визначенням їх функціональної природи.

Відповідно до аналізу наукової літератури, функціональна природа органів прокуратури охоплює сукупність функцій, що їх виконують зазначені органи влади у межах, встановлених актами чинного законодавства [6, с. 87].

Так, більшість вчених, які визначають правовий статус органів прокуратури, як самостійної гілки влади, спираються на традиційне розуміння національних інтересів України у сфері боротьби зі злочинністю і зміцнення законності, визначене під час прийняття у 1996 році Конституції України. Зокрема, такий підхід виявився у збереженні функції прокурорського нагляду за дотриманням та застосуванням законів («загальний нагляд») на невизначений термін у Перехідних положеннях Конституції (п. 9) [7, с. 94]. При цьому, збереження функції прокурорського нагляду на невизначений термін, того часу обумовлювалося перебуванням України в умовах перехідного періоду до його закінчення, тобто до стабілізації економічної та політичної обстановки в країні. Крім того, на думку Ю. Шемшученка та Г. Мурашина, перебування України в умовах дестабілізації економічної та політичної обстановки впливає не лише на збереження за прокуратурою функції загального нагляду, а й вимагає її посилення [8, с. 9]. Зазначений вектор державної політики у сфері боротьби зі злочинністю був реалізований у результаті конституційної реформи 2004 року, відповідно до якої статтею 121 Конституції України було врегульовано функцію загального нагляду – нагляду за додержанням прав і свобод людини і громадянина, додержанням законів з цих питань органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими та службовими особами [7, с. 67].

Однак, регламентація в національному законодавстві функції загального нагляду органів прокуратури завжди турбувало європейську спільноту і стримувало євроінтеграційні процеси України.

Як вбачається з міжнародних стандартів прокурорської діяльності, що визначені у Рекомендаціях Рес (2000) 19 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо ролі прокуратури в системі кримінального правосуддя від 6 жовтня 2000 року, прокурори є представниками органів державної влади, які від імені суспільства та в інтересах держави гарантують застосування закону, коли його порушення

веде до кримінальних санкцій, враховуючи як права фізичної особи, так і необхідну ефективність системи кримінального судочинства [9]. Тобто, у більшості європейських систем, що на нашу думку, в першу чергу обумовлено традиційними, історично складеними принципами правової системи, прокурори не наділені функцією загального нагляду, а в основному — приймають рішення про порушення і провадження кримінального переслідування, підтримують кримінальне обвинувачення в суді, подають апеляції на деякі судові рішення тощо [9]. У зв'язку з ігноруванням Україною наведених європейських стандартів прокурорської діяльності в рамках правоохоронної реформи, ПАРЄ у Резолюції № 1466 (2005) від 05.10.2005 висловило стурбованість з приводу того, що у реформі прокуратури 2004 року в Україні, яка зберегла функцію нагляду, зроблено крок назад [10, с. 5].

Враховавши зазначені зауваження, Україна майже після спливу 10 років так і не змогла стабілізувати економічну та політичну ситуацію, але повернулася до інтенсивного запозичення сучасних європейських методів роботи, вивчення та запозичення досвіду європейських країн у сфері державного управління, зокрема, у сфері реорганізації правоохоронних та судових органів.

Так, 14 жовтня 2014 року Верховна Рада України прийняла Закон «Про прокуратуру» [11], яким скасувала прокурорський нагляд за додержанням і застосуванням законів, як такий, що «не властивий органам прокуратури у демократичних державах», а 2 червня 2016 року Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя» [12] суттєво змінила процесуальний статус прокурора шляхом заміни терміну «державне обвинувачення» на термін «публічне обвинувачення».

На думку, деяких вчених, зміна функції прокуратури з підтримки державного обвинувачення у суді на підтримку публічного обвинувачення означає, що на конституційному рівні визначено соціальну місію прокуратури, що зумовлено соціальною спрямованістю її функції, і як наслідок – оптимізацію повноважень прокуратури та обмеження сфери її застосування відповідно до рекомендацій Ради Європи [6, с. 88].

Розділяючи позицію вітчизняних вчених щодо соціальної спрямованості функцій прокуратури, вважаємо за доцільне зазначити, що такі зміни у термінології пов'язані, зокрема, і зі змінами щодо тлумачення поняття «публічний інтерес», як складової предмета адміністративного права.

За радянських часів публічні інтереси розумілись як державні, будь-які приватні інтереси не визнавались. Наприклад, Г. Свердлик у своєму дослідженні констатував, що особисті, колективні та суспільні інтереси існують у вигляді певної системи, в якій співвідносяться як окреме, особливе та загальне: особисті інтереси підпорядковуються колективним, а ті – в свою чергу інтересам загальнодержавним [14, с. 19].

На сучасному етапі розвитку вітчизняного адміністративного права, на відміну від радянського періоду, на думку Р. С. Мельника, публічний інтерес становить категорію, яка виходить за межі особистості, перебуваючи на рівні суспільного інтересу. Основою публічного інтересу є об'єктивний інтерес усього суспільства [15, с. 42]. В. В. Галуцько вважає, що «публічний інтерес – це важливі для значної кількості фізичних і юридичних осіб потреби, які відповідно до законодавчо встановленої компетенції забезпечуються суб'єктами публічної адміністрації» [16, с. 179]. У найбільш загальному вигляді публічний інтерес означає інтерес людської спільноти – населення, народу тощо [17, с. 201]. Аналогічну позицію розділяє і В. В. Карпунцов, зауважуючи: «...що саме державна влада визначає як публічний інтерес залежить від рівня правової культури та правосвідомості суб'єктів правотворчості. І те, у чому влада бачить загальне благо, може насправді розійтися з інтересами значної частини населення. Але у всякому разі вимоги, які висуваються до об'єктів державного управління, можуть забезпечувати загальне благо народу України та не можуть виражати приватний інтерес суб'єктів державного управління... На сучасному етапі розвитку нашої країни існує об'єктивна потреба підвищення ролі публічних інтересів у правовому регулюванні адміністративно-правових відносин. Інші інтереси суспільства та держави вимагають адекватного правового вираження» [6, с. 101].

Теоретичні судження щодо тлумачення правової природи публічного інтересу як категорії, яка, виходячи за межі особистості, може охоплювати як інтереси суспільства, так і інтереси держави, при цьому, не ототожнюючи ці поняття, дають можливість виокремити основні ознаки соціального призначення органів прокуратури, що виражається в її функціях. Так, на думку В. В. Карпунцова, основними ознаками соціального призначення органів прокуратури є: 1) взаємозв'язок з суспільними відносинами; 2) інтегрованість у соціальне середовище; 3) в основі покладені принципи рівності, свободи, справедливості; 4) наявність взаємного у суспільних інститутів та органів прокуратури; 5) пов'язаність з особливостями громадських відносин суспільства [6, с. 105]. Перелічені ознаки дають можливість прийти до висновку, що соціальне призначення органів прокуратури – це форма впливу на суспільні відносини в Україні, яка виявляється у визначених законодавством функціях, зокрема: забезпечення захисту прав та свобод людини і громадянина, утвердження режиму законності в діяльності різних інститутів громадянського суспільства, громадської безпеки та правопорядку, підвищення рівня правосвідомості та

правової культури населення, яка заснована на принципах рівності, свободи, справедливості [18, с. 145]. Отже, з точки зору вчених, соціологічний підхід передбачає розкриття причинно-наслідкових зв'язків в адміністративно-правовій діяльності та теорії.

Враховуючи вищезазначене, приходимо до висновку, що реформована система функцій прокуратури змінила не тільки її роль, значення і місце в державному механізмі, а також її систему і структуру, оскільки впливає на соціальну компетентність органів прокуратури, а, отже, і їх як загальнодержавного так і загально соціального призначення. З огляду на даний висновок, акцентуємо, що організаційні відносини та сформований в прокуратурі директивно-командний принцип управління може бути предметом дослідження адміністративного права. Крім того, застосування накопиченого масиву знань цієї науки, на нашу думку, дозволить максимально досягти мети дослідження.

Крім того, правові особливості організації діяльності системи органів прокуратури зумовлюють використання спеціальних методів, завдяки яким, на нашу думку, розкривається сутність цих відносин.

Зокрема, ряд вчених зарубіжних держав, в правовій системі яких адміністративне право посідає значне місце в регулюванні суспільних відносин, визначають, що «адміністрування (управління) включає в себе такі складові, як: домінування, перевага однієї волі над іншою, а частіше - і підпорядкування однієї особи іншій, що невід'ємно пов'язано з владою. В системі управлінських зв'язків суб'єкти не є рівними один одному та виконують різні соціальні ролі. Право таку нерівність не може та не прагне усунути. Законодавець сприймає таку нерівність як об'єктивну необхідність, у зв'язку з чим регламентує організацію і функціонування адміністративної влади, юридично оформлює таку нерівність, тобто асиметрію прав та обов'язків суб'єктів. Позаяк, все це, на думку зарубіжних вчених, пояснює особливості адміністративно-правового методу регулювання [19, с. 15].

З огляду на вищенаведене, ми розділяємо позицію вчених та вважаємо, що застосування адміністративно-правового методу зможе посприяти не тільки цілісному розумінню функціонального співвідношення суб'єктів прокурорської системи, а й конструктивному впровадженню у сферу адміністрування демократичних засад, які є необхідними для підвищення загального рівня забезпечення законності.

Зазначений висновок резюмується з такими фактами:

по-перше, ми розділяємо традиційний підхід до визначення правової природи органів прокуратури, відповідно до якого остання ґрунтується на внутрішній нерівності (відносини між працівниками прокуратури вищого та нижчого рівня), а також на зовнішній нерівності (відносно повноважень з виконання наглядової функції);

по-друге, досліджуючи повноваження прокуратури, В. В. Карпунцов, зазначає, що повноваження прокурора можна поділити на види, які у свою чергу визначаються як основні напрями діяльності прокурора, а саме: основні повноваження та додаткові. Основними повноваженнями вчений називає повноваження з виконання наглядових функцій, які в свою чергу діляться на предметні та функціональні; додатковими повноваженнями є повноваження організаційного плану (допоміжні), такі як розподіл нагляду за галузями і виконавцями, добір і розміщення кадрів тощо. Як предметні, так і функціональні повноваження є галузевими. Загальних (єдиних) для всього нагляду не існує, усі повноваження розділяються на галузі пов'язані специфікою кожної з них [6, с. 55].

Таким чином, можливо прийти до висновку, що організаційні аспекти, пов'язані з забезпеченням функціональної діяльності працівників прокуратури, виступають на перший план, якщо знайти оптимальний шлях розвитку системи органів прокуратури. При цьому, основна задача з підвищення дієвості (ефективності) управління в органах прокуратури може вирішуватися багатьма варіантами: 1) розробка та реалізація заходів, направлених на підвищення рівня керівництва повноважень з виконання наглядових функцій; 2) удосконалення організаційної побудови (структури), інформаційно-аналітичної роботи, планування, контролю, інших видів, засобів та форм управління тощо.

References:

1. Mychko M. I. (2002) Problemy funktsii i orhanizatsiinoho ustroiu prokuratury Ukrainy: dys. ... dokt. yuryd. nauk: 12.00.10. Kharkiv, [Problems of functions and organizational structure of the Prosecutor's Office of Ukraine: dis. ... Dr. jurid. Science: 12.00.10. Kharkiv]. 2002. P. 210 (In Ukrainian).
2. Kosiuta M. V. (2002) Problemy ta shliakhy rozvytku prokuratury Ukrainy v umovakh pobudovy demokratychnoi pravovoi derzhavy: dys. ... dokt. yuryd. nauk: 12.00.10. Kharkiv, [Problems and ways of development of prosecutor's office of Ukraine in the conditions of construction of the democratic legal state: dis. ... Dr. jurid. Science: 12.00.10. Kharkiv]. 2002. P. 18-19 (In Ukrainian).
3. Bidenko M. (2005) Rol ta mistse prokurorskoï vlady u systemi derzhavnykh orhaniv. Prokuratura. Liudyna. Derzhava. [The role and place of procuratorial power in the system of state bodies. Prosecution. Man. The state.] 2005. № 7 (49). P. 15-17 (In Ukrainian).

4. Uhrovetskyi P. O. (2011) Administratyvni akty orhaniv prokuratury: dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.07. Kyiv. [Administrative acts of the prosecutor's office: dis. ... Cand. jurid. Science: 12.00.07. Kiev]. 2011. P. 25-26 (In Ukrainian).

5. Martyniuk O. H. (2018) Administratyvna diialnist orhaniv prokuratury. Dys. ...k.yu.n. 12.00.07. Ternopil. [Administrative activity of prosecutor's offices. Dis. ... .K.yu.n. 12.00.07. Ternopil]. 2018. 215 p. (In Ukrainian).

6. Karpuntsov V. V. (2018) Protsesualna kompetentsiia orhaniv prokuratury Ukrainy: administratyvno-pravovyi aspekt: monohrafiia, Naukovo-teoretychne vydannia. [Procedural competence of the prosecutor's office of Ukraine: administrative and legal aspect: monograph, scientific and theoretical publication]. K.: Lohos, 2018, 376 p. (In Ukrainian).

7. Konstytutsiia Ukrainy: ofits. tekst. [Constitution of Ukraine: official. text]. Kyiv: KM, 2013. 96 p. (In Ukrainian).

8. Shemshuchenko Yu., Murashyn H. (2006) Prokuratury Ukrainy: shliakhy reformuvannia v aspekti vkhodzhennia u yevropeyskyi prostiv. Visnyk akademii prokuratury Ukrainy. [Prosecutor's Offices of Ukraine: Ways to Reform in the Aspect of Joining the European Prostitution Bulletin of the Academy of the Prosecutor's Office of Ukraine]. 2006. № 4. P. 5-11 (In Ukrainian).

9. Rekomendatsiia Rec (2000) 19 Komitetu Ministriv Rady Yevropy derzhavam-chlenam shchodo roli prokuratury v systemi kryminalnoho pravosuddia Ukhvaleno Komitetom Ministriv Rady Yevropy na 724 zasidanni zastupnykiv ministriv 6 zhovtnia 2000 roku. [Recommendation Rec (2000) 19 of the Committee of Ministers of the Council of Europe to member states on the role of the prosecution in the criminal justice system Adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe at the 724th meeting of the Ministers' Deputies on 6 October 2000]. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/Rec_2000_19_2000_10_6.pdf. Data zvernennia 15.03.2019. (In Ukrainian).

10. Poiasniuvalna zapyska do proektu Zakonu Ukrainy «Pro vnesennia zmin do Konstytutsii Ukrainy». [Explanatory note to the draft Law of Ukraine "On Amendments to the Constitution of Ukraine". Kyiv: General Prosecutor's Office of Ukraine]. Kyiv.: Heneralna prokuratury Ukrainy, 2006, 9 p. (In Ukrainian).

11. Pro prokuraturu: Zakon Ukrainy vid 14.10.2014 № 1697-VII. [On the Prosecutor's Office: Law of Ukraine of 14.10.2014 № 1697-VII] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>. Data zvernennia 15.03.2019. (In Ukrainian).

12. Pro vnesennia zmin do Konstytutsii Ukrainy (shchodo pravosuddia): Zakon Ukrainy vid 02.06.2016 № 1401-VIII. [On Amendments to the Constitution of Ukraine (Regarding Justice): Law of Ukraine of June 2, 2016 № 1401-VIII]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19>. Data zvernennia 15.03.2019. (In Ukrainian).

13. Lapkin A. V. (2016) Problemy transformatsii funksi prokuratury na suchasnomu etapi v svitli yevropeyskykh standartiv. Problemy reformuvannia prokuratury: materialy vseukr. Nauk.-prakt. konf. (Kharkiv, 15 kvitnia 2016 r.): u 2 t. Redkol.: L. M. Moskvych (holova), A. V. Lapkin, I. V. Yurevych ta in.. T. 1, Kharkiv.: Pravo, [Problems of transformation of functions of prosecutors at the present stage in the light of European standards. Problems of reforming the prosecutor's office: materials all-Ukrainian. Scientific-practical conf. (Kharkiv, April 15, 2016): in 2 volumes. Editor: L. M. Moskvich (chairman), A. V. Lapkin, I. V. Yurevich and others. Vol. 1, Kharkiv.: Law] 2016, 224 p., P. 108-111 (In Ukrainian).

14. Sverdlyk G. A. (1980) Grazhdansko-pravovye sposoby sochetaniya obshchestvennykh, kollektivnykh i lichnykh interesov. [Civil law ways of combining public, collective and personal interests]. Sverdlovsk, 1980. P. 19 (In Russian).

15. Melnyk R. S. (2014) Zahalne administratyvne pravo.: navch. posibnyk. Za zah. red. R. S. Melnyka. [General administrative law.: textbook. manual. For the general ed. R. S. Melnik]. Kyiv: Vaite, 2014, 376 p. (In Ukrainian).

16. Halunko V. V. (2010) Publichnyi interes v administratyvnomu pravi. Forum prava. [Public interest in administrative law. Law Forum] 2010. № 4. P. 178-182 (In Ukrainian).

17. Status orhaniv publichnoho obvynuvachennia: mizhnarodni standarty, zarubizhne zakonodavstvo, i propozytsii shchodo reformuvannia v Ukraini. Za zah. red. O. A. Banchuka. [Status of public prosecutors: international standards, foreign legislation, and reform proposals in Ukraine. For the general ed. O. A. Banchuk] Kyiv: Atika. 2012, 624 p. (In Ukrainian).

18. Yermakov D. I. Administratyvno-pravove zabezpechennia formuvannia pozytyvnoho imidzhu orhaniv prokuratury Ukrainy: dys. ... kand. yuryd. nauk: spets. 12.00.07. Mizhnarodnyi universytet biznesu i prava. Khercon. [Administrative and legal support for the formation of a positive image of the prosecutor's office of Ukraine: dis. ... Cand. jurid. Science: special. 12.00.07. International University of Business and Law. Herzon]. 2013, 212 p. (In Ukrainian).

19. Bahrakh D. N. Administrativnoe pravo. Uchebnik dlya vuzov. [Administrative law. Textbook for universities. Moscow., Norma] Moskva., Norma, 2000, P. 15 (In Russian).

Применение административно-правового метода для целостного понимания функциональной природы органов прокуратуры: вопросы теории

Синишин О. Р., e-mail: corbazol@ukr.net

аспирант Хмельницкого университета управления и права, г. Хмельницкий, Украина

Аннотация: В статье исследованы теоретические вопросы применения административно-правового метода для целостного понимания функциональной природы органов прокуратуры. Обоснованно исследование этого вопроса в рамках административного права, в связи с неоднозначными подходами в отечественной науке к определению правового статуса органов прокуратуры и их места в системе разделения ветвей государственной власти. Проанализированы роль и место органов прокуратуры в системе органов государственной власти, целесообразность использования функции прокурорского надзора за соблюдением и применением законов («общий надзор»). Подытожено, что применение административно-правового метода сможет способствовать не только целостному пониманию функционального соотношения субъектов прокурорской системы, но и конструктивному внедрению в сферу администрирования демократических принципов, необходимых для повышения общего уровня обеспечения законности. Предложены варианты повышения эффективности управления в органах прокуратуры.

Ключевые слова: органы прокуратуры, эффективность управления, административно-правовой метод, правовая природа, общий надзор.

LEGAL REGIME: CERTAIN THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECTS

Hanna K. Teteriatnyk

Odesa State University of Internal Affairs, Odesa, Ukraine

e-mail: roksolanna@ukr.net

Abstract. The article investigates theoretical and methodological approaches to the study of the legal regime. The author analyzes different opinions of scholars to understanding the content and nature of the legal regime. The article focuses on the aspects of category, a variety of research methods that make possible the selection and description of the various aspects, elements, concepts, its essential substantive content. Possibilities of application of synergetic approach using Trinitarian-synergetic models of legal regimes, which allows to investigate multi-mega-, macro - and micro-levels, to define the regularities of their changes and development.

Keywords: legal regime, legal regulation, theory, methodology, synergy, Trinitarian-a synergetic model.

Постановка проблеми. Досить велика кількість сучасних правових досліджень присвячена питанням правових режимів. Теоретико-методологічні аспекти цієї категорії розглядалися у роботах багатьох вітчизняних та іноземних вчених: С. С. Алексеєва, Б. Я. Бляхмана, П.П. Богуцького, В. В. Кожевникова, С. О. Косака, С. О. Кузніченка, М. І. Матузова, А. В. Малька, Т. П. Мінки, Л. О. Морозової, О.Ф. Скакун, Н. П. Харченко та багатьох інших вчених.

Водночас, на теоретичному та законодавчому рівнях відсутній єдиний підхід до розуміння цього інституту, феномену [1, с. 9], його складових. Без сумніву, це поняття є багатоаспектним та міжгалузевим, що привертає увагу широкого кола вчених та вимагає застосування широкого методологічного інструментарію до його пізнання.

Як справедливо зазначають вчені, цілісна концепція правового режиму має важливе теоретичне і практичне значення, оскільки дозволяє науці побачити глибину і можливості як правового регулювання, так і права в цілому, він є ланкою, що з'єднує нормативні акти та правозастосовну практику [2, с. 32 – 33], обумовлює (за окремими концепціями) поділ права на галузі, визначає перспективи розвитку правової системи загалом, окремих галузей права та вирішення окремих правових питань, зокрема.

Метою статті є досягнення наукового результату у вигляді теоретично обґрунтованих положень щодо окремих теоретико-методологічних аспектів правового режиму.

Виклад основного матеріалу. При зверненні до етимології поняття правовий режим у загальному вигляді окремі вчені виділяють два основних аспекти: режим як спосіб існування певного об'єкта (реально існуюча сукупність певних параметрів того чи іншого об'єкта) та як шлях досягнення відповідного способу існування (сукупність правил, способів, методів, спрямованих на досягнення зазначених параметрів об'єкта). Таким чином, встановлення правового режиму є необхідним для досягнення певного соціального результату (ефекту або стану), досягти який законодавець прагне, застосовуючи оптимальні способи та засоби. Метою досягнення такого результату може бути розвиток, зміна, охорона або припинення певного правового стану. Правовий режим, з одного боку, виступає регулятором певного правового стану, а з іншого – сам є певним правовим станом. Це означає, що правовий режим завжди є певним станом, однак не кожен правовий стан є правовим режимом [3, с. 39 – 46].

Радянський вчений С. С. Алексеєв під правовим режимом розумів порядок регулювання, що виражений у комплексі правових засобів, які характеризуються особливим угрупованням взаємодіючих між собою дозволів, заборон та позитивних зобов'язань, до того ж таких, що створюють особливий напрям регулювання [4, с. 185]. Автор розглядає поняття через комплекс правових засобів та спрямованість регулювання. У більш пізніх працях вчений звертає увагу на ще одну важливу характеристику правового режиму – ступінь жорсткості юридичного регулювання та наявність визначених обмежень та пільг [5, с. 244]. Схожої думки дотримується Б. Я. Бляхман, який визначає правовий режим як порядок регулювання, який виражається у комплексі правових засобів, які характеризують особливе поєднання дозволів, заборон, а також позитивних зобов'язань, які створюють особливу напруженість регулювання [6, с. 16].

Включення до визначення правового режиму ступеню жорсткості правових заборон, «напруженості» регулювання відіграє важливу роль в контексті дослідження надзвичайних правових режимів, адже при визначенні правових засобів їх забезпечення перманентним є питання балансу обмежень та забезпечення прав учасників правовідносин.

Друга група вчених: М. І. Матузов, А. В. Малько, С. О. Косак розглядають правовий режим як особливий порядок правового регулювання, що виражається поєднанням юридичних засобів, створюючи бажаний соціальний стан і конкретний ступінь сприятливості або несприятливості для задоволення інтересів суб'єкта права [7, с. 19; 8, с. 8]. З. М. Юдін зазначає, що певний правовий режим є особливим правовим середовищем щодо регулювання соціальної діяльності суб'єктів, особливі умови існування права у тій чи іншій соціальній обстановці, ситуації, він поєднує діяльні ознаки поведінково-комунікативного існування суб'єктів (відносин між суб'єктами) зі способами нормативно-регулятивного впливу на їхню поведінку і досягнення визначеної самими суб'єктами або ж публічною владою мети» [9, с. 8].

Прибічники третьої групи акцентують увагу саме на результаті дії правового режиму. Л.О. Морозова визначає правовий режим як результат регулятивного впливу на суспільні відносини систем юридичних засобів, принадний конкретній галузі права, які забезпечують нормальне функціонування зазначеного комплексу суспільних відносин [10, с. 123]. На нашу думку, у запропонованому понятті закладено надто звужене трактування правового режиму з віднесенням його лише до конкретної галузі права. Скоріше, авторка характеризує різновид правового режиму – галузевий. Водночас, слід відзначити, що запропонований Л. О. Морозовою підхід до визначення правового режиму є досить цікавим з точки зору методології вивчення цього феномену. О. Ф. Скакун виділяє правовий режим галузі права, під яким розуміється соціальний порядок, який визначається співвідношенням правових засобів, які його забезпечують [11, с. 363 – 364].

Т. П. Мінка визначає правовий режим як зовнішній прояв (правову форму) правового регулювання у певній сфері суспільного життя, що відображає динаміку правовідносин, яка досягається шляхом трансформації всіх елементів правового впливу: як правових засобів, так й інших правових явищ (правосвідомості, правової культури тощо) [12, с. 127]. Вчена розглядає правовий режим і надає визначення через правову форму правового регулювання, звертаючи увагу на динамічність правовідносин та наявність супутніх факторів, що впливають на правовий режим, підкреслює кореляційні зв'язки між елементами правового режиму. Зазначене відіграє важливу роль при використанні комплексного та інформаційно-психологічного підходу до визначення поняття. Адже фокусування сприйняття правового режиму виключно через правові засоби звужує його розуміння, розкриваючи лише статичну складову. А переведення акценту на об'єкт регулювання – динамічну. Водночас, поєднання динамічної та статичної складових цього поняття дозволяє розглядати його у системному розвитку.

Д. М. Бахрах вказує, що правовий режим є системою норм права, яка регулює людську діяльність, відносини між людьми щодо певних об'єктів [13, с. 223]. Таким чином, вчений використовує прагматичний підхід до визначення, у якому зміст зміщується з інструментарію регулювання суспільних відносин на людську діяльність.

Професор С. О. Кузніченко зазначає, що об'єкт правового режиму – локалізований у просторі та часі фрагмент суспільних відносин щодо певного предмета навколишнього світу, що характеризується якісною певністю змісту й стабільним складом суб'єктів. При цьому вчений підкреслює, що об'єктом правового режиму як системи регулятивних правових засобів, є саме правовідносини – діяльність людей (суб'єктів права) [1, с. 57 – 58].

У сучасній методології дослідження правових режимів застосовується телеологічний підхід, як змістовна характеристика стану реалізації нормативних установлень, затребуваності правових способів задоволення потреб та інтересів учасників правових взаємодій (реалістичне або функціональне розуміння) [14, с. 15 – 20]. Оцінка ефективності правового режиму за схемою «мета-результат», які досягаються правовими засобами, створюють підґрунтя для з'ясування його «життєспроможності» та пошуку оптимального комбінування правових засобів, що забезпечують відповідність реального результату меті правового режиму. Правові режими, забезпечуючи стабільність функціонування певної сфери правовідносин, за правовими засобами мають бути адаптивними до змін. Швидка адаптивність правових засобів, забезпечує стабільність правового режиму в цілому. З урахуванням зазначеного, підтримуємо думку вчених, які підходять інтегровано до визначення правового режиму, поєднуючи динамічний та статичний аспекти його визначення. Система регулятивного впливу становить комплекс юридичних засобів, супідлеглих в межах правової галузі з відповідним методом правового регулювання (динамічний аспект), а результат регулюючого впливу – досягнутий рівень урегульованості суспільних відносин, проявляється у визначеному положенні суб'єктів (об'єктів) права (статичний аспект) [3, с. 31]. Для розуміння правових режимів важливими є такі умови, як час, простір, коло осіб, на яких він розповсюджується, та які наповнюють його конкретним змістом відповідно до тих соціальних процесів, які відбуваються у відповідний час та конкретному місці [1, с. 57 – 58]. Цим визначається більша стабільність правових режимів порівняно із правовими механізмами, які швидше та динамічніше змінюються під впливом правозастосовної практики.

Динамічний аспект правового режиму дозволяє розглянути розвиток юридичних засобів регулювання щодо одного й того ж об'єкту суспільних відносин (їх змінюваність, причини застосування одних та відмови від інших). Статичний – стабільність правового режиму з огляду на його ефективність. Кореляційні зв'язки між зазначеними характеристиками дають можливість до застосування синергетичного підходу при аналізі різних правових режимів.

Цілісний опис правових категорій та явищ стає все більш проблематичним поза синергетичними принципами відкритості, ієрархічності, когерентності. Використання інструментарію цього підходу створює методологічне підґрунтя для дослідження певних закономірностей розвитку, змінюваності правових режимів. Наприклад, у точці біфуркації відбувається зародження надзвичайних правових режимів: наявні правові засоби не можуть забезпечити ефективне регулювання суспільних відносин, тому вимагається закріплення інших засобів, спрямованих на забезпечення статичності таких відносин.

Не менш перспективним у дослідженні правових режимів є тринітарний підхід з орієнтацією на синергетичні принципи [3, с. 228], на підставі яких ученими пропонується тринітарно-синергетична модель правового режиму, з поділом на мега-, макро-, мікрорівні з позицій таких концептуальних підходів, як нормативний, ненормативний, реалістичний, що відповідає принципу додатковості синергетичних систем [3, с. 227 – 228]. Пропонована модель правових режимів поки що не є достатньо поширеною та дослідженою у наукових колах, однак, на наше переконання, створює сучасне методологічне підґрунтя для їх дослідження.

На мегарівні правовий режим автори моделі пропонують розглядати у ненормативному його розумінні як направленість, переважаючі тенденції розвитку правового регулювання, обумовлені сукупністю очікування суспільства, установками розвитку суспільних відносин, які включають моральні орієнтири, традиції, політичні передумови, юридичні засоби [3, с. 228 – 229]. Таким чином, на мегарівні правовий режим відображає соціальні, політичні, правові пріоритети суспільства і водночас створює базис для формування і функціонування правових режимів в окремих суспільних відносинах.

Макрорівень характеризується у більш традиційному підході до правового режиму, як особливого порядку правового регулювання суспільних відносин, що складається із сукупності юридичних засобів, та відрізняється їх певним поєднанням [3, с. 230].

На мікрорівні правовий режим описується на підставі реалістичного підходу до розуміння правових режимів, тобто визначає реальний стан та значення нормативно встановлених комплексів правових засобів, їх реальної дії, використання або невикористання у тому чи іншому ступені в правовій діяльності суб'єктів права при регулюванні суспільних відносин [3, с. 231].

На наше переконання, опис тринітарно-синергетичної моделі навіть у межах наукової статті став би неповним без звернення до окремих категорій синергетики, які використовуються у цій частині дослідження. Слід зауважити, що когерентність у розглядається, як така узгодженість взаємодії елементів, яка проявляється в масштабі всієї системи [15]. Тобто між елементами кожного з рівнів існують кореляційні зв'язки, які впливають на функціонування системи певного рівня, що своєю чергою, створює кореляційні зв'язки між самими рівнями моделі.

Важливою характеристикою є ієрархічність, яка полягає у тому, що кожен з рівнів такої системи, яка складає органічну єдність є необхідною умовою для існування і, певною мірою, розвитку наступного. У той же час, кожен з рівнів має власну «природу» і є відносно самостійним [16, с. 16].

Нелінійність такої моделі полягає у тому, що для неї характерною є альтернативність вибору шляхів розвитку, їх багатоваріативність [16, с. 17]. При характеристиці цієї ознаки тринітарно-синергетичної моделі може виявлятися певна діалектична протилежність. З одного боку, ефективність правового режиму полягає у забезпеченні стабільності суспільних відносин на певному рівні. З іншого – саме нелінійність є детермінантою еволюції правових режимів, адже «поведінка системи в різний час буде визначатися різними законами». Таким чином, при зміні одного з елементів або його неефективності з урахуванням характеру нелінійності та завдяки характерній для права дисплативності (здатності до самоорганізації системи) можуть бути утворені не просто інші засоби правового регулювання, а з урахуванням вищеописаних елементів моделі, правові режими.

Спробуємо на прикладі продемонструвати описаний підхід. У розділі IX-І КПК України «Особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції». У зазначеній нормі йдеться мінімально про наступні правові режими: правовий режим досудового розслідування, надзвичайний, воєнний стан як особливий правовий режим, район проведення АТО – особливий режим проведення АТО та відповідних територій.

В. М. Трофименко у дисертаційному дослідженні, присвяченому питанням уніфікації та диференціації процесуальної форми зазначає: «...сучасні реалії проведення на Сході України антитерористичної операції обумовили необхідність унормування істотних особливостей досудового розслідування, що здійснюється в районі її проведення, створення гнучких механізмів процесуальної

форми, які дозволяють ефективно застосовувати заходи забезпечення кримінального провадження та проведення слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) на цій території. Здійснення антитерористичної операції потребує введення особливого правового режиму, який, зокрема, знаходить прояв і у встановлених особливостях порядку кримінального провадження щодо злочинів, учинених на вказаній території. Адже правові режими включають у себе набір методів і типів правового регулювання. Порівняно з юридичними процедурами правові режими характеризуються більшою статичністю, оскільки спрямовані на закріплення того чи іншого статусу суспільних відносин» [17, с. 217]. В. М. Трофименко у контексті предмету свого дослідження обґрунтовує виділення такого критерію диференціації процесуальної форми (яка, у свою чергу, є правовим режимом здійснення кримінального провадження), як кримінологічний, зазначаючи, що досягнення відповідної криміногенної ситуації (зміна правового режиму) обумовлює особливий порядок кримінального провадження [17, с. 216 – 217]. Хоча ми частково не погоджуємося з автором щодо звуженого виділення для диференціації цього порядку провадження його обумовленістю лише кримінологічним критерієм, в цілому, зазначений приклад демонструє динамічне функціонування, а також вищеописані ієрархічність, нелінійність та когерентність тринітарно-синергетичної моделі правових режимів. Адже у точці біфуркації (зміни) системи колективні перемінні, при безпосередній взаємодії мега- та мікрорівня створюють нові параметри порядку оновленого макрорівня [3, с. 235].

Мегарівень правового режиму демонструє визначене Конституцією України право держави вводити надзвичайний, воєнний стан відповідними законами, які передбачають особливий правовий режим, реалізація якого пов'язана зі специфічним механізмом та засобами правового регулювання та характеризується більш широкими дискреційними повноваженнями окремих державних органів, та можливостями щодо обмеження прав громадян.

Макрорівень характеризованого правового режиму лежить, як в площині зазначених надзвичайних або особливих правових режимів, відповідно до спеціальних законів, так і в площині правових режимів, визначених кримінальним процесуальним законодавством.

Мікрорівень визначає реальну можливість ефективного виконання завдань кримінального провадження, дієвість наявних за таких режимів правових засобів та гарантій для учасників провадження.

Важливим для методології дослідження правових режимів з використанням тринітарно-синергетичної моделі, на наше переконання, є використання «ефекту дуальності». Він полягає у тому, що у низці випадків одні й ті ж фактори на одному з рівнів цієї моделі правового режиму можуть сприяти конструктивному вирішенню проблеми, а на іншому характеризуватися деструктивними проявами. Якщо джерело «ефекту дуальності» знаходиться на макрорівні, а протиріччя проявляється між мікрорівнем та мегарівнем, то це актуалізує вдосконалення макрорівня [3, с. 245 – 246].

Цю модель ми можемо продемонструвати на вищенаведеному прикладі щодо правового режиму кримінального провадження в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції. У пояснювальній записці законопроекту, який було взято за основу Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції» № 1631-VII від 12.08.2014 обґрунтовуються детермінанти прийняття цього нормативного акту, серед яких: ескалація тероризму та сепаратизму, що загрожує національним інтересам держави та суспільства, а також територіальній цілісності держави, істотне підвищення на Донбасі кількості злочинів, як загально кримінальної так і екстремістської спрямованості, ускладнення розслідування через пряму військову протидію з боку екстремістів, а також розширення застосування непрямих (завуальованих) форм протидії розслідуванню, неможливість або ускладненість виконання судами своїх повноважень та ін. [18]. Тобто протиріччя між мегарівнем (негативні зміни у здійсненні правового регулювання на певних територіях внаслідок низки факторів внутрішнього та зовнішнього характеру) та мікрорівнем (фактична неможливість виконувати повноваження слідчими суддями в окремих кримінальних провадженнях) у зазначеному випадку як деструктивні чинники відповідно до «ефекту дуальності» стали конструктивним підґрунтям для розвитку правового режиму на макрорівні (нормативне врегулювання).

Таким чином, у практичному аспекті динамічні можливості сприяють визначенню стану правової «атмосфери» на різних рівнях пропонованої моделі конструюванню актуального стану правового режиму та прогнозуванню можливих змін [3, с. 258], пошуку оптимальних шляхів регулювання певної галузі суспільних відносин.

Висновки. З вище проаналізованих визначень, при наданні яких вченими використовуються різні методологічні підходи, можна виділити наступні елементи правових режимів: механізм правового регулювання, у якому засоби правового регулювання мають специфічне поєднання; цілі правового

режиму; суб'єкти та їх правовий статус; об'єкти правового режиму; система гарантій; відповідні умови (час, простір тощо).

Учені виділяють також наступні характеристики правового режиму, які виокремлюють цю категорію з числа суміжних: специфічна мета – створення особливого порядку правового регулювання, який відзначається специфічністю поєднання правових засобів та заходів для створення умов для задоволення потреб суб'єктів права; системний характер (правовий режим є елементом правового регулювання і водночас сам є системним утворенням, яке характеризується логічністю побудови, цільністю, цілеспрямованістю, логікою тощо); комплексний характер, який виявляється у поєднанні юридичних засобів. Крім того, правові режими характеризуються динамічною та статичною складовими. Ми також прихильні виділити матеріальну та процесуальну складові правового режиму. При цьому матеріальною складовою виступатимуть юридичні засоби, закріплені у нормах права, а процесуальною (процедурною) складовою – порядок застосування цих засобів, втілений через правові статуси суб'єктів, системне поєднання дозволів та заборон, приписів, позитивних прав, юридичної відповідальності, тобто порядок та форма реалізації правових засобів.

З урахуванням міждисциплінарного та багатоаспектного характеру правових режимів перспективним вбачається комплексне використання різних методів наукового пізнання, синергетичного підходу та методологічного інструментарію, принадного для теорії відкритих систем. Актуальним для подальших наукових розвідок є дослідження рівнів правових режимів, їх класифікації та характеристики малодосліджених правових режимів (наприклад, правового режиму кримінального провадження в умовах надзвичайних правових режимів).

Reference:

1. Kuznichenko S.O. Nadzvychayni administratyvno-pravovi rezhymy: zarubizhnyy dosvid ta ukrayins'ka model' [Emergency administrative and legal regimes: foreign experience and the Ukrainian model]: monohrafiya [manuscript]. Simferopol'. KRP «Vydavnytstvo «Krymnavchpedderzhvydav». 2009. 500 p. (In Ukrainian).
2. Kharchenko N. P. Pravovyy rezhym: okremi zahal'noteoretychni aspekty [Legal regime: some general theoretical aspects]. Naukovyy visnyk Kherson's'koho derzhavnogo universytetu. 2016. № 2. Tom 1. P. 32 – 35. (In Ukrainian).
3. Sovremennaya teoriya pravovykh rezhimov: teoreticheskiy i otraslevoyy podkhod [Modern theory of legal regimes: theoretical and sectoral approach]: monografiya [manuscript] [Belyayev V. P., Belyayeva G. S., Dyadyun K. V.] i dr / otv. red. V. YU. Panchenko, A.A. Petrov. Krasnoyarsk : Sib. feder. un-t, 2017. 300 p. (In Russian).
4. Alekseyev S.S. Obshchiye dozvoleniya i obshchiye zaprety v sovetskom prave [General permissions and general prohibitions in Soviet law]. M.: Yurid. lit, 1989. 288 p. (In Russian).
5. Alekseyev S. S. Teoriya prava [Theory of law]. M.: Izdatel'stvo BEK, 1995. 320 p. (In Russian).
6. Blyakhman B. YA. Pravovoy rezhim v sisteme regulirovaniya sotsial'nykh otnosheniy [Legal regime in the system of regulation of social relations]. Kemerovo: Kuzbassvuzizdat, 1999. 172 p. (In Russian).
7. Matuzov N.I., Mal'ko A.V. Pravovyye rezhimy: voprosy teorii i praktiki [Legal regimes: issues of theory and practice]. Pravovedeniye. 1996. №1. P. 17-26. (In Russian).
8. Pravovyye rezhimy: obshcheteoreticheskiy i otraslevyye aspekty [Legal regimes: general theoretical and sectoral aspects] : monografiya [manuscript] / pod red. A.V. Mal'ko, I.S. Barzilovoy. M.: Izd-vo «Yurlitinform», 2012. 499 p. (In Russian).
9. Oborotov YU. M., Zaval'nyuk V. V., Dudchenko V. V. ta in. Kreatyvniyt' zahal'noteoretychnoyi yurysprudentsiyi [Creativity of general theoretical jurisprudence] : monohrafiya [manuscript] / za red. YU. M. Oborotova. Odesa : Feniks, 2015. 488 p. (In Ukrainian).
10. Morozova L.A. Konstitutsionnoye regulirovaniye v SSSR [Constitutional regulation in the USSR]. M.: Yurid. lit., 1985. 144 p. (In Russian).
11. Skakun O. F. Teoriya gosudarstva i prava (entsiklopedicheskiy kurs) [Theory of state and law (encyclopedic course)] : uchebnik [textbook]. Khar'kov : Espada, 2005. 840 p. (In Russian).
12. Minka T. P. Ontologichni kharakterystyky pravovoho rezhymu administratyvnogo prava [Ontological characteristics of the legal regime of administrative law]. Chasopys Kyiv's'koho universytetu prava. 2011. № 1. P. 123 – 127. (In Ukrainian).
13. Bakhrakh D.N. Administrativnoye pravo [Administrative law]: Uchebnik dlya vuzov [Textbook for universities]. M.: BEK, 1999. 368 p. (In Russian).
14. Panchenko V. YU., Pikuleva I. V. Realisticheskoye ponimaniye pravovykh rezhimov: k postanovke problem [Realistic understanding of legal regimes: to the formulation of the problem]. Aktual'nyye problemy rossiyskogo prava. 2015. № 7. P. 15 – 20. (In Russian).
15. Barantsev R. G. Immanentnyye problemy sinergetiki [Immanent problems of synergetics]. Voprosy filosofii. 2002. URL: <http://spkurdyumov.ru/philosophy/immanentnye-problemy-sinergetiki/>. (In Russian).

16. Tel'nova N. A. Osnovnyye printsipy sinergetiki i ikh metodologicheskoye znachenije [Basic principles of synergetics and their methodological significance]. Vestnik Volgogradskogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya 7: Filosofiya. Sotsiologiya i sotsial'nyye tekhnologii. 2006. № 5 (5). P. 14 – 20. (In Russian).

17. Trofymenko V. M. Teoretychni ta pravovi osnovy dyferentsiatsiyi kryminal'noho protsesu Ukrainy [Theoretical and legal bases of differentiation of criminal process of Ukraine] : dys. ... d-ra yuryd. nauk [Doctor's thesis]: 12.00.09 / Nats. yuryd. un-t im. Yaroslava Mudroho. Kharkiv, 2017. 437 p. (In Ukrainian).

18. Poyasnyval'na zapyska do proektu Zakonu Ukrainy «Pro vnesennya zmin do Kryminal'noho protsesual'noho kodeksu Ukrainy shchodo osoblyvoho rezhymu dosudovoho rozsliduvannya v umovakh voyennoho, nadzvychnoho stanu ta u rayoni provedennya antyterorystychnoyi operatsiyi» [Explanatory note to the draft Law of Ukraine «On Amendments to the Criminal Procedure Code of Ukraine on a special regime of pre-trial investigation in martial law, state of emergency and in the area of the anti-terrorist operation»] vid 21.07.2014. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=4311%D0%B0&skl=8. (In Ukrainian).

Правовой режим: отдельные теоретико-методологические аспекты

Тетерятник Анна, e-mail: roksolanna@ukr.net

Одесский государственный университет внутренних дел, г. Одесса, Украина

Аннотация. Статья посвящена исследованию теоретико-методологических подходов к изучению правового режима. Автором анализируются различные мнения ученых к пониманию содержания и сущности правового режима. Акцентируется внимание на многоаспектности категории, разнообразии методов исследования, благодаря которым возможно выделение и описание различных аспектов, элементов понятия, его значения и содержания. Рассмотрены возможности применения синергетического подхода с использованием тринитарно-синергетической модели правовых режимов, позволяющей исследовать системную связь мега-, макро- и микроуровней, определить закономерности их изменения и развития.

Ключевые слова: правовой режим, правовое регулирование, теория, методология, синергетика, тринитарно-синергетическая модель.

OPERATIONAL-RESEARCH CRIME IN PRISON: A CONTENTAL-STRUCTURAL ANALYSIS

Dmytro M. Tsekhan

Odesa National Law Academy, Ukraine
e-mail: dimatsekhan@gmail.com

Abstract: The article describes the main directions of the negative impact of crime in places of deprivation of liberty on the development of social relations. Two levels of operational and investigative counteraction to crime in prisons were distinguished. The following characteristics of the theoretical level are defined: dynamism, adaptability, purpose, isomorphism. The basic functions of the theoretical level are outlined: diagnostic, prognostic, systematic. The three components of the applied level of such activity are characterized and its purpose is defined.

The specifics of search work in detention facilities are specified, in particular with regard to specifying the objects of search work. The peculiarities of the organization of operative and preventive work in the places of imprisonment, as well as the organizational features of the operative development of persons serving criminal sentences are determined.

Keywords: counteraction, crime, imprisonment, rapid search, rapid prevention, rapid development.

Сталий та поступовий розвиток будь-якого суспільства, ефективна організація функціонування політичних, соціально-економічних та інших інститутів пов'язана зі значною кількістю факторів, які задають відповідну траєкторію суспільного розвитку. Безсумнівно, що одним із чинників, які впливають на ефективність перманентного розвитку, є стан організації протидії злочинності, яка є невід'ємною складовою будь-якої суспільної спільноти. Від ефективності обраних державою моделей впливу на злочинність залежить: структура та динаміка кримінальної активності у суспільстві; інтенсивність процесів самовідтворення злочинності; масштаби втягнення населення у протиправні соціальні практики; вплив кримінальних структур на економічні та політичні процеси.

У контексті цього, актуалізується необхідність вироблення нових та удосконалення існуючих стратегій та моделей впливу з боку держави на окремі форми злочинності, зокрема й у місцях позбавлення волі. Важливість цієї проблематики додатково зумовлюється тим, що існуючі масштаби злочинності у місцях позбавлення волі, а також її сутнісні характеристики мають негативні наслідки для суспільства в цілому, зокрема:

- знижують ефективність досягнення основної мети кримінального покарання – виправлення та ресоціалізацію засуджених;

- забезпечують процес самовідтворення злочинності через механізми впливу кримінальної субкультури, забезпечення у місцях позбавлення волі дотримання правил неформальної поведінки та втягнення у систематичну злочинну діяльність засуджених після відбуття нами кримінального покарання. Як відзначають науковці, можна вважати достовірним соціологічним фактом те, що антиподи культури (контркультури, до якої безсумнівно відноситься кримінальна субкультура) найбільш активно (експоненціально) розвиваються у критичні періоди – під час переломів, потрясінь, революцій. Саме у такі періоди ті основи лідерства, які зароджуються у будь-якому замкненому середовищі, отримують інтенсивний розвиток і можуть отримати формальне вираження у відповідній системі правил. Іншими словами, принципове значення для динаміки кримінальної субкультури має сутність соціальної обстановки, яка здатна як стимулювати, так і нейтралізувати криміногенний потенціал кримінального середовища [2, с. 405].

- забезпечують становлення та розвиток злочинної кар'єри осіб із підвищеним рівнем кримінального впливу, які в подальшому здійснюють координацію злочинної діяльності у відповідних регіонах, зокрема й відбуваючи кримінальне покарання у місцях позбавлення волі.

Аналітичне опрацювання наукових досліджень останніх років, виконаних у межах теорії оперативно-розшукової діяльності свідчить, що, наразі, дослідниками як більш узгоджена термінологічна конструкція використовується термін “протидія” із чим ми повністю погоджуємось та використовуємо термінологічну конструкцію “оперативно-розшукова протидія злочинності у місцях позбавлення волі” для позначення відповідної комплексної моделі впливу уповноважених державою правоохоронних органів на пенітенціарну злочинність.

Необхідно відміти, що оперативно-розшукова протидія злочинності у місцях позбавлення волі може розглядатись у двох форматах – *теоретичному* та *праксеологічному*.

У першому випадку оперативно-розшукову протидію злочинності у місцях позбавлення волі можна визначити як відповідну теоретичну модель у межах якої обґрунтовуються оптимальні форми впливу на пенітенціарну злочинність на конкретному етапі історичного розвитку суспільства, правової системи та держави. У даному випадку як відповідна теоретична модель оперативно-розшукова протидія злочинності у місцях позбавлення волі інтегрує теоретичні напрацювання дослідників щодо цієї проблематики, результати діяльності суб'єктів, уповноважених на формування та затвердження загальнодержавних концепцій та стратегій протидії злочинності та функціонування державних інституцій, які здійснюють таку протидію, результати діяльності уповноважених суб'єктів щодо розроблення проектів законодавчих та відомчих нормативно-правових актів щодо оперативно-розшукового впливу на пенітенціарну злочинність. При цьому, необхідно відзначити, що вказана теоретична модель характеризується відповідними ознаками:

- *динамічність* – знаходиться у перманентному розвитку, результати якого впливають на рівень пенітенціарної злочинності із позитивним чи негативним результатом. Так, опрацювання практики роботи кримінально-виконавчої системи свідчить, що постійні спроби обґрунтувати у межах цієї моделі, базуючись на досвіді функціонування пенітенціарних систем інших країн, концепції гуманізації функціонування пенітенціарної системи, негативно впливають на структуру та динаміку пенітенціарної злочинності, зокрема через інституційну та психологічну неготовність впровадження та підтримання таких змін пенітенціарною системою, що призводить до виникнення пенітенціарних конфліктів між засудженими та адміністрацією установ виконання покарань, які вирішуються зокрема й на рівні Європейського суду з прав людини.

- *адаптивність* – вказана теоретична модель із відповідним рівнем інтенсивності адаптується до зовнішніх та внутрішніх факторів і, відповідно, змінює вектор свого розвитку. Так, прагнення України до європейської інтеграції, як відповідний фактор призвело до швидкої адаптації такої моделі до відповідного змістовного вектору розвитку, що яскраво прослідковується у результатах наукових пошуків вчених [док. див.: 1;4;5;9].

- *конкретне цільове призначення* – оптимізація прикладного рівня діяльності державних інституцій щодо протидії пенітенціарній злочинності.

- *ізоморфізм* – високий ступінь схожості чи відповідності між структурою та змістом об'єктів системи, адже, наприклад, результати наукових досліджень, зокрема щодо оптимізації структурно-функціонального забезпечення оперативно-розшукової протидії злочинності у місцях позбавлення волі завжди знаходиться у відповідній системі координат існуючої наразі системи органів та установ виконання кримінальних покарань та системи суб'єктів оперативно-розшукової діяльності.

Крім того, для оперативно-розшукової протидії злочинності у місцях позбавлення волі як теоретичної моделі характерна відповідна система функцій, зокрема:

- *діагностична* – своєчасна діагностика прикладного рівня функціонування системи оперативно-розшукової протидії злочинності у місцях позбавлення волі з метою: а) оцінки реального стану структури та злочинності у місцях позбавлення волі та визначення факторів, які впливають на такі показники; б) визначення ефективності реалізації окремих функцій відповідними інститутами, які забезпечують виконання кримінальних покарань та протидію злочинності. Так, за результатами наукових досліджень та узагальнення матеріалів практики, було встановлено неефективність кримінально-виконавчої інспекції та невідповідність її функцій сучасним потребам, у тому числі й щодо постпенітенціарного контролю над засудженими у результаті чого створено службу пробації; в) виявлення законодавчих колізій та непрацюючих норм у галузі кримінального, кримінально-виконавчого та оперативно-розшукового законодавства, які знижують ефективність оперативно-розшукової протидії злочинності у місцях позбавлення волі та розроблення пропозиції із оптимізації правового регулювання цієї діяльності у межах відповідних галузей права.

- *прогностична* – визначення відповідних векторів розвитку пенітенціарної злочинності з урахуванням конкретних соціальних умов та необхідних змін у правовому, структурно-функціональному та тактичному забезпеченні протидії злочинності. Так, наприклад, прийняття низкою країн пострадянського простору (Грузія, Російська Федерація) законодавства, спрямованого на нейтралізацію злочинної діяльності “ворів в законі” було розглянуто як умова, що призведе до ускладнення оперативної обстановки в Україні та місцях позбавлення волі, зокрема та прогнозовано основні напрями необхідної оптимізації відповідних норм та інституцій в Україні;

- *систематизуюча* – інтеграція у теоретичну модель результатів різних галузей наукових знань та прикладної діяльності (наприклад, соціологічних досліджень), побудова відповідних взаємозв'язків між такими елементами та приведення їх у відповідну систему. Так, вказані положення можна продемонструвати на прикладі впровадження окремих законодавчих ініціатив: формування результатів наукових досліджень у галузі кримінального права та кримінології щодо протидії діяльності “ворів в законі” – розроблення відповідних проектів законодавчих та відомчих нормативно-правових актів – інтеграція та опрацювання таких знань та ініціатив у межах теорії оперативно-розшукової протидії

злочинності у місцях позбавлення волі – формування окремих рекомендацій з оптимізації прикладного рівня протидії злочинності у місцях позбавлення волі (правового регулювання, структурно-функціонального забезпечення тощо).

У другому випадку, оперативно-розшукову протидію злочинності у місцях позбавлення волі необхідно аналізувати крізь призму діяльнісного підходу.

Досліджуючи структуру оперативно-розшукової протидії злочинності можна послуговуватись ustalеними напрацюваннями теорії оперативно-розшукової діяльності та визначити її крізь призму окремих організаційно-тактичних форм із відповідними доповненнями її напрямками, які додатково відображають специфіку оперативно-розшукової роботи у місцях позбавлення волі.

Аналізуючи безпосередню структуру оперативно-розшукової протидії злочинності у місцях позбавлення волі першочергового необхідно виокремити її здійснення у такій організаційно-тактичній формі як *виявлення осіб і фактів, які становлять оперативний інтерес*. Як відзначає професор О.О. Подобний заходи з виявлення осіб і фактів, що становлять оперативний інтерес, складають єдиний пошуковий комплекс на усій території оперативного обслуговування оперативного підрозділу, сигнальну систему, яка діє постійно й незалежно від конкретного злочину або особи, але своєчасно надає сигнал про вчинення злочину чи появу об'єкта оперативної уваги. Напрями оперативного пошуку визначені: серед населення; в місцях концентрації осіб, які становлять оперативний інтерес, збуту викраденого майна; в криміногенних групах; серед осіб, які притягуються до кримінальної відповідальності чи відбувають кримінальне покарання[8].

У контексті реалізації цієї організаційно-тактичної форми як складової оперативно-розшукової протидії злочинності у місцях позбавлення волі, необхідно додатково виокремити її специфічні ознаки: *по-перше*, територія пошукової роботи конкретного оперативного підрозділу обмежена периметром конкретної установи виконання кримінального покарання; *по-друге*, пошукова робота здійснюється серед спецконтингенту, який у різній мірі обізнаний щодо форм та методів негласної роботи оперативних підрозділів; *по-третє*, додатковим інструментом пошукової роботи у частині виявлення матеріальних слідів злочинної діяльності, знарядь та засобів вчинення злочинів є режимні заходи; *по-четверте*, пошукова робота здійснюється у відносно постійному середовищі ув'язнених, що дозволяє сформулювати гранично стійкі оперативні позиції; *по-п'яте*, вузький перелік пріоритетних об'єктів пошукової роботи: а) матеріальні об'єкти (зброя, наркотичні засоби, предмети пристосовані для використання у якості зброї тощо); б) особи (кримінально активні засудженні, які не стали на шлях виправлення); *по-шосте*, об'єктами пошукової роботи у місцях позбавлення волі є окремі елементи інфраструктури пенітенціарної злочинності (факти неформальних відносин між персоналом установи виконання покарань та засудженими тощо).

Наступним структурним елементом оперативно-розшукової протидії злочинності у місцях позбавлення волі є *оперативно-розшукова профілактика злочинності у пенітенціарних установах*. Зокрема С. С. Овчинський, розглядаючи оперативно-розшукову профілактику як самостійну організаційно-тактичну форму оперативно-розшукової діяльності, визначив її як комплекс заходів, здійснених поза межами оперативної розробки, але з використанням засобів і методів оперативно-розшукової діяльності, спрямованих на вирішення наступних завдань: стійку поінформованість про криміногенну частину населення (місцевого й того, що тимчасово перебуває на території та об'єктах оперативного обслуговування); раціональну розстановку негласних працівників; своєчасне отримання відомостей про тенденції поведінки кримінально активних осіб; досить повне уявлення про систему антигромадських і злочинних зв'язків в їхньому середовищі; визначення мікросередовища і сфери спілкування, стимулюючих антисуспільну й злочинну поведінку (осередків активної дії причин злочинності); виявлення в цьому середовищі злочинців, що переховуються; вивчення соціального обличчя та морально-психологічних якостей осіб, поведінка яких характеризується антигромадською спрямованістю й загрожує ймовірністю вчинення злочинів [7].

У структурі оперативно-розшукової профілактики вони виділяють ряд відносно самостійних елементів: 1) вивчення за допомогою методів і засобів ОРД контингенту осіб, які знаходяться під оперативно-профілактичним наглядом; 2) документування фактів і обставин, дій та вчинків цих осіб, що забезпечує успіх індивідуальних профілактичних заходів; 3) ініціативне здійснення пошукових заходів з виявлення ознак підготовки злочинів, злочинних намірів чи злочинної діяльності осіб, які перебувають під оперативно-профілактичним спостереженням [3, с. 311-312].

Реалізація цієї організаційно-тактичної форми прямо кореспондується із нормами чинної редакції ст.104 КВК України, яка у структурі мети проведення оперативно-розшукової діяльності визначає вивчення причин і умов, які сприяють вчиненню злочинів у колоніях. Водночас, необхідно зауважити, що законодавець формулюючи вказану норму закону залишив поза увагою самостійний структурний блок оперативно-розшукової профілактики – індивідуально-профілактичний вплив на осіб, які схильні до вчинення злочинів, що на нашу думку, потребує уточнення у ст.104 КВК України.

Аналіз оперативної статистики свідчить про активну попереджувальну роботу оперативних підрозділів у місцях позбавлення волі, зокрема оперативними підрозділами у 2014 році попереджено 4149 злочинів в установах виконання кримінальних покарань, у 2015 – 4104 злочини, 2016 – 3824 злочини, 2017 – 2915 злочинів, а у 2018 – 2717 злочинів відповідно.

Слушно відзначити, що у порівнянні із оперативно-профілактичною діяльністю відповідних територіальних підрозділів НП України, оперативно-розшукова профілактика злочинності у місцях позбавлення волі має специфічні ознаки:

- індивідуально-профілактична робота здійснюється із особами здійснюється у комплексі з іншими суб'єктами профілактичної діяльності, зокрема психологами, керівниками структурних підрозділів колонії;

- окремим напрямом оперативно-розшукової профілактики є постановка на облік та інтенсивний оперативно-профілактичний вплив на окремі категорії засуджених: а) засуджені із психічними аномаліями, які виникли внаслідок зловживання спиртними напоями чи наркотичними засобами; б) особи, які притягували до дисциплінарної відповідальності за злісне порушення порядку та умов відбування покарання у виді позбавлення волі; в) засуджені, які вчиняли злочини під час відбування кримінального покарання; г) особами, які неодноразово засуджувались до покарання у виді позбавлення волі; д) засудженими, які відносять себе до лідерів та активних учасників кримінального середовища, займають у його структурі привілейовані позиції та встановлюють та поширюють кримінальний вплив у місцях позбавлення волі;

- поряд з оперативно-розшуковими та агентурно-оперативними заходами самостійним інструментом оперативно-профілактичної роботи у місцях позбавлення волі є засоби забезпечення режиму:

по-перше, система охорони як засіб забезпечення режиму, яка структурно включає: а) інженерні засоби охорони (охоронні огорожі споруджень та конструкцій на контрольно-пропускних пунктах; спорудження та конструкції та внутрішній території об'єкта; освітлювальні установки; засоби механізації та автоматизації; охоронні спорудження та конструкції на транспортних засобах); б) технічні засоби охорони (засоби виявлення порушень, хитрощів засуджених, службового зв'язку, сигналізаційні засоби оповіщення; засоби контролю чергового наряду, засоби електроживлення технічних засобів контролю);

по-друге, системою нагляду як засобу забезпечення режиму. Організація нагляду покладається на начальників виправних установ і командирів підрозділів охорони, а безпосередній і постійний нагляд за засудженими здійснюють спеціально призначувані чергові зміни (наряди).

Опрацювання матеріалів практики свідчить, що у структурі оперативно-профілактичної діяльності у місцях позбавлення волі вказані складові системи забезпечення режиму використовуються, як правило, для своєчасного виявлення та нейтралізації умов, які сприяють злочинній діяльності у місцях позбавлення волі.

Наступним структурним елементом оперативно-розшукової протидії злочинності у місцях позбавлення волі є *оперативна розробка засуджених та заарештованих*.

Необхідно наголосити, що кардинальна трансформація поглядів на сутність оперативної розробки як самостійної організаційно-тактичної форми ОРД відбулась із прийняттям КПК України 2012 року та запровадження інституту негласних слідчих (розшукових) дій. У контексті цього, ми солідаризуємось із позицією О.О. Подобного, який визначає оперативну розробку як комплексну систему оперативно-розшукових заходів і негласних слідчих (розшукових) дій, що здійснюється за умов неможливості досягнення її завдань в інший спосіб : а) оперативними підрозділами у межах заведеної оперативно-розшукової справи щодо особи чи групи осіб, які обгрунтовано підозрюються у підготовці тяжких чи особливо тяжких чи особливо тяжких злочинів, з метою їх попередження або припинення, відносно підозрюваних (обвинувачених), які переходять від слідства, суду, відбування кримінального покарання, для їх розшуку та затримання, встановлення місця перебування особи, яка безвістно зникла; б) слідчим, прокурором, за їх дорученням – оперативними підрозділами, в рамках кримінального провадження щодо особи чи групи осіб, які обгрунтовано підозрюються у вчиненні вказаних злочинів, а також для забезпечення безпеки працівників суду і правоохоронних органів, осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їх сімей та близьких родичів з метою створення необхідних умов для належного відправлення правосуддя[8].

Вивчення матеріалів практики роботи оперативних підрозділів органів і установ виконання покарань свідчить, про відмінність її внутрішнього змісту у частині системи оперативно-розшукових заходів, які утворюють відповідні організаційно-тактичні комплекси у межах оперативної розробки.

Крім того, необхідно відзначити наявність значних особливостей у частині забезпечення оперативної розробки у місцях позбавлення волі негласними працівниками, що буде детально проаналізовано нами у наступних розділах дослідження. Зважаючи на специфіку об'єктів оперативної уваги у місцях позбавлення волі значну ефективність підтверджує окремих різновид оперативної розробки – внутрішньокамерна розробка затриманих чи заарештованих. Вивчення практики роботи свідчить, що вона може проводитись ініціативно працівниками оперативних підрозділів, або за ініціативою слідчого у межах окремих категорій кримінальних проваджень.

Ініціативна внутрішньокамерна розробка в умовах місць позбавлення волі, як правило, проводиться щодо окремих категорій осіб з метою виявлення невстановлених фактів їх злочинної діяльності. Як відзначають дослідники, інформація, яка є в особових справах засуджених, може широко

використовуватись для виділення певної категорії осіб, які можуть становити оперативний інтерес, злочинна діяльність яких до засудження повністю не викрита. Це насамперед особи які: тривалий час були у розшуку та переховувались від слідства та суду; вчинили злочин у складі групи, але не виказали своїх співучасників; не мали до засудження постійного місця проживання; засудженні за вчинення крадіжок в особливо великих розмірах, які приховали викрадене; вчинили злочин із використанням вогнепальної зброї, яка не була вилучена; неодноразово судимі за вчинення однорідних злочинів; злочинці гастролери; засуджені за підробку грошових знаків; засудженні до довічного позбавлення волі[6].

Оперативна розробка осіб, які відбувають кримінальне покарання за ініціативою слідчого може здійснюватися з метою розкриття нерозкритих злочинів минулих років у разі наявності достатніх даних що особа, яка відбуває кримінальне покарання причетна до його вчинення.

Частково підсумовуючи, відзначимо, що *оперативно-розшукова протидія злочинності у місцях позбавлення волі* – це система гласних та негласних оперативно-розшукових, агентурно-оперативних та режимних заходів, які здійснюються оперативними підрозділами установ виконання кримінальних покарань з метою своєчасного виявлення, попередження та розкриття злочинів, вчинених засудженими у місцях позбавлення волі, встановлення раніше невідомих епізодів їх злочинної діяльності, причетності до нерозкритих злочинів минулих років, а також нейтралізації окремих елементів інфраструктури злочинності в установах виконання кримінальних покарань.

References:

1. Vinogradova S.O. Gumanizatsiya sistemi vikonannya pokaran` v umovakh yevrointegratsijnikh procesiv: dis... kand. jurid. nauk.: 12.00.08. D. 2019. 202 p.
2. Klejmenov M.P., Korneev D.V. Kriminalny`e lidery` vchera i segodnya. Vestnik Omskogo universiteta. 2012. № 3. P.404-414. S. 405
3. Kriminologiya : uchebnyk / pod red. V. N. Kudryavtseva, V. E. Eminova. 4-e izd., pererab. i dop. Moskva: Norma, 2009. 800 p.
4. L'ovochkin V.A. Normativno-pravovi` ta organi`zatsi`jni` zasady zabezpechennya reali`zatsi`yi v Ukraini` mi`zhnarodnikh standartiv z prav i` svobod zasudzenikh do pozbavlennya voli` : avtoref. dis... kand. jurid. nauk.: 12.00.08. K. 2002. 18 p.
5. Marchuk A.G. Kriminologichni` zasady klasifikatsi`yi zasudzenikh do pozbavlennya voli` : dis... kand. jurid. nauk.: 12.00.08. Odesa, 2013. 240 p.
6. Naumenko R.Ya. Deyaki` pitannya vzayemodi`yi operativnikh pidrozdi`li`v ustanov vikonannya pokaran` i` z teritori`al`nimi organami vnutri`shni`kh sprav u borot`bi` z` zlochinniv`styu. Operativno-rozshukova di`yal`ni`st` v krimi`nal`no-vikonavchikh ustanovakh. Byuleten` № 5. 2008. P.25-29
7. Ovchinskij S. S. Operativno-rozyskova profilaktika: lekcziya. Karaganda: VSh MVD, 1982. 24 P.
8. Podobnij O.O. Operativno-rozshukova di`yal`ni`st` organi`v vnutri`shni`kh sprav u borot`bi` z` korislivo-nasil`nic`koyu organi`zovanoyu zlochinniv`styu: monografi`ya. Odesa: vid-vo ODUVS. 2012. 526 p.
9. Yaczishin M.M. Gumanizatsi`ya krimi`nal`no-vikonavchogo prava Ukraini. Yuridichna Ukraina. 2008. № 9. P.100-104.

Оперативно-розыскное противодействие преступности в местах лишения свободы: содержательно-структурный анализ

Цехан Дмитрий Николаевич, e-mail: dimatsekhan@gmail.com

Национальный университет «Одесская юридическая академия», г. Одесса, Украина.

Аннотация: В статье обоснованы основные направления негативного влияния преступности в местах лишения свободы на развитие общественных отношений. Выделены два уровня оперативно-розыскной противодействия преступности в местах лишения свободы. Определены следующие признаки теоретического уровня: динамичность, адаптивность, целевое назначение, изоморфизм. Определены основные функции теоретического уровня: диагностическая, прогностическая, систематизирующая. Охарактеризованы три составляющие прикладного уровня такой деятельности и определены ее целевое назначение.

Конкретизированы особенности поисковой работы в местах лишения свободы, в том числе по конкретизации объектов поисковой работы. Определены особенности организации оперативно-профилактической работы в местах лишения свободы, а также организационные особенности оперативной разработки лиц, отбывающих уголовное наказание.

Ключевые слова: противодействие, преступность, тюрьмы, оперативный поиск, оперативная профилактика, оперативная разработка.

ADMINISTRATIVE LEGAL STATUS OF CYBERSECURITY ENTITIES IN UKRAINE

L. Veselova

Odesa State University of Internal Affairs, Ukraine
e-mail: cvet-Liliya@ukr.net

Abstract. The article is devoted to the consideration of the administrative and legal status of the subjects of cybersecurity of Ukraine. The analysis of the administrative-legal status is carried out on the basis of the general theoretical approach to clarifying the powers of the legal entities. It is said, that the relationship of the subjects of law with the state is manifested through the respective rights and obligations with the acquisition of the status of participants in the relationship. At the same time, the characteristic properties between the participants of the legal relationship are legally determined and individual. The issue of the content and structure of the administrative and legal status of cybersecurity entities is crucial to address the challenges of improving the organization of their activities, adjusting their place in the national cybersecurity system and improving the overall performance of the system as a whole. The solution to the problem of improving the administrative and legal status of cybersecurity entities is to find out the essence of the "legal status" category itself. The article proposes the allocation of two groups of participants in administrative relationships: individual subjects of administrative law (citizens, foreigners, stateless persons and officials); collective bodies of administrative law (public administration bodies, local self-government bodies, public organizations). It is noted that the subjects of administrative law are the actual participants in the administrative legal relations, endowed with subjective rights and legal obligations, which can be classified according to their state power. However, given the current legislation, we can say that cybersecurity entities, as subjects of administrative and legal relations, include state and local government bodies, state and non-state enterprises, institutions and organizations, citizens and other persons, who are empowered to carry out activities to protect the vital interests of the individual, society and the state in the cybersphere. In conclusion, the author proposes to divide the subjects of cybersecurity of Ukraine, according to the defined powers (rights and obligations) by the current domestic legislation and the established, administrative and legal status into four groups - general status, special status, sectoral status, individual status.

Keywords: cybersecurity actors, legal actors, legal status, administrative regulation.

Постановка проблеми та її актуальність. Одним з найважливіших питань вдосконалення механізму адміністративно-правового регулювання у сфері забезпечення кібербезпеки є визначення адміністративно-правового статусу суб'єктів забезпечення кібербезпеки. Проблемам визначення поняття та структури правового статусу особи приділяється неабияка увага як у загальній теорії права, так і в галузі адміністративного права. Разом із тим, адміністративно-правовий статус суб'єктів забезпечення кібербезпеки досить новий для вітчизняних науковців.

Теоретичною основою дослідження виступають праці таких вчених, як В.Б. Авер'янов, С.С. Алексєєв, Д.М. Бахрах, О.О. Гатинян, І.В. Діордіца, С.В. Ківалов, В.А. Ліпкан, Р.С. Мельник, В.В. Сазонов, Ю.М. Старілов, В.М. Шаповал, тощо.

Метою статті є спроба на основі аналізу існуючих положень окреслити елементи адміністративно-правового статусу суб'єктів забезпечення кібербезпеки.

Вклад основного матеріалу. Упровадження правових норм у контексті реалізації механізму адміністративно-правового регулювання покладається на органи влади залежно від сфери державно-владного впливу та їх повноважень. Сучасний стан нормативно-правового забезпечення кібербезпеки в Україні достатньо чітко окреслюється системою законодавства, легалізуюючи зазначений інститут безпекового та регулятивного характеру. Зокрема, чинне законодавство у сфері забезпечення кібербезпеки достатньо чітко, незважаючи на певну дискусійність, визначає структуру суб'єктів забезпечення кібербезпеки в Україні. У свою чергу, більш змістовною характеристикою адміністративно-правового регулювання у зазначеній сфері є все ж таки зміст та повноваження суб'єктів забезпечення кібербезпеки та окреслення на цій основі їх адміністративно-правового статусу. Розглядаючи систему суб'єктів забезпечення кібербезпеки, доречним є виходити з того, що в даному контексті необхідно розуміти учасників правових відносин відповідної сфери. Саме тому, подальший аналіз адміністративно-правового статусу доречним є проведення на основі загальнотеоретичного підходу до з'ясування повноважень суб'єктів правовідносин.

Зв'язок суб'єктів права з державою проявляється через відповідні права та обов'язки із набуттям ними статусу учасників правовідносин. При цьому, характерні властивості між самими учасниками правовідносин мають юридично визначений та індивідуальний характер.

Питання змісту та структури адміністративно-правового статусу суб'єктів забезпечення кібербезпеки, має ключове значення для вирішення проблем вдосконалення організації їх діяльності, корегування місця у національній системі забезпечення кібербезпеки та підвищення результативності усієї системи у цілому. Вирішення проблеми вдосконалення адміністративно-правового статусу суб'єктів забезпечення кібербезпеки передбачає з'ясування сутності самої категорії «правовий статус».

Юридичний енциклопедичний словник категорію «статус» визначає як правове положення суб'єкта права – громадянина або юридичної особи, що характеризується та визначається його організаційно-правовою формою, статутом, свідоцтвом про реєстрацію, правами і обов'язками, відповідальністю, повноваженнями, що виходять з законодавчих і нормативних актів [1, с. 601]. Поняття «статус» також розуміють як сукупність прав і обов'язків, що визначають становище особи, державного органу, міжнародної організації, держави в міжнародних організаціях, що характеризують їх правове становище [2].

У сучасній юридичній науці поняття правового статусу є важливою правовою категорією, а пов'язане коло питань формує важливий науковий напрямок як в загальній теорії держави і права, так і в галузевих юридичних дисциплінах, зокрема, в адміністративному праві. Гатинян О.О. зазначає, що визначення правового статусу суб'єктів права має важливе значення для з'ясування їх правових можливостей, встановлених правом меж дозволеної поведінки. За допомогою правового статусу суспільство створює реальні можливості для виконання суб'єктами права своїх соціальних функцій. Дослідження правового статусу дозволяє вдосконалювати законодавство, яке його регулює, оскільки завдання законодавця і юридичної науки в цілому полягає у тому, аби знайти найбільш оптимальний варіант правових норм, за допомогою яких можна було б ефективно впливати на суспільні відносини [3, с. 3].

У науковій літературі суб'єкти правових відносин розглядаються в якості учасників суспільних відносин, наділених суб'єктивними правами та юридичними обов'язками [4, с. 229; 5, с. 90]. Бахрах Д.М. ототожнює адміністративно-правовий статус суб'єктів та учасників адміністративно-правових відносин, за умови наділення останніх суб'єктивними правами та юридичними обов'язками та здатністю вступати у адміністративні правовідносини [6, с. 124; 7, с. 550]. А Шаповал В.М. характеризує статус учасників правовідносин через їх наділення правами та обов'язками, а також використання останніми власної правосуб'єктності [8, с. 21; 9, с. 92]. При цьому, науковець безпосередньо не використовує юридичний термін «суб'єкт правових відносин», але його тлумачення узгоджується із розумінням такого на основі сприйняття учасника правовідносин, наділеного суб'єктивними правами та юридичними обов'язками. Алексєєв С.С. зазначає, що суб'єкти права наділені правосуб'єктністю, яка є здатністю осіб мати суб'єктивні права та юридичні обов'язки, а також брати участь у правовідносинах [10, с. 34-36]. Подібним, певним чином, Старілов Ю.С. визначає суб'єкти адміністративного права реальними учасниками адміністративно-правових відносин, що наділені відповідною компетенцією та здатні реалізовувати державно-управлінські функції [11, с. 63; 12, с. 419].

Тобто, зроблено додаткові акценти на в уточненні адміністративно-правового статусу суб'єкта права вказівкою на наявність поряд з відповідними правами та обов'язками мати можливість реалізувати їх шляхом участі у правовідносинах.

Певним узагальненням можна вважати визначення суб'єктів адміністративного права групи вчених Гриценко І.С., Мельника Р.С. та Пухтецької А.А., які зазначають, що вказану правову категорію необхідно розглядати з позиції носіїв відповідних прав та обов'язків в публічно-управлінській сфері суспільних відносин, які здатні реалізувати надані їм права та виконувати покладені на них обов'язки [13, с. 226].

При розгляді специфічних учасників правових відносин, може мати місце підміна понять, зокрема, суб'єкти забезпечення кібербезпеки Діордіца І.В. ототожнює із суб'єктами інформаційної діяльності. Такої ж точки зору дотримується Ліпкан В.А., який їх визначає у Словнику стратегічних комунікацій як юридичні або фізичні особи, задіяні в інформаційному процесі [14, с. 161; 15, с. 365]. Дискусійність цього підходу пояснюється тим, що інформаційний процес є, певним чином, послідовною зміною уявлень про інформацію за результатами її трансформації шляхом створення, збирання, зберігання, обробки, аналізу, відтворення, передавання, розповсюдження, використання і захисту. Ми і раніше обґрунтовували свою точку зору щодо не тотожного сприйняття кібербезпеки та інформаційної безпеки. Тому необґрунтованим є твердження щодо повноцінності залучення суб'єктів забезпечення кібербезпеки у інформаційному процесі.

Суб'єкти правовідносин у сфері забезпечення кібербезпеки більш обґрунтовано ототожнюються у межах більш широкого поняття – суб'єкти адміністративного права. При цьому, ключова роль у правовідносинах щодо забезпечення кібербезпеки України належить державі, яка реалізує відповідні функції через органи влади, що наділені державно-владними повноваженнями. У попередньому параграфі ми зазначали широкий спектр суб'єктів забезпечення кібербезпеки України, визначений законодавчо.

Тобто учасниками адміністративно-правових відносин також є громадські організації, окремі громадяни та їх об'єднання, які наділені правами та обов'язками щодо участі у забезпеченні кібербезпеки, відповідно до чинного законодавства.

Кожен із суб'єктів адміністративно-правових відносин займає відповідне місце в системі, яке пов'язане з його адміністративно-правовим статусом, що зумовлює можливість взаємодії з іншими суб'єктами. Аналіз суб'єктів адміністративного права дозволяє зробити висновок про наявність у системі двох підсистем, критерієм виокремлення яких є публічно-владні повноваження [16, с. 128]. Тобто, загалом можливим є виділення двох груп учасників правовідносин управлінського характеру: індивідуальні суб'єкти адміністративного права (громадяни, іноземці, особи без громадянства та посадові особи); колективні суб'єкти адміністративного права (органи публічної адміністрації, органи місцевого самоврядування, громадські організації).

Таким чином, зазначимо, що суб'єкти адміністративного права – це фактичні учасники адміністративних правовідносин, наділені суб'єктивними правами та юридичними обов'язками, які можуть бути класифіковані в залежності від наявності у них державно-владних повноважень. При цьому, враховуючи норми чинного законодавства, можемо стверджувати, що суб'єкти забезпечення кібербезпеки, як суб'єкти адміністративно-правових відносин, включають органи державної влади та органи місцевого самоврядування, державні та недержавні підприємства, установи й організації, громадян та інших осіб, які наділені повноваженнями щодо здійснення діяльності із забезпечення стану захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави у кіберсфері.

Розкриття змісту правовідносин, що характеризують діяльність суб'єктів забезпечення кібербезпеки України неможливе без з'ясування їх адміністративно-правового статусу.

Вітчизняними науковцями достатньо глибоко досліджувалися питання адміністративно-правового статусу суб'єктів правовідносин та співвідношення співзвучних загалом юридичних термінів «суб'єкти правовідносин», «учасник правовідносин» й «суб'єкт права». Варто зазначити, що вчені-юристи розрізняють поняття «адміністративно-правовий статус» і «правовий статус». Безумовно, предметом адміністративного регулювання виступають управлінські відносини, які характеризуються значною динамічністю. Вони регулюються адміністративними методами, встановленням основоположних принципів, цілей і правил поведінки суб'єктів державного регулювання. Тому, адміністративно-правовий статус є основою, ядром правового статусу. Він встановлює основи правового стану суб'єктів права в усіх сферах суспільних відносин [17, с. 109]. Таким чином, поняття «правовий статус» є більш широким і загальним.

У свою чергу, академік Авер'янов В.Б. розкрив зміст адміністративно-правового статусу у широкому та вузькому сенсі. Він наголошував на компетенції, як складовому елементу правового статусу, зміст якого також включає такі невід'ємні категорії як завдання та функції [18, с. 156].

Глобінець М.Г. у якості головного критерію щодо ідентифікації адміністративно-правового статусу суб'єктів контрольних проваджень виділяє правосуб'єктність, яка слугує основою набуття фізичною чи юридичною особою правового статусу [19, с. 72].

Малько А.В. визначає правовий статус як комплексну інтеграційну категорію, що відображає взаємовідносини суб'єктів суспільних відносин, особи і суспільства, громадянина і держави, індивіда та колективу, а також інші соціальні зв'язки [20, с. 397]. По-іншому підходить до визначення правового статусу Оніщенко Н.М., який зазначає, що правовий статус є системою законодавчо встановлених та гарантованих державою прав, свобод, законних інтересів і обов'язків суб'єкта суспільних відносин [21, с. 366].

У свою чергу, Марченко М.Н. акцентує увагу на тому, що термін «правовий статус» застосовується зазвичай лише до фізичних осіб і є «серцевиною нормативного вираження основних принципів взаємовідносин між особою та державою» [22, с. 263].

Аналіз правової літератури дозволяє зробити висновок, що більшість правників (С.С. Алексєєв, М.В. Вітрук, М.І. Матузов, В.О. Патюлін та ін.) визначають зміст правового статусу як сукупність основних суб'єктивних прав та обов'язків, що належать особі і визначають її найбільш загальне правове відношення з державою. Це такий собі вихідний правовий статус у даній державі (громадянина, органа держави, будь-якої організації). Але, не можна погодитися, що всі суб'єкти мають однаковий правовий статус, який можна було б назвати універсальним, тому що законодавством кожної країни передбачений різний обсяг прав та обов'язків для різних груп осіб [23].

Розвиваючи думку, Корельський В.М. зазначає, що правовий статус як багатоаспектна категорія [24, с. 549]: має загальний, універсальний характер, включає статуси різних суб'єктів правовідносин: держави, суспільства, особи тощо; відображає індивідуальні особливості суб'єктів і реальне положення їх у системі багатоманітних суспільних відносин; правовий статус не може бути реалізований без обов'язків, що кореспондуються правам, без юридичної відповідальності в необхідних випадках, без правових гарантій;

категорія правовий статус визначає права і обов'язки суб'єктів у системному вигляді, що дає змогу здійснити порівняльний аналіз статусів різних суб'єктів, для відкриття нових шляхів для їх вдосконалення.

Бухарев В.І., досліджуючи компетенції суб'єктів забезпечення кібербезпеки України, у підсумку зазначає, що усі суб'єкти забезпечення кібербезпеки наділені як комплексом специфічних, так і комплексом загальних повноважень. Серед загальних рис суб'єктів забезпечення кібербезпеки варто відзначити те, що вони: по-перше, в своїй діяльності використовують владний примус з метою реалізації передбачених законодавством функцій; по-друге, суб'єкти забезпечення кібербезпеки перебувають у системному взаємозв'язку з іншими учасниками адміністративних правовідносин, який будується на засадах ієрархічності; по-третє, діяльність суб'єктів забезпечення кібербезпеки спрямовано не тільки на припинення правопорушень у цій сфері, а й на забезпечення умов, коли такі порушення неможливі, що реалізується шляхом проведення контрольних заходів, і т.п [25].

Висновки. На наше переконання, суб'єктів забезпечення кібербезпеки України, згідно з визначеними повноваженнями (правами та обов'язками) чинним вітчизняним законодавством та сформованим, таким чином, адміністративно-правовим статусом доречно розділити у чотири групи: *загальний статус* (Президент України, Кабінет Міністрів України, Рада національної безпеки та оборони України); *спеціальний статус* (Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, Національна поліція України, Служба безпеки України, розвідувальні органи України, а також контррозвідувальні органи та суб'єкти оперативно-розшукової діяльності); *галузевий статус* (Міністерство оборони України, Генеральний штаб Збройних Сил України, Національний банк України, міністерства та інші центральні органи виконавчої влади; місцеві державні адміністрації; органи місцевого самоврядування; підприємства, установи та організації, віднесені до об'єктів критичної інфраструктури; суб'єкти господарювання, громадяни України та об'єднання громадян, інші особи, які провадять діяльність та/або надають послуги, пов'язані з національними інформаційними ресурсами, інформаційними електронними послугами, здійсненням електронних правочинів, електронними комунікаціями, захистом інформації та кіберзахистом); *індивідуальний статус* (Державний центр кіберзахисту, урядової команди реагування на комп'ютерні надзвичайні події України CERT-UA; Департамент кіберполіції НПУ; Ситуаційний центр забезпечення кібербезпеки СБУ; центр кіберзахисту Національного банку України).

References:

1. Barahin A.B. (2005) Bol'shoj yuridicheskij enciklopedicheskij slovar' [Great Law Encyclopedic Dictionary]. Moskva: Knizhnyj mir. 720 p. (in Ukrainian).
2. Pravovyi status [The legal status] Retrieved from: [http://ru.wikipedia.org/wiki/Статус_\(in_Ukrainian\)](http://ru.wikipedia.org/wiki/Статус_(in_Ukrainian)).
3. Gatinyan A.A. (1970) O soderzhanii ponyatiya pravovogo statusa sub"ektov prava. Voploshchenie leninskih idej v sovetskom prave [On the content of the concept of the legal status of legal entities. The embodiment of Leninist ideas in Soviet law]. Kaliningrad. P. 3-9 (In Russian).
4. Tsvik M.V., Petryshyn O.V., Avramenko L.V. (2011) Zahalna teoriia derzhavy i prava [General theory of state and law]. Kharkiv: Pravo. 584 p. (in Ukrainian).
5. Samilyk L.O. (2016) Spivvidnoshennia poniat «subiekt prava», «osoba», «subiekt pravovidnosyn», «uchasnyk vidnosyn» [The relation of the concepts of "subject of law", "person", "subject of legal relations", "party to relations"]. *Pravo i suspilstvo [Law and Society]*. №1. P. 89-93. (in Ukrainian).
6. Bahrah D.N., Rossinskij B.V., Starilov YU.N. (2007) Administrativnoe pravo [Administrative law]. Moskva: Norma. 816 p. (In Russian).
7. Frolov Yu.M. (2012) Subiekt administratyvnoho prava: sutnist ta pidstavy klasyfikatsii [Subjects of administrative law: the nature and grounds of classification]. *Aktualni problemy prava: teoriia i praktyka Topical problems of law: theory and practice*. № 25. P. 549-557. (in Ukrainian).
8. Shapoval V. (2000) Subiekt konstytutsiinoho prava Ukrainy: Postanovka problem teoretychnoho vyznachennia [Subjects of constitutional law of Ukraine: formulation of problems of theoretical definition]. *Pravo Ukrainy [Law of Ukraine]*. № 8. P. 21-24 (in Ukrainian).
9. Sanzharuk T.O. (2003) Poniattia «subiekt prava» ta «subiekt pravovidnosyn»: pytannia rozmezhuvannia [The concepts of «subject of law» and «subject of legal relations»: a question of delimitation]. *Aktualni problemy derzhavy i prava [Actual problems of the state and law]*. P. 91-95 (in Ukrainian).
10. Pravo: azbuka-teoriya-filosofiya. Opyt kompleksnogo issledovaniya [Law: alphabet-theory-philosophy. Integrated Research Experience]. Moskva: Statut. 1999. 712 p. (In Russian).
11. Lytvyn I. (2016) Sutnist systemy subiektiv administratyvno-pravovykh vidnosyn u sferi nadannia osvitykh posluh [The essence of the system of subjects of administrative-legal relations in the field of providing educational services]. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo [Entrepreneurship, economy and law]*. № 5. P. 63-66 (in Ukrainian).
12. Starilov YU.N. (2002) Kurs obshchego administrativnogo prava [Course of General Administrative Law]. Moskva: Norma. 728 p. (in Ukrainian).
13. Hrytsenko I.S., Melnyk R.S., Pukhtetska A.A. (2015) Zahalne administratyvne pravo [General administrative law]. Kyiv: Yurykom Inter. 568 p. (in Ukrainian).

14. Diorditsa I.V. (2017) Subiekty zabezpechennia kiberbezpeky [The subjects of cybersecurity]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu [Scientific Bulletin of Uzhgorod National University]*. 2017. Issue 45. Vol 1. P. 160-165 (in Ukrainian).
15. Lipkan V.A. (2016) Stratehichni komunikatsii [Strategic communications]. Kyiv: FOP Lipkan O.S. 416 p. (in Ukrainian).
16. Matselyk T.O. (2013) Subiekty administratyvnoho prava: poniattia ta systema: monohrafiia [Суб'єкти адміністративного права: поняття та система]. Ipin: Vydavnytstvo Natsionalnoho universytetu podatkovoi sluzhby Ukrainy. 342 p. (in Ukrainian).
17. Syrota A.I. (1995) Deiaki problemy udoskonalennia pravovoho statusu orhaniv derzhavnoho upravlinnia [Some problems of improving the legal status of public administration]. *Teoretychni ta praktychni problemy stanovlennia pravovoi derzhavy v Ukraini [Theoretical and practical problems of becoming a rule of law in Ukraine]: Materialy dopovidei i tezy vystupiv naukovoї konferentsii*. Chernivtsi. P. 109. (in Ukrainian).
18. Averianov V. B. (2002) (Ed.) Vykonavcha vlada i administratyvne pravo [Executive power and administrative law]. Kyiv: Vydavnychi Dim «In-Yure». 668 p. (in Ukrainian).
19. Hlobinets M.H. (2013) Administratyvno-pravovyi status subiektiv kontrolnykh provadzen v diialnosti notariusiv [Administrative and legal status of subjects of control proceedings in the activity of notaries]: dys. ... kand. yuryd. nauk [Candidate's thesis]. 214 p. (in Ukrainian).
20. Mal'ko A.V., Matuzov N.I. (1996) Teoriya gosudarstva i prava [Theory of State and Law]. Moskva: YUrista. 512 p. (In Russian).
21. Onishchenko N.M., Zaichuk O.V. (2008) Teoriia derzhavy i prava. Akademichnyi kurs [The theory of state and law. Academic course]. Kyiv: Yurinkom Inter. 688 p. (in Ukrainian).
22. Marchenko M.N. (2002) (Ed.) Obshchaya teoriya gosudarstva i prava. Akademicheskij kurs [General theory of state and law. Academic course]. Moskva: IKD «Zercalo–M». Vol. 2. 528 p. (In Russian).
23. Drana I.V. (2013) Pravovi ta orhanizatsiini zasady finansovoho monitorynhu v notarialnii diialnosti [Legal and organizational principles of financial monitoring in notarial activity]: dys. ... kand. yuryd. nauk [Candidate's thesis]. 271 p. (in Ukrainian).
24. Korel'skij V.M., Perevalova V.D. (2002) Teoriya gosudarstva i prava [Theory of State and Law]. Moskva: NORMA-INFA. 570 p. (In Russian).
25. Bukhariyev V.V. (2018) Administratyvno-pravovi zasady zabezpechennia kiberbezpeky Ukrainy [Administrative and legal principles of cyber security in Ukraine]: dys. ... kand. yuryd. nauk [Candidate's thesis]. 221 p.

Административно-правовой статус субъектов обеспечения кибербезопасности Украины

Веселова Лилия Юрьевна, e-mail: cvet-Liliya@ukr.net

Одесский государственный университет внутренних дел, г. Одесса, Украина

Аннотация. Статья посвящена рассмотрению административно-правового статуса субъектов обеспечения кибербезопасности Украины. Проведен анализ административно-правового статуса на основе общетеоретического подхода к выяснению полномочий субъектов правоотношений. Говорится, что связь субъектов права с государством проявляется через соответствующие права и обязанности с приобретением ими статуса участников правоотношений. В статье предлагается выделение двух групп участников правоотношений управленческого характера: индивидуальные субъекты административного права (граждане, иностранцы, лица без гражданства и должностные лица); коллективные субъекты административного права (органы публичной администрации, органы местного самоуправления, общественные организации). Отмечается, что субъекты административного права – это фактические участники административных правоотношений, наделенные субъективными правами и юридическими обязанностями, которые могут быть классифицированы в зависимости от наличия у них государственно-властных полномочий. В заключении автор статьи предлагает субъектов обеспечения кибербезопасности Украины, согласно определенным полномочиям (правами и обязанностями) действующим отечественным законодательством и сложившимся, административно-правовым статусом разделить на четыре группы – общий статус, специальный статус, отраслевой статус, индивидуальный статус.

Ключевые слова: субъекты обеспечения кибербезопасности, участники правоотношений, правовое положение, административное регулирование.

LEGISLATION OF LEGAL REGULATION OF THE USE OF SPECIAL TECHNICAL MEANS OF MISCELLANEOUS OBTAINING OF INFORMATION IN CONDUCT OF MISCELLANEOUS DISEASES

Yurii O. Vykhodets

Odesa State University of Internal Affairs, Odesa, Ukraine

e-mail: krim.process.oduvs@ukr.net

Abstract. The article is devoted to the study of the genesis of the legal use of special technical means of silent retrieval of information when conducting silent investigative (search) actions. An assessment of the current state of legal regulation and determination of legal problems of the use of special technical means of tacit information retrieval as a means of information and cognitive activity of law enforcement agencies of Ukraine in carrying out tacit investigative (search) actions. Attention is drawn to the fact that standardization of terminology and classification of the means that will determine the sources of evidence will allow to increase the efficiency and optimization of the use of special technical means of silent obtaining of information, will allow to regulate their use in the procedural activity of law enforcement agencies.

Keywords: genesis, operative-search measures, unspoken investigative (search) actions, special technical means, unspoken information retrieval.

Постановка проблеми. Перед законодавцем та правоохоронними органами виникає ряд важливих питань застосування у кримінальному провадженні спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації; використання оперативно-технічних заходів при проведенні НСРД; завдання і функції оперативно-технічних підрозділів, організацію і тактику проведення оперативно-технічних заходів, легалізацію матеріалів, отриманих при проведенні НСРД і їх використання в інтересах кримінального провадження тощо. При цьому використання спеціальних технічних засобів у слідчій діяльності потребує формування чіткої системи науково обґрунтованих рекомендацій, які б базувалися на результатах практичної діяльності співробітників правоохоронних органів та передовому досвіді використання новітніх засобів та методів здійснення розслідування. Постійна зміна реалій теорії та практики боротьби зі злочинністю зумовлює безупинний розвиток законодавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти правового регулювання використання спеціальної техніки в діяльності правоохоронних органів в Україні досліджували О. М. Бандурка, А. А. Венедіктов, В. І. Василичук, Н. Ф. Войтович, О. А. Гапон, В. О. Глушков, О. М. Джужа, О. Ф. Долженков, Е. О. Дідоренко, В. П. Захаров, А. В. Іщенко, І. П. Козаченко, О. І. Козаченко, Я. Ю. Кондратьєв, В. А. Некрасов, Д. Й. Никифорчук, С. В. Обшалов, М. А. Погорєцький, І. І. Приполов, І. В. Сервецький, Г. К. Синілов, Є. Д. Скулиш, С. М. Стахівський, В. Є. Тарасенко, О. Ю. Татаров, Н. Є. Філіпенко, В. О. Черков, І. Р. Шинкаренко, І. Ф. Харабєрюш та інші. Проте наявність низки проблем, які полягають у невизначеності правового статусу спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації при проведенні НСРД й порядку їх використання в кримінально-процесуальній діяльності, спричиняє не тільки нечіткість нормативно-правових формулювань, але й негативно позначається на якості досудового слідства й судового розгляду кримінальних проваджень.

Формування цілей. Метою статті є дослідження генезису використання спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій, оцінка сучасного стану правового регулювання та визначення правових проблем використання спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації як засобу інформаційно-пізнавальної діяльності правоохоронних органів України при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні засоби спеціальної техніки застосовуються на всіх етапах розслідування злочинів, починаючи зі збору інформації про подію, пошуку матеріальних слідів і їхніх відображень. В. І. Галаган, досліджуючи використання слідчим інформації при провадженні досудового розслідування, зупиняється на новітніх досягненнях науки, які з успіхом можуть використовуватись слідчим в своїй діяльності (АІПС, ЕОМ для провадження окремих експертиз, генна дактилоскопія, засоби відео- та звукозапису тощо) [1, с. 19-23]. Тим самим підкреслюється важлива роль спеціальної техніки у процесуальній діяльності правоохоронних органів [2, с. 10].

Сьогодні в Україні процес впровадження досягнень світової науки та технічного прогресу у практичну діяльність правоохоронних органів не налагоджений через недостатнє фінансування, недосконалість правових основ їх застосування та ін. Перешкодами до законодавчого закріплення

можливості використання цифрових технологій і нових технічних розробок у кримінально-процесуальній діяльності є також побоювання науковців та законодавців у тому, що, по-перше, докази, отримані шляхом застосування новітніх технічних засобів, можна легко фальсифікувати. По-друге, перешкодою щодо впровадження нових технічних досягнень у кримінальний процес окремі науковці називають «пануючу в теорії доказів» позицію, відповідно до якої під законністю науково-технічних засобів, застосовуваних безпосередньо в кримінальному провадженні, варто розуміти головним чином їхнє пряме закріплення діючим кримінально-процесуальним законодавством. Очевидно, що дана позиція має місце й сьогодні, а рівень технічного забезпечення кримінального провадження, продовжує залишатися недостатнім на відміну від кримінального середовища й організованих злочинних угруповань, які використовують останні науково-технічні досягнення й не знають проблем ні з фінансуванням, ні з технічним оснащенням [3].

Запровадження інституту НСРД є закономірністю побудови Європейської моделі кримінального процесу та розвідувальної (оперативно-розшукової) діяльності [4, с.290]. Ще у 2007 р. відділом стратегічних питань поліційної діяльності Управління Генерального Секретаря Організації з Безпеки та Співробітництва у Європі (ОБСЄ) підготовлено Довідкове керівництво з кримінального судочинства, у якому визначено перелік спеціальних слідчих методів та прийомів, що останні складаються з: спеціальних операцій включаючи впровадження, спостереження з елементами прослуховування та стеження, використання інформаторів, контрольованих поставок. Основною умовою використання спеціальних засобів є їх адекватність та відповідність загрозам та умовам забезпечення прав і свобод людини [5].

Внаслідок прийняття означених положень у 2002–2012 роках проведено реформу процесуального та оперативно-розшукового законодавства у країнах пострадянського простору та Східної Європи [6]. Зокрема, у 2012 році, з прийняттям КПК України, у національне законодавство введено інститут НСРД.

Однак, реформування законодавства вплинуло на особливості нормативної регламентації проведення як оперативно-розшукових заходів, так і негласних слідчих (розшукових) дій. Переважно використання багатьох спеціальних технічних засобів під час проведення відповідних НСРД відбувається без необхідної законодавчої регламентації. Здебільшого, НСРД проводять саме уповноважені оперативні підрозділи, використовуючи ті самі технічні засоби, що і при проведенні відповідних ОРЗ.

Аналізуючи КПК України та міжвідомчі нормативні акти, що регламентують порядок використання технічних засобів щодо виявлення, розкриття і розслідування злочинів, можна зустріти різні термінологічні сполучення, які визначають технічні засоби (оперативно-технічні засоби), використовувани в правоохоронній діяльності. Втім практично жодне з них не містить чіткого визначення слова «спеціальний» і чіткої вказівки на те, про які саме «технічні засоби» йдеться.

Ретельний аналіз названих документів показує, що поняття оперативно-технічних засобів, використовуваних у кримінальному провадженні, з погляду нормативних актів, що регламентують діяльність правоохоронних органів, є досить невизначеним.

Аналізуючи норми КПК України, приходимо до висновку, що законодавець в багатьох статтях глави 21 КПК України вживає термін «технічні та інші засоби», проте не розкриває його змісту. При цьому зазначив, що для цілей ст. 273 КПК України допускається виготовлення та використання спеціально виготовлених речей і документів, створення та використання спеціально утворених підприємств, установ, організацій. Одночасно з цим у інших статтях глави 21 КПК України неодноразово згадується про застосування інших засобів, зокрема технічних.

Так, ч. 2. ст. 252 передбачає, що проведення НСРД може фіксуватися за допомогою *технічних та інших засобів*. У ч. 1 ст. 256 встановлюється, що протоколи щодо проведення НСРД, аудіо- або відеозаписи, фотознімки, інші результати, здобуті за допомогою *застосування технічних засобів*, вилучені під час їх проведення речі та документи або їх копії можуть використовуватися в доказуванні на тих самих підставах, що і результати проведення інших слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування. Ст. 265 КПК України передбачає, що фіксація та збереження інформації, отриманої з телекомунікаційних мереж за допомогою *технічних засобів* і внаслідок зняття відомостей з електронних інформаційних систем», ст. 266 – «Дослідження інформації, отриманої при застосуванні *технічних засобів*». У ст. 267 КПК України зазначається, що слідчий має право обстежити публічно недоступні місця, житло чи інше володіння особи шляхом таємного проникнення в них, у т. ч. з використанням *технічних засобів*. Одним із завдань такого проникнення визначено встановлення *технічних засобів* аудіо-, відеоконтролю особи. У ч. 1 ст. 268 КПК України передбачено, що встановлення місцезнаходження радіоелектронного засобу є НСРД, яка полягає в застосуванні *технічних засобів* для локалізації місцезнаходження радіоелектронного засобу. Ч. 1 ст. 269 КПК України передбачає можливість застосування для спостереження за особою, річчю або місцем відеозапису, фотографування, *спеціальних технічних засобів* для спостереження. У деяких статтях глави 21 КПК України вжито відмінні від наведених вище терміни: «спеціальні імітаційні засоби» (п. 2 ч. 7 ст. 271 КПК України) «спеціальні несправжні (імітаційні) засоби» (п. 2 ч. 3 ст. 272 КПК України). Отже, в нормах КПК України не наводиться ані визначення засобів, що використовуються під час проведення

НСРД, ані визначення заздалегідь ідентифікованих (помічених) засобів, ані визначення несправжніх (імітаційних) засобів. А тому залишається незрозумілим: йдеться про одні й ті самі, чи про різні засоби.

Згідно зі ст. 2 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» оперативно-розшукова діяльність здійснюється із застосуванням *оперативних та оперативно-технічних засобів* для вирішення її завдань [7]. При цьому Закон також не містить визначення поняття технічних засобів та не містить конкретний їх перелік. Зауважимо, що відповідно до Положення про порядок розроблення, виготовлення, реалізації та придбання спеціальних технічних засобів для зняття інформації з каналів зв'язку, інших засобів негласного отримання інформації, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 27.10.01 р. № 1450 [8], розробка, виготовлення й реалізація спеціальних технічних засобів можливі лише для задоволення потреб правоохоронних органів, що займаються оперативно-розшуковою діяльністю. Про придбання та можливість використання спеціальних технічних засобів органами досудового розслідування у Постанові не зазначається. При тому, що визначення характеру негласних слідчих (розшукових) дій, необхідність застосування при цьому технічних засобів, а також вибір порядку їх застосування, законодавець покладає безпосередньо на слідчого, який здійснює досудове розслідування. Крім того, деякі аспекти застосування спеціальних технічних засобів визначаються у відомчих інструкціях прийнятих МВС.

На сьогоднішній день, **визначення спеціальних технічних засобів наведене лише в** Постанові КМУ від 22 вересня 2016 р. № 669 «Деякі питання щодо спеціальних технічних засобів для зняття інформації з каналів зв'язку та інших технічних засобів негласного отримання інформації», якою визначено критерії належності спеціальних технічних засобів для зняття інформації з каналів зв'язку та інших технічних засобів негласного отримання інформації; перелік спеціальних технічних засобів для зняття інформації з каналів зв'язку та інших технічних засобів негласного отримання інформації, а також суб'єкти уповноважені на провадження господарської діяльності, пов'язаної з розробленням, виготовленням, постачанням спеціальних технічних засобів для зняття інформації з каналів зв'язку та інших технічних засобів негласного отримання інформації [9].

Так, згідно до п.1.6 Ліцензійних умов, спеціальні технічні засоби для зняття інформації з каналів зв'язку, інші засоби негласного отримання інформації, це технічні, програмні засоби, устаткування, апаратура, прилади, пристрої, препарати та інші вироби, призначені (спеціально розроблені, виготовлені, запрограмовані, пристосовані) для негласного отримання інформації [9]. Подібне визначення спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації міститься у наказі Служби безпеки України від 12 серпня 2005 року № 440 «Про затвердження Зводу відомостей, що становлять державну таємницю» [10].

Відповідно до Переліку спеціальних технічних засобів для зняття інформації з каналів зв'язку та інших технічних засобів негласного отримання інформації, затвердженого Постановою від 22 вересня 2016 р. № 669, до таких засобів відносяться: засоби для негласного аудіо-, відеоконтролю та спостереження за особою, річчю або місцем; засоби для негласного отримання інформації про місцезнаходження та/або переміщення особи, транспортних засобів чи іншого володіння особи, зокрема для негласного установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу зв'язку; засоби для негласного обстеження кореспонденції, предметів, матеріальних носіїв інформації; засоби для негласного проникнення або обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи; засоби для негласного зняття інформації з телекомунікаційних мереж; засоби для негласного зняття інформації з електронних інформаційних систем [9].

Вказаний перелік не лише не спрощує систему визначення СТЗ, а й зумовлює велику кількість питань щодо віднесення, наприклад диктофону до засобів негласного отримання аудіо-інформації чи відеокамери до засобів візуального спостереження та документування.

У Критеріях належності спеціальних технічних засобів для зняття інформації з каналів зв'язку та інших технічних засобів негласного отримання інформації, які затверджено вказаною Постановою № 699, визначено, що призначеність засобу – показник, який визначає, що технічний засіб спеціально виготовлений (розроблений, запрограмований, пристосований) для негласного отримання інформації у скритий спосіб, характерний для оперативно-розшукової, контррозвідувальної або розвідувальної діяльності. При цьому визначення переліку предметів, які **віднесено до спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації міститься у** Загальній методиці проведення судових експертиз, яка розроблена Українським науково-дослідним інститутом спеціальної техніки та судових експертиз «Віднесення об'єктів до спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації (ДСК)», затверджена наказом СБУ від 02.03.2011 р. реєстраційний код 17.0.01.

На виконання Закону «Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання» від 20.02.2003 р. № 549-IV [11] прийнята постанова КМУ від 28.01.2004 р. № 86 «Про затвердження Порядку здійснення державного контролю за міжнародними передачами товарів подвійного використання» [12]. Даний Порядок містить певні ознаки засобів негласного отримання інформації. Так, Розділ 5. Частина третя. «Спеціальні технічні засоби»

містить певний перелік критеріїв: а) конструктивне виконання технічного засобу у закамouflьованому (замаскованому) вигляді або у вигляді, який передбачає його подальше камouflьовання; б) мініатюрне виконання технічного засобу, який містить підсистему визначення координат об'єкта (ГЛОНАСС, GPS тощо) та підсистему реєстрації або передавання інформації щодо контролю за місцезнаходженням (переміщенням) транспортних засобів або інших об'єктів; тощо.

Слід звернути увагу, що висновки щодо належності (неналежності) товару до спеціальних технічних засобів, визначається установами та органами Служби безпеки України згідно до Порядку здійснення державного контролю за міжнародними передачами товарів подвійного використання, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 28.01.2004 № 86. **Тобто** придатність та призначення **спеціальних технічних засобів** здійснюється за результатами проведення досліджень технічних засобів та/або оцінки відомостей, викладених у наданому виробником технічному описі або у технічній документації виробника до засобу (за її наявності). Згідно з цими критеріями головна ознака, яка відрізняє звичайну побутову техніку від СТЗ, це специфічна мета засобу, а саме: таємне отримання інформації, що здійснюється без відома та згоди суб'єкта інформації. Слід зазначити, що СБУ на своєму офіційному сайті визначає, що скритність – це можливість конспіративного застосування технічного засобу, яка зумовлена ступенем захисту від виявлення фактів його встановлення та застосування [13]. До характерних ознак можна також віднести і конструктивне виконання виробу в закамouflьованому (замаскованому) вигляді чи у вигляді, що передбачає їх камouflьаж. Дослідники одностайні у тому, що неодмінною ознакою належності виробів до **спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації** є їх конструктивне виконання у закамouflьованому вигляді або у вигляді, яке передбачає їх камouflьовання. Водночас ознака камouflьовання в жодному нормативно-правовому акті не розкривається.

Отже, у правовому аспекті існує проблема вичерпного переліку спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації. У вітчизняному кримінальному процесуальному законодавстві немає окремої норми, яка б була присвячена застосуванню таких засобів, зокрема й тих, що можуть бути використані негласно. Лише окремі статті КПК України мають факультативні рекомендації, а чинне законодавство скоріше припускає застосування науково-технічних засобів, ніж точно вказує на це.

Неможливість формування відкритого та вичерпного для суспільства списку **спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації** пов'язана з тим фактом, що технічні засоби завдяки швидким темпам наукового прогресу швидко модернізуються, вдосконалюються, тому підтримання їхнього переліку в актуальному стані є проблематичним [14]. Варто зауважити також, що відомості щодо окремих спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації містять державну таємницю або службову інформацію та не можуть бути включені до відкритого списку.

Проте, погоджуючись з позицією Безрукова Д.В. вважаємо, що опис у статтях КПК вичерпного переліку технічних засобів, які можна використовувати при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій, є недоцільним. Адже вичерпний перелік джерел доказів перешкоджає оперативному використанню в кримінальному провадженні новітніх досягнень науки й техніки і більш доцільно було б встановити в законі приблизний перелік джерел доказів поряд з детальною регламентацією тих вимог, яким вони повинні задовольняти [15, с. 294]. У будь якому разі, застосування спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації при проведенні НСРД вважається правомірним, якщо воно прямо передбачене або рекомендоване законом, іншими нормативними актами, або не суперечить закону за своєю сутністю. Необхідно лише визначити загальні принципи допустимості застосування таких засобів, до яких відносяться: законність, тобто наявність достатніх підстав й приводів для їх застосування, їх відповідність за характером й функціональними можливостями вимогам міжнародних правових актів; наукова обґрунтованість застосовуваних науково-технічних засобів й методів, достовірність отриманих результатів; об'єктивна доцільність проведення слідчих дій; економічність науково-технічних засобів; їх безпечність для життя і здоров'я громадян, відповідність морально-етичним вимогам.

Отже, зміст поняття «спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації» не визначається жодним законом, а трактується на підзаконному рівні, що не відповідає принципу правової визначеності, за яким обмеження основних прав людини і громадянина та втілення цих обмежень на практиці допустиме лише за умови забезпечення передбачуваності застосування правових норм, встановлених такими обмеженнями.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Дослідження генезису правового регулювання використання спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій надало підстави констатувати, що правова база використання спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації при проведенні НСРД не повною мірою відповідає вимогам забезпечення прав і свобод людини, а саме не передбачено конкретний термін їх використання під час проведення НСРД, відсутня конкретизація суб'єктів-виконавців та злочинів відносно, яких під час кримінального провадження можуть використовуватися спеціальні технічні засоби негласного отримання інформації. Законодавчого врегулювання

потребує структурування як понятійного апарату, так і власне науково-технічних засобів, розроблення та впровадження тактико-технічних і нормативно-правових засад їх застосування в діяльності правоохоронних органів. Саме стандартизація термінології та класифікація засобів, які визначатимуть джерела доказів, на нашу думку, дозволить підвищити ефективність та оптимізацію використання спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації, дасть можливість нормативно регламентувати їх застосування у процесуальній діяльності правоохоронних органів.

Reference:

1. Halahan V.I. (1992) Vykorystannya nastupnykh vidomostey pro pervynnyy etap roz·hlyadu [The investigator's use of information at the initial stage of the investigation] : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk [Candidate's thesis]: 12.00.09 / K., 1992. 24 p. (In Ukrainian).
2. Kharaberyush I.F. (2013) Spetsial'na tekhnika v orhanakh vnutrishnikh sprav: Zahal'na chastyna [Special equipment in law enforcement agencies: General part]. : navchal'nyy posibnyk; DYUI MVS Ukrayiny [4-e vyd., pererob. i dop]. Donetsk: Donets'kyu yurydychnyy instytut MVS Ukrayiny, 2013. 284 . (In Ukrainian).
3. Landau I.L. (1987) Problemy tekhnicheskkiye i protsessual'nyye ispol'zovaniya videozapisi na predvaritel'nom sledstviim [Problems technical and procedural use of video on the preliminary investigation]. Aktual'nyye voprosy ugolovnoho prava i protsessa. Kaliningrad: Izd-vo KGU, 1987. P. 130-138. (In Russian).
4. Shynkarenko I.I. Problemy udoskonalennya pravovoho rehulyuvannya orhanizatsiyi sposterezhennya za osoboyu, mistsem ta rичechyu pid chas kryminal'noho provadzhennya [Problems of improving the legal regulation of the organization of surveillance of a person, place and thing during criminal proceedings]. Naukovyy visnyk Dnipropetrovs'koho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. 2017. №1. P.289-295 (In Ukrainian).
5. Spravochnoye rukovodstvo po ugolovnomu sudoproizvodstvu [Reference Guide to Criminal Procedure] http://polis.osce.org/library/f/3071/1897/OSCE-AUS-SPM-3071-RUSpravochnoye_rukovodstvo_po_ugolovnomu_protsessu.pdf. (In Ukrainian).
6. Pravove rehulyuvannya spetsial'nykh (taynykh) nastupnykh diy u post·sovet-s'kykh stranakh: analitychnyy ohlyad [Legal regulation of special (secret) investigative actions in post-Soviet countries: an analytical review]. pidhotovka A. Banchuk. Bishkek: OON, 2014. 84 p. (In Russian)
7. Pro operatyvno-rozshukovu diyal'nist' [On operational and investigative activities]: Zakon Ukrayiny. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>. (In Ukrainian).
8. Polozhennya pro poryadok rozroblennya, vyhotovlennya, realizatsiyi ta prydbannya spetsial'nykh tekhnichnykh zasobiv dlya znyattya informatsiyi z kanaliv zv"yazku, inshykh zasobiv nehlasnoho otrymannya informatsiyi [Regulations on the procedure for development, manufacture, sale and purchase of special technical means for removing information from communication channels, other means of covert receipt of information]: zatverdzheno postanovoyu Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 27.10.01 r. № 1450 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1450-2001-p>. (In Ukrainian).
9. Deyaki pytannya shchodo spetsial'nykh tekhnichnykh zasobiv dlya znyattya informatsiyi z kanaliv zv"yazku ta inshykh tekhnichnykh zasobiv nehlasnoho otrymannya informatsiyi [Some questions concerning special technical means for removing information from communication channels and other technical means of secretly receiving information]: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 22.09.2016 r. № 669. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/669-2016-p#n158>. (In Ukrainian).
10. Pro zatverdzhennya Zvodu vidomostey, shcho stanovlyat' derzhavnu tayemnytsyu [On approval of the Code of information constituting a state secret]: Nakaz Sluzhby bezpeky Ukrayiny vid 12 serpnya 2005 № 440. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0902-05>. (In Ukrainian).
11. Pro derzhavnyy kontrol' za mizhnarodnymi peredachamy tovariv viys'kovoho pryznachennya ta podviynoho vykorystannya [On state control over international transfers of military and dual-use goods]: Zakon Ukrayiny vid 20.02.2003 № 549-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/549-15> (data zvernennya 12.04.2020) (In Ukrainian).
12. Pro zatverdzhennya Poryadku zdiysnennya derzhavnoho kontrolyu za mizhnarodnymi peredachamy tovariv podviynoho vykorystannya [On approval of the Procedure for exercising state control over international transfers of dual-use goods]: Postanova KMU vid 28.01.2004 r. № 86. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/86-2004-p>. (data zvernennya 12.04.2020) (In Ukrainian).
13. Sluzhba Bezpeky: Perelik normatyvno-pravovykh aktiv Ukrayiny z pytan' litsenzuvannya [Security Service: List of regulations of Ukraine on licensing]. URL: <https://ssu.gov.ua/ua/pages/115> (data zvernennya 12.04.2020). (In Ukrainian)
14. Kvasyuk V. V. Teoretyko-pravova problematyka administratyvnoyi vidpovidal'nosti za nezakonne zberihannya spetsial'nykh tekhnichnykh zasobiv nehlasnoho otrymannya informatsiyi [Theoretical and legal issues of administrative liability for illegal storage of special technical means of covert receipt of information]. Informatsiyina bezpeka lyudyny, suspil'stva, derzhavy. 2018. № 1 (23) P. 202 – 206. (In Ukrainian).

15. Bezrukov D.V. Vykorystannya operatyvno-tekhnichnykh zakhodiv ta nehlasnykh slidchykh (rozshukovykh) diy pidrozdilamy karnoho rozshuku dlya protydyi zlochynam proty vlasnosti [The use of operational and technical measures and covert investigative (search) actions by criminal investigation units to combat crimes against property]. Mytna sprava. 2013. № 4 . P.292-295. (In Ukrainian).

Генезис правового регулирования использования специальных технических средств негласного получения информации при проведении негласных следственных (розыскных) действий

Юрий Выходец, e-mail: krim.process.oduvs@ukr.net

Одесский государственный университет внутренних дел, г. Одесса, Украина

Аннотация. Статья посвящена исследованию генезиса правового регулирования специальных технических средств негласного получения информации при проведении негласных следственных (розыскных) действий. Проведена оценка современного состояния правового регулирования и определение правовых проблем использования специальных технических средств негласного получения информации как средства информационно-познавательной деятельности правоохранительных органов Украины при проведении негласных следственных (розыскных) действий.

Обращено внимание, что стандартизация терминологии и классификация средств, которые будут определять источники доказательств, позволит повысить эффективность и оптимизацию использования специальных технических средств негласного получения информации, позволит нормативно регламентировать их применение в процессуальной деятельности правоохранительных органов.

Ключевые слова: генезис, оперативно-розыскные мероприятия, негласные следственные (розыскные) действия, специальные технические средства, негласное получение информации.

FOREIGN EXPERIENCE IN THE LEGAL REGULATION OF THE PROCEDURE FOR APPEALING DECISIONS, ACTIONS OR OMISSIONS OF THE CUSTOMS AUTHORITIES OF UKRAINE

Vladyslav Reva

PhD student of the Open International University of Human Development 'Ukraine', Kyiv, Ukraine

e-mail: revavlad@ukr.net

Abstract. In this scientific article, the goal is to study foreign legislation on procedures for appealing decisions, actions or inaction of subjects of power, including customs authorities, in comparison with Ukrainian legislation, on the basis of which to formulate proposals for improving domestic legislative acts. The methodological basis of the study was the method of comparative legal analysis of regulatory legal acts governing the settlement of customs disputes in Austria, Australia, Denmark, Belgium, Greece, Slovenia, Poland, Korea, Finland, Canada, Hungary, the Netherlands, Spain, Moldova, France, Germany, Great Britain, USA, etc. when compared with Ukrainian legislation. As a result of the study, it was found that in most countries of the world, an effective mechanism for protecting the rights, freedoms and legitimate interests of an individual from violations by public authorities (including customs authorities) is administrative court proceedings, which function differently in different countries. The method of pre-trial mediation is also quite common. Based on the analysis of a wide range of foreign countries, it was proposed to introduce out-of-court procedures for resolving customs disputes (mandatory administrative appeal, mediation), which will help to reduce the number of relevant proceedings in court. The expediency is substantiated to supplement the Law of Ukraine "On Citizens' Appeals" with a section in which to provide for a mandatory procedure for administrative appeal as a pre-trial resolution of a dispute, with subsequent amendments to the Customs Code of Ukraine on the introduction of a mandatory pre-trial procedure for resolving customs disputes.

Keywords: administrative appeal, customs authorities, foreign experience, mediation, pre-trial mediation, administrative proceedings.

Вивчення зарубіжного досвіду щодо процедури оскарження рішень, дій чи бездіяльності державних органів та їх посадових осіб має велике значення для вдосконалення національного державного управління та законодавства, враховуючи не тільки норми міжнародного права та теоретичні положення окремих доктрин, але і позитивний практичний досвід інших країн.

Слід сказати, що підходи до вирішення спорів у сфері публічного права для здійснення правового захисту осіб від неправомірних дій і рішень державних органів та їх посадових осіб різних держав досить неоднакові. Так, одні країни вирішують публічно-правові спори виключно в судовому порядку, а інші в адміністративному, тобто вищим органом (посадовою особою) чи спеціальними органами, які не входять до судової системи. Це залежить від особливостей правової системи певної держави, її поетапного розвитку, тощо.

Тому, узагальнення та запозичення досвіду інших держав в цьому напрямку дозволить обрати такий підхід, який з урахуванням типологічних ознак національної правової системи буде сприяти подальшому розвитку законодавства України щодо оскарження неправомірних дій і рішень державних органів та їх посадових осіб, й розробці процесуальних правил вирішення публічно-правових спорів, організації і побудові найбільш раціональної системи органів, уповноважених вирішувати такі спори [1, с.65].

Тож, з огляду на сказане, розглянемо більш детально процедуру оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень, зокрема митних органів у деяких країнах.

Так, у Німеччині оскарження правових актів суб'єктів владних повноважень вирішується в адміністративному та судовому порядку, процедура яких врегульована Кодексом адміністративного судочинства [2] та Законом про адміністративні процедури ФРН [3].

Важливо, що адміністративне оскарження для цієї країни є обов'язковим етапом, що передує судовому оскарженню правових актів. Систему адміністративної юстиції у ФРН, утворену для перегляду скарг та запитів фізичних і юридичних осіб на діяння або акти органів державної влади, а також скарг та спорів між органами місцевого самоврядування очолює Федеральний адміністративний суд. Також, паралельно діє декілька систем спеціалізованих судів (фінансові, трудові, соціальні), кожен з яких має свою специфіку, із яких три – спеціалізуються у адміністративному праві, а два – у сфері приватного права. Доречно сказати, розгляд спорів, які виникають у сфері митних правовідносин, віднесено до підвідомчості спеціалізованих судів - фінансових

(Finanzgericht). Соціальним (Sozialgerichte) підвідомчі справи соціального забезпечення, адміністративним (Verwaltungsgerichte) всі інші адміністративні справи [4, с.149].

Як бачимо, на відміну від адміністративних судів ФРН, адміністративні суди України розглядають більше категорій справ, тож, на нашу думку, для розвантаження судів законодавцю доцільно звернути увагу на можливий розподіл юрисдикції, виокремлення спеціалізації в адміністративних судах.

Слід зауважити, що при розгляді митних спорів у Німеччині існують деякі особливості щодо процедури їх вирішення. Насамперед, врегулювання таких публічних суперечок здійснюється з обов'язковим додержанням процедури досудового розгляду, що є своєрідним засобом внутрішньої самоперевірки державними органами. Тобто, позивач в обов'язковому порядку повинен звернутися зі скаргою до органу вищого рівня, а вже потім до фінансового (митного) суду. Відповідно, у скаржника немає права оскаржувати рішення фінансового суду, і звертатися до Федерального фінансового суду без досудового розгляду. Тож, як бачимо без обов'язкової досудової стадії розгляду такого спору касаційне провадження неможливе. Проте, у виняткових випадках громадянин має право безпосередньо звертатися до Федерального фінансового суду, наприклад з питань бездіяльності митного органу під час досудового розгляду скарг.

Також, у фінансовому (митному) суді за відповідною заявою та дозволом суду, з метою економії часу, існує практика проведення судових відео-конференцій. Процесуальне законодавство Німеччини дозволяє судді вести себе відкрито при розгляді справи, не приховуючи свою точку зору від сторін. Рішення, яке буде прийнято у справі відповідно до існуючого законодавства, а при можливому визнанні недійсним адміністративного акту митного органу має можливість зобов'язати митні органи видати інший відповідний адміністративний акт.

Зауважимо, що у митному законодавстві Німеччини не діє принцип презумпції невинуватості, а обов'язок доводити свою правоту при розгляді судових позовів з митних справ лежить на фізичній особі. Разом з тим, вона позбавлена права на відмову надавати відомості, які можуть бути використані проти неї у ході судового розгляду. Ідентичні правові норми діють не лише в Німеччині, але і в США, Франції, Швейцарії та інших країнах[5].

Отже, можемо стверджувати, що оскарження митних спорів в Німеччині має особливий порядок вирішення, це: обов'язковість досудового вирішення спорів за скаргами громадян та наявність спеціалізованих судів щодо такої категорії спорів.

Доречно зазначити, що досудовий порядок вирішення митних спорів в більшості країн є обов'язковим. Правило про обов'язкову процедуру адміністративного оскарження закріплено, окрім Німеччини, наприклад в законодавстві Австрії, Австралії, Данії, Бельгії, Греції, Словенії, Польщі, Кореї, Фінляндії, Канади, Угорщини, Нідерландів, Іспанії, Білорусії, та ін.

Слід відзначити, що в кожній з цих країн діє відповідний Закон, який встановлює обов'язковість адміністративного порядку оскарження адміністративного рішення перед зверненням за захистом своїх порушених прав та свобод до суду. На наш погляд, запровадження в Україні такої процедури вирішення митних спорів може зменшити навантаження на суди, чим підвищить якість його роботи щодо забезпечення прав і свобод громадян.

Тому, враховуючи викладене доцільно доповнити Закон України «Про звернення громадян» розділом, в якому передбачити обов'язковий порядок адміністративного оскарження, як досудове вирішення спору. Наступним кроком має стати внесення відповідних змін до Митного кодексу України щодо запровадження обов'язкового досудового порядку вирішення митних спорів.

Якщо проаналізувати досвід такої країни, як Сполучені Штати Америки (далі – США), слід зазначити, що тут для контролю за діями адміністративних органів існує велика кількість підходів, які пропонують різні моделі законодавчих і судових засобів нагляду та обмежень [6, с. 68]. Проте, таке різноманіття режимів адміністративного права ускладнює процес оскарження правових актів, та унеможлиблює уніфікувати судову практику для застосування, наприклад, в іншому штаті.

Доречно сказати, що адміністративно-правові спори в США з приводу незаконності актів, дій чи бездіяльності адміністративних органів, що порушують суб'єктивні права фізичних та законні інтереси юридичних осіб у сфері державного управління вирішують спеціальні судові та квазісудові органи та їх посадові особи, які діють при органах виконавчої влади – агенціях, та входять в структуру цих відомств за законодавчо встановленою процедурою[7, с. 4]. Компетенцію адміністративних агентств в якості арбітрів законодавець визначає як «адміністративну ад'юдікацію» (англ. – administrative adjudication), що означає процес розгляду спеціалізованими адміністративними агентствами як усних, так і письмових заяв, доказів і заперечень приватних осіб, з одного боку, і представників державної влади – з іншого щодо спірних питань про порушення законодавства або відновлення порушених суб'єктивних прав (Звід законів США)[8, с. 20]. Як бачимо, адміністративні агентства виконують фактично судові повноваження щодо вирішення спорів. Очевидно, що такі органи розглядають більше суперечок, ніж суди загальної юрисдикції. Вказані категорії справ розглядають особи, наділені контрольно-наглядовими повноваженнями, що володіють спеціальними знаннями в конкретній сфері

управління та наділені повноваженнями по розгляду адміністративних спорів. Слід зауважити, що у випадку, коли приватні особи або корпоративні підприємства не задоволені рішенням адміністративних органів (агентств), які порушують їхні права і законні інтереси, то вони можуть порушити справу у федеральному суді, який може зобов'язати адміністративні органи переглянути своє рішення або визнати їх дії незаконними і недійсними [9].

Також, необхідно зауважити, що апеляції з адміністративних справ у США подаються до судів загальної юрисдикції, при цьому федеральне адміністративне право передбачає оскарження в судах правил та регламентів органів під час їх прийняття, або тоді, коли орган застосовує їх у процесі виконання вимог законів. З іншого боку, деякі адміністративно-процесуальні закони штатів передбачають перевірки регуляторних актів спеціальним комітетом законодавчого органу штату на предмет їх відповідності законам, які надають відповідно повноваження.

Окрім судів загальної юрисдикції, у вказаній країні існує кілька спеціалізованих судів, до яких належать: Компенсаційні суди роботодавця - вирішують спори між фізичними особами та працівниками компенсаційних установ; Суд з питань оподаткування - розглядають справи стосовно державних та місцевих податкових питань; спеціалізовані суди на рівні федеральних судових округів, що здійснюють перегляд адміністративних рішень певних органів влади, а також Федеральний окружний апеляційний суд, які створені для здійснення судового перегляду певних адміністративних справ. Крім того, спеціальними судами є: Митний суд (суд міжнародної торгівлі), юрисдикція даного суду включає в себе огляд законів про конгрес, апеляцію та оцінку федеральної скарбниці, або митні органи, пов'язані з імпортом товарів; та Суд США з розгляду претензій до федерального уряду. На думку вченого М. В. Кравчука, Суд з розгляду претензій до федерального уряду було створено «для того, щоб поведінка уряду в спорах із громадянами була справедливою» [10, 83]. Такі суди існують в у більшості штатів. Апеляційний суд з митних і патентних питань розглядає апеляційні скарги за рішеннями Митного суду і Бюро патентів США. [11, с. 41].

Також, у США існують адміністративні суди, які розглядають справи щодо широкого кола питань, але ці справи стосуються різних адміністративних правовідносин, наприклад, управління природними ресурсами, питання порушень прав і свобод з боку адміністративних органів, порушень у сфері охорони здоров'я і безпеки працівників та ін. Важливо, що у США спеціалізовані суди утворено як на федеральному рівні, так і на рівні штатів, якими розглядається більша частина справ, в тому числі і щодо митних спорів.

Слід сказати, що у Великобританії також функціонує досить широкий спектр органів державної влади, до яких фізичним та юридичним особам законодавством країни надається можливість подавати скарги щодо прийнятих рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, їх якості, а також ініціювати відповідний розгляд скарг [12, с. 7]. В цій країні, відповідно до Закону Великобританії «Про трибунали, Суду і правозастосування» створена дворівнева система Трибуналів, які розглядають адміністративні справи незалежно від органів виконавчої влади, з ініціативи яких вони були створені для забезпечення їх послідовної, незалежної та ефективної діяльності [13, с. 10]. Цікаво, що така система Трибуналів з розгляду адміністративних спорів, зокрема і митних спорів, які, в даний час, по суті, є спеціалізованими адміністративними судами, включає в себе Трибунали двох рівнів, що складаються з декількох палат з розгляду певних категорій справ [12, с. 215]. На наш погляд, практика Великобританії щодо використання позивачем процедури судового контролю при оскарженні нормативних актів, рішень, дій або бездіяльності органів публічного управління в позові про судовий контроль є досить цікавою для України. Важливим є той факт, що підставами для судового контролю є: незаконність, ірраціональність (нерозумність) і неправомірність в зв'язку з процесуальними порушеннями (процесуальна несправедливість), незважаючи на різноманіття норм і принципів, при порушенні яких оскаржуване рішення, дія чи бездіяльність державного органу може бути визнано судом незаконним. До того ж, всі засоби судового захисту, надання яких можливо при використанні процедури судового контролю, поділяться на: публічно-правові засоби (що зобов'язує судовий наказ, що забороняє судовий наказ і скасовує судовий наказ); і засоби приватного права (судова заборона, декларація і стягнення збитків). Вочевидь, надання кожного із зазначених видів судового захисту має свої особливості, які необхідно враховувати при пред'явленні позову про судовий контроль [14, с. 15].

Із зазначеного вище, можемо зробити висновок, що і в США і Великобританії відсутні повноцінні адміністративні суди, проте існує досить велика кількість адміністративних квазісудових органів (трибунали, комісії, комітети, управління, агентства чи бюро і навіть судами, але суті такими не бути), що діють в різних сферах державного управління. До їх складу часто включаються як представники органів публічної адміністрації, так і судді загальних судів.

Слід сказати, що із досвіду Республіки Молдова, де право на оскарження в адміністративному порядку рішень, дій або бездіяльності органів виконавчої влади врегульовано Конституцією Республіки Молдова (ст. 53) [15] і Законом Республіки Молдова «Про подання петицій» від 19.07.1994 р № 190 [16], позитивним, на наш погляд, є підхід законодавця, який встановив, що петиції можуть подавати громадяни Республіки Молдова, іноземні громадяни та особи без громадянства, права і законні інтереси яких були порушені на території Республіки Молдова. У законодавстві ж України право на адміністративне оскарження мають лише громадяни і особи, які на законних підставах перебувають на її території. Таке

трактування норми обмежує права тих осіб, які незаконно перебувають на території України, права яких були порушені рішеннями, діями чи бездіяльністю посадових осіб органів виконавчої влади. Водночас, законодавством Молдови, на відміну від українського передбачене таке поняття як «попередня заява», тобто особа має право звернутися не до вищестоящого органу, а в орган, який видав адміністративний акт, що оскаржується. Законом «Про адміністративний суд» [17] приділено окрему увагу саме процедурі розгляду попередньої заяви до адміністративного органу, що видав акт індивідуального чи нормативного характеру й можливі варіанти ухвалення рішень (про відхилення заяви; про прийняття заяви й відміни ухваленого акту чи внесення до нього змін; подання позову до суду) [18]. Важливо, що такий спосіб оскарження рішень, дій або бездіяльності органів виконавчої влади не відноситься до адміністративного оскарження і є особливою формою позасудового оскарження. Тому, на нашу думку, було б доцільно запозичити для застосування на території України таку форму позасудового оскарження як «попередня заява», для удосконалення механізму оскарження громадянином рішень, дій та бездіяльності органів виконавчої влади, зокрема митних органів. Також, Законом «Про адміністративний суд» врегульовано процедуру судового оскарження, зокрема ст.21 цього Закону передбачається попередній судовий захист у вигляді призупинення виконання оскаржуваного адміністративного акту. Даний процесуальний механізм застосовується судом за заявою про призупинення виконання оскаржуваного адміністративного акту, яка може подаватися до адміністративного суду одночасно з поданням позовної заяви.

Тож, як бачимо, і для України, і для Республіки Молдова, характерним є і судовий та позасудовий порядок оскарження. Також, спільним є те, що право громадян на адміністративне оскарження в Україні і в Молдові закріплене в Конституції і деталізовано в законах і підзаконних нормативно-правових актах.

Водночас, дещо інший порядок вирішення такої категорії спорів встановлено у Словацькій Республіці де суб'єкт, що оскаржує рішення або дії митних органів, чи інший учасник провадження може звернутися до суду для вирішення справи на будь-якій стадії провадження з розгляду, зокрема без попереднього подання скарги до митного органу вищого рівня. Розгляд таких спорів відноситься до компетенції адміністративного суду на умовах і в порядку, передбачених Адміністративно-процесуальним кодексом. Тобто, в цій країні судовий порядок оскарження рішень, дій або бездіяльності митних органів та підсудність таких спорів встановлено такий самий, як і в Україні.

У Польщі контроль за діяльністю державних органів управління щодо неправомірності їх рішень, дій чи бездіяльності, також здійснюють Адміністративні суди, діяльність яких регламентована Законом від 30 серпня 2008 р. «Про провадження в адміністративних судах» (ст.3), який включає вирішення скарг щодо: адміністративних рішень; рішень, винесених в адміністративному процесі; положень щодо виконавчого провадження і безпеки, які можуть бути оскаржені; інших актів або діяльності публічної адміністрації щодо повноважень або обов'язків; актів місцевого законодавства органів місцевого самоврядування; актів органів місцевого самоврядування та їх об'єднань; актів нагляду за діяльністю органів місцевого самоврядування; бездіяльності або довготривалого ведення провадження у справах [19]. Вищою судовою інстанцією в адміністративних справах є Вищий адміністративний суд Польщі (пол. Naczelny Sąd Administracyjny, NSA), який складається з трьох палат: Комерційна палата — розглядає питання, пов'язані з торгівлею, митною справою і підприємницькою діяльністю; Фінансова палата — розглядає питання, пов'язані з оподаткуванням та іншими обов'язковими платежами до бюджету; Палата з загальних питань адміністративного права — розглядає всі інші питання. Аналізуючи вищевказаний Закон, цікавим, на наш погляд для запозичення є досвід Польщі щодо такого явища, як медіація в адміністративному судочинстві щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності митних органів [20], яка визначається як провадження за участі медіатора, тобто посередника з достатньою кількістю знань і навичок, з метою роз'яснення, розгляду фактичних та правових обставин справи у сфері, в якій він спеціалізується, та визначення сторонами способу врегулювання питання в межах чинного законодавства під час одного судового засідання. У випадку, якщо медіація закінчиться невдачею, тобто сторони не зможуть погодитися на спільну позицію, то справа буде розглядатися лише в судовому засіданні. Якщо спір вирішується під час медіації, можливими є наступні варіанти: припинення судового провадження, або механізми медіації можуть передбачати обов'язок адміністративного органу перевіряти своє рішення. Необхідно зазначити, що у цьому процесі нормативно-правові акти Польщі не виокремлюють особливості чи специфіку медіації залежно від сфери справи, тобто всі правила та положення є загальними [21]. Важливо, що медіація застосовується для врегулювання широкого кола суперечок: комерційних, трудових, сімейних та інших цивільно-правових спорів, кримінальних справ, колективних позовів і питань адміністративного судочинства (в тому числі і митних спорів).

Також, позитивний досвід вирішення митних спорів за участі медіатора є і в Італії. Сама процедура медіації в цій країні відрізняється від польської: вона є обов'язковою; справа повинна бути на суму, що перевищує 20.000 євро; тривалість розгляду справи медіатором може продовжуватись 4 місяці; ініціатором медіації є фізична особа; несення додаткових витрат на медіатора тощо. Слід відзначити, що італійська

процедура медіації знаходиться у стані постійних змін, що обумовлено спробою зменшити навантаження на судову систему загалом, зокрема щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності митних органів та появою інтересу до цього явища у всіх учасників судового процесу.

Цікавим та вартим запозичення для України є досвід Нідерландів в частині визначення понять, які входять до предмету публічно-правового спору, а роз'яснення їх змісту позитивно вплине на розгляд адміністративних справ та усуне наявні неточності та прогалини. Так, наприклад, відповідно до Закону «Про загальне адміністративне право», під правилом (нормою) розуміються загальні правила, визначені указом, які не є загальнообов'язковим правилом, стосовно інтересів, встановлення фактів або тлумачення статутних правил при виконанні повноважень адміністративного органу; декрет – письмове рішення адміністративного органу, що включає публічне законодавство; рішення – це рішення, яке не є загальнодоступним, включаючи відмову у заяві, та інші.

Важливо, що вказаний нормативний акт регулює діяльність як органів публічної адміністрації так і адміністративних судів, що на наш погляд є великим недоліком в законодавстві Нідерландів, у порівнянні із сучасним нормативно-правовим регулюванням процедури оскарження неправомірних рішень, дій та бездіяльності органів влади в Україні.

Також, необхідно зазначити, що основними законодавчими актами щодо оскарження рішень, дій або бездіяльності публічної адміністрації, зокрема митних органів в таких країн як Естонія, Литва, Латвія є відповідно: Адміністративно-процесуальний кодекс Естонії, Адміністративно-процесуальний закон Латвії, Закон Литовської Республіки «Про провадження в адміністративних справах» [22]. Слід сказати, що вказані закони містять дещо різну процедуру оскарження в адміністративному і судовому порядках. Так, наприклад, оскарження неправомірних актів адміністративного органу врегульовано гл. 6 відповідного закону Латвії, в якому передбачене право громадян подати скаргу до вищестоящого адміністративного органу і в порядку адміністративного судочинства, яке покликано контролювати правомірність і обґрунтованість виданого адміністративного акта, дій адміністративного органу, а також з'ясувати публічно-правові обов'язки або права особи. На жаль, закон не виділяє різновиди та особливості адміністративних справ, та не виокремлює спори, що вирішуються в порядку адміністративного процесу в суді. З тексту Кодексу Естонії можемо зробити висновок, що адміністративні суди в цій країні, в порівнянні з українськими, мають більш чіткі та широкі повноваження, що стосуються саме рішень суб'єктів публічної адміністрації, зокрема: повністю або частково скасувати адміністративний акт; ввести в дію адміністративний акт або зупинити дію акту; забороняти видавати адміністративний акт або виконання акту; виплатити компенсацію за шкоду, заподіяну публічному праву; скласти настанову щодо ліквідації наслідків адміністративного акту; визнати недійсність адміністративного акту, незаконність акту або того факту, що має відношення до публічного права. [23]. Тож, очевидно, що повноваження адміністративних судів Естонії стосуються частіше рішень суб'єктів публічної адміністрації, а в Україні відповідні суди більше зосереджені на діях та бездіяльності.

Законодавством Литви [24] встановлено порядок розгляду адміністративних справ у спорах, що виникають стосовно адміністративно-правових відносин. Також, визначається провадження щодо окремих категорій адміністративних справ, до яких відносяться і митні спори. Цікавим є визначення поняття адміністративний спір, під яким законодавець розуміє конфлікт осіб із суб'єктами публічного адміністрування або конфлікти між невідомими один одному суб'єктами публічного адміністрування, а також спорів службових осіб із адміністрацією та спорів, пов'язаних із виборами [25].

Таким чином, можемо зробити висновок, що вказані вище три країни мають не лише майже аналогічну побудову системи оскарження рішень, дій чи бездіяльності публічної адміністрації, зокрема митних органів, а схожий зміст правових норм.

Отже, враховуючи вищевикладене, можна стверджувати, що в більшості держав світу ефективним механізмом захисту прав, свобод і законних інтересів особи від порушень з боку органів публічної влади є адміністративне судочинство, яке в різних країнах функціонує по різному. Так, наприклад, у таких державах як Франція, Німеччина та Польща функції захисту суб'єктивних прав громадян у сфері державного управління виконують адміністративні суди, до юрисдикції яких відносять розгляд адміністративних справ, де скаржником виступає особа приватного права. У Великобританії та США контроль за адміністративними актами здійснюється суддями загальних судів, до юрисдикції яких відносять питання як приватного, так і публічного права, а віднедавна – також спеціально створеними вузькоспеціалізованими адміністративними трибуналами.

Доречно сказати, що в Україні публічно-правові спори, зокрема і митні вирішуються як в порядку адміністративного судочинства так і адміністративного оскарження правових актів, дій та бездіяльності до вищестоящого органу [26]. Водночас, враховуючи зарубіжний досвід, актуальним стає питання впровадження позасудових процедур вирішення митних спорів (обов'язкове адміністративне оскарження, медіація), які здатні знизити кількість відповідних розглядів у судовому порядку.

References

1. Husariev O. S. Osoblyvosti orhanizatsii administratyvnoi yustytssii u pravovykh systemakh romano-hermanskoho ta anhlo-amerykanskoho typu. *Pravo i suspilstvo*. 2009. № 2. P. 63–69.
2. Code of Administrative Court Procedure in the version of the promulgation of 19 March 1991 (Federal Law Gazette I page 686), most recently amended by Article 5 of the Act of 10 October 2013 (Federal Law Gazette I page 3786). URL: http://www.gesetzeiminternet.de/englisch_vwgo/englisch_vwgo.html#p0012
3. *Verwaltungsverfahrensgesetz in der Fassung der Bekanntmachung vom 23. Januar 2003 (BGBl. I S. 102)*, das zuletzt durch Artikel 11 Absatz 2 des Gesetzes vom 18. Juli 2017 (BGBl. I S. 2745) geändert worden ist. URL: <https://www.gesetze-iminternet.de/vwvfg/>.
4. Alternative Dispute Resolution in European Administrative Law, Dacian C. Dragos, Bogdana Neamtu Editors, 2014, Administrative Appeals in Germany, Chapter 1. URL: https://books.google.com.ua/books?id=PGWSBAAQBAJ&pg=PA3&lpg=PA3&dq=Chapter+1+Administrative+Appeals+in+Germany&source=bl&ots=1O8FwA5Vjb&sig=2AV9zjUim4Nh3o0b3VIj9dCNUA&hl=ru&sa=X&ved=0ahUKewiYhq2c4t_aAhWEY1AKHRD8AcUQ6AEILTAB#v=onepage&q&f=false
5. Shyshkin V.I. *Sudovi systemy krain svitu: navch. posibnyk*. Kn. 2, K.: Yurinkom Inter, 2001. 67 p.
6. *Administratyvna yustytssia Ukrainy: problemy teorii i praktyky: nastilna knyha suddi*. / za zah. red. O. M. Paseniuka. Kyiv: Istyna, 2007. 608 p.
7. Reshota V. V. *Administratyvna yustytssia yak zakhyst vid svavillia orhaniv derzhavnoi ta munitsypalnoi sluzhby (dosvid SShA)*. Derzhavne budivnytstvo. 2007. № 1 (1). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2007_1%281%29__43.
8. Karamanukyan D. T. *Administrativnaya yustitsiya SShA: avtoref. dis. kand. jurid. nauk*. Chelyabinsk, 2013. 26 p.
9. Starylov Yu. N. *Administratyvna yustytssia. Teoriia, istoriia, perspektyvy*. Moskva: Vyd-vo «NORMA» (Iurinkom–YNFRA–M), 2001. 304 s. URL: <http://rua.pp.ua/administrativnaya-yustitsiya-ssha-38539.html>.
10. Kravchuk M. V. *Pravova sistema SShA*. K.: Norma Druk, 2004. 136 p.
11. Paranytsia S. P., Voita Ya. M. *Administratyvna yustytssia v Ukraini ta zarubizhnykh krainakh: porivnialnyi analiz. Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu. Seriya: «Iurydychni nauky»*. 2014. Vyp. 2, T. 3. P. 40–45
12. Solov'ev A. A. *K voprosu o sovremennoj sisteme administrativnoj yustitsii Velikobritanii*. *Vestnik Rossijskogo universiteta Druzhyb' narodov*. Seriya: «Yuridicheskie nauki». 2014. Vy'p. № 2 S. 2014–220. URL: <http://journals.rudn.ru/law/article/view/5925/5378>.
13. *Administrative Justice and Tribunals: A Strategic Work Programme 2013–16/ Ministry of Justice*. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/administrative-justice-and-tribunals-a-strategic-work-programme-2013-16>.
14. Ustyuzhaninova E. A. *Sovremennaya administrativnaya yustitsiya v Velikobritanii: avtoref. dis. ... kand. jurid. nauk*. Moskva, 2012. URL: <https://search.rsl.ru/ru/record/01005018155>.
15. *Konstitucziya Respubliki Moldova ot 29.07.1994*. URL: <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=2&id=311496>.
16. *O podache peticzij: Zakon Respubliki Moldova ot 19.07.1994, № 190* URL: <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=2&id=313313>
17. *Ob administrativnom sude: Zakon Respubliki Moldova ot 10.02.2000, № 793*. URL: <http://lex.justice.md/ru/311729/>.
18. Kachur I. A. *Zakonodavche vrehuliuвання instytutu administratyvnoi spravy v administrativnomu sudochynstvi: dosvid postradianskykh derzhav. Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2018. Nr. 2-2 (30). S. 55–58. URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/54-58_1.pdf.
19. *Ustawa z dnia 30.08.2002 r. Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi (2018.04.30–bieżąca)* 2018. URL: <http://www.przepisy.gofin.pl/przepisy,4,23,60,757,162933,20180430,ustawa-z-dnia-30082002-r-prawo-o-postepowaniu-przed-sadami.html>.
20. *O sudoproizvodstve v administrativny`kh sudakh : Zakon Pol'shi ot 30.08.2002. Zakonodatel'ny`j vestnik*. 2002. № 9. St. 1270.
21. Polishchuk M. Ia. *Modeli mediatsii: porivnialno-pravovi analiz dosvidu zarubizhnykh krain. Sudova ta slidcha praktyka v Ukraini*. 2016. Vyp. 2. P. 52–56.
22. *Shchodo vyznachennia koefitsientiv navantazhennia na suddiv: rishennia Rady suddiv Ukrainy vid 09.06.2016. № 4*. URL: <http://www.rsu.gov.ua/>
23. *Halduskohtumenetluse seadustik Vastuvõetud 27.01.2011, jõustumine 01.01.2012*. URL: <https://www.riigiteataja.ee/akt/129062012056?leiaKehtiv>.

24. O proizvodstve po administrativny`m delam: Zakon Litovskoj Respubliki, 14.01.1999, № VIII-1029. URL: <https://eseimas.lrs.lt/portal/legalActPrint/lt?jfwid=fhhu5mu07&documentId=TAIS.315658&category=TAD>.

25. Bozhenko N. A. Administratyvno-pravove zabezpechennia mediatsii yak sposobu vyrishennia administratyvnykh sporiv : dys. ... kand. yuryd. nauk. 12.00.07. Zaporizhzhia, 2018. URL: http://phd.znu.edu.ua/page/dis/07_2018/Bozhenko-pdf.pdf.

26. Kysil L. Ye. Pravove rehuliuвання protsedury administratyvnoho oskarzhennia. Chasopys Kyivskoho universytetu prava. 2008. № 3. P. 144–150.

Зарубежный опыт правового регулирования процедуры обжалования решений, действий или бездействия таможенных органов Украины

Рева Владислав Владимирович, e-mail: revavlad@ukr.net

аспирант Открытого международного университета развития человека «Украина», г. Киев, Украина

Аннотация. В данной научной статье целью является изучение зарубежного законодательства по процедурам обжалования решений, действий или бездействия субъектов властных полномочий, в том числе, таможенных органов, в сопоставлении с украинским законодательством, на основании чего сформулировать предложения по совершенствованию отечественных законодательных актов. Методологической основой исследования послужил метод сравнительно-правового анализа нормативно-правовых актов, регулирующих вопросы решения таможенных споров в Австрии, Австралии, Дании, Бельгии, Греции, Словении, Польши, Кореи, Финляндии, Канаде, Венгрии, Нидерландах, Испании, Молдове, Франции, Германии, Великобритании, США и др. при сопоставлении с украинским законодательством. В результате исследования установлено, что в большинстве стран мира эффективным механизмом защиты прав, свобод и законных интересов личности от нарушений со стороны органов публичной власти (в том числе, таможенных органов) является административное судопроизводство, которое в разных странах функционирует по-разному. Достаточно распространенным также является метод досудебной медиации. Исходя из анализа широкого перечня зарубежных стран, предложено внедрить внесудебные процедуры разрешения таможенных споров (обязательное административное обжалование, медиация), что будет способствовать снижению количества соответствующих разбирательств в судебном порядке. Обосновывается целесообразность дополнить Закон Украины «Об обращениях граждан» разделом, в котором предусмотреть обязательный порядок административного обжалования, как досудебное решение спора, с последующим внесением соответствующих изменений в Таможенный кодекс Украины о введении обязательного досудебного порядка разрешения таможенных споров.

Ключевые слова: административное обжалование, таможенные органы, зарубежный опыт, медиация, досудебная медиация, административное судопроизводство.

PRINCIPLES OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL SUPPORT OF THE STATE EXECUTIVE SERVICE: CLASSIFICATION AND GENERAL CHARACTERISTICS

Oksana Romanovska

PhD student of the Open International University of Human Development 'Ukraine', Kyiv, Ukraine

e-mail: romanovskaiaoks@i.ua

Abstract. The purpose of the study is to define the concept of the principles of administrative and legal support of state executive service bodies, as well as to classify these principles and their general characteristics. The main results of the study were the definition of the principles of administrative and legal support of public executive service bodies as fundamental, primary objectively determined bases of compulsory execution of court decisions and decisions of other public administration bodies, on the basis of which the activities of public and private executors are based, as a result of which a high-quality and effective executive proceedings. As a result of generalization of scientific works, the following types of principles of administrative and legal support of bodies of state executive service were identified: 1) fundamental principles: the rule of law; legality; equality before the law; re-coordination; the principle of assistance to citizens, institutions, enterprises and organizations in the exercise of their rights and interests protected by law; expediency; justice; 2) procedural principles: consistency; publicity; guarantee of the rights of persons in enforcement proceedings; inviolability; timeliness; completeness of implementation; impartiality; imperativeness, discretion; the state language during enforcement proceedings, etc.; 3) status principles: democratic service; accountability; controllability; state discipline; social and legal protection; individual responsibility; professionalism; competence; career advancement; inevitability of responsibility and the state executor for the harm caused to him; control; impartiality of the state executive; orderliness; social and legal protection of civil servants, etc.; 4) functional and management principles: interaction between the subject and the object of management; criterion; planned and estimated; professional affiliation; structural and hierarchical structure; delineation of powers; innovative implementations, etc.

Keywords: principles, classification of principles, procedural principles, functional and management principles, bodies of the state executive service.

Створення ефективної та стабільно працюючої системи органів публічної адміністрації є важливим, ключовим показником прогресивного державотворення. Тому постійні перетворення, реформування та пошуки місця органів державної виконавчої служби в структурі органів публічної адміністрації обумовлюють необхідність розробки науково-теоретичних засад, а також методологічного підґрунтя цієї сфери державно-управлінської діяльності. Важливим у даному контексті є методологічний аспект проблеми, який полягає у висвітленні ролі та значенні принципів у теоретичній і практичній діяльності людей у сфері публічного адміністрування [1, с. 2].

Вироблення та становлення сучасних принципів у діяльності органів державної виконавчої служби врівноважить суперечливий характер процесу формування інституту примусового виконання рішень в Україні та задовольнить теоретичні потреби публічного адміністрування. Адже, як слушно висловився Г. В. Атаманчук, загострення кризових процесів у державі й суспільстві є закономірним наслідком кризи державного управління, вихід з якої вбачається можливим завдяки формуванню принципів розбудови демократичної правової держави та її владних інститутів [2, с. 28]. У зв'язку з цим пошук, розробка та науково-теоретичне обґрунтування принципів, які б забезпечили побудову логічної, узгодженої системи взаємопов'язаних наукових знань є актуальним завданням і проблемою державного управління, що потребує вирішення [3].

У сучасній літературі тема принципів стала предметом багатьох наукових досліджень фахівців державного управління, права, філософії та інших соціальних наук. Із притаманними вказаним наукам особливостями висвітлюється розуміння поняття принцип, його зміст, структура та співвідношення з іншими науковими категоріями. Дану категорію досліджували такі науковці як Н. Р. Нижник, Г. В. Атаманчук, С. В. Щербак, Р. В. Ігонін, В. М. Манохін, О. П. Коренев, Т. О. Коломоєць, К.К. Колпаков, О.В. Кузьменко, В. А. Юсупов, Ю. О. Тихомиров, О. Г. Стрельченко у працях яких досліджено принципи прийняття державно-управлінських рішень, виконавчого провадження, державної служби, адміністративно-правового забезпечення діяльності, які, доповнюючи один одного, можуть застосовуватись в адміністративно-правовому забезпеченні діяльності органів державної виконавчої служби. Однак у літературних джерелах не досліджений міжгалузевий зміст принципів органів державної

виконавчої служби, які потребують їх вивчення та характеристики.

В Україні питання визначення принципів адміністративно-правового забезпечення діяльності органів державної виконавчої служби є пріоритетним завданням Міністерства юстиції України, оскільки принципи виконавчого провадження в галузевому законодавстві чітко не визначені та містяться у відокремлених нормах. Як категорія принципи включають у себе теоретичні розробки різних галузей пізнання, у тому числі філософських, юридичних, політичних та соціальних наук.

Перш ніж перейти до ґрунтовної характеристики принципів адміністративно-правового забезпечення діяльності органів державної виконавчої служби на наш погляд необхідно з'ясувати сутність поняття «принципи», «принципи забезпечення» та «принципи адміністративно-правового забезпечення».

Категорія принципу як методологічна основа є першочерговою й первинною в теорії будь-якої науки. Для юридичної науки питання про принципи права завжди було актуальним.

Питання принципів завжди посідало у праві непересічне місце. «Принцип» походить від латинського «*principium*», що означає начало, основа у філософії, те, що лежить в основі деякої сукупності фактів або знань, із збереженням первинного відтінку – перший, основний, вихідний [4, с. 214].

Принцип (від лат. *principium* – «основа, начало») – це першооснова, керована ідея, основне правило поведінки. У суб'єктивному розумінні принцип означає основне припущення, передумову, в об'єктивному розумінні – вихідний пункт, першооснову. Тлумачний словник української мови дає такі визначення слова принцип: 1) основне вихідне положення якої-небудь наукової системи, теорії, ідеологічного напрямку і таке інше; засада, основний закон якої-небудь точної науки; 2) особливість, покладена в основу створення або здійснення чого-небудь, спосіб створення або здійснення чогось; правило, покладене в основу діяльності якої-небудь організації, товариства і т. ін.; 3) переконання, норма, правило, яким керується хто-небудь у житті, поведінці; канон [5, с. 72; 6, с. 927].

Є. Ф. Губський вирізняє два аспекти терміна «принцип»: у суб'єктивному розумінні – як основоположне положення, передумова, а в об'єктивному розумінні – як вихідний пункт, першооснова [7, с. 363].

Так, А. М. Колодій з точки зору гносеології наголошує на тому, що категорія «принцип» тісно пов'язана з категоріями «закономірність» і «сутність». Поняття «принцип» співвідноситься з категорією «ідея» у тому випадку, коли під останньою філософи розуміють внутрішню логіку, закон існування об'єкта, те, що складає його внутрішню сутність [8, с. 112; 9, с. 16-17]. При цьому доцільно відзначити, що сутність і закон є однорізними поняттями, але ніяк не одноманітними та тотожними. Досить подібними є поняття закону і принципу, так як у закономірності відбувається відображення системи взаємозв'язків між явищами, а безпосередньо принцип є уособленням у собі основоположних якостей, сутності відповідних явищ, котрі співвідносяться. Разом з тим, категорія «принцип» взаємопов'язана із поняттям «ідея» лише у тому разі, коли ідею розуміють як внутрішньо-організаційну необхідність існування об'єкта, через визначення його внутрішньої суті.

Значення слова «принцип» у сучасних українських тлумачних словниках подається як особливість, покладена в основу створення або здійснення чого-небудь, спосіб створення або здійснення чогось. Правило покладене в основу діяльності якої-небудь організації, товариства тощо [10, с. 941].

Категорія «принцип» у згаданих значеннях застосовується щодо різноманітних соціальних явищ – права, економіки, політики, моралі тощо. Поняття «принцип» прийнятне лише до тих категорій, які саме можуть бути названі визначальними, основоположними, оскільки принцип є узагальненим виразом суті відповідного явища, що відображає об'єктивно існуючу реальність і закономірності, які в ньому діють.

У юридичній науці під принципом розуміють основоположне, вихідне положення певної теорії, вчення, науки тощо [11, с. 27].

Ю. Битяк принципи розуміє як вихідні, об'єктивно зумовлені основоположні засади, відповідно до яких формується й функціонує система та зміст цієї галузі права. На його погляд, за межами соціальної активності і практичної діяльності суб'єктів принципи адміністративного права не можуть бути сформовані й закріплені, а тим більше реалізовані [12, с. 29].

У теорії держави і права під принципами розуміють найбільш загальні вимоги, які ставляться до суспільних відносин та їхніх учасників, вихідні керівні засади, відправні установлення, що відбивають сутність права та впливають з ідей справедливості й свободи, визначають загальну спрямованість і найістотніші риси чинної правової системи [13, с. 197].

Так, слід зазначити, що у юридичній літературі різних періодів спостерігаємо велику розмаїтість дефініцій зазначених принципів. Так, деякі автори визначають як «ідейну пружину» [14, с. 225]. Інші акцентують увагу на тому, що це «закономірності, зв'язки, відносини» [15, с. 37], або «поняття», «положення, що відбиває закономірності суспільного життя» [16, с. 215; 17, с. 21], «соціальні умови» [18, с. 302] тощо.

Підсумовуючи вище визначене, вважаємо, що під принципами слід розуміти основоположні ідеї, первинні домінанти, що покладаються в основу створення будь-якої конструкції.

В. В. Галуцько, до характерних рис принципів адміністративного права належать такі положення: 1) вони формуються з метою забезпечення прав і свобод людини та громадянина і нормального функціонування громадянського суспільства та держави; 2) установлюють керівні засади-настанови, що визначають найважливіші правила, за якими здійснюється та організується діяльність суб'єктів адміністративного права; 3) принципи адміністративного права характеризуються прогресивністю, засвідчують ідеальні для умов сучасності основоположні засади поведінки суб'єктів адміністративного права, але які є реально досяжними [19, с. 62-68].

Серед принципів сучасного адміністративного права можна виділити *загальні та спеціально-галузеві*. Загальні принципи мають фундаментальне значення для всієї галузі адміністративного права. Вони виявляються і деталізуються в галузевих принципах адміністративного права, які в свою чергу поділяються на основні принципи та принципи формування й функціонування його окремих інститутів (наприклад, принципи державної служби, принципи адміністративної відповідальності, принципи адміністративної процедури тощо) [19, с. 39; 5, с. 73].

Загальні принципи українського адміністративного права закріплені в Конституції України, конкретизуються і розвиваються в законодавчих та інших нормативно-правових актах. До них можна віднести: 1) принцип пріоритету прав та свобод людини і громадянина; 2) принцип верховенства права; 3) принцип законності; 4) принцип рівності громадян перед законом; 5) принцип демократизму правотворчості й реалізації права; 6) принцип взаємної відповідальності держави і людини; 7) принцип гуманізму й справедливості у взаємовідносинах між державою та людиною [19, с. 39; **Ошибка! Закладка не определена.**, с. 73].

Спеціально-галузеві принципи взаємопов'язані з принципами виконавчої діяльності Української держави. Принципи виконавчої діяльності – це потенційна основа формування галузевих принципів адміністративного права. Разом із тим необхідно відзначити, що в нормах адміністративного права принципи виконавчої діяльності постають у зміненому вигляді, набуваючи форми конкретних загальнообов'язкових вимог. Спираючись на досягнення юридичної науки, аналіз чинного адміністративного законодавства України й практики його застосування, можна зробити висновок, що основні принципи формуються у площині взаємовідносин між суспільством і органами виконавчої влади. Вони є безпосереднім засобом реалізації загальних принципів і повніше розкривають природу формування та функціонування адміністративного права України, підкреслюють його місце і роль у правовій системі. Виходячи з того, що принципи адміністративного права поділяються на різновиди (загальні принципи адміністративного права; спеціально-галузеві принципи адміністративного права: а) основні галузеві принципи адміністративного права; б) принципи окремих інститутів адміністративного права), проаналізуємо спеціальні принципи адміністративно-правового забезпечення діяльності органів державної виконавчої служби.

Наступною категорією для дослідження є принципи забезпечення, які покладені в основу нашого дослідження. Так, під принципами забезпечення слід розуміти основоположні, первинні об'єктивно обумовлені засади, на основі яких ґрунтується діяльність суб'єктів публічної адміністрації, в результаті чого забезпечується якісне функціонування суспільства та держави.

Із вище визначеного, ми бачимо, що відсутнє наукове та законодавче визначення принципів адміністративно-правового забезпечення органів державної виконавчої служби, яке на наш погляд є необхідним для ефективного забезпечення примусового виконання рішень суду та рішень інших органів публічної адміністрації. Саме тому назріла необхідність у формулюванні власного поняття принципи адміністративно-правового забезпечення органів державної виконавчої служби слід розуміти основоположні, первинні об'єктивно обумовлені засади примусового виконання рішень суду та рішень інших органів публічної адміністрації, на основі яких ґрунтується діяльність державних та приватних виконавців, в результаті чого забезпечується якісне та результативне виконавче провадження.

Стосовно класифікації принципів адміністративно-правового забезпечення діяльності органів державної виконавчої служби необхідно відзначити те, що її діяльність реалізується за допомогою виконавчого провадження. На основі цього доцільно навести законодавчу позицію щодо характеристики досліджуваних принципів, а також наукові позиції дослідників, які по різному систематизують принципи виконавчого провадження, що є основоположними принципами адміністративно-правового забезпечення діяльності органів державної виконавчої служби.

Так, ст. 2 Закону України «Про виконавче провадження» визначає такі принципи виконавчого провадження: верховенства права; обов'язковості виконання рішень; законності; диспозитивності; справедливості, неупередженості та об'єктивності; гласності та відкритості виконавчого провадження; розумності строків виконавчого провадження; співмірності заходів примусового виконання рішень та обсягу вимог за рішеннями; забезпечення права на оскарження рішень, дій чи бездіяльності державних та приватних виконавців тощо.

Разом з тим, ст. 4 Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» визначає наступні: верховенства права; законності; незалежності; справедливості, неупередженості та об'єктивності; обов'язковості виконання рішень; диспозитивності; гласності та відкритості виконавчого провадження та його фіксування технічними засобами; розумності строків виконавчого провадження; співмірності заходів примусового виконання рішень та обсягу вимог за рішеннями тощо.

На наш погляд, зазначені принципи, не в повній мірі розкривають сутність принципів забезпечення діяльності органів державної виконавчої служби в Україні і, їх, відповідно необхідно згрупувати та класифікувати. Перш за все проаналізуємо наукові позиції щодо досліджуваного нами питання.

Так, С. Я. Фурса та С. В. Щербак виділяють дві групи принципів виконавчого провадження: *загальні*, тобто властиві не лише організації та діяльності Державної виконавчої служби, а й іншим органам, зокрема, органам виконавчої влади, нотаріату, судам; та *спеціальні*, тобто властиві лише виконавчому провадженню [20, с. 36].

С. В. Щербак конкретизує та відносить до *загальних принципів* принципи законності, верховенства права, реордионації та принцип сприяння громадянам, установам, підприємствам і організаціям у здійсненні їх прав і охоронюваних законом інтересів, а до *спеціальних принципів* – обов'язковості вимог державного виконавця, своєчасності, повноти виконання й неупередженості державного виконавця, безпосередності, пріоритетності звернення стягнення на майно боржників-громадян, одноособовості прийняття рішення в конкретному виконавчому провадженні, принцип доступності й гарантованості захисту прав стягувача та боржника [21, с. 5].

В. М. Оганесян та Д. Х. Валеєв відзначає, що юридичні принципи виконавчого провадження слід класифікувати на види: *загально-правові та спеціальні*. До *загально-правових* слід віднести принципи законності, рівноправ'я, доцільності та справедливості, до *спеціальних* – принципи диспозитивності, національної мови виконавчого провадження, недоторканості особи боржника, недоторканості мінімуму засобів існування боржника і членів його родини, пропорційності розподілу стягваних сум між стягувачами (кредиторами), розумності та практичної користі окремих процесуальних дій, пов'язаних з примусовим виконанням [22, с. 4; **Ошибка! Закладка не определена.**, с. 19 - 22].

Р. В. Ігонін виділяє такі принципи виконавчого провадження як: принципи системності; гласності; гарантованості прав осіб у виконавчому провадженні; багатосторонності виконавчого провадження; недопущення зловживань своїми правами; відводу державного виконавця, експерта, спеціаліста, перекладача; строкості подання виконавчих документів до виконання; добровільного виконання рішень; примусового виконання рішень; відстрочки або розстрочки виконання, встановлення чи зміни способу та порядку виконання рішення; черговості задоволення вимог стягувачів; покриття витрат виконавчого провадження за рахунок позабюджетних коштів; безпосередності виконавчої діяльності [23, с. 62 - 77].

Із проведеного аналізу наукових поглядів, які характеризують принципи відзначимо, що принципи адміністративно-правового забезпечення діяльності органів державної виконавчої служби необхідно класифікувати на такі види принципів:

1) фундаментальні принципи: верховенства права; законності; рівності перед законом; реордионації; принцип сприяння громадянам, установам, підприємствам і організаціям у здійсненні їх прав і охоронюваних законом інтересів; доцільності; справедливості;

2) процесуальні принципи: системності; гласності; гарантованості прав осіб у виконавчому провадженні; недоторканності; своєчасності; повноти виконання; неупередженості; імперативності, диспозитивності; державної мови під час виконавчого провадження; координаційної взаємодії; доступності виконавчого провадження; пріоритетності звернення стягнення на майно боржників-громадян; недоторканості особи боржника та членів його родини; багатосторонності виконавчого провадження; недопущення зловживань своїми правами; відводу державного виконавця, експерта, спеціаліста, перекладача; строкості подання виконавчих документів до виконання; добровільного виконання рішень; примусового виконання рішень; відстрочки або розстрочки виконання, встановлення чи зміни способу; обов'язковості вимог державного виконавця; пропорційності розподілу стягваних сум між стягувачами; недопущення зловживання своїми правами, відводу, доступності, недоторканості майна державних підприємств тощо;

3) статусні принципи: демократизму служби; підзвітності; підконтрольності; державної дисципліни; соціального і правового захисту; індивідуальної відповідальності; професіоналізму; компетентності; кар'єрного просування; невідворотності відповідальності держави та державного виконавця за заподіяну ним шкоду; контролю; неупередженості державного виконавця; планомірності; соціального і правового захисту державних службовців тощо;

4) функціонально-управлінські принципи: взаємодії суб'єкта та об'єкта управління; критерійності; планово-оцінний; професійної належності; структурно-ієрархічної структури; розмежування владних повноважень; інноваційних впроваджень, достатності та матеріально-технічної забезпеченості тощо.

У зв'язку із обмеженим обсягом дослідження здійснимо коротку характеристику вище визначених основоположних принципів адміністративно-правового забезпечення діяльності органів державної виконавчої служби.

Принцип рівності громадян перед законом означає, що суб'єкти виконавчого провадження, у тому числі й боржник, є юридично рівними перед державним виконавцем. Це означає, що державний примус здійснюється незалежно від статі боржника, його майнового стану, релігійної належності. Водночас реалізуючи цей принцип суб'єкта виконавчого провадження можуть на рівних засадах подавати оскарження, укладати мирову угоду, заявляти відводи, клопотання, висловлювати свої доводи, міркування з усіх питань, що виникають у ході виконавчого провадження, у тому числі при проведенні експертизи тощо [27, с. 139].

Недоторканність людини визначається як здійснення примусу тільки стосовно майна боржника, коли сам боржник залишається недоторканим, оскільки у виконавчому провадженні України не допускаються такі примусові заходи щодо особи боржника, як арешт, його особливий обшук, привід до виконавця, обмеження територіального пересування [27, с. 139; 24, с. 56-58]. Відзначимо, що чинне законодавство під час примусового виконання рішень даний принцип трактує лише як принцип недоторканності боржника, але на наш погляд, він має застосовуватися й до інших суб'єктів виконавчого провадження.

Принцип недоторканності житла, визначений у ст. 30 Конституції України є непорушним і під час здійснення виконавчого провадження. Сутність принципу розкривається через утримання будь-яких суб'єктів від посягання (пошкодження, проникнення) до місця постійного чи тимчасового проживання і відпочинку людини без її згоди. Дотримання цього принципу є професійним обов'язком державного виконавця у ході примусового виконання рішень майнового характеру по застосуванню адміністративно-процесуальних заходів для примусового проникнення у житло [27, с. 139]. На наш погляд, зазначений принцип є досить вагомим під час виконавчого провадження, якого потрібно неухильно дотримуватися.

Конституційний принцип державної мови під час виконавчого провадження, визначений ст. 10 Конституції України, де сформульовано, що мовою ведення документів у державній виконавчій службі є державна мова-українська, а також висуваються відповідні вимоги щодо мовної підготовки державних виконавців. Разом з тим, відповідні вимоги щодо застосування принципу державної мови під час ведення діловодства в органах державної виконавчої служби та приватними виконавцями лише державною мовою містяться у Наказі Міністерства юстиції України «Про затвердження Правил ведення діловодства та архіву в органах державної виконавчої служби та приватними виконавцями» від 07 червня 2017 року № 1829/5 [25].

Досить актуальним у професійній діяльності державної виконавчої служби є принцип імперативності, або субординації. Імперативність професійної діяльності державної виконавчої служби виявляється у наявності у її правах державно-владного характеру, який врегульований ст. 18 Закону України «Про виконавче провадження». Відповідно, хотілось би відзначити те, зазначений принцип у професійній діяльності державної виконавчої служби на сьогоднішній день реалізується не в повній мірі, у зв'язку з тим, що інші принципи державної виконавчої служби є безсистемними та не реалізуються. Так, наприклад, щодо принципу координаційної взаємодії, то необхідно відзначити, що йому від імперативу залишилася тільки наявність законодавчо-врегульованого та судово-казуального впливу на утворення і зміцнення зв'язків із іншими правоохоронними, правозахисними, інформаційно-забезпечуючими структурами. Саме така невизначеність перешкоджає якісній та ефективній професійній діяльності у сфері примусового виконання рішень майнового характеру як у суддівській системі, так і у інших юрисдикційних органах.

Вважаємо за доцільне розглянути також функціонально-управлінські принципи діяльності державної виконавчої служби, які доцільно було б внести до ст. 4 Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів».

Так, принцип взаємодії суб'єкта та об'єкта управління, який полягає в тому, що суб'єкт управління, впливаючи на об'єкт управління, діє залежно від отриманих вихідних даних про його стан, і навпаки, якісний рівень об'єкта управління та його динамічний розвиток обумовлені ефективністю дій системного впливу суб'єкта управління [26, с. 14]. Водночас, необхідно відзначити, що якість виконавчих проваджень у державній виконавчій службі обумовлена рівнем її публічно-управлінської діяльності, а напрями відповідної діяльності вирізняються залежно від очікуваних виконавчих дій.

Стосовно принципу критеріальності, на наш погляд, необхідно відзначити те, що за його допомогою чітко визначаються відповідні критерії ефективності діяльності державної виконавчої служби, а також впровадженні результативності показників її діяльності.

Разом з тим, планово-оцінний принцип полягає у тому, щоб повноцінно передбачити та спрогнозувати бажанні результати безпосередньої діяльності у сфері примусового виконання рішень державної виконавчої служби в цілому та безпосередньо результати виконавчого провадження.

Принцип фахової приналежності передбачає наявність збалансованої та доречної відповідності форм, методів, засобів діяльності державної виконавчої служби її структурі та функціональному призначенню.

Принцип структурно-ієрархічної побудови та розмежування владних повноважень полягає у створенні поряд із територіальними органами державної виконавчої служби органів примусового виконання обласного та республіканського рівня, які виконують свої повноваження залежно від складності поставлених завдань та визначеної компетенції.

Принцип інноваційних впроваджень у роботі державних виконавців, полягає у тому, щоб у професійній діяльності державних виконавців використовувалися сучасні та новітні науково-технологічні досягнення, які полягатимуть у новому рівні створення, накопичення та обробки баз даних щодо виконавчого провадження.

Принцип достатності та матеріально-технічної забезпеченості державної виконавчої служби має полягати у наявності потрібного та достатнього забезпечення матеріально-технічними цінностями, науковими та інформаційними ресурсами та кваліфікованими кадрами органів державної виконавчої служби.

Проаналізовані принципи забезпечення діяльності органів державної виконавчої служби в Україні не є вичерпними. Звичайно, зазначений перелік можна коригувати, збільшувати або зменшувати. Нами були охарактеризовані лише основні принципи забезпечення діяльності органів державної виконавчої служби в Україні вивчення яких допомогло більш повно усвідомити сутність, завдання та мету примусового виконання рішень.

Підсумовуючи вищезазначене, необхідно відзначити те, що забезпеченню діяльності органів державної виконавчої служби України притаманні загальні, процесуальні, статусні та функціонально-управлінські принципи, які вони зумовлюють особливості процедури здійснення виконавчих повноважень.

References

1. Valeev D. X. Sistema processual`nykh garantij prav grazhdan i organizacij v ispolnitel`nom proizvodstve : avtoref. dis. d-ra jurid. nauk : 12.00.15. Centr nauch. izy`skanij. Ekaterinburg, 2009. 52 p.
2. Atamanchuk G. V. Teoriya gosudarstvennogo upravleniya : kurs lekczij.. Izd. 2-e, dop. M. : Omega-L, 2004. 320 p.
3. Sori Savane. Pryntsypy orhanizatsii ta diialnosti derzhavnoi vykonavchoi sluzhby v suchasni Ukraini. URL: [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2011/2011_01\(8\)/11ssmsu.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2011/2011_01(8)/11ssmsu.pdf)
4. Rozenbaum Yu. A. Formirovanie upravlencheskikh kadrov. M. : Nauka, 1982. 234 p.
5. Serdiuk Ye. V. Pryntsypy administratyvno-pravovoho zabezpechennia vyborchykh prav hromadian Ukrainy. Informatsiia i pravo. 2014. № 2. P. 72-78.
6. Novyi tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy : u 4-kh t. / [ukl. V. Yaremenko, O. Slipushko]. K. : Akonit, 1998. .T. III : OBU-ROB. 927 p.
7. Filosofskij e`nciklopedicheskij slovar` / red. E. F. Gubskij, G. V. Korableva, V. A. Lutchenko. M. : INFRA-M, 1997. 567 p.
8. Serbyn R. A. Pryroda pryntsyviv blahodiinytstva v Ukraini. Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriia : Yurysprudentsiia. 2014. Vyp. 11(1). P. 112-116.
9. Kolodii A. M. Pryntsypy prava Ukrainy : monohrafiia. K. : Yurinkom Inter, 1998. 208 p.
10. Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy / [za red. V. T. Busela]. K. : Irpin : VTF «Perun», 2004. 1440 p.
11. Alekseev S. S. Obshhaya teoriya prava. M. : Yurid lit., 1981. 360 p.
12. Administratyvne pravo Ukrainy : pidruchnyk / [Iu.P. Bytiak, V.M. Harashchuk, O.V. Diachenko ta in] ; za red. Yu.P. Bytiaka. K. : Yurinkom Inter, 2006. 544 p.
13. Tsvik M. V., Petryshyn O. V. , Avramenko L. A. ta in. Zahalna teoriia derzhavy i prava: pidruch. [dlia stud. yuryd. vyshch. navch. zakl.] / za red. akad. APrN Ukrainy M. V. Tsvika, akad. APrN Ukrainy O. V. Petryshyna. Kh. : Pravo, 2009. 584 p.
14. Vasil`ev A. M. Pravovy`e kategorii. Metodologicheskie aspekty` razrabotki sistemy` kategorij prava. M. : Yuridicheskaya literatura, 1976. 234 p.
15. Derzhavne upravlinnia : [navch. posib.] / za red. A. F. Melnyk. K. : Znannia-Pres, 2003. 343 p.
16. Khropanyuk V. N. Teoriya gosudarstva i prava : [ucheb. posob.] / V. N. Khropanyuk. M. : Dabakhov, Tkachev, Dimov, 1995. 384 p.
17. Kolpakov V. K. Administratyvne pravo Ukrainy : [pidruch.] / V. K. Kolpakov. K. : Yurinkom Inter, 2001. 752 p.

18. Pugachev V. P. Politologiya. Spravochnik studenta. M. : OOO «Izdatel'stvo AST»; Filologicheskoe obshchestvo «SLOVO», 2001. 576 p.
19. Administrativne pravo Ukrainy : [navchalnyi posibnyk] : u 2-kh t. / [Halunko V. V., Pykhtin M. P. ta in.]; za zah. red. V. V. Halunka. Kherson : KhMT, 2011. T. 1 : Zahalne administrativne pravo. 320 p.
20. Fursa S. Ya., Shcherbak S.V. Vykonavche provadzhennia v Ukraini: navch. posib. K.: Atika, 2002. 480 p.
21. Shcherbak S. Administrativno-pravove rehuliuivannia vykonavchoho provadzhennia v Ukraini: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.07. K. : In-t derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho NAN Ukrainy. 2002. 14 p.
22. Oganesyan V. M. Ispolnitel'noe proizvodstvo v Rossijskoj Federacii: administrativno-pravovaya priroda i pravovoj rezhim : avtoref. dis. ... kand. yurid. nauk : 12.00.14. Moskva, 2007. 14 p.
23. Ihonin R. V. Orhanizatsiino-pravovi zasady diialnosti subiektiv vykonavchoho provadzhennia : dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.07. Irpin, 2007. 207 p.
24. Shtefan M.I., Omelchenko M.P., Shtefan S.M. Vykonannia sudovykh rishen : navch. posib. K. : Yurinkom Inter, 2001. 320 p.
25. Pro zatverdzhennia Pravyl vedennia dilovodstva ta arkhivu v orhanakh derzhavnoi vykonavchoi sluzhby ta pryvatny my vykonavtsiamy : Nakaz Ministerstva yustytzii Ukrainy vid 07 chervnia 2017 roku № 1829/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0699-17>
26. Savane S. M. Zabezpechennia profesiinoi diialnosti v systemi derzhavnoi vykonavchoi sluzhby: orhanizatsiino-pravovi zasady. : dys. ... kand. yuryd. nauk : 25.00.03. Dnipropetrovsk. 2011. 224 p.
27. Makushev P. V. Derzhavna vykonavcha sluzhba v Ukraini: administrativno-pravove doslidzhennia : dys. ... na zdob. nak. stup. dokt. yuryd. nauk. Zaporizhzhia. 2017. 534 p.

Принципы административно-правового обеспечения деятельности органов государственной исполнительной службы

Романовская Оксана Ивановна, e-mail: romanovskaiaoks@i.ua,
Открытый международный университет развития человека «Украина», г.Киев, Украина.

Аннотация. Цель исследования состоит в определении понятия принципов административно-правового обеспечения органов государственной исполнительной службы, а также проведение классификации этих принципов и их общая характеристика. Основными результатами исследования стали дефиниция принципов административно-правового обеспечения органов государственной исполнительной службы как основополагающих, первичных объективно обусловленных основ принудительного исполнения решений суда и решений других органов публичной администрации, на основе которых базируется деятельность государственных и частных исполнителей, в результате чего обеспечивается качественное и результативное исполнительное производство. В результате обобщения научных трудов выделены следующие виды принципов административно-правового обеспечения органов государственной исполнительной службы: 1) фундаментальные принципы: верховенства права; законности; равенства перед законом; реординации; принцип содействия гражданам, учреждениям, предприятиям и организациям в осуществлении их прав и охраняемых законом интересов; целесообразности; справедливости; 2) процессуальные принципы: системности; гласности; гарантированности прав лиц в исполнительном производстве; неприкосновенности; своевременности; полноты выполнения; беспристрастности; императивности, диспозитивности; государственного языка во время исполнительного производства и др.; 3) статусные принципы: демократизма службы; подотчетности; подконтрольности; государственной дисциплины; социальной и правовой защиты; индивидуальной ответственности; профессионализма; компетентности; карьерного продвижения; неотвратимости ответственности и государственного исполнителя за причиненный им вред; контроля; беспристрастности государственного исполнителя; планомерности; социальной и правовой защиты государственных служащих и др.; 4) функционально-управленческие принципы: взаимодействия субъекта и объекта управления; критерийности; плано-оценочный; профессиональной принадлежности; структурно-иерархической структуры; разграничение властных полномочий; инновационных внедрений и др.

Ключевые слова: принципы, классификация принципов, процессуальные принципы, функционально-управленческие принципы, органы государственной исполнительной службы.

HISTORICAL PRECONDITIONS AND SOURCES OF EMERGING OF THE «PROCEDURAL TERMS» DEFINITION IN THE CRIMINAL PROCEEDINGS OF UKRAINE

Kushnerev Vitaly Nikolaevich

graduate student of the scientific laboratory for the study of pre-trial investigation

National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine

e-mail: uriandr95@gmail.com

Abstract. The article examines the historical background and sources of the concept «procedural terms» of the criminal process of Ukraine. It is argued that the concept of the procedural terms and their reasonableness has ancient historical roots. The legislator faced the problem of prolonging the criminal prosecution procedure, tried to invent various ways to prevent it by setting deadlines for criminal proceedings, and simplified procedures for its implementation during the historical development of the domestic criminal process. The author proves that the development of criminal procedural legislation in force in Ukraine led to the emergence in the XIX century the principle of speed of justice as an organizing idea of the criminal process. By the beginning of the XX century. The legislator addressed the issue of delaying criminal proceedings and the limitation of procedural deadlines through the introduction of simplified proceedings, the establishment of which was conditioned by the desire to reduce the length of proceedings, save the forces and means of criminal justice, distributing them adequately to the complexity of criminal cases. It is established that only in the 1960s there was a tendency to accelerate criminal proceedings for the so-called procedural economy, which was dictated by the desire of the legislator to more effectively deal with cases of crimes of small and medium gravity.

Keywords: procedural terms, reasonable terms, criminal proceedings, criminal process, trial, pre-trial investigation.

Вступ. Вимога швидкості тісно пов'язана з принципом всебічного, повного та об'єктивного дослідження обставин справи, оскільки тільки в результаті своєчасно проведених слідчих (розшукових) дій можна виявити і вилучити докази, що мають істотне значення для кримінального провадження. Дієвими засобами досягнення прискорення провадження є встановлення процесуальних строків, в межах яких виконуються процесуальні дії чи приймаються рішення. Однак, враховуючи національну судову практику та практику Європейського Суду з прав людини, можна стверджувати, що у кримінальному судочинстві України наявні непоодинокі випадки порушення процесуальних строків та затягування досудового розслідування чи судового розгляду. Саме тому необхідно вдосконалити положення чинного Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України. З цією метою, передусім, необхідно дослідити історичні передумови та джерела виникнення поняття «процесуальних строків» у кримінальному процесі України.

Стан дослідження. Процесуальні строки в кримінальному процесі України досліджували такі вчені, як Ю. М. Грошевий, М. М. Міхеєнко, Л. М. Москвіч, В. Т. Маляренко, О. В. Капліна, В. В. Назаров, В. Т. Нор, С. В. Слінько, О. В. Шило, Л. Д. Удалова та ін. Незважаючи на значну кількість наукових робіт з окресленої тематики, деякі питання щодо історичних передумов виникнення поняття «процесуальних строків» у кримінальному процесі України залишаються частково чи зовсім недослідженими.

Метою статті є дослідження історичних передумов та джерел виникнення поняття «процесуальні строки» у кримінальному процесі України.

Виклад основного матеріалу. Регулювання порядку проведення судочинства на теренах нашої держави існували ще за часів Київської Русі. Так, І. В. Петров, аналізуючи русько-візантійські договори 911 і 944 рр., а також твори іноземних (переважно арабських, авторів), відмічає, що давньоруський судовий процес у Київській Русі (882—980 рр.) «не був хаотичним нагромадженням суперечних один одному процесуальних дій, а спирався на цілу групу основоположних правових ідей, таких як презумпція невинуватості; здійснення «суду» на основі змагальності і відносної рівноправності сторін; обов'язковість виконання рішень і вироків суду; відповідність суспільної небезпеки злочинного діяння призначеному покаранню» [12, с. 289]. Деякі норми Руської Правди процесуального характеру стали результатом трансформації звичаїв, які застосовувалися ще у самий ранній період Київської Русі. На думку Р. Л. Хачатурова, до звичаєвих форм судових доказів, закріплених у Руській Правді, належать такі докази, як присяга, ордалії, показання свідків [18, с. 151]. Разом із у Руській Правді були встановлені і правила безпосереднього судочинства шляхом регламентації досудового порядку відносин між сторонами конфлікту за допомогою «зводу» і «гоніння сліду» (пошуку злочинця по залишених слідах) [15].

У період феодальної роздробленості (XII – середина XIV ст.) в українських князівствах функціонувала практично та ж судова система, що склалася за доби Київської Русі. У її південно-західній частині на українських землях подальше державотворення здійснювалося в межах Київського, Чернігівського, Переяславського, Волинського, Галицького (згодом Галицько-Волинського) князівств. В межах Галицько-Волинського князівства суд не був відокремлений від адміністрації. Функціонували світські і церковні суди. Найвищу судову владу здійснювали галицько-волинські князі і рада бояр. На місцях право здійснювати судочинство належало воєводам. Судові повноваження мали й посадники, яких князь посилав у міста. Зазначені суб'єкти кримінального процесу в Галицько-Волинському князівстві, як і в інших українських князівствах при здійсненні судочинства керувалися процесуальними нормами, що містилися в Руській Правді [14, с. 25–26].

Судоустрій і судочинство в тій частині України, що входила до Великого князівства Литовського до кінця XIV ст., було подібне судоустрою і судочинству княжої доби. Починаючи з кінця XIV ст. воно зазнало багатьох змін. Протягом другої половини XIV – першої половини XVI ст. суди, які функціонували на українських землях, що входили до складу Великого князівства Литовського, керувалися нормами звичаєвого права, Руської Правди та Судебником Казимира IV 1468 р., а також статутами та збірниками магдебурзького права. У 1569 р. була укладена Люблінська унія – угода про об'єднання Польщі і Великого князівства Литовського в єдину федеративну державу під назвою Річ Посполита. В українських землях, що ввійшли після цього об'єднання до складу Польщі, відповідно, на її всіх землях почала діяти саме польська судова систему. Деякі особливості мав процес розгляду справ у так званих копних судах (судах громад), які почали функціонувати на українських землях ще за часів їх перебування у складі Литви і Польщі, діяльність яких базувалася на звичаєвому праві українського народу, підтвердженням чому є те, що «в копному судочинстві збереглися риси, характерні для судової діяльності громад періоду Давньоруської держави» [1].

На українських землях, що входили на той час до складу Речі Посполитої, в містах, котрі мали право на самоврядування, продовжували діяти норми магдебурзького права, певна частина яких стосувалася кримінального процесу. Річ Посполита 8 серпня 1649 р. видала документ під назвою «Декларація його королівської милості Війську Запорозькому», яким визнала українську державність в межах Київського, Чернігівського та Брацлавського воєводств. В цей період було утворено Запорізьку Січ на території якої діяли здебільшого звичаєве право козацької держави [2]. У багатьох працях дослідників історії українського козацтва доведено, що Запорізька Січ була зародком української держави [10, с. 7]. У запорізьких козаків вищою судовою інстанцією виступав найвищий орган – загальна козацька рада. Правом здійснювати правосуддя наділялися представники козацької старшини. До таких належали кошовий отаман та військовий суддя. На місцях правосуддя здійснювали паланкові і курінні суди. У Запорізькій Січі судочинство здійснювалося згідно з нормами звичаєвого права. Одним із найважливіших принципів козацького правосуддя була рівність усіх козаків перед судом. Процесуальні норми Запорізької Січі знайшли своє відображення в судовій системі Гетьманщини. В цей час судові повноваження здійснювали: гетьман, рада старшин, рада генеральної старшини, генеральна військова канцелярія, генеральний військовий суд, полкові, сотенні, сільські суди. У Гетьманщині діяли також і міські суди.

З 1654 р. козацька Україна стала автономною частиною Московської держави, яка потім перетворилася на Російську імперію. Це зумовило те, що на території українських земель почали діяти певні нормативно-правові акти Російської імперії. Однак, у 1763 р. гетьманом К. Розумовським була здійснена судова реформа, яка передбачала нову систему загальних судів: земські, гродські, підкоморські суди, а також генеральний військовий суд. Кримінальні справи розглядали і вирішували гродські суди, які діяли у кожному полковому місті і в які були перетворені колишні полкові суди. Впроваджена К. Розумовським судова система діяла до ліквідації внутрішньої автономії України і запровадження російського губернського устрою [3].

Наприкінці XVIII ст. за правління в Російській імперії Катерини II українська державність послідовно винищується. В 1764 р. було ліквідовано гетьманство, в 1775 р. зруйновано Запорізьку Січ, після чого було ліквідовано полково-сотенний територіальний устрій. В період 1782–1783 рр. на українських землях створюються міські думи – представницькі органи влади [6, с. 95]. На початку XIX ст. в різних частинах України, що входили до складу Російської імперії, діяли різні нормативно-правові акти, у тому числі і кримінально-процесуального характеру. Так, згідно з указом від 3 листопада 1796 р. «О встановлений в Малороссии правления и судопроизводства сообразно тамошним правам и прежним порядкам» в Лівобережній Україні частково поновлювалося колишнє українське судочинство, скасоване внаслідок поширення на цю територію Катериною II загальноросійського законодавства про судоустрій і судочинство. В Правобережній Україні поновлювалося польське судочинство, що ґрунтувалося на засадах польсько-литовського законодавства. І тільки указом царя Миколи I від 25 червня 1840 р. «О распространении силы и действия Российских гражданских законов на все западные возвращенные от Польши области» на Правобережну Україну була поширена дія Зводу законів Російської

імперії 1832 р. [13]. Тим самим на території Правобережної України поширювалася дія і російського кримінально-процесуального законодавства.

Радикальна судова реформа в Російській імперії відбулася у 1864 р. Так, 20 листопада 1864 р. імператор Олександр II затвердив проекти чотирьох судових статутів: «Устрій судових установлень», «Статут кримінального судочинства» (далі – Статут), «Статут про покарання, які накладали мирові судді». Впродовж проведення судової реформи на зміну розшукової форми кримінального судочинства прийшла змішана, при якій провадження у кримінальних справах поділялося на попереднє розслідування, віддання під суд і судовий розгляд. Попереднє розслідування складалося з дізнання і попереднього слідства. Попереднє слідство здійснювалося інститутом судових слідчих, котрі вважалися членами окружного суду, і вироблялося за сприяння поліції, а у визначених законом випадках, чинів Окремого корпусу жандармів при спостереженні прокурорів та їхніх товаришів (ст. 249). Слідство ставало обов'язковою процедурою в усіх справах про тяжкі злочини, підсудні окружному суду або судовій палаті. Дізнання здійснювалося поліцією, жандармами або адміністрацією. Метою дізнання було встановлення факту злочину. Слід зазначити, що діяльність поліцейських щодо попередження та припинення злочинів та проступків в порядку, встановленому законами, не належала до судового переслідування, тобто не була кримінально-процесуальною. Контроль над поліцейським дізнанням здійснювали прокурори і їхні товариші, які мали право давати безпосередні доручення чинам розшукових відділень щодо проведення розшукових дій. Незважаючи на те, що раніше ст. 882 т. XV Зводу законів наказувала проводити слідство «з усілякою швидкістю і закінчувати в місячний термін», прийнятий в 1864 р. Статут обмежився приписом проводити попереднє слідство «з усілякою швидкістю» і не встановив будь-яких конкретних термінів поліцейського дізнання і попереднього слідства (ст. 295). Надалі спеціальними указами Сенату і циркулярами міністра юстиції судовим слідчим доручалося «можливо якнайшвидше» закінчення справ про пошкодження залізничних колій, про пожежі, а з 1914 р. – про продаж спиртних напоїв і самогоніваріння. Від поліції же потрібно сприяти судовим слідчим і особам прокурорського нагляду в розкритті обставин справи, не дозволяючи собі «ні повільності, ні перевищення або бездіяльності влади» (ст. 483). Необхідно зазначити, що припинити провадження міг тільки суд. Якщо судовий слідчий не знаходив підстав продовжувати слідство, то, призупинивши провадження, він повинен був випросити через прокурора дозвіл окружного суду на припинення слідства. У разі незгоди на те окружного суду, справа направлялася на вирішення судової палати. Не допускалося також призупинення провадження у справі в разі, коли обвинувачений зник, або не було встановлено особу, яка вчинила злочини (ст. 276). Внаслідок того, що Статут не встановлював строків поліцейського дізнання і попереднього слідства, кримінально-процесуальне законодавство не знало і такого інституту, як продовження термінів розслідування. В окремих випадках допускалося призупинення строку розслідування. Наприклад, згідно зі ст. 27 Статуту «якщо визначення злочинності діяння залежить від визначення в установленому порядку прав стану, або власності на нерухоме майно, або ж властивості неспроможності обвинуваченого, то переслідування кримінальним судом не порушується, а порушена призупиняється до вирішення спірного предмета судом цивільним». Однак відсутність в законі чітко визначених строків розслідування не означала безконтрольності дій слідчого і поліцейських чинів. Згідно зі ст. 484 Статуту поліцейські чини, волосні і сільські начальники, за «упущення і заворушення по слідчій частині», залучалися до відповідальності прокурором, під наглядом якого слідство проводилося. Відповідно до ст. 447 Статуту «Укладення про покарання» «чиновник поліцейський, через недбалість не відомий своєчасно кого слід було про вчинений злочин, або не затримали винного в нім, коли були до того ґрунтовні причини, піддається, залежно від важливості злочину та інших обставин справи: 1) суворій догані, з внесенням у послужний список; 2) або зменшення стажу від трьох місяців до одного року з часу служби; 3) або ж звільненню з посади. Коли ж це учинено їм навмисне, або коли він намагався приховати сліди злочину або обвинуваченого у ньому, то за це, понад звільнення зі служби, він піддається покаранню на підставі «правил про переховувачів». Кримінальна відповідальність наступала і в разі якщо «чиновники поліції, які взяли кого-небудь під варту, чи не донесуть про те начальству, коли це законом постановлено їм в обов'язок, що знаходяться в місті протягом однієї доби, а що знаходяться в повіті протягом тижня або, принаймні, з першою за тим майже» (ст. 450). Слідчий «за повільність у провадженні слідства» при відсутності будь-яких особливих важливих перешкод або труднощів міг бути на розсуд суду підданий догані або ж відсторонений від служби строком від 3 до 6 місяців (ст. 431). Якщо ж «ця повільність допущена з наміром, з упередженням або ж ненависті, ворожнечі чи з інших якихось протизаконних мотивів або причин», то слідчий, в залежності від обставин справи, відмовлявся від посади або «виключався зі служби».

Суворій догані, згідно зі ст. 430, піддавався слідчий, що не допитав обвинуваченого протягом доби після явки або приводу його. Досить суворе покарання, аж до «відсторонення від служби», було передбачено щодо чиновника, «який не почне слідство у кримінальній справі, маючи достатній законний привід до початку його» (ст. 429). При цьому карані були і дії вчинені «через недбалість» і внаслідок «зайвої поблажливості або якої-небудь пристрасті до осіб, які підлягають слідству». Згідно зі ст. 426, «чиновник, який, хдійснює слідство у недбалості або незнання обов'язків своїх, не дотримає визначених

для цього законами правил і форм, в тих випадках, коли постановами про судочинство не положено за це особливого стягнення або покарання, піддається тим же, які вище цього в ст. 410 визначено за повільність і недбальство у здійсненні посади взагалі».

Таким чином, швидке і правове попереднє слідство і поліцейське дізнання за судовою реформою 1864 р. досягалися не встановленням конкретного терміну розслідування і введенням інституту продовження строків, а покладанням на чинів поліції і судових слідчих обов'язки здійснювати свої повноваження «з усілякою швидкістю» і встановленням кримінальної відповідальності за випадки повільності і недбальства у здійсненні служби.

В 1889 році з метою прискорення провадження у справі був введений процесуальний порядок, який допускає можливість усунення судового розгляду в разі добровільної сплати обвинуваченим штрафу. Згідно зі ст. 171 «Правил про устрій судової частини і провадження судових справ в місцевостях, в яких введено положення щодо земських дільничних начальників» від 29 грудня 1889 р. кримінальне переслідування за проступки, що тягнуть лише грошове стягнення, не порушувалося. А розпочата справа підлягала припиненню у разі сплати штрафу, а також винагороди за шкоду і збитки.

У період існування УНР, Гетьманської держави, УНР часів Директорії в основу організації та діяльності судових органів (за винятком надзвичайних (військових) судів) були покладені здебільшого судові статuti Російської імперії 1864 р. в їх первинній редакції. Широке застосування в зазначений період Статут 1864 р. аргументовано доведено В. В. Землянською у її кандидатській дисертації на тему: «Кримінально-процесуальне законодавство Центральної Ради, гетьманату Скоропадського та Директорії». Вона пише, що «суди та правоохоронні органи Центральної Ради, гетьманату Скоропадського та Директорії в їх діяльності деякий час керувалися законами колишньої Російської імперії та Тимчасового уряду, зокрема, Статут 1864 р.» [4, с. 4]. Характеризуючи законодавство гетьмана П. Скоропадського, В. В. Землянська пише, що за часів правління цього гетьмана «продовжував діяти дореволюційний Статут кримінального судочинства» [5, с. 99]. У Західно-Українській Народній Республіці судоустрій і судочинство базувалися на кримінальному процесуальному законодавстві Австро-Угорщини. Як зазначає М. М. Кобилецький, «позитивним у створенні органів державної влади та правової системи ЗУНР стало те, що вона не пішла шляхом революційних, соціальних експериментів, зокрема, не було повністю ліквідовано старе австрійське законодавство, яке продовжувало діяти, оскільки не суперечило цілям Української держави. Це стало однією з гарантій забезпечення стабільності держави, оскільки ліквідація старого законодавства і відсутність нового могли призвести до правового нігілізму та анархії в державі» [7, с. 12–13]. Іншим чином відбувалася розбудова судової системи і формування кримінально-процесуального законодавства за радянських часів. Перший Кримінально-процесуальний кодекс УСРР був затверджений Всеукраїнським ЦВК 13 вересня 1922 р. [9]. Це був комплексний законодавчий акт, який регулював розслідування кримінальних справ в органах попереднього слідства та їх розгляду у судах, визначав повноваження прокурорів на всіх стадіях кримінального процесу.

КПК УСРР 1922 р. закріплював такі засади, як гласність, усність, безпосередність, змагальність; провадження процесу мовою більшості населення із забезпеченням для осіб, які не володіли цією мовою, право на перекладача; рівноправність сторін; право обвинуваченого на захист [9]. КПК УСРР 1922 р. визначав дві судові системи – революційні територіальні трибунали на чолі з Єдиним Верховним трибуналом УСРР і народні суди та губернські ради народних суддів [9]. Органом судового нагляду за всіма судовими установами був Верховний судовий контроль НКЮ УСРР. КПК УСРР 1922 р. передбачав прискорене провадження, яким називався кримінальний процес, в якому немає стадії попереднього розслідування і засудження, а саме судовий розгляд міг проходити в спрощених формах. КПК УСРР 1922 р. також встановлював спрощений і, отже, скорочений порядок. Так, суд, не проводячи судового слідства, міг переходити безпосередньо до дебатів сторін. У числі особливих проваджень КПК передбачав інститут чергових камер і судові накази.

В чергові камери прямували всі ті справи про затриманих обвинувачених, які, на думку органів, які провели затримання, не вимагає особливого розслідування, або за якими обвинувачені визнали себе винними. Умовами вирішення кримінальних справ у порядку чергової камери суду служили простота справи, очевидність обставин скоєного злочину. В порядку заочних вироків і судових наказів розглядалися справи про злочини незначної тяжкості. Спрощення полягало в праві суду, по-перше, виносити вирок у відсутності підсудного, а, по-друге, виносити його одноосібно суддею.

Наступний, КПК УСРР 1927 р., з одного боку, відтворював чималу кількість статей свого попередника КПК УСРР 1922 р., а з другого – містив низку статей, що по-новому регулювали діяльність органів попереднього розслідування, прокуратури і суду. Так, новий КПК УСРР розширив права слідчих і прокурорів у закритті кримінальних справ за відсутністю складу злочину [17, с. 105]. 1 грудня 1934 р. була прийнята постанова ЦБК СРСР «Про внесення змін в діючі кримінально-процесуальні кодекси союзних республік», якою встановлювався спрощений порядок розслідування і судового розгляду справ про

терористичні організації і терористичні акти, а саме: 1) слідство мало бути скороченим (не більше десяти днів); 2) обвинувальний висновок вручався обвинуваченому за одну добу до розгляду справи у суді; 3) обвинувач і захисник усувалися від участі в суді; 4) не допускалося касаційного оскарження вироків і подачі клопотань про помилування; 5) вирок до найвищої міри покарання (розстрілу) приводився до виконання негайно після його постановлення [17]. ВУЦВК 9 грудня 1934 р. прийняв постанову «Про внесення змін до кримінально-процесуального кодексу УСРР», які передбачали спрощену процедуру розслідування і судового розгляду справ про терористичні організації і терористичні акти [16]. У подальшому, постановою ЦВК СРСР від 14 вересня 1937 р. були внесені зміни до кримінально-процесуальних кодексів союзних республік, якими спрощений порядок розслідування і судового розгляду поширювався на справи про контрреволюційне шкідництво та диверсії.

Станом на середину 1950-х рр. законодавство про судочинство, яке складалося із загальносоюзних законодавчих актів та кримінально-процесуальних кодексів союзних республік, було таким, що приймалося у різний час і тому відображало особливості того чи іншого періоду розвитку радянської держави. Тому логічним було прийняття Верховною Радою СРСР 25 грудня 1958 р. «Основ кримінального судочинства Союзу РСР і союзних республік» [11]. Вони стали правовою базою, на засадах якої створювалися в союзних республіках нові кримінально-процесуальні кодекси. В УРСР такий Кодекс був затверджений 28 грудня 1960 р., а набув чинності 1 квітня 1961 р. Новий КПК містив тенденцію до прискорення провадження і до так званої процесуальної економії у справах про злочини невеликої та середньої тяжкості поглиблювалася. Необхідно відзначити, що КПК 1960 р. орієнтував правозастосовувача на швидке провадження у кримінальній справі. Відповідно до ст. 89 КПК УРСР 1960 р. строки, встановлені цим Кодексом, обчислювалися годинами, добами (днями) і місяцями. При обчисленні строків не бралися до уваги той день і та година, від яких починається строк. При обчисленні строку добами строк закінчується о 24 годині останньої доби. Якщо відповідну дію належить провести в суді або в органах дізнання і досудового слідства, то строк закінчується у встановлений час закінчення робочого дня в цих установах. При обчисленні строків місяцями строк закінчується у відповідне число останнього місяця. Якщо закінчення строку припадає на неробочий день, то останнім днем строку вважається наступний робочий день. Якщо закінчення строку, який обчислюється місяцями, припадає на той місяць, який не має відповідного числа, то строк закінчується в останній день цього місяця. Строк не вважається пропущеним, коли скаргу або інший документ здано до закінчення строку на пошту, а для осіб, що тримаються під вартою, – коли скаргу або інший документ здано адміністрації місця попереднього ув'язнення [8]. Відповідно до ч. 1 ст. 90 КПК УРСР 1960 р. пропущений з поважних причин строк повинен бути поновлений за клопотанням заінтересованої особи постановою органу дізнання, слідчого, прокурора, ухвалою суду або постановою судді [8]. Положення щодо швидкості провадження були закріплені в ст. 2 КПК УРСР 1960 р., як завдання кримінального судочинства: «завданнями кримінального судочинства є... швидке і повне розкриття злочинів...» [8].

Загалом, аналіз радянського кримінального процесу показує, що законодавцем часто здійснювалися спроби щодо прискорення кримінального провадження шляхом встановлення спрощених процедур та обмежених процесуальних строків. Для радянського кримінального процесу було характерне запровадження процесуального спрощення, згортання процесуальних гарантій особи, зменшення строків розслідування для прискорення роботи репресивного апарату.

Висновки. Поняття процесуальних строків і їх розумність має давні історичні корені. Протягом історичного розвитку вітчизняного кримінального процесу законодавець стикався з проблемою затягування процедури кримінального переслідування та намагався винайти різні шляхи запобігання цьому шляхом встановлення граничних строків кримінального судочинства та спрощених процедур його здійснення. Розвиток кримінального процесуального законодавства, що діяв на теренах України, призвів до появи у XIX ст. принципу швидкості судочинства як організуючої ідеї кримінального процесу.

До початку XX ст. законодавець вирішував питання затягування кримінального провадження та граничності процесуальних строків через введення спрощених проваджень, встановлення яких обумовлювалося і прагненням скоротити терміни судочинства, заощадити сили і засоби органів кримінальної юстиції, розподіливши їх адекватно за складністю кримінальних справ. Важливим було також наділення учасників процесу правом звернення до уповноважених осіб зі скаргою на повільність розгляду справи. Наукова доктрина того часу наполягала на важливості подолання повільності судових процесів, його нескінченного затягування. В останньому випадку важливе значення мало встановлення меж розгляду кримінальної справи по суті у вигляді постанови остаточного вироку, після якого дослідження фактичних обставин справи не допускалось, і тим самим встановлювався межа кримінальному переслідуванню особи. Проте, і для того часу проблеми повільності і не оперативності провадження у кримінальній справі залишалися.

Законодавцем також здійснювалися спроби прискорення кримінального провадження шляхом встановлення спрощених процедур та обмежених процесуальних строків. Однак найчастіше це було зумовлено не дотриманням загальної засади розумності строків кримінального провадження, а прискорення кримінального провадження як інструменту репресивної політики антидемократичного режиму. Лише у 1960-х роках з'явилася тенденція до прискорення кримінального провадження з метою так званої процесуальної економії, що була продиктована бажанням законодавця більш ефективного розгляду справ про злочини невеликої та середньої тяжкості. На цьому тлі еволюція наукової думки призвела до формулювання принципу розумності процесуальних строків, як загальної засади кримінального процесу.

Reference:

1. Hubyk A. O. (1990) *Kopni sudy na ukrainskykh zemliakh u KhIV–KhVI st.* [Mining courts in the Ukrainian lands in the fourteenth and sixteenth centuries]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal* [Ukrainian Historical Journal]. 1990. № 10. P. 110-116. (In Ukrainian)
2. Pidkovy I. Z., Shusta R. M. (1993) *Dovidnyk z istorii Ukrainy* [Handbook of History of Ukraine]. Kyiv : Heneza [Genesis], 1993. 380 p. (In Ukrainian)
3. Zakropyvnyi O. V. (2012) *Rozvytok terytorialnoi orhanizatsii sudiv v Ukraini do sudovoi reformy 1864 r. (istoryko-pravovyi aspekt)* [Development of territorial organization of courts in Ukraine before the judicial reform of 1864 (historical and legal aspect)]. *Nauka i praktyka* [Science and practice]. № 6 (141). 2012. P. 14-18. (In Ukrainian)
4. Zemlianska V. V. (2002) *Kryminalno-protsesualne zakonodavstvo Tsentralnoi Rady, Hetmanatu Skoropadskoho ta Dyrektorii : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.01* [Criminal procedure legislation of the Central Council, Hetmanate Skoropadsky and Directory: author's ref. dis. ... cand. jurid. Science: 12.00.01]. Kharkiv, 2002. 17 p. (In Ukrainian)
5. Zemlianska V. V. (2000) *Pro sudove zakonodavstvo hetmana Skoropadskoho* [On the judicial legislation of Hetman Skoropadsky]. *Visnyk Lvivskoho universytetu* [Bulletin of Lviv University]. 2000. Vyp. 35. P. 97-102. (In Ukrainian)
6. Honcharenka V. H., Shevchenko O. O., Samokhvalov V. O., Kapeliushnyi V. P., Shevchenko M. O. (1996) *Istoriia derzhavy i prava Ukrainy : kurs lektsii* [History of the state and law of Ukraine: a course of lectures]. Kyiv : Venturi [Venturi], 1996. 285 p. (In Ukrainian)
7. Kobyletskyi M. M. (1998) *Utvorennia ZUNR, yii derzhavnyi mekhanizm ta diialnist (1918–1923 rr.) : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.01* [Formation of the Western Ukrainian People's Republic, its state mechanism and activity (1918–1923): author's ref. dis. ... Cand. jurid. Science: 12.00.01]. Lviv, 1998. 16 p. (In Ukrainian)
8. *Kryminalno-protsesualnyi kodeks Ukrainy vid 28.12.1960* [Criminal Procedure Code of Ukraine of 28.12.1960]. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1001-05/page>. (In Ukrainian)
9. *Kryminalno-protsesualnyi kodeks USRR (1922 r.) (Vytiah)* [Criminal Procedure Code of the USSR (1922) (Extract)]. URL: <http://textbooks.net.ua/content/view/1061/17>. (In Ukrainian)
10. *Pereiaslavska uhoda 1654 roku: istorychni uroky dlia Ukrainiskoho narodu. Analychni otsinky Natsionalnoho instytutu stratehichnykh doslidzhen* [Pereyaslav agreement of 1654: historical lessons for the Ukrainian people. Analytical assessments of the National Institute for Strategic Studies]. Kyiv : NISD, 2004. 294 p. (In Ukrainian)
11. Perlov Y. D. (1959) *Uholovnoe sudoproizvodstvo v SSSR* [Criminal proceedings in the USSR]. M. : Hosiuryzdat, 1959. 102 p. (In Russian)
12. Petrov Y. V. *Hosudarstvo y pravo Drevnei Rusy* [State and law of ancient Russia]. SPb. : Yzd-vo Mykhailova V. A., 2003. 412 p. (In Russian)
13. *Polnoe Sobranie Zakonov Rossyiskoi Ymperyy : sobranie vtoroe. V 55-ty t. s ukaz. SPb. : Typ. 2-ho Otd-niya Sobstv. E. Y. V. Kantseliaryy, 1830–1885* [Complete Assembly of Laws of the Russian Empire: the second assembly. In the 55th volume with a decree. SPb. : Type. 2nd Department of Property. E. I. V. Chancellery, 1830–1885]. URL: <http://elibrary.shpl.ru/ru/nodes/260-polnoe-sobranie-zakonov-rossiyskoy-imperii-sobranie-vtoroe-s-12-12-1825-po-28-02-1881-v-55-ti-t-s-ukaz-spb-1830-1885>. (In Russian)
14. *Rossyiskoe zakonodatelstvo Kh–KhKh vekov. V 9 t. : T. 1.: Zakonodatelstvo Drevnei Rusy* [Russian legislation of the XX-XX centuries. In 9 vols. : Vol. 1. : Legislation of Ancient Russia]. M. : Yuryd. lyt., 1984. 430 p. (In Russian)
15. *Ruska pravda* [Russian truth]. URL: <http://litopys.org.ua/oldukr2/oldukr51.htm>. (In Russian)
16. *Sobranie zakonov y rasporyazhenyi roboche-krestianskoho pravytelstva Ukrayni* [Collection of laws and orders of the workers 'and peasants' government of Ukraine]. 1934. № 36. St. 288. (In Russian)

17.Suslo D. S. (1968) *Istoriia sudu Radianskoi Ukrainy (1917–1967 r.)* [History of the Court of Soviet Ukraine (1917-1967)]. Kyiv : Vyd-vo Kyivskoho un-tu, 1968. 233 p. (In Ukrainian)

18.Khachaturov R. L. (1974) *Nekotorie metodolohycheskye y teoretycheskye voprosi stanovleniya drevnerusskoho prava* [Some methodological and theoretical issues of formation of ancient Russian law]. Yrkutsk : Yrkutskiyi hos. un-t ym. A. A. Zhdanova, 1974. 185 p. (In Russian)

Исторические предпосылки и источники возникновения понятия «процессуальные сроки» в уголовном процессе Украины

Кушнерьов Виталий Николаевич, e-mail: uriandr95@gmail.com
Национальной академии внутренних дел, г. Киев, Украина

Аннотация. В статье исследованы исторические предпосылки и источники возникновения понятия «процессуальные сроки» в уголовном процессе Украины. Аргументировано, что понятие процессуальных сроков и их разумность имеет давние исторические корни. На протяжении исторического развития отечественного уголовного процесса законодатель сталкивался с проблемой затягивания процедуры уголовного преследования и пытался изобрести различные пути предотвращения этого путем установления предельных сроков уголовного судопроизводства и упрощенных процедур его осуществления. Автором доказано, что развитие уголовного процессуального законодательства, действовавшего на территории Украины, привел к появлению в XIX в. принципа скорости судопроизводства как организующей идеи уголовного процесса. К началу XX в. законодатель решал вопрос затягивания уголовного производства и предельности процессуальных сроков из-за введения упрощенных производств, установление которых обуславливалось и стремлением сократить сроки судопроизводства, сэкономить силы и средства органов уголовной юстиции, распределив их адекватно по сложности уголовных дел. Установлено, что только в 1960-х годах появилась тенденция к ускорению уголовного производства с целью так называемой процессуальной экономии, была продиктована желанием законодателя более эффективного рассмотрения дел о преступлениях небольшой и средней тяжести.

Ключевые слова: процессуальные сроки, разумные сроки, уголовное судопроизводство, уголовный процесс, судебное разбирательство, досудебное расследование.

POWERS AND COMPETENCE OF CENTRAL EXECUTIVE BODIES TO ENSURE THE RIGHT OF PERSONS WITH DISABILITIES TO HEALTH CARE

Kozhura Lyudmila Alexandrovna

Professor of the Department of Theory and History of Law State Higher Educational Institution

«Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman», Kyiv, Ukraine

e-mail: lepel@ukr.net

Abstract. This scientific article defines the powers of the central executive authorities with regard to ensuring the right of persons with disabilities to health protection.

It has been determined that the effectiveness and efficiency of the development of the health sector depends on the activities of authorized subjects of public administration, that is, the system of state bodies at all levels and local self-government bodies that ensure the protection of human and civil rights and freedoms in the field of health protection. An important direction in the field of health care is precisely ensuring the right to health protection of persons with disabilities.

The powers and competence of the following central executive authorities to ensure the right to health protection for persons with disabilities are revealed: State Committee for Television and Radio Broadcasting of Ukraine; State Service of Ukraine for Medicines and Drug Control; National Health Service of Ukraine; State Architectural and Construction Inspection of Ukraine; Pension Fund of Ukraine; State Statistics Service of Ukraine.

Keywords: law, social protection of the population, persons with disabilities, healthcare, individual rights and freedoms.

Результативність та ефективність розвитку сфери охорони здоров'я залежить від діяльності уповноважених суб'єктів публічної адміністрації, тобто системи державних органів всіх рівнів та органів місцевого самоврядування, які забезпечують захист прав і свобод людини і громадянина в сфері охорони здоров'я. Важливим напрямком в сфері охорони здоров'я є саме забезпечення права на охорону здоров'я осіб з інвалідністю.

Державний комітет телебачення і радіомовлення України є центральним органом виконавчої влади із спеціальним статусом, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України та є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері телебачення і радіомовлення, інформаційній та видавничій сфері [1]. Державний комітет телебачення і радіомовлення України забезпечує в установленому порядку широке висвітлення заходів щодо додержання прав і свобод осіб з інвалідністю.

Державна служба України з лікарських засобів та контролю за наркотиками є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра охорони здоров'я, який реалізує державну політику у сферах контролю якості та безпеки лікарських засобів, у тому числі медичних імунобіологічних препаратів (далі - лікарські засоби), медичної техніки і виробів медичного призначення (далі - медичні вироби), та обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, протидії їх незаконному обігу [2].

Держлікслужба відповідно до покладених на неї завдань з метою забезпечення права на охорону здоров'я осіб з інвалідністю: 1) узагальнює практику застосування законодавства з питань, що належать до її компетенції, розробляє пропозиції щодо вдосконалення законодавчих актів, актів Президента України, Кабінету Міністрів України, нормативно-правових актів міністерств та в установленому порядку подає їх Міністрові охорони здоров'я; 2) розробляє проекти державних цільових програм з питань здійснення контролю якості лікарських засобів і медичних виробів та здійснення контролю у сферах обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, протидії їх незаконному обігу, бере участь у забезпеченні виконання таких програм; 3) приймає в установленому порядку рішення про вилучення з обігу та заборону (зупинення) виробництва, реалізації та застосування лікарських засобів і медичних виробів, що не відповідають вимогам, визначеним нормативно-правовими актами, а також тих, що ввозяться на територію України та вивозяться з території України з порушенням установленого законодавством порядку; 4) здійснює контроль за дотриманням суб'єктами господарювання ліцензійних умов провадження господарської діяльності у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів; 5) проводить щорічні розрахунки та попередньо визначає потребу України в наркотичних засобах, психотропних речовинах; 6) готує пропозиції щодо визначення квот, у межах яких здійснюється обіг наркотичних засобів, психотропних речовин; 7) вживає відповідних заходів до усунення порушень, виявлених під час здійснення контролю у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і

прекурсорів; 8) забезпечує інформування громадськості з питань здійснення контролю за введенням в обіг медичних виробів та обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів [2].

Національна служба здоров'я України є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра охорони здоров'я, який реалізує державну політику у сфері державних фінансових гарантій медичного обслуговування населення [3].

Основними завданнями Національної служби здоров'я України, що сприяють забезпеченню права на охорону здоров'я осіб з інвалідністю є: 1) реалізація державної політики у сфері державних фінансових гарантій медичного обслуговування населення за програмою державних гарантій медичного обслуговування населення (програма медичних гарантій); 2) виконання функцій замовника медичних послуг та лікарських засобів за програмою медичних гарантій; 3) внесення на розгляд Міністра охорони здоров'я пропозицій щодо забезпечення формування державної політики у сфері державних фінансових гарантій медичного обслуговування населення [3].

Національна служба здоров'я України відповідно до покладених на неї завдань: 1) проводить моніторинг, аналіз і прогнозування потреб населення України у медичних послугах та лікарських засобах; 2) розробляє проект програми медичних гарантій, вносить пропозиції щодо тарифів і коригувальних коефіцієнтів; 3) укладає, змінює та припиняє договори про медичне обслуговування населення та договори про реімбурсацію; 4) здійснює заходи, що забезпечують цільове та ефективне використання коштів за програмою медичних гарантій, у тому числі заходи з перевірки дотримання надавачами медичних послуг вимог, установлених порядком використання коштів програми медичних гарантій і договорами про медичне обслуговування населення; 5) отримує та обробляє персональні дані та іншу інформацію про пацієнтів (у тому числі інформацію про стан здоров'я, діагноз, відомості, одержані під час медичного обстеження пацієнтів) і надавачів медичних послуг, необхідних для здійснення її повноважень, з дотриманням вимог Закону України "Про захист персональних даних"; 6) забезпечує функціонування електронної системи охорони здоров'я; 7) забезпечує ведення реєстрів, що входять до складу електронної системи охорони здоров'я, інших державних електронних баз та реєстрів, інших інформаційних систем у сфері, що належить до її компетенції та ін. [3]. Серед широкого переліку повноважень, які виконує даний суб'єкт є повноваження реєстраційного та контроль-наглядового характеру. Втім, як нами уже було зазначено вище однією з проблем забезпечення права на охорону здоров'я осіб з інвалідністю є відсутність достовірних моніторингових та статистичних даних щодо осіб з інвалідністю, переліку медичних засобів та медичних препаратів, які вони потребують, а також складність в точному прогнозуванні бюджетних коштів на сферу охорони здоров'я осіб з інвалідністю. Саме тому, виникає питання виконання Національною службою здоров'я України ведення реєстрів, що входять до складу електронної системи охорони здоров'я, інших державних електронних баз та реєстрів, інших інформаційних систем у сфері, що належить до її компетенції.

Державна архітектурно-будівельна інспекція України (Держархбудінспекція) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Віце-прем'єр-міністра України - Міністра регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства і який реалізує державну політику з питань державного архітектурно-будівельного контролю та нагляду [4].

Основним повноваження Державної архітектурно-будівельної інспекції України в напрямку забезпечення права на охорону здоров'я осіб з інвалідністю є здійснення контролю за відповідністю будівель і споруд, які вводяться в експлуатацію на відповідність їх нормативам та стандартам щодо доступності для осіб з інвалідністю. Готовність такої будівлі в експлуатацію підтверджується Декларацією про готовність об'єкта до експлуатації та Актом готовності об'єкта до експлуатації.

Пенсійний фонд України є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра соціальної політики, що реалізує державну політику з питань пенсійного забезпечення та ведення обліку осіб, які підлягають загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню [5].

Основними завданнями Пенсійного фонду України є: реалізація державної політики з питань пенсійного забезпечення та ведення обліку осіб, які підлягають загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню; організація, координація та контроль роботи територіальних органів щодо здійснення контролю за додержанням вимог законодавства про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, правильністю нарахування, обчислення, повнотою і своєчасністю сплати страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування (далі - страхові внески) та інших платежів, за достовірністю документів, поданих для призначення пенсії, та відомостей про осіб, які підлягають загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню, призначенням (перерахунком) і виплатою пенсій та іншими виплатами, які згідно із законодавством здійснюються за рахунок коштів Пенсійного фонду України, інших джерел, визначених законодавством [5].

Дана контроль-наглядова діяльність Пенсійного фонду України є вкрай важлива, адже, розмір пенсійних та інших виплат для осіб з інвалідністю є важливим засобом для задоволення своїх потреб і медичному обслуговуванні та придбанні відповідних необхідних медичних препаратів, здійснення реабілітації.

Державна служба статистики України є спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади в галузі статистики, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Першого віце-прем'єр-міністра України - Міністра економічного розвитку і торгівлі та який реалізує державну політику у сфері статистики [6].

Даний суб'єкт виконує статистичну функцію, яка допомагає здійснити моніторинг кількості осіб з обмеженими можливостями, відповідно спрогнозувати кількісно-якісні розрахунки щодо необхідності забезпечення їх медичною допомогою, медичними препаратами та здійсненням реабілітаційних заходів, а також здійснювати розрахунки щодо бюджету, який повинен виділятися для забезпечення права на охорону здоров'я осіб з інвалідністю. Здійснює формування інформаційної бази для прогнозування та аналізу тенденцій і закономірностей соціально-економічного розвитку, складає національні рахунки.

Державна служба статистики в даному напрямку виконує наступні повноваження: забезпечує відповідність статистичної інформації критеріям якості, готує звіти для користувачів щодо якості статистичних даних; організовує і проводить статистичні спостереження за соціально-економічними та демографічними явищами і процесами, екологічною ситуацією в Україні та її регіонах шляхом збирання форм державної статистичної звітності та проведення спеціально організованих статистичних спостережень (переписів, одноразових обліків, опитувань, вибіркового обстеження, у тому числі населення (домогосподарств); розробляє, вдосконалює та впроваджує звітно-статистичну документацію, а також типові форми первинної облікової документації, необхідної для проведення статистичних спостережень; надає державним органам та органам місцевого самоврядування статистичну інформацію в обсягах, за формами і в строки, визначені планом державних статистичних спостережень або окремими рішеннями Кабінету Міністрів України; проводить моніторинг та задовольняє потреби користувачів у статистичній інформації [6].

Суб'єктами, які на місцевому рівні здійснюють адміністрування сфері охорони здоров'я та відповідно забезпечують право на охорону здоров'я осіб з інвалідністю є *місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування*.

Повноваження місцевих державних адміністрацій в сфері охорони здоров'я визначені в ст. ст. 22, 23 Закону України «Про місцеві державні адміністрації». До них, на нашу думку, можна віднести: 1) реалізує державну політику в сфері охорони здоров'я, в галузі соціального забезпечення та соціального захисту осіб з інвалідністю; 2) здійснює загальне керівництво закладами охорони здоров'я, що належать до сфери її управління, їх матеріально-фінансове забезпечення; 4) вживає заходів до збереження мережі закладів охорони здоров'я; 5) вживає заходів щодо запобігання інфекційним захворюванням, епідеміям, епізоотіям та їх ліквідації; 6) організовує роботу медичних закладів по поданню допомоги населенню; 7) забезпечує працевлаштування осіб з інвалідністю, сприяє здобуттю ними освіти, набуттю необхідної кваліфікації, матеріально-побутовому обслуговуванню, санаторно-курортному лікуванню осіб з інвалідністю, ветеранів війни та праці, осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи; сприяє поданню протезно-ортопедичної допомоги населенню і забезпеченню осіб з інвалідністю засобами пересування і реабілітації; встановлює піклування над повнолітніми дієздатними особами, які за станом здоров'я потребують догляду; 8) вирішує питання про утворення, реорганізацію та ліквідацію спеціальних будинків-інтернатів для осіб, які потребують медичної допомоги у зв'язку із захворюванням на туберкульоз, та осіб з інвалідністю першої і другої груп [7].

Аналізуючи повноваження місцевих державних адміністрацій, які визначені в ст.ст.22,23 Закону України «Про місцеві державні адміністрації», здійснивши аналіз нормативно-правового регулювання, яким урегульовано відносини забезпечення права на охорону здоров'я осіб з інвалідністю, нашу думку, їх компетенція поширюється також і на управління системою реабілітації осіб з інвалідністю. *Саме тому, пропонуємо Закон України «Про місцеві державні адміністрації» доповнити ч.1 ст.23 пунктом 12 наступного змісту:*

12) здійснюють керівництво підприємствами, установами, закладами системи реабілітації осіб з інвалідністю, формують напрями взаємодії різних ланок системи реабілітації осіб з інвалідністю; організовують проведення реабілітаційних заходів; забезпечують розвиток мережі реабілітаційних установ».

Reference:

1. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Derzhavnyi komitet telebachennia i radiomovlennia Ukrainy: zatv. Postanovoiu Kabinetu Ukrainy vid 13 serpnia 2014 r. № 341. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/341-2014-p>
2. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Derzhavnu sluzhbu Ukrainy z likarskykh zasobiv ta kontroliu za narkotykamy: zatv. Postanovoiu Kabinetu Ukrainy vid 12 serpnia 2015 r. № 647. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/647-2015-p>

3. Pro utvorennia Natsionalnoi sluzhby zdorovia Ukrainy : zatv. Postanovoioi Kabinetu Ukrainy vid 27 hrudnia 2017 r. № 1101. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1101-2017-p>
4. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Derzhavnu arkhitekturno-budivelnu inspektsiiu Ukrainy: zatv. Postanovoioi Kabinetu Ukrainy vid 9 lypnia 2014 r. № 294. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/294-2014-p>
5. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Pensiinyi fond Ukrainy: zatv. Postanovoioi Kabinetu Ukrainy vid 23 lypnia 2014 r. № 280. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280-2014-p>
6. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Derzhavnu sluzhbu statystyky Ukrainy: zatv. Postanovoioi Kabinetu Ukrainy vid 23 veresnia 2014 r. № 481. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/481-2014-p>
7. Pro mistsevi derzhavni administratsii: Zakon Ukrainy vid 9 kvitnia 1999 roku № 586-XIV. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 1999. № 20-21. Ст.190.

Полномочия центральных органов исполнительной власти касательно обеспечения права лиц с инвалидностью на охрану здоровья

Кожура Людмила Александровна, e-mail: lepel@ukr.net

Киевский национальный экономический университет имени Ваима Гетьмана, г. Киев, Украина

Аннотация. В данной научной статье определены полномочия центральных органов исполнительной власти касательно обеспечения права лиц с инвалидностью на охрану здоровья.

Определено, что результативность и эффективность развития сферы здравоохранения зависит от деятельности уполномоченных субъектов публичной администрации, то есть системы государственных органов всех уровней и органов местного самоуправления, обеспечивающих защиту прав и свобод человека и гражданина в сфере охраны здоровья. Важным направлением в сфере здравоохранения является именно обеспечение права на охрану здоровья лиц с инвалидностью.

Раскрыто полномочия и компетенцию следующих центральных органов исполнительной власти по обеспечению права на охрану здоровья лицам с инвалидностью: Государственный комитет телевидения и радиовещания Украины; Государственная служба Украины по лекарственным средствам и контролю за наркотиками; Национальная служба здоровья Украины; Государственная архитектурно-строительная инспекция Украины; Пенсионный фонд Украины; Государственная служба статистики Украины.

Ключевые слова: право, социальная защита населения, лица с инвалидностью, здравоохранение, права и свободы личности.

LEGAL BASIS OF APPLICATION OF TECHNICAL MEANS AND TECHNOLOGIES IN CONDUCTING VIDEO CONFERENCE IN CRIMINAL JUDICIAL PROCEDURE

Anna V. Bezhanova

Odesa State University of Internal Affairs, Odesa, Ukraine

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3302-3586>

e-mail: roksolanna@ukr.net

Abstract. The legal bases of application of technical means at carrying out videoconference in criminal proceedings are investigated. The legal regulation of procedural actions with the help of video or audio equipment provided for in international legal acts is analyzed. It is determined that the legal basis for the use of technical means in the mode of videoconferencing in Ukraine does not fully meet the requirements of human rights and freedoms. The legislation of Ukraine on the normative regulation of the use of technical means in criminal proceedings today is formed by laws and bylaws, as well as norms of certain branches of legislation (international, constitutional, administrative, criminal, civil, commercial, etc.). It includes a set of normative legal acts, united by a common subject area, regulating public relations in the field of the use of technical means in general.

It is determined that in the legal aspect there is a problem of the list and requirements for technical means that can be used in video conferencing. There is no separate norm in the domestic criminal procedural legislation, which would be devoted to the use of such means, including those that can be used by videoconference. Only certain articles of the CPC of Ukraine have optional recommendations, and the current legislation provides for the use of scientific and technical means rather than precisely indicates it. The legal literature also does not achieve terminological unity regarding the concept of "video conferencing", which is often referred to as video broadcasting, video communication, video conferencing, video conferencing, etc.

It is emphasized that the standardization of terminology and classification of technical means that can be used in videoconferencing will increase the efficiency and optimization of their use, will allow to regulate their use in the procedural activities of law enforcement agencies. It is proved that the expediency of normative-legal fixing of technical means during videoconferencing in criminal proceedings.

Keywords: criminal proceedings; remote proceedings; video conferencing mode; Information Technology; technical means.

Постановка проблеми та її актуальність. В умовах сьогодення значне прискорення науково-технічного прогресу призвело до глибоких змін у всіх сферах соціального життя. З'являються нові та значно вдосконалюються технічні засоби, що застосувалися раніше, і технології зв'язку. Поява нових науково-технічних засобів, насамперед, розвиток глобальних комп'ютерних мереж, призвели до необхідності іншої правової регламентації, що виходить за межі існуючого регулювання.

Сучасна юридична наука і практика також переходять на якісно новий рівень. Прийняття нових та внесення змін до чинних нормативно-правових актів мають на меті запровадження та використання в юридичній практиці сучасних технологій для більш ефективного вирішення завдань [1]. Правові основи є вихідними, фундаментальними положеннями діяльності, що стосуються використання як технічних засобів у кримінальному судочинстві як взагалі, так і під час застосування відеоконференції зокрема. Труднощі теоретичного вивчення порядку використання сучасних технологій у сфері кримінального судочинства пов'язані з правовою недосконалістю вживаних термінів, а в деяких випадках з відсутністю методології дослідження впливу того чи іншого технічного засобу на ефективність діяльності органів досудового розслідування та суду у кримінальному провадженні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми впровадження результатів науково-технічного прогресу у правозастосовну діяльність, шляхи використання науково-технічних засобів у розслідуванні кримінальних правопорушень постійно привертала увагу вчених. Окремі питання застосування відеоконференції знайшли своє відображення у наукових працях К. Архіпової, Н. Ахтирської, М. Бортуна, О. Волеводза, Н. Карпова, С. Книженко, В. Маляренка, Т. Михальчук, В. Мурадової, М. Смирнова, В. Стратонова, О. Толочка, І. Черниченко, Д. Шингарьова, В. Шиплюка, С. Ширіна, В. Шепітька, Л. Щербини, М. Якимчука та інших вчених. Проте, останнім часом значно зросла кількість законодавчих колізій, пов'язаних з інформаційною сферою, а існуючі закони не завжди відповідають суспільним реаліям, що складаються. Ці чинники зумовили потребу наукового аналізу та вдосконалення законодавства у галузі застосування технічних засобів і технологій в режимі відеоконференції.

Мета статті полягає в дослідженні сутності нормативно-правових засад використання технічних засобів і технологій під час застосування відеоконференції у кримінальному провадженні, виявленні проблемних питань і перспектив упровадження відеоконференції в систему кримінального судочинства України з огляду на реалізацію Концепції реформування кримінальної юстиції в Україні, орієнтацію на європейські стандарти в судочинстві та положень КПК України.

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи правові основи як сукупність правових норм важливо зазначити, що такої якості вони набувають саме в межах кримінально-процесуальних норм, які в системі кримінально-процесуального права можна віднести до інституту доказів (процесуальних форм закріплення результатів кримінально-процесуальної діяльності). Тобто правові засади виступають як певна частина кримінально-процесуальних інститутів і регулюють специфічну сукупність суспільних відносин у межах предмета регулювання даного правового інституту [2, с.37].

На жаль, в Україні процес впровадження досягнень світової науки та техніки у практичну діяльність правоохоронних органів не налагоджений через недостатнє фінансування, недосконалість правових основ їх застосування та ін. Крім того, перешкодою щодо впровадження новітніх технічних досягнень у кримінальний процес окремі науковці називають «пануючу в теорії доказів» позицію, відповідно до якої під законністю науково-технічних засобів, застосовуваних безпосередньо в кримінальному провадженні, варто розуміти головним чином їхнє пряме закріплення діючим кримінально-процесуальним законодавством [3].

Законодавство України щодо нормативного регулювання використання технічних засобів і технологій у кримінальному судочинстві сьогодні сформоване законами та підзаконними актами, а також нормами окремих галузей законодавства (міжнародного, конституційного, адміністративного, кримінального, цивільного, господарського тощо). Воно включає в себе сукупність нормативних правових актів, об'єднаних загальною предметною сферою, що регулюють суспільні відносини в сфері щодо використання технічних засобів взагалі. Водночас, законодавство не має глибокого теоретичного обґрунтування, чіткого механізму контролю і захисту використання технічних засобів, а також єдиної логічно пов'язаної структури і потребує систематизації та вдосконалення.

Поява законодавчого врегулювання режиму відеоконференції у кримінальному провадженні відповідає рівню технічного прогресу та свідчить про відповідність вітчизняної юридичної думки світовому глобалізаційному процесу. Використання технічних засобів в ході застосування відеоконференції у кримінальному судочинстві базується на основі таких правових документів, як Конституція України, Кримінальний Кодекс України, Кримінальний процесуальний кодекс, наказ Державної судової адміністрації «Про затвердження Інструкції про порядок роботи з технічними засобами відеозапису ходу і результатів процесуальних дій, проведених у режимі відеоконференції, під час судового засідання (кримінального провадження) від 15 листопада 2012 року № 155»[4], однак, незважаючи на існування певної низки законів, які супроводжують втілення у життя інноваційних технологій у кримінальне судочинство, сьогодні нормативна база у цьому напрямку є неповною [5]. Зазначені нормативні акти не регулюють у повному обсязі такі питання, як права та обов'язки учасників процесуальних дій, проведених режимі відеоконференції, взаємодія між учасниками різних рівнів судового процесу, особливості реалізації окремих принципів судочинства, недостатньо розвинуті питання відповідальності як безпосередніх учасників процесуальних дій, проведених режимі відеоконференції так і осіб, що забезпечують її проведення.

Колізії виникають внаслідок недостатності рівня гармонізації термінології, що використовується в нормативно-правових актах, які регламентують порядок використання технічних засобів і технологій щодо розслідування злочинів, з термінологією, що використовується у відповідних міжнародних актах.

При дослідженні нормативного регулювання застосування відеоконференції в Україні актуальним є розгляд питання щодо правового регулювання проведення процесуальних дій за допомогою відео- або аудіотехніки передбаченого в міжнародно-правових актах.

Так, згідно ч. 2 ст. 69 Римського статуту Міжнародного Кримінального Суду від 17 липня 1998 року суд може дозволити дачу *viva voce* (усних) або записаних за допомогою відео- або аудіотехніки показань свідка, а також подання документів або записів за умови дотримання положень цього Статуту і відповідно до Правил процедури та доказування [6].

Римський статут передбачає можливість дачі показань за допомогою аудіо- та відеозв'язку. Дача показань за допомогою аудіо-, відеозв'язку відображена більш ясно в правилі 67 Правил процедур доведення «Пряма трансляція показань свідків по каналах аудіо- або відеозв'язку»: «Відповідно до п. 2 ст. 69 Палата може дозволити свідку *viva voce* (усних) показань в Палаті з використанням аудіо- або відеотехніки за умови, що така техніка дозволяє Прокурору, захисту і самій Палаті спостерігати за свідком під час дачі ним таких показань. Палата за сприяння Секретаря забезпечує, щоб місце, обране для надання

показань по каналах аудіо- або відеозв'язку, сприяло дачі правдивих та відвертих показань, а також забезпечує безпеку, фізичну та психічну безпеку, гідність та недоторканість особистого життя свідка» [7].

У порівнянні з Римським статутом Міжнародного Кримінального Суду Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності та Конвенція ООН проти корупції передбачають відеозв'язок або інші відповідні засоби. До інших належних засобів можна віднести аудіо- та телефонний зв'язок.

Конвенція ООН проти корупції в ч. 18 ст. 18 встановлює, що «... перша Держава-учасниця може, на прохання іншої Держави-учасниці, дозволити проведення слухання за допомогою відеозв'язку, якщо особиста присутність відповідної особи на території запитуючої Держави-учасниці неможлива чи небажана» [8].

Одним з головних завдань дачі показань по каналах аудіо- або відеозв'язку – це забезпечення безпеки свідка. Зокрема ст. 24 Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності встановлює, що захист свідків повинен охоплювати заходи без шкоди для прав обвинуваченого, у тому числі для права на належний розгляд справи, і може полягати в формі прийняття правил доказування, що дозволяють свідчити, таким чином, який забезпечує безпеку свідка, наприклад, дозволено давати показання за допомогою засобів зв'язку, таких як відеозв'язок або інші належні засоби [9].

Аналогічну норму передбачає і Конвенція ООН проти корупції. Згідно ст. 32 (Про захист свідків, експертів і потерпілих) зазначеної конвенції: заходи, без порушення прав обвинуваченого, у тому числі права на належний розгляд справи, можуть бути такими, як: прийняття правил доказування, які дозволяють свідкам та експертам свідчити в такий спосіб, який забезпечує безпеку таких осіб, наприклад, дозвіл давати показання за допомогою засобів зв'язку, таких як відеозв'язок або інші належні засоби.

Правове регулювання проведення допиту за допомогою відео- або аудіотехніки передбачено також в багатосторонніх договорах між державами. Серед багатосторонніх договорів, що регламентують питання використання технічних засобів при наданні правової допомоги у кримінальних справах, важливе місце займає Кишинівська Конвенція про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах. У ній встановлено, що «договірні Сторони надають взаємну правову допомогу шляхом виконання процесуальних та інших дій ... з використанням відеозв'язку, відеозапису та інших технічних засобів» (ст. 6).

У Кишинівській Конвенції передбачено тільки відеозв'язок. Проведення допиту за допомогою аудіо- або телефонного зв'язку в зазначеній конвенції не передбачено. Згідно ст. 105 Кишинівської Конвенції «компетентні установи юстиції Договірних Сторін при наданні правової допомоги у справі за взаємною згодою використовують засоби відеозв'язку. Використання засобів відеозв'язку здійснюється відповідно до внутрішнього законодавства Договірних Сторін» [10].

Необхідно відзначити, що у всіх міжнародно-правових актах про надання правової допомоги у кримінальних справах передбачається можливість використання засобів зв'язку, але проведення процесуальних дій з використанням засобів зв'язку та використання цих результатів в процесі доказування визначається внутрішнім законодавством держав. У порівнянні з міжнародно-правовими актами внутрішнє законодавство окремих держав не дуже перспективно регулює питання проведення процесуальних дій з використанням аудіо- та відеозв'язку.

Що стосується застосування відеоконференції у кримінальному судочинстві України, слід зазначити, що важливим кроком на шляху технічної модернізації кримінального провадження було закріплення у ч. 6 ст. 303 КПК України 1960 р. [11] можливості проведення допиту свідка з використанням технічних засобів з іншого приміщення, у тому числі за межами приміщення суду, та надання права учасникам процесу слухати його показання, ставити запитання та слухати відповіді на них [12]. Водночас КПК України 1960 р. обмежив сферу застосування такого допиту тільки одним випадком – для забезпечення безпеки свідка, а також не регламентував особливості такого допиту, процедуру встановлення особи допитуваного та питання, пов'язані з використанням технічних засобів.

На сьогоднішній час КПК України від 13 квітня 2012 р. містить ст. 232 «Проведення допиту, впізнання у режимі відеоконференції під час досудового розслідування», ст. 336 «Проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції під час судового провадження» та ст. 567 «Допит за запитом компетентного органу іноземної держави шляхом проведення відео- або телефонної конференції». При цьому аналіз ст.ст. 232, 336, 567 КПК України показує, що підстави застосування відеоконференції під час досудового розслідування, судового провадження та при наданні міжнародної правової допомоги є аналогічними. Перелік підстав для застосування відеоконференції у кримінальному судочинстві не є вичерпним. Законодавець передбачив можливість приймати таке рішення і за наявності інших підстав, визначених слідчим, прокурором, слідчим суддею достатніми.

13 квітня 2020 р. Верховна Рада ухвалила закон про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу про особливості судового контролю на період карантину, яким зокрема тепер передбачається, що слідчий суддя (крім розгляду клопотання про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою)

за власної ініціативи чи клопотанням сторони провадження, може провести судові засідання у режимі відеоконференції. Про це повідомляються сторони кримінального процесу [13].

У правовому аспекті існує проблема переліку та вимог до технічних засобів і технологій, які можуть бути застосовані у режимі відеоконференції. У вітчизняному кримінальному процесуальному законодавстві немає окремої норми, яка б була присвячена застосуванню таких засобів, зокрема й тих, що можуть бути використані у режимі відеоконференції. Лише окремі статті КПК України мають факультативні рекомендації, а чинне законодавство скоріше припускає застосування науково-технічних засобів, ніж точно вказує на це. В юридичній літературі також не досягнуто термінологічної єдності щодо поняття «відеоконференція», яку часто іменують як відеотрансляція, відеозв'язок, відеоконференцзв'язок, відеоконференція тощо.

При застосуванні відеоконференції необхідні три головні складові: відеоапаратура для передачі зображення та екран; мікрофон і акустична установка; відповідна телекомунікаційна мережа. При її застосуванні не є обов'язковим використання комп'ютера. Також не обов'язкова наявність мереж електрозв'язку, оскільки все більшого розгалуження набувають бездротові мережі та системи [14, с. 36]. Відтак, відеоконференція не є суто комп'ютерною технологією. Погоджуючись з думкою Н. В.Шульга, зазначимо, що відеоконференція є передбаченою КПК України інформаційною технологією, що забезпечує одночасно двосторонню передачу, обробку, перетворення і візуалізацію інтерактивної інформації на відстань у режимі реального часу з допомогою апаратно-програмних засобів обчислювальної техніки [15, с. 38].

Висновки. З означеного можемо констатувати, що правова база використання технічних засобів і технологій у режимі відеоконференції не повною мірою відповідає вимогам забезпечення прав і свобод людини. Адже зміст поняття технічних засобів і технологій не визначається жодним законом, а трактується на підзаконному рівні, зокрема в Інструкції про порядок роботи з технічними засобами відеозапису ходу і результатів процесуальних дій, проведених у режимі відеоконференції, під час судового засідання (кримінального провадження) від 15.11.2012 р. № 155. Де зазначено, що технічні засоби відеозапису ходу і результатів процесуальних дій – сукупність програмно-апаратних засобів та приладів, що забезпечують належне фіксування, зберігання, копіювання (дублювання) і використання інформації, яка відображає процес відеоконференції [4]. Порядок застосування технічних засобів при проведенні процесуальних дій у режимі відеоконференції на стадії досудового розслідування взагалі не визначено жодним нормативно правовим актом. Законодавчого врегулювання потребує структурування як понятійного апарату, так і власне науково-технічних засобів, розроблення та впровадження тактико-технічних і нормативно-правових засад їх застосування в діяльності правоохоронних органів. Саме стандартизація термінології та класифікація технічних засобів, які можуть бути застосовані у режимі відеоконференції, на нашу думку, дозволить підвищити ефективність та оптимізацію їх використання, дасть можливість нормативно регламентувати їх застосування у процесуальній діяльності правоохоронних органів.

References:

1. Pan'ko N.A. Dosvid provedennya student s'koyi naukovoyi konferentsiyi z vykorystannyam videokonferentsyvyazku [Experience in conducting a student scientific conference using video conferencing]. URL: http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/11997/%CD_data_zvernennya_1206.2020 [in Ukrainian].

2. Mykhal'chuk T. V. Vykorystannya informatsiyi, otrymanoyi telekomunikatsiynym shlyakhom, u rozsliduvanni zlochyniv [Use of information obtained by telecommunication in the investigation of crimes] (dys. ... kand. yuryd. nauk :12.00.09. Kyiv,2003) 224 [in Ukrainian].

3. Landau I.L. Problemy tekhnicheskoye i protsessual'nyye ispol'zovaniya videozapisi na predvaritel'nom sledstvii [Problems of technical and procedural use of video recording during the preliminary investigation] Aktual'nyye voprosy ugolovnoho prava i protsessa. Kaliningrad: Izd-vo KGU (1987) 130-138 [in Russian].

4. Pro poryadok roboty z tekhnichnyimi zasobamy videozapysu khodu i rezul'tativ protsesual'nykh diy, provedenykh u rezhymy videokonferentsiyi, pid chas sudovoho zasidannya (kryminal'noho provadzhennya) [About the order of work with technical means of video recording of the course and results of the procedural actions carried out in the mode of videoconference, during court session (criminal proceedings)] Nakaz Derzhavnoyi sudovoyi administratsiyi Ukrayiny 15.11.2012 № 155 <<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0155750-12#Text>> data zvernennya 1206.2020 (in Ukrainian).

5. Tatarenko H.V., Karcha V.N. Problemy vprovadzhennya elektronnohosudochynstva v suchasnykh pravovykh umovakh [Problems of introduction of electronic litigation in modern legal conditions] (2015) 30 Aktual'ni problemy prava: teoriya i praktyka. 156-168 [in Ukrainian].

6. Ryms'kyi statut mizhnarodnoho kryminal'noho sudu [Rome Statute of the International Criminal Court] vid 17.07.1998 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text> data zvernennya 1206.2020 (in Ukrainian).

7. Volevodz A. G., Volevodz V. A. Pravila protsedur dokazyvaniya Mezhdunarodnogo ugolovnogo suda. Sovremennaya sistema mezhdunarodnoy ugolovnoy yustitsii. [Rules of Evidence Procedure of the International Criminal Court] Khrestomatiya (2009) M. Izd.-vo «Yurlitinform». 344. [in Russian].

8. Konventsiya Orhanizatsiyi Ob'yednanykh Natsiy proty koruptsiyi [United Nations Convention against Corruption] vid 31.10.2003 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text data zvernennya 12.06.2020 (in Ukrainian).

9. Konventsiya Orhanizatsiyi Ob'yednanykh Natsiy proty transnatsional'noyi orhanizovanoyi zlochynnosti [United Nations Convention against Transnational Organized Crime]. Prynyata rezolyutsiyeyu 55/25 Heneral'noyi Asambleyi vid 15.11. 2000 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789#Text data zvernennya 12.06.2020 [in Ukrainian].

10. Konventsiya o pravovoy pomoshchi i pravovykh otnosheniyakh po grazhdanskim, semeynym i ugolovnym delam [Convention on Legal Assistance and Legal Relations in Civil, Family and Criminal Matters]. Sovet glav gosudarstv Sodruzhestva Nezavisimykh Gosudarstv ot 07.10.2002 g. Kishinev. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_619#Text data zvernennya 12.06.2020 [in Ukrainian].

11. Pro vnesennya zmin do deyakykh zakonodavchykh aktiv Ukrayiny u zv'yazku z ratyfikatsiyeyu Druhoho dodatkovoho protokolu do Yevropeys'koyi konventsiyi pro vzayemnu dopomohu u kryminal'nykh spravakh vid 16 chervnya 2011 r. №3529-VI [Zakon Ukrayiny]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3529-17> data zvernennya 12.06.2020 [in Ukrainian].

12. Kryminal'no-protseual'nyy kodeks Ukrayiny vid 28 hrudnya 1960 r. №1003-05 / vtratyv chynnist' na pidstavi Kodeksu vid 13 kvit. 2012 r. № 4651-VI: URL:<http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1001-05> data zvernennya 12.06.2020 [in Ukrainian].

13. Pro vnesennya zminy do punktu 20-5 rozdil XI "Perekhidni polozhennya" Kryminal'noho protseual'noho kodeksu Ukrayiny shchodo osoblyvostey sudovoho kontrolyu za dotrymannyam prav, svobod ta interesiv osib u kryminal'nomu provadzhenni ta roz'hlyadu okremykh pytan' pid chas sudovoho provadzhennya na period diyi karantynu, vstanovlenoho Kabinetom Ministriv Ukrayiny z metoyu zapobihannya poshyrennyu koronavirusnoyi khvoroby (COVID-19) [On Amendments to Clause 20-5 of Section XI "Transitional Provisions" of the Criminal Procedure Code of Ukraine Concerning Peculiarities of Judicial Control over Observance of Rights, Freedoms and Interests of Persons in Criminal Proceedings and Consideration of Certain Issues During Judicial Proceedings Established by the Cabinet Of Ministers of Ukraine to prevent the spread of coronavirus disease (COVID-19)] Zakon Ukrayiny vid 13.04.2020 r. № 558-IX. < <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/558-20#Text> > data zvernennya 12.06.2020 [in Ukrainian].

14. Arkhipova Ye. A. Primeneniye videokonferentsyazi v ugolovnom sudoproizvodstve Rossii i zarubezhnykh stran (sravnitel'no-pravovoye issledovaniye) [Application of video conferencing in criminal proceedings in Russia and foreign countries (comparative legal study)] (dis. ...kand. yurid. nauk : 12.00.09. M, 2013) 198 [in Russian].

15. Shul'ha N. V. Provedennya protseual'nykh diy u rezhymi videokonferentsiyi u kryminal'nomu provadzhenni [Carrying out procedural actions in the mode of videoconference in criminal proceedings] (dys... kand. yuryd. nauk. 12.00.09. K., 2019) 224[in Ukrainian].

Правовые основы применения технических средств и технологий при проведении видеоконференции в уголовном судопроизводстве

Бжанова Анна, e-mail: roksolanna@ukr.net

Одесский государственный университет внутренних дел, г. Одесса, Украина

Аннотация. Исследованы правовые основы применения технических средств при проведении видеоконференции в уголовном судопроизводстве. Проанализированы правовое регулирование проведения процессуальных действий с помощью видео или аудиотехники предусмотрено в международно-правовых актах. Определено, что правовая база использования технических средств в режиме видеоконференции не в полной мере отвечает требованиям обеспечения прав и свобод человека. Доказана целесообразность нормативно-правового закрепления технических средств при проведении видеоконференции в уголовном производстве.

Ключевые слова: уголовное производство; дистанционное производства; режим видеоконференции; информационные технологии; технических средств.

STATE AND PRIVATE PARTNERSHIPS IN THE PENITENTIARY MANAGEMENT: A DISCUSSION ABOUT FOREIGN PRACTICE

Voytov Gennadii V.

Kyiv District Court of Odesa, judge
e-mail: gennadiyvoytov@gmail.com

Abstract: The article deals with the problems of foreign practice of state and private partnerships in the management of penitentiary institutions. Ethical and legal conflicts of state and private penitentiary partnerships penitentiary have been analyzed. It has been assumed that the legal embodiment of the idea of commercial pre-trial detention centers in Ukraine will create a basis for the social stratification, which contradicts modern ideas, cultural concepts, ethical and moral paradigms of Europe and the civilized world. A forecast has been made in the case of application of such management models in Ukraine. It has been concluded that the transfer of penitentiary institutions to the non-state entities not only would cause the legal ambiguity of the institution of imprisonment, but also would create an immanent conflict of interest.

Keywords: foreign practice, management, legal conflicts, penitentiary institutions, state and private partnerships.

Постановка проблеми. Монополія на застосування фізичної сили, що у юридичній літературі отримало назву «узаконеного насилля» [1, с.113], є однією з фундаментальних ознак держави та ключовою концепцією сучасного публічного права, яка ґрунтується на працях Жана Бодена «Шість книг про державу» та Томаса Гоббса «Левіафан» [2, с.23]. Проте, в останні два десятиліття у світі поширюється практика передачі місць несвободи в приватні руки, тому що, як запевняють апологети цієї ідеї, вигідно для державних фінансів, оскільки приватні корпорації вміють отримувати максимум економічної вигоди при мінімальних витратах.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. Вітчизняна наука кримінально-виконавчого та адміністративного права практично не висвітлює наукових позицій стосовно «приватних» пенітенціарних установ. Окремі наукові дослідження, як правило, стосуються державно-приватного партнерства в організації виробництв на підприємствах системи виконання кримінальних покарань України [3; 4]. Зарубіжні дослідники цього явища, такі як К. Беккет, Т. Сассон, Г. Ковентрі, Дж. Уйтман та інші, зупиняються в основному над трансформацією традиційної політики виконання кримінальних покарань та на порівняльних дослідженнях стратегій контролю над засудженими [5; 6].

Постановка завдання. Метою цього дослідження є визначення наявності етичних та правових колізій при застосуванні державно-приватного партнерства в управлінні установами виконання кримінальних покарань та прогнозування стану корупційних відносин у випадку застосування таких управлінських моделей в Україні.

Виклад основного матеріалу. За кордоном приватні в'язниці вже стали досить помітним трендом. Приватні тюремні установи поширені в країнах західного цивілізаційного ареалу – США, Великобританії, Швеції, Австралії, ПАР.

Вважається, що ідея створення приватних пенітенціарних установ виникла в США, де у 1983 году з'явилась перша приватна компанія, створена для управління місцями несвободи – Корекційна Корпорація Америки (англ. Corrections Corporation of America (абрєв.) ССА). Хоча штат Луїзіана почав використовувати працю ув'язнених з підприємницькою метою ще в 1844 році [7]. Спершу компанія отримала в управління центр утримання нелегальних мігрантів в Х'юстоні, в 1986 сама збудувала тюрму для неповнолітніх злочинців під назвою Shelby Training Center, а в 1992 році отримала в управління установу строгого режиму en: Leavenworth Detention Center. В грудні 2000 року в США налічувалось 153 приватних пенітенціарних установи із загальною місткістю на 119 000 осіб. У 2011 році в США установах несвободи, що управлялись приватними компаніями утримувалось 85604 особи, що становило 9% від загальної кількості ув'язнених. Найбільша частка припадала на штат Аризону, де кількість ув'язнених в приватних тюрмах досягала до 20%.

Нині провідною компанією, яка успішно працює на ринку управління пенітенціарними установами в США є ССА і GEO Group, раніше відома під ім'ям Wackenhut. Ці компанії контролюють $\frac{3}{4}$ тюремного ринку країни [8].

Ідея будівництва в'язниць за принципом державно-приватного партнерства піддається публічним дискусіям у Казахстані, де будують першу приватну установу виконання кримінальних покарань. Вартість проекту оцінюється в 25 мільярдів тенге (160,5 мільйона доларів). Місткість в'язниці складе 1,5 тисячі

ув'язнених. Майбутній власник виправної установи зможе організувати на його території своє виробництво або, наприклад, добувати вугілля в довколишніх шахтах [9].

У Російській Федерації про можливість приватизації пенітенціарних установ вперше заговорили на рівні керівництва Федеральної служби виконання покарань у 2013 року після перевірки відомства Генеральною Прокуратурою РФ. Тоді було виявлено порушень, з попередньою оцінкою в 10 мільярдів рублів нецільового використання коштів. Подібні думки озвучував і перший віце-спікер Ради Федерації, член Асоціації юристів Росії Александр Торшин [10]. У 2016 році Депутат Державної думи РФ І.К. Сухарєв оголосив, що здійснює підготовку законопроекту, що регламентує створення приватних тюрем в Росії [11], однак до сьогодні цей законопроект на реєстрацію до Державної думи не подавався.

Нині в російському суспільстві домінує думка противників приватизації установ утримання ув'язнених. Правозахисна спільнота стверджує, і, на нашу думку, не безпідставно, що така ситуація не лише спровокує нові корупційні потоки, але й спотворить саме призначення місць ув'язнення як виправних закладів [12, с.106].

В 2004 году закон, який допускав існування приватних пенітенціарних установ, був прийнятий в Ізраїлі, навіть було збудовано пенітенціарну установу на 800 в'язнів. Однак вона так і не відкрилась, оскільки Верховний суд держави Ізраїль, розглянувши позов одного із колишніх засуджених та начальника тюрми міста Бер-Шева, визнав створення таких установ неконституційними, мотивуючи тим, що передача права застосування заходів кримінального-правового примусу в руки приватної компанії з метою отримання нею прибутку, позбавляє інститут ув'язнення значної частки легітимності [13].

У рамках детальнішого прогнозування перспектив запровадження пропонованої моделі, виникає низка запитань:

- як співвідноситься філософія про приватні місця несвободи з доктриною про державну монополію на насилля?
- чи не буде, у випадку запровадження приватних місць несвободи, порушуватись принцип рівності осіб перед законом?

- як розв'язати колізії етичних норм?

Саме на ці основні питання опираються противники приватизації в'язниць.

Свого часу Макс Вебер у книзі «Політика як покликання і професія» писав, що одна з необхідних умов державності – це збереження згаданої вище монополії. У розгорнутому вигляді мислитель дав поняттю «державна» таке визначення: «певне утворення є державою лише тоді, якщо і остільки, оскільки її адміністративний персонал успішно підтримує своє право на «монополію легітимного використання фізичної сили» (нім. *das Monopol legitimen physischen Zwanges*) з метою підтримання свого порядку» [14, с.108]. Концепція Вебера була сформована, щоб показати, що виняткова правоохоронна влада держави сприяє соціальному добробуту за умови, якщо держава діятиме в інтересах її громадян. Державний примус, з одного боку, розглядається як одна з невід'ємних складових здійснення державної влади, з іншого – як її засіб (метод), а в кінцевому результаті – як основна ознака держави і правової системи в цілому.

Монополія держави на застосування державного примусу, з однієї сторони, пояснюється сутністю держави, завданнями та функціями, які покладені суспільством на цю політичну форму організації. А з іншої сторони – монопольне право держави застосовувати щодо всіх членів суспільства державно-примусові заходи витікає із змісту самої ідеї суспільного договору. Це лежить в основі договірної теорії виникнення держави епохи Просвітництва [15, с.90].

Варто зазначити, що практика використання приватно-державного партнерства у пенітенціарному секторі публічного управління в країнах її застосування не уникнула корупції. Це породило сумніви на її легітимність та етико-правову бездоганність, адже історія приватних в'язниць супроводжується численними скандалами. Найбільш резонансний корупційний скандал мав місце у 2008-2009 роках, коли в окрузі Люцерн штату Пенсільванії набула розголосу таємна змова двох суддів штату з приватними охоронними компаніями, зацікавленими у збільшенні кількості засуджених. За домовленістю, в обмін на грошову винагороду судді зобов'язувались виносити неповнолітнім вироки з необґрунтовано великими строками ув'язнення та скеровувати засуджених для відбування покарання у пенітенціарні установи, що управлялись цими компаніями [16].

Крім цього, час від часу викриваються корупційні механізми функціонування державно-приватної американської пенітенціарної системи, яка вибудована таким чином, що прибутки відтікають у приватний сектор, в той час як збитки повністю перекладаються на плечі держави [17, с.202]. Журналістські розслідування в штаті Арізона викрили корупційний взаємозв'язок між пенітенціарними корпораціями та лобюванням репресивного міграційного закону, який направлений не на встановлення заслони нелегальним мігрантам, а на затримання їх за дріб'язкові порушення цього закону та подальшим відбуванням покарання у приватній в'язниці. Що привело до загальнонаціональних протестів у США як серед ув'язнених, так і людей за межами місць несвободи [18].

Американські інститути громадянського суспільства дешевизну робочих рук в'язнів порівнюють з новітньою рабською працею: «Приватні компанії США використовують працю ув'язнених в 37 штатах.

В'язні працюють на практично всі провідні американські бренди. Але залучають ув'язнених до праці вони не безпосередньо, а через найбільші корпорації США, що у суспільстві сприймається як новітнє рабовласництво [8].

В Україні також можна зауважити як прихильників так і противників інститутів приватно-державного партнерства у кримінально-виконавчих відносинах.

Функціонери Державної кримінально-виконавчої служби України, які знайомились за кордоном з досвідом роботи тамтешніх пенітенціарних установ, на підставі побаченого сформуливали офіційну позицію відомства – «зараз не до приватних в'язниць, зберегти б ті, що є». Негативну позицію стосовно «приватизації» пенітенціарних установ озвучила В. Теличко, яка висловила думку, що державі, де торжествують принципи верховенства права, законності, приватні в'язниці звичайне явище і ні в кого це не викликає питань. Але Україна настільки корумпована, що, якщо спробувати створити хоч одну, це неминуче спричинить зловживання, пов'язані з направленням туди засуджених, їх зайнятстю, утриманням.

Прихильники «приватизаційного» способу реформування пенітенціарних установ обґрунтовують доцільність створення «приватних тюрем» економічною вигодою для держави, можливістю приватника інвестувати в сучасні інженерно-технічні засоби охорони, вивільненням значної кількості необґрунтовано великого персоналу установ відбування покарань. А протидія корупції забезпечуватиметься наглядом та контролем, а також тендерними процедурами [19].

У кінці листопада 2019 року чи не усі вітчизняні засоби масової інформації поширили новину, що в Міністерстві юстиції України планують запровадити систему приватних слідчих ізоляторів (СІЗО), у яких зможуть очікувати вироку особи, у яких є кошти на своє утримання.

В Україні слідчі ізолятори, призначені для тимчасового утримання осіб під час розслідування злочину правоохоронцями до винесення їм остаточного вироку в суді, станом на сьогодні є державними. Систему приватних СІЗО спробують протестувати на пілотному проекті і в разі, якщо вона спрацює, розширити на всю територію України. За словами міністра, таким чином бюджет отримуватиме кошти, з яких частково можна буде покривати витрати інших СІЗО [20]. Критична реакція громадянського суспільства на цю ідею змусила уточнити напрям організаційних реформ – слідчі ізолятори Державної кримінально-виконавчої служби України не будуть передаватись у приватне управління, а уряд запроваджує експериментальний проект платної послуги з надання поліпшених побутових умов та харчування особам, узятим під варту. Далі анонсована міністром інформація про експериментальний проект була запроваджена Постановою Кабінету Міністрів України від 22.04.2020 №305 [21] та Наказом Міністерства юстиції України від 06.05.2020 №1587/5 «Про затвердження Порядку проведення експериментального проекту щодо платної послуги з надання поліпшених побутових умов та харчування особам, узятим під варту, в слідчих ізоляторах Державної кримінально-виконавчої служби України» [22]. Унаслідок прийняття зазначених нормативно-правових актів монополне право на управління установами виконання кримінально-правового примусу у вигляді тримання під вартою надалі залишаться у держави.

Що стосується принципу рівності перед законом.

Загальна декларація прав людини у ст.ст. 1 та 7 проголошує, що усі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах; усі люди рівні перед законом і мають право, без будь-якого розрізнення, на рівний захист законом. Стаття 10 Декларації безпосередньо встановлює принцип рівності у кримінально-процесуальних відносинах. Вона визначає, що кожна людина, для визначення її прав і обов'язків і для встановлення обґрунтованості пред'явленого їй кримінального обвинувачення, має право, на основі повної рівності, на те, щоб її справа була розглянута прилюдно і з додержанням усіх вимог справедливості незалежним і безстороннім судом, формулюючи у такий спосіб принцип рівності перед судом [23]. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, в преамбулі якого рівність прав та невід'ємність прав є основою свободи, справедливості і загального миру, ст.26 обумовлює, що всі люди є рівними перед законом і мають право без будь-якої дискримінації на рівний захист закону. В цьому аспекті всякого роду дискримінація повинна бути заборонена законом. І саме закон повинен гарантувати всім особам рівний і ефективний захист проти дискримінації за будь-якою ознакою, як-от: раса, колір шкіри, стать, мова, релігія, політичні чи інші переконання, національне чи соціальне походження, майновий стан, народження чи інші обставини, тим самим встановлюється формальна рівність перед законом незалежно від невичерпної кількості підстав. Крім цього, пакт проголошує рівність як принцип судочинства [24]. Врешті, рівність громадян перед законом, закріплена в положеннях ст.ст. 21 та 24 Конституції України [25]. Таким чином, закон є та повинен бути однаковим для всіх, йому байдужі фактично існуючі відмінності між людьми. Від нього вимагається неупередженість і повна сліпота до соціальних відмінностей людей у сфері права.

Етичні суперечності ідеї також лежать на поверхні. Люди не однакові за індивідуальними здібностями і за однакових можливостей доступу до ресурсів можуть по-різному їх реалізовувати. Виключно у цьому випадку рівність не є необхідною і достатньою умовою для справедливого розподілу благ. Цей етичний принцип не прийнятний для покарання. В протилежному випадку законодавчого

закріплення ідеї комерціалізації слідчих ізоляторів держава законодавчо створить підґрунтя активного формування суспільних стратифікованих систем саме за соціальними ознаками, у супереч сучасним європейським, та й цивілізованими світовим, ідеалам, культурним концепціям, етично-моральним парадигмам тощо. Адже стратифікація ув'язнених не може бути наслідком диференціації соціальних ролей і позицій, що є об'єктивною потребою будь-якого розвиненого суспільства.

У цей же час, спостерігається, що українське суспільство схвально сприйняло новели експериментального проекту. Лише за три місяці його реалізації Мінюсту вдалось залучити майже 379 тисяч гривень, які скеровані на покращення умов засуджених. Так, Київським слідчим ізолятором із «зароблених» у рамках проекту 284 тис. грн. було відремонтовано три інші камери. Таким чином, адміністрації установ покращили умови утримання в'язнів, які не мають можливості оплачувати своє перебування в камерах «платних». А відтак, таке покращення відбулось без застосування корупційних відносин.

Висновок. Передача в управління установ виконання кримінальних покарань недержавним суб'єктам господарювання обумовлює не лише юридичну двозначність інституту позбавлення волі, але й створюватиме іманентний конфлікт інтересів у такого роду відносинах.

References:

1. An Ethic of Responsibility in International Relations, Daniel Warner (Boulder: Lynne Rienner, 1991), 153 p.
2. Myronenko O.M. Horbatenko V.P. (2010) *Istoriia vchen pro derzhavu i pravo: navch. posib* [History of the doctrines of state and law: textbook. manual]. K.: Akademiia [Academy], 2010. 454 p. (In Ukrainian)
3. Honcharenko O.H. (2015) *Formuvannia i vykorystannia resursnoho potentsialu vyrobnychoho kompleksu Derzhavnoi kryminalno-vykonavchoi sluzhby Ukrainy: monohrafiia* [Formation and use of resource potential of the production complex of the State Criminal-Executive Service of Ukraine: monograph]. Chernihiv: Desna-Polihraf [Desna-Poligraf], 2015. 438 p. (In Ukrainian)
4. Avtukhov K.A., Korchaka V.V. (2018) *Do pytannia perspektyvy pryvatnykh ustanov vykonannia pokaran v Ukraini* [On the prospects of private penitentiary institutions in Ukraine]. *Zhurnal skhidnoevropeiskoho prava* [Journal of Eastern European Law]. 2018. № 51. P. 118-12. (In Ukrainian)
5. Cunningham D. Guidelines for Contracting for a Private Prison. URL : <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/grants/203968.pdf>
6. Austin J., Coventry G. Emerging Issues on Privatized Prisons. Washington : National Council on Crime and Delinquency. 2001. 86 p.
7. Stepan Kostetskyi (2019) *Yndustryia nesvobodi* [Industry of non-freedom]. URL : https://lenta.ru/articles/2019/08/09/prison_labour/ (In Russian)
8. *Chastnye tyur'my: kak eto rabotaet* [Private prisons: how it works]. URL : <https://pravo.ru/review/view/89878/> (In Russian)
9. *V Karagandinskoj oblasti postroyat chastnyyu tyur'mu* [A private prison will be built in the Karaganda region]. URL: http://ekaraganda.kz/?mod=news_read&id=41905 (In Russian)
10. Litvyak L.G., Smirnova K.S., Bitarov A.S. (2018) *Chastnye tyur'my v Rossii: naskol'ko eto vozmozhno* [Private prisons in Russia: as far as possible]. *Gumanitarnye, social'no-ekonomicheskie i obshchestvennye nauki* [Humanities, socio-economic and social sciences]. 2018. № 12. P.118-120. (In Russian)
11. Igor' Molotov. *Putyovka na nary, ili Vsyo vklyucheno: v Gosdume predlagayut razreshit' sozdanie chastnyh tyurem* [A voucher for bunks, or All inclusive: the State Duma proposes to allow the creation of private prisons]. URL: <https://russian.rt.com/russia/article/331256-gosduma-rossiya-chastniye-tiurmy> (In Russian)
12. Timofeeva E.A. (2017) *Chastnye tyur'my: vozmozhnosti integracii zarubezhnogo opyta v deyatelnost' UIS Rossii* [Private prisons: opportunities for integrating foreign experience into the activities of the Russian penal system]. *III Mezhdunarodnyj penitenciar'nyj forum «Prestuplenie, nakazanie, ispravlenie» : sbornik tezisov vystuplenij i dokladov uchastnikov (g. Ryazan', 21-23 noyabrya 2017 g.): v 8 t. Ryazan'* [III International Penitentiary Forum "Crime, Punishment, Correction": a collection of abstracts of speeches and reports of participants (Ryazan, November 21-23, 2017): in 8 volumes. Ryazan], 2017. T.2. P. 102-107 (In Russian)
13. *Kommercheskie tyur'my mira* [Commercial prisons of the world]. *Kommersant* [Kommersant]. URL: <https://www.kommersant.ru/doc/1378019> (In Russian)
14. Maks Veber (2016). *Politika kak prizvanie i professiya* [Politics as a vocation and profession.]. M: Ripol Klassik. 2016. 292 p. (In Russian)
15. Kalienichenko L.I. (2017) *Derzhavno-pravovyj pryumus ta systema yoho form* [State and legal coercion and the system of its forms]. *Pravookhoronna funktsiia derzhavy: teoretyko-metodolohichni ta istoryko-pravovi problemy : tezy dop. kruhloho stolu (m. Kharkiv, 27 zhovt. 2017 r.) / MVS Ukrainy, Kharkiv. nats. un-t vnutr. sprav* [Law enforcement function of the state: theoretical and methodological and historical and legal problems: thesis add. round table (Kharkiv, October 27, 2017) / Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Kharkiv. nat. University of Internal Affairs affairs]. Kharkiv, 2017. P. 89-92. (In Ukrainian)

16. Federal Officials Announce the Filing of Federal Fraud and Tax Charges Against Two Luzerne County Common Pleas Court Judges in an On-Going Public Corruption Probe. FBI (2009). URL: <https://archives.fbi.gov/archives/philadelphia/press-releases/2009/ph012609.htm> (In English)

17. Knodel' L.V. (2019) *Penologiya: istoriya i sovremennost'* : monografiya [Penology: history and modernity: monograph]. K.: FOP Kandiba T.P., 2019. 426 p. (In Russian)

18. Aleksandr Borodihin (2016) «*Protiv rabstva v Amerike*». *Kak byla organizovana krupnejshaya v istorii SSHA akciya protesta zaklyuchennyh* ["Against Slavery in America". How the largest prisoner protest action in US history was organized]. *Mediazona* [Mediazona]. URL : <https://zona.media/article/2016/06/12/usa> (In Russian)

19. YUrij Aleksandrov (2014) *Tyur'ma i mir* [Prison and Peace]. *Zhurnal'nyj klub «Intelros «Nevolya»* ["Intelros" Bondage "Journal Club"]. 2014. №40. URL : <http://www.intelros.ru/readroom/nevolia/40-2014/25534-tyurma-i-mir.html> (In Russian)

20. Vasil' Bidun. *Ministr yusticii anonsuvav stvorenniya privatnih SIZO* [The Minister of Justice announced the creation of private pre-trial detention centers]. *Slidstvo.info* [Slidstvo.info]. URL : <https://www.slidstvo.info/news/ministr-yustytsiyi-anonsuvav-stvorenniya-pryvatnyh-sizo/> (In Ukrainian)

21. *Pro zaprovadzhennya eksperimental'nogo proektu shchodo platnoi posluzgi z nadannya polipshenih pobutovih umov ta harchuvannya osobam, uzyatim pid vartu, v slidchih izolyatorah Derzhavnoi kriminal'no-vikonavchoi sluzhbi : Postanova KMU vid 22.04.2020 №305* [On the introduction of a pilot project for a paid service for the provision of improved living conditions and food for detainees in the pre-trial detention centers of the State Penitentiary Service: Resolution of the Cabinet of Ministers of 22.04.2020 №305]. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0405-20#Text> (In Ukrainian)

22. *Pro zatverdzhennya Poryadku provedennya eksperimental'nogo proektu shchodo platnoi posluzgi z nadannya polipshenih pobutovih umov ta harchuvannya osobam, uzyatim pid vartu, v slidchih izolyatorah Derzhavnoi kriminal'no-vikonavchoi sluzhbi Ukraini : Nakaz Ministerstva yusticii Ukraini vid 06.05.2020 №1587/5* [On approval of the Procedure for conducting a pilot project on paid services for the provision of improved living conditions and food to detainees in pre-trial detention centers of the State Penitentiary Service of Ukraine: Order of the Ministry of Justice of Ukraine dated 06.05.2020 №1587 / 5]. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0405-20#Text> (In Ukrainian)

23. *Zagal'na deklaracii prav lyudini : Deklaraciya, Mizhnarodnij dokument* [Universal Declaration of Human Rights: Declaration, International Document]. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/995_015 (In Ukrainian)

24. *Mizhnarodnij pakt pro gromadyans'ki i politichni prava : Pakt, Mizhnarodnij dokument* [International Covenant on Civil and Political Rights: Covenant, International Document]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (In Ukrainian)

25. *Konstituciya Ukraini: Zakon Ukraini ; Konstituciya* [Constitution of Ukraine: Law of Ukraine; Constitution]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text> (In Ukrainian)

Государственно-частное партнерство при управлении учреждениями исполнения уголовных наказаний: дискуссия по поводу зарубежной практики

Войтов Геннадий Васильевич, e-mail: gennadiyvoytov@gmail.com
судья Киевского районного суда города Одессы, г. Одесса, Украина

Аннотация: В статье исследованы проблемы зарубежной практики применения государственно-частного партнерства в отношениях управления учреждениями исполнения уголовных наказаний. Проанализированы этические и правовые коллизии государственно-частного партнерства в отношениях управления учреждениями исполнения уголовных наказаний. Предполагается, что законодательное закрепление идеи коммерциализации следственных изоляторов создаст основу формирования общественных стратифицированных систем по социальным признакам, противоречит современным европейским и цивилизованным мировым идеалам, культурным концепциям, нравственно-моральным парадигмам. Осуществлено прогнозирование состояния коррупционных отношений в случае применения таких управленческих моделей в Украине. Сделан вывод, что передача учреждений исполнения уголовных наказаний в управление негосударственным субъектам хозяйствования обуславливает не только юридическую двусмысленность института лишения свободы, но и создавать имманентное конфликт интересов в такого рода отношениях.

Ключевые слова: зарубежная практика, менеджмент, правовые конфликты, пенитенциарные учреждения, государственно-частное партнерство.

PROBLEMS OF LEGAL REGULATION OF ACTUAL MARRIAGE IN UKRAINE AND EUROPEAN COUNTRIES

Yuliia Melnychenko,

Applicant, Odessa I.I. Mechnikov National University

The Department of Civil Law Disciplines

Frantsuzskiy Boulevard, 24/26 Odessa 65058 Ukraine

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-4814-4631>

e-mail: pilipenko_juliya@ukr.net

Abstract. The article studies the practice of the European Court of Human Rights, as well as the experience of European countries and Ukraine on the issue of the formation and development vectors of legislation governing registered civil same-sex and / or same-sex partnerships; The European experience of legal regulation of various forms of extramarital unions is analyzed; conclusions are drawn on how to improve national legislation governing relations between a man and a woman living in the same family without registering a marriage.

Keywords: marriage, actual marriage, civil partnership, living men and women as one family without marriage.

Актуальність. В законодавстві країн західної Європи правові наслідки прояву особистих відносин, що виникають між людьми, які спільно проживають, ведуть спільний побут, мають намір побудувати сім'ю, але не укладають офіційний шлюб між собою, врегульовано не однаково, але за останні десятиліття сформувались певні законодавчі принципи, завдяки яким було створено максимально гармонійні умови дотримання та захисту прав і свобод осіб, що перебувають у фактичних шлюбних відносинах. Євроінтеграційні процеси не дають можливості Україні залишатися поза впливом законодавчих тенденцій, що превалюють в країнах-членах Європейського Союзу. Визнання Сімейним кодексом України правових наслідків спільного проживання чоловіка та жінки, що не перебувають у шлюбі між собою, зокрема надання таким особам великого обсягу майнових прав, що притаманні подружжю, надання прав та обов'язків щодо взаємного утримання, надання права на усиновлення дітей, вимагає чіткої правової регламентації формальних та матеріальних умов, підстав, порядку виникнення, підстав та порядку припинення подібних відносин, законодавчого визначення форми подібного союзу, визначення кола осіб, що можуть бути його учасниками тощо. Станом на сьогоднішній день зазначені питання залишаються відкритими, створилась величезна законодавча прогалина, яка потребує негайного усунення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Частково дослідження окреслених питань вже було проведено рядом науковців, зокрема А.Х. Саїдовим, А.Д. Толстою, І. І. Дахно, проте комплексного вивчення становлення законодавства, що регулює подібні до шлюбних відносини в країнах Європейського Союзу, а також країнах, що межують з Україною, зокрема і в самій Україні, порівняльного аналізу норм права у цій сфері у зазначених країнах, вивчення практики Європейського суду з прав людини з розгляду справ, що виникають зі спорів з приводу фактичних шлюбних відносин, проведено не було. Приймаючи до уваги історичні аспекти становлення незалежної української держави з одного боку, та враховуючи тенденції європейської інтеграції, з іншого, вважаємо за необхідне усунути подібну прогалину.

Мета статті. Метою статті є надання пропозицій щодо вдосконалення правової регламентації відносин між чоловіком та жінкою, що проживають однією сім'єю без реєстрації шлюбу. З метою недопущення порушення прав та законних інтересів осіб, що є учасниками подібних відносин, в даній статті ми поставили перед собою завдання дослідити вектори формування законодавства у цій сфері країн-членів Європейського Союзу, а також законодавства країн, що межують з Україною; дослідити те, як в зазначених країнах проходило становлення законодавчого визнання наслідків спільного проживання осіб, що проживають у союзі, подібному до шлюбу; яку форму для подібних союзів передбачає законодавство країн Європи; дослідити принципи, якими керується Європейський суд з прав людини, розглядаючи скарги за зверненням осіб, що перебувають у подібних квазі-шлюбних союзах, а також дослідити те, як практика Європейського суду з прав людини впливає на розвиток і становлення законодавства в зазначеній сфері як в Європі, так і в Україні. Аналіз проведеного дослідження дасть можливість зробити відповідні висновки та запровадити позитивний європейський досвід з питань правового регулювання спільного проживання чоловіка та жінки однією сім'єю без реєстрації шлюбу в рамках реформування українського сімейного законодавства.

Виклад основного матеріалу. Інститут шлюбу формувався у кожній країні з урахуванням конкретних історичних, релігійних, політичних чинників, на нього часто впливали й міжнародні воєнні, соціальні та економічні потрясіння. Дійсно, сьогодні можна спостерігати за тенденцією світової уніфікації, гармонізації норм сімейного права, що регулюють шлюбні відносини, більшість країн світу намагаються перейняти позитивний

досвід для удосконалення свого внутрішнього національного законодавства. Проте, керуючись прагматичною метою запровадити досконалий правовий механізм урегулювання майнових відносин, захисту соціальних, житлових прав та законних інтересів учасників сімейних відносин, розробники законопроектів, науковці і суспільство загалом забувають про проблему різного сприйняття тих чи інших соціальних явищ з точки зору моральних засад суспільства. Зокрема, мова йде і про ставлення різних держав до правових наслідків фактичних шлюбних відносин, одностатевих шлюбів, цивільних партнерств, що поділило їх на два протилежні табори "за" і "проти" [1].

В якості однієї з позитивних характеристик розвитку сімейного права у країнах західної Європи наприкінці ХХ - початку ХХ ст. А.Д. Толстая відмічає саме визнання юридичних наслідків за фактичними шлюбними відносинами [2, с. 21]. Проте саме цей аспект є одним із суперечливих питань, що виникло і досі не знайшло одностайності як в суспільстві, так і в науковій спільноті. Не можна не погодитись думкою із М. Босанца в тому, що шлюбно-сімейна система – це проекція суспільної системи, і в міру суспільних змін змінюється і соціальний вигляд сім'ї [3].

Досліджуючи світову практику, зокрема практику держав-членів Європейського союзу, вбачається, що альтернативою правовому інституту цивільного шлюбу є правовий інститут цивільного партнерства (цивільний союз, домашнє партнерство, внутрішнє партнерство, зареєстроване партнерство тощо), який є нормативно визначеною правовою підставою виникнення взаємних прав та обов'язків, що притаманні подружжю. Варто зазначити, що не всі з 27 країн-членів ЄС визнають інститут цивільного партнерства. Так Румунія, Польща, Словаччина, Болгарія, Литва і Латвія визнають правові наслідки виключно за зареєстрованим згідно з встановленими правилами внутрішнього національного законодавства цивільним шлюбом. Решта країн-членів ЄС, в більшій чи меншій мірі зробили поступки та визнали на законодавчому рівні щодо осіб, які проживають однією сім'єю без реєстрації шлюбу, певний обсяг взаємних прав та обов'язків, що притаманні подружжю. Вбачається, що подібна до шлюбу форма союзу двох осіб виникла через наявність законодавчих перепон до реєстрації цивільного шлюбу. Найпоширенішою перепорою (негативною матеріальною умовою) реєстрації цивільного шлюбу є належність осіб, що перебувають у подібному союзі, до однієї статі. Що ж до країн, які є прикордонними сусідами сучасної України, то відповідно до їхнього внутрішнього законодавства поняття шлюбу є сталим інститутом і, як правило, йде врозріз з його європейським баченням. Єдиною прикордонною з Україною державою, законодавством якої передбачені правові наслідки фактичного проживання чоловіка та жінки однією родиною без реєстрації шлюбу, є Угорщина. Ряд країн СНД також не визнають фактичні шлюбні відносини та не надають їм правового значення (Російська Федерація, Азербайджанська республіка, Вірменія, Республіка Білорусь, Республіка Молдова, Грузія та ін.). На відміну від зазначених країн, законодавство України визнає правові наслідки фактичного шлюбу. Так, статтями 74, 91, 211 СК України [4] врегульовано відносини між чоловіком та жінкою, які проживають однією сім'єю без реєстрації шлюбу. Мова йде про нормативне врегулювання між такими особами майнових відносин, відносин взаємного утримання та усиновлення.

Досліджуючи географію та сучасну історію становлення правового інституту цивільного партнерства в Європі, варто зазначити, що вперше він урегулював відносини саме між одностатевими партнерами. В Данії Закон про «зареєстровані партнерства» було прийнято 7 червня 1989 року, внаслідок чого Данія стала першою країною в світі, яка визнала одностатеві союзи [5]. До країн, які на законодавчому рівні дозволили реєстрацію цивільних партнерств для одностатевих пар, визначивши у кожному конкретному для кожної країни випадку, обсяг прав та обов'язків, що виникають на цій підставі, належать Данія, Угорщина, Німеччина, Ірландія, Мальта, Нідерланди, Фінляндія, Хорватія, Чехія, Швеція. Як наслідок у зазначених країнах (за виключенням Чехії, Хорватії) наслідком законодавчого визнання права на реєстрацію цивільного партнерства між одностатевими парами стало подальше прийняття законів, що дозволили реєстрацію одностатевих цивільних шлюбів. З першого погляду логічним здається, що впровадження інституту одностатєвого цивільного партнерства має на меті саме захист прав та інтересів представників ЛГБТ-спільноти. Проте, ретельно дослідивши законодавство країн-членів ЄС, вбачається, що можливість реєструвати цивільне партнерство надається не лише одностатєвим, а і різностатєвим парам. До таких країн відносяться Австрія, Бельгія, Угорщина, Великобританія, Греція, Італія, Кіпр, Люксембург, Португалія, Словенія, Франція та Естонія.

Нетиповим для країн Європи є підхід до врегулювання інституту цивільного партнерства у Бельгії – закон дозволяє вступати у подібний союз особам, що є родичами прямої лінії споріднення. Це є можливим, оскільки у Бельгії даний союз розглядається не як альтернатива шлюбу, а як зручна форма співжиття. Учасниками подібного союзу можуть бути дієздатні повнолітні особи, не залежно від їхньої статі, що не перебувають у шлюбі або іншому цивільному партнерстві [6].

На ранніх етапах становлення законодавства, що регулює відносини цивільного партнерства, країни-члени ЄС займали різні позиції щодо їх учасників: одні надавали право реєстрації партнерства виключно різностатєвим особам, інші – виключно одностатєвим.

Показовим та взірцевим, на наш погляд, став досвід Греції, де 26 листопада 2008 року набув чинності Закон № 3719/2008 під назвою «Реформи про сім'ю, дітей і суспільстві», ним було запроваджено офіційну форму

партнерства - «договір про спільне життя». Згідно з його першої статті, такий договір міг бути укладений виключно між особам протилежної статі. Але зазначений закон був оскаржений у Європейському суді з прав людини як такий, що порушує право на повагу до особистого і сімейного життя та призводить до дискримінації між різностатевими та одностатевими парами, завдаючи шкоди останнім. Заявники стверджували про порушення принципів, передбачених статтями 8 і 14 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [7] (далі Конвенції), оскільки «договір про співжиття» був призначений тільки для осіб протилежної статі, чим було порушено їх право на недоторканність приватного життя і сім'ї, а також було не виправдано дискриміновано пари гетеросексуалів і одностатеві пари на шкоду останнім (рішення ЄСПЛ від 07.11.2013 року "Валліантос та інші проти Греції", заяви № 29381/09 та №32684/09). У 2013 році у своєму рішенні ЄСПЛ погодився з аргументацією позивачів і вирішив, що Греція порушила статтю 14 ("Заборона дискримінації") у поєднанні зі статтею 8 ("Право на повагу до приватного і сімейного життя") Конвенції, в результаті чого у 2015 році грецький парламент поширив дію реєстрованого партнерства на одностатеві пари [8]. У 2014 році дві одностатеві подружні пари подали такий позов проти України і тепер очікують розгляду своїх заяв [9].

Протилежним прикладом став досвід Великобританії. Острів Мен – єдина частина Британських островів, яка до 2018 року надавала можливість гетеросексуальним парам можливість увійти до цивільного партнерства. У 2014 році двома лондонцями, Ребеккою Стейнфельдом та Чарльзом Кейданом, які відкидають традиційний шлюб, було подано позов на тій підставі, що цивільний шлюб є «сексистським» і «патріархальним» інститутом, а заборона реєстрації цивільного партнерства різностатевими особами є потенційним порушенням прав людини, передбачених статтею 14 (заборона дискримінації) та статтею 8 (право на повагу до приватного і сімейного життя) Конвенції [10]. 27 липня 2018 року Верховний суд Великобританії постановив, що надання права всупати до цивільного партнерства лише одностатевим парам є дискримінаційним, і в даному випадку це рішення створює умови тиску для уряду, щоб дозволити гетеросексуальним парам увійти до таких союзів [11].

Подібна судова практика ЄСПЛ свідчить про те, що формування в Україні законодавчої бази з питання правового регулювання договорів про цивільне партнерство має передбачати можливість укладення договорів про цивільне партнерство як одностатевими, так і різностатевими парами. Вбачється, що дозвіл на укладання договору про цивільне партнерство повинен поширюватися одночасно і на одностатеві пари, і на різностатеві пари.

Наголошує на даній точці зору і Конвенція, яка є «живим інструментом, що... покликаний інтерпретуватися у світлі поточних умов» (рішення ЄСПЛ 25 квітня 1978 у справі «Тайрер проти Великобританії» [12]; рішення ЄСПЛ від 22.02.1996 року у справі «Крістін Гудвін проти Великобританії», заява № 28957/95 [13]), держава повинна вибрати заходи, які повинні бути прийняті відповідно до статті 8 для захисту сім'ї і забезпечити повагу до сімейного життя, беручи до уваги еволюцію суспільства, а також зміни, які виникають на шляху, сприймати проблеми суспільства, цивільного стану і соціальних проблем, включаючи ідею про те, що існує більше одного шляху або вибору можливостей стосовно того, як вести приватне та сімейне життя (рішення ЄСПЛ у справі «Х та інші проти Австрії», скарга N 19010/07 [14]).

Паралельно з тим, ЄСПЛ неодноразово вказував, що відмінності, засновані на ознаці статі, вимагають особливо серйозних мотивів для виправдання і що посилання на традиції, загальні припущення або переважуючі громадські позиції в конкретній країні самі по собі не можуть вважатися складовими достатнього виправдання для відмінності в зверненні, а тим більше подібні стереотипи, засновані на расі, походженні, кольорі або сексуальній орієнтації (рішення Великої палати ЄСПЛ у справі "Костянтин Маркін проти Російської Федерації" [15]).

Отже ЄСПЛ вже неодноразово розглядав ряд справ, у яких йшлося про дискримінацію за ознакою сексуальної орієнтації у сфері приватного та сімейного життя. Більшість з них розглядалися саме за статтею 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, зокрема стосувалися можливості для одностатевих пар укладати шлюб або мати альтернативну форму юридично визнаного сімейного союзу (рішення у справі «Шальк і Копф проти Австрії» (Schalk and Kopf v. Austria) no. 30141/04, ECHR 2010 від 22 листопада 2010 р.). У розглядуваній справі Суд знову повторив, що відносини між співмешканцями в одностатевій парі, які перебувають у де-факто існуючих постійних стосунках, так само як і відносини в різностатевій парі в такій самій ситуації, підпадають під визначення «сімейне життя». Суд зазначив, що в разі, якщо підстави, якими мотивується відмінність у ставленні, пов'язані виключно з урахуванням сексуальної орієнтації заявниці, такий підхід вважатиметься, з точки зору Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, дискримінаційним. Поняття сім'ї у значенні ст. 8 Конвенції включає в себе не тільки зареєстровані подружні відносини, але й інші «сімейні» зв'язки, які передбачають, що їх учасники живуть спільно поза законним шлюбом. Отже, Суд констатував порушення статті 14, взятої у поєднанні зі статтею 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [16].

Розглядаючи справу "Оліарі та інші проти Італії", ЄСПЛ у 2015 р. наголосив, що "одностатеві пари так само, як і різностатеві пари, здатні вступати в стабільні, віддані відносини, і що вони знаходяться у ситуації, доречно подібній до різностатєвої пари стосовно потреби у юридичному визнанні та захисту їхніх стосунків", і вирішив, що відмова італійської влади від запровадження будь-якої правової форми визнання таких стосунків порушує статтю 8 ЄКПЛ. У 2016 р. в Італії було ухвалено закон про реєстровані партнерства для одностатєвих пар [17].

Поряд з цим, статистика укладення реєстрованих партнерств у тих європейських країнах, які на законодавчому рівні урегулювали дане питання, показує, що вони складають декілька відсотків від загальної кількості шлюбів, укладених за певний проміжок часу в даній країні, наприклад, в Ірландії у 2013 р. кількість зареєстрованих партнерств (одностатевих) склала 1,6%, а у 2014 р. – 1,8% від кількості шлюбів (різностатевих); у Фінляндії ті самі дані склали близько 1,4% в обидва ці роки. Країни, в яких існує реєстроване партнерство як для одно-, так і для різностатевих пар, демонструють, що воно є досить популярним і серед гетеросексуальних партнерів – зокрема, у Франції у 2013 р. було укладено загалом 162698 цивільних союзів (що складає 72% від укладених у тому ж році шлюбів), з яких різностатеві партнерства склали 96%; ці ж дані за 2014 р. складають 173728 цивільних союзів (77% від кількості шлюбів), з яких різностатевих – теж 96%. У Нідерландах у 2013 р. було зареєстровано 9445 партнерств (14,6% від кількості шлюбів), з яких різностатевих – 96%, як і у Франції [18].

Встановивши, у змісті ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [19], що суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерело права, Україна фактично визнала для себе обов'язковість практики Європейського суду з прав людини, а отже подальше вирішення питання про належні стандарти врегулювання сімейних правовідносин не може відбуватися без урахування аналізу правових позицій ЄСПЛ.

Приймаючи до уваги європейську практику законодавчого регулювання суспільних відносин із зазначеного питання, 25 серпня 2015 року наказом Президента України було затверджено Національну стратегію у сфері прав людини (далі – Національна Стратегія). Її розробка та прийняття були зумовлені необхідністю вдосконалення діяльності держави щодо утвердження та забезпечення прав і свобод людини, створення дієвого механізму захисту в Україні прав і свобод людини, вирішення системних проблем у зазначеній сфері. Згідно преамбули зазначеного нормативного акту, Національна Стратегія спрямована на об'єднання суспільства довкола розуміння цінності прав і свобод людини, які захищаються на основі принципу рівності та без дискримінації. Серед Стратегічних напрямів Національна Стратегія передбачає, зокрема, такі напрямки діяльності як забезпечення права на життя, протидія катуванням, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню, забезпечення права на свободу та особисту недоторканність, забезпечення права на справедливий суд, забезпечення свободи думки і слова, вираження поглядів і переконань, доступу до інформації та вільного розвитку особистості, забезпечення свободи мирних зібрань та об'єднань, попередження та протидія дискримінації тощо [20].

Планом дій щодо реалізації Національної стратегії у галузі прав людини на період до 2020 року, затвердженим розпорядженням Кабміну від 23.11.2015 року за № 1393-р (далі План дій), планувалося до II кварталу 2017 року розробити законопроект про легалізацію зареєстрованого цивільного партнерства - для різностатевих і одностатевих пар. З метою попередження та протидії дискримінації, створення ефективної системи запобігання та протидії дискримінації, прагнучи до забезпечення комплексності та узгодженості законодавства у сфері запобігання та протидії дискримінації, упровадження відповідних та своєчасних позитивних дій на національному та місцевому рівні у сфері запобігання та протидії дискримінації, забезпечення ефективного та своєчасного реагування держави на нові виклики, в п. 105 пп. 6 було передбачено розроблення та подання на розгляд Кабінету Міністрів України законопроекту про легалізацію в Україні зареєстрованого цивільного партнерства для різностатевих і одностатевих пар з урахуванням майнових і немайнових прав, зокрема володіння та наслідування майна, утримання одного партнера іншим в разі непрацездатності, конституційного права несвідчення проти свого партнера [21].

Проте, як вбачається зі змісту Звіту за 2018 рік про виконання плану заходів з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року, виконання запланованих заходів, передбачених п. 105 пп. 6 Плану дій, зокрема розроблення та подання на розгляд Кабінету Міністрів України законопроекту про легалізацію в Україні зареєстрованого цивільного партнерства для різностатевих і одностатевих пар є неможливим. Так до Міністерства юстиції України надійшла велика кількість звернень від обласних, міських, районних у містах рад, громадських і релігійних організацій, зокрема, Запорізької обласної ради, Кам'янець-Подільської міської ради, Тернопільської обласної ради, Рівненської міської ради, Рівненської обласної ради, Рівненської районної ради Рівненської області, Острозької міської ради, Полтавської міської ради, Фастівської міської ради Київської області, Нововолинської міської ради Волинської області, Миколаївської обласної ради, Новоодеської районної ради Миколаївської області, Дунаєвецької міської ради Хмельницької області, Всеукраїнської ради церков і релігійних організацій, Всеукраїнської громадської організації «Любов проти гомосексуалізму», громадської організації «Місія милосердя й справедливості», громадської організації «Громадянський рух «Всі разом!», громадської організації «Древо», Всеукраїнської громадської організації «Об'єднання християн-військовослужбовців України» стосовно неприйнятності і зупинення виконання Плану дій у частині підпункту 6 пункту 105. Розглянувши усі зазначені звернення, враховуючи їх значну кількість та, проаналізувавши Конституцію України, чинні міжнародні договори України, інше відповідне законодавство, було прийнято рішення про те, що підпункт 6 пункту 105 Плану дій не може бути і не буде реалізований [22].

Вбачається, що запровадження в Україні правового інституту зареєстрованого цивільного партнерства як альтернативи зареєстрованому цивільному шлюбу, є неможливим, оскільки впровадження цивільного партнерства виключно для різностатевих пар суперечить практиці ЄСПЛ, тоді як впровадження даного правового інституту для одностатевих та різностатевих пар одночасно, як того вимагають загальноєвропейські принципи формування національного законодавства, йде врозрід з баченням цього питання суспільством України. Як результат, норми національного законодавства, які визнають правові наслідки проживання чоловіка та жінки однією сім'єю без реєстрації шлюбу (без вимоги до здійснення будь-яких юридично значимих дій на підтвердження свого союзу), не передбачаючи в законі можливості таким особам зареєструвати цивільне партнерство будь-яким способом (шляхом укладання договору про цивільне партнерство, реєстрації союзу в органах нотаріату чи місцевого самоврядування, як це має місце в країнах ЄС), створюють умови правового вакууму, оскільки фактично відсутній законодавчо визначений юридичний факт, який є підставою для виникнення між такими особами правовідносин.

Висновки. Аналіз змісту діючих норм СК України не дає змоги дійти однозначного висновку про перелік обов'язкових елементів юридичного складу, необхідного для виникнення «фактичних шлюбних» правовідносин. Подібний сан речей свідчить про відсутність нормативно встановлених вимог до формальних та матеріальних умов вступу у подібні відносини, що є свідченням недосконалості правового регулювання даного інституту та причиною неоднозначної судової практики. Близькою до української моделі є практика регулювання даної сфери суспільних відносин в Еквадорі, а до недавніх пір (до запровадження інституту цивільного партнерства) – в Португалії та Хорватії. Вбачається, що Україні було б доречно переймати усталений європейський правничий досвід законодавчого регулювання відносин між особами, які з певних причин не бажають або не можуть вступати у зареєстрований цивільний шлюб. Міжнародні, і тим більш європейські тенденції, а також прецедентне право Європейського суду з прав людини, вказують на необхідність законодавчого врегулювання правового статусу осіб, що проживають однією сім'єю без реєстрації шлюбу та вирішення їхніх нагальних проблем. Існуюча в Україні модель правової регламентації відносин фактичного подружжя не відповідає принципам міжнародного законодавства та практиці ЄСПЛ. Суперечність, нелогічність положень внутрішнього національного законодавства у цій сфері є причиною частого порушення законних прав та інтересів осіб, що є недопустимим. Як висновок вбачається, що неможливість впровадження в Україні правового інституту зареєстрованого цивільного одностатєвого та різностатєвого партнерства, з одного боку, та недосконале суперечливе нормативне регулювання відносин між чоловіком та жінкою, що проживають однією сім'єю без реєстрації шлюбу, з іншого боку, демонструє необхідність відмовитись від визнання будь-яких правових наслідків перебування осіб у подібному союзі (ст. ст. 74, 91, 211 СК України), залишивши дане соціальне явище поза межами правового регулювання нормами сімейного права.

References:

1. Pilipenko, Yu.O. (2015). The law of regulation of the actual lovers of vidnosin for the legislation of foreign countries. Law and suspension, 4 (3). [in Ukrainian].
2. Saidov, A.Kh. (2005). Comparative Law. M. Retrieved from: http://advokat-bel.ru/articles/formation_of_the_in_stitute_of_marriage_in_russia.html. [in Russian].
3. Tolstaya, A.D. (2005) Actual marriage: prospects for legal development // Law. - - No. 3. [in Ukrainian].
4. Family Code of Ukraine. (2002, January 10). Official Gazette of Ukraine. [in Ukrainian].
5. Sheila Rule. Rights for Gay Couples in Denmark, The New York Times (2 October 1989). Retrieved from: <https://www.nytimes.com/1989/10/02/world/rights-for-gay-couples-in-denmark.html>. [in English].
6. Olivier De Schutter, Kees Waaldijk. Major legal consequences of marriage, cohabitation and registered partnership for different-sex and same-sex partners in Belgium. Retrieved from: <https://same-sex.web.ined.fr/pdf/DocTrav125/05Doc125Belgium.pdf>. [in English].
7. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. (1950, November 04). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_004. [in Ukrainian].
8. Affaire Vallianatos et Autres c. Greece (Requires nos 29381/09 and 32684/09). Retrieved from: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{"itemid":\["001-128350"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{). [in English].
9. Conference "Same-Sex Partnership in Ukraine: Today and Tomorrow" (2017, March 21). Retrieved from: <https://gay.org.ua/conference2017/>. [in English].
10. Court rules against heterosexual couple who wanted civil partnership. Retrieved from: <https://www.theguardian.com/society/2017/feb/21/heterosexual-couples-should-not-be-allowed-civil-partnerships-court-rules>. [in English].
11. Ban on heterosexual civil partnerships in UK ruled discriminatory. Retrieved from: <https://www.theguardian.com/lifeandstyle/2018/jun/27/uk-ban-on-heterosexual-civil-partnerships-ruled-discriminatory>. [in English].

12. Judgment of the European Court of Human Rights of 25 April 1978 "Tyrer v. Great Britain". Retrieved from: https://books.google.com.ua/books?id=fA9-DwAAQBAJ&pg=PA221&lpg=PA221&dq=Tyrer+v.+United+Kingdom,+25+April+1978&source=bl&ots=5c9ZAEzSE6&sig=0istff2ahUKEwic-6Gw_PrgAhXytYsKHSncC-cQ6AEwAXoECAMQAQ#v=onepage&q=Tyrer%20v.%20United+Kingdom%2C%2025%20April%201978&f=false. [in English].

13. Judgment of the European Court of Human Rights of 22 February 1996 in the case of Christine Goodwin v. The United Kingdom, application no. 28957/95. Retrieved from: <https://cedem.org.ua/library/sprava-gudvin-protiv-velykobrytaniyi/>. [in English].

14. Judgment of the European Court of Human Rights in the case "X and others v. Austria", complaint No. 19010/07. Retrieved from: https://protocol.ua/ua/analitichniy_oglyad_okremih_rishen_espl_za_st_14_kzpl_stanom_na_berezen_2018/. [in Ukrainian].

15. Judgment of the Grand Chamber of the European Court of Human Rights of 7 October 2010 in the case of Konstantin Markin v. The Russian Federation, application no. 30078/06. Retrieved from: <https://roseurosud.org/r/st-14/postanovlenie-espch-konstantin-markin-protiv-rossii>. [in Russian].

16. Judgment of the European Court of Human Rights in the case of Schalk and Kopf v. Austria of 22 November 2010. Retrieved from: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-99605>. [in English].

17. Manual under Article 8 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. Retrieved from: https://unba.org.ua/assets/uploads/1259d4263dac852ef056_file.pdf. [in English].

18. Regarding the introduction in Ukraine of a registered partnership for same-sex couples. Retrieved from: <https://gay.org.ua/documents/zapartnerstvo/policy-brief-registered-partnership-Ukraine-2019.pdf>. [in English].

19. Law of Ukraine On the implementation of decisions and application of the case law of the European Court of Human Rights No 3477-IV (2006, February 23). Official Gazette of Ukraine, 12, 16, 792. [in Ukrainian].

20. Decree of the President of Ukraine On approval of the National Strategy in the field of human rights No. 501/2015. (2015, August 25). Retrieved from: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/U501_15.html. [in Ukrainian].

21. Order of the Cabinet of Ministers On approval of the action plan for the implementation of the National Strategy in the field of human rights for the period up to 2020 No. 1393-r (2015, November 23). Retrieved from: <http://www.kmu.gov.ua/control/cardnpd?docid=248740679>. [in Ukrainian].

22. Report for 2018 on the implementation of the action plan for the implementation of the National Strategy in the field of human rights for the period up to 2020. Retrieved from: https://minjust.gov.ua/section_548. [in Ukrainian].

23. Dakhno, I.I. (2004). Private International Law. Textbook 2nd, edition, Kyiv. Retrieved from: [http://www.vuzlib.su/books/1162-Міжнародне_приватне_право/78-](http://www.vuzlib.su/books/1162-Міжнародне_приватне_право/78-5.3.1._Матеріальні_та_формальні_умови_укладення_шлюбу)

5.3.1._Матеріальні_та_формальні_умови_укладення_шлюбу. [in Ukrainian].

Проблемы правовой регламентации фактического брака в Украине и странах Европы

Мельниченко Юлия Алексеевна, e-mail: pilipenko_juliya@ukr.net

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-4814-4631>

Одесский национальный университет имени И.И. Мечникова, г. Одесса, Украина

Аннотация. В статье проведено исследование практики Европейского суда по правам человека, а также опыта европейских стран и Украины по вопросу, касающемуся становления и векторов развития законодательства, регламентирующего зарегистрированные гражданские однополые и/или разнополые партнерства; проанализирован европейский опыт правового регулирования различных форм внебрачных союзов; сделаны выводы о путях совершенствования национального законодательства, регулирующего отношения между мужчиной и женщиной, проживающих одной семьей без регистрации брака.

Ключевые слова: брак, фактический брак, гражданское партнерство, проживание мужчины и женщины одной семьей без регистрации брака.

THE INFLUENCE OF THE INTRODUCTION OF NEW TECHNOLOGIES IN THE CIVIL JUDICIARY OF UKRAINE ON THE EFFICIENCY OF APPLICATION OF THE SHIP ARREST RULES OF CIVIL PROCEDURAL

Maksym Murzenko

The judge of Malinovsky District Court of Odesa, Odesa, Ukraine

<https://orcid.org/0000-0003-3269-3676>

e-mail: m.murzenko@gmail.com

Abstract. The article considers the impact of the introduction of elements of electronic justice on the effectiveness of the application of procedural rules governing the arrest of ships in Ukraine.

The purpose of the article is to analyze such problems and find ways to solve them.

Today the functions of such a system are entrusted to separate functional software packages, which include automated court document management system, subsystem "Electronic Court", software packages to ensure the participation of persons in court hearings by videoconference in the courtroom "TrueCon" and outside the courtroom "EasyCon".

The functionality of the existing modules of the system allows to submit in electronic form claims and other applications, petitions, complaints, receive procedural documents, appeal court decisions, participate in court hearings by videoconference, receive online information on the progress of the case, including on the date and time of court hearings and on court decisions,

Identification of a person in the system is carried out using a qualified electronic signature.

The issue of identifying participants in the process of videoconferencing outside the court is problematic. Thus, the law provides for the possibility of identifying such a person not with an electronic digital signature, but with the use of identity documents, the court can not accurately establish the content of such documents and signs of their authenticity, freedom of expression of such person, as the court is unable to assess in which situation a person is during the court hearing, to establish the presence of other persons directly in the room from which such person participates in the court hearing, the court is forced to accept or disregard the explanations of the party, based solely on their own beliefs and feelings. It is proposed to exclude the rules that give a person such an opportunity.

The issue of using electronic copies of court decisions created with the help of the Electronic Court system has also not been resolved.

Attention is drawn to the shortcomings of the software of the "Electronic Court" system: automatic receipt by all participants in the process, registered in the system of notifications of procedural actions immediately after registration of relevant documents by the court, even in cases where the law does not provide, in particular on the arrest of the ship, which must be considered without notifying the participants in the process.

Attention is also drawn to the lack of legal recognition of a person's notification by means of a court summons sent through the e-Court system, and sending him electronic copies of court decisions is a significant obstacle to ensuring a reasonable time for consideration of cases, amendments to current legislation are proposed. receiving an electronic summons by duly notifying the person of the time and place of the hearing.

It is concluded that the introduction of appropriate changes will have a positive impact on the efficiency of the trial, the term of the case, will provide more effective judicial protection, the realization of the rights of individuals to a fair trial, guaranteed by Art. 6 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms.

Keywords: arrest of the ship, securing the claim, maritime claim, execution of decisions, electronic court.

Актуальність. Запровадження новітніх технологій у будь-якій сфері суспільного життя завжди має наслідком зміну усталених алгоритмів дій та поведінки учасників відповідних відносин, пришвидшує суспільні процеси, робить їх більш динамічними та досконалішими.

Як вірно відзначає В. В. Білоус, інформаційні технології в майбутньому стануть фундаментом судової системи, що призведе до радикальних позитивних змін у процесуальному праві та сфері захисту конституційних прав і свобод громадян [1].

З прийняттям нової редакції Цивільного процесуального кодексу України відповідно до Закону України № 2147-VIII від 03.10.2017 року, в Україні розпочато процес діджиталізації правосуддя.

Так, стаття 14 вказаного Кодексу закріпила, що у судах функціонує Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система. На сьогодні зазначена система не запрацювала в повному обсязі, проте окремі її елементи було запроваджено. В цілому позитивно оцінюючи ефект від запровадження таких інновацій в судовий процес, слід зазначити про існування певних практичних проблем, з якими стикається суд та

учасники процесу при їх використанні, до яких, зокрема, належать ідентифікація учасника процесу, оцінка свободи волевиявлення учасників процесу при вчиненні ними процесуальних дій за допомогою засобів електронного судочинства, юридична сила електронних документів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В останній час питання діджиталізації судового процесу та його вплив на ефективність правосуддя в цілому досліджувалась низкою українських та іноземних вчених правників Кушаково-Костицькою Н. В., Бринцевим О. В., Білоус В. В., Коляденко П. Л., Сердюк Л. Р., Вдовіною О. О., М. В. Бондаренко та іншими.

Так, Кушакова-Костицька Н. В. відзначає, що система електронного судочинства є одним з елементів електронного урядування, що сьогодні розглядається як спосіб організації державної влади за допомогою інформаційних мереж, що забезпечує функціонування органів влади в режимі реального часу та робить максимально простим і доступним щоденне спілкування з ними громадян, юридичних осіб, неурядових організацій. У цьому контексті важливим фактором підвищення ефективності, відкритості та прозорості правосуддя є використання у судочинстві інформаційно-комунікаційних технологій, що сприяє спрощенню судових процедур, скороченню термінів розгляду судових справ, процесуальних термінів та експлуатаційних витрат[2].

О. В. Бринцев вважає, що реформування судочинства взагалі і реформування процесуальних правил повинні йти не від напряму вбудовування нових інформаційних технологій в існуючі процесуальні норми, а навпаки – в напрямку нормативно-процесуального опосередкування принципово нової електронної моделі судового процесу [3]

Проте, законодавство України пішло шляхом діджиталізації існуючих процесуальних інститутів, відмовившись від ідеї електронного судочинства як окремого виду процесу.

Мета статті. Метою статті є аналіз існуючого стану електронного судочинства в Україні, вказаних проблем та шляхів їх вирішення на прикладі застосування процесуальних норм, що регулюють арешт судна в Україні.

Основний текст. Відповідно до ст. 14 ЦПК України, до функціоналу Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи належить реєстрація судової кореспонденції, визначення складу суду для розгляду справи, забезпечення обміну документами в електронній формі між судом та учасниками судового процесу, фіксування судового процесу, участь учасників судового процесу у судовому засіданні в режимі відеоконференції [4].

На сьогодні забезпечення функцій такої системи покладено на окремі функціональні програмні комплекси, до яких належить автоматизована система документообігу суду, підсистема «Електронний суд», програмні комплекси забезпечення участі осіб в судових засіданнях в режимі відеоконференції в приміщенні суду «TrueCon» та поза приміщенням суду «EasyCon».

Тестову експлуатацію підсистеми "Електронний суд" розпочато 22 грудня 2018 року відповідно до Наказу Державної судової адміністрації України від 22 грудня 2018 року №628 "Про проведення тестування підсистеми "Електронний суд" у місцевих та апеляційних судах"[5].

На сьогодні функціонал існуючих модулів системи дозволяє подавати в електронній формі позовні та інші заяви, клопотання, скарги, отримувати процесуальні документи, оскаржувати судові рішення, брати участь в судовому засіданні в режимі відеоконференції, отримувати онлайн інформацію щодо руху справи, в т.ч. щодо дати та часу судових засідань та про прийняті судові рішення,

Ідентифікація особи в системі проводиться за допомогою кваліфікованого електронного підпису.

Як слушно відзначає О. В. Бринцев, для втілення повноцінного «Електронного суду» необхідна реалізація таких можливостей:

1. Забезпечення двосторонньої комунікації між судом, учасниками судового процесу та усіма іншими заінтересованими особами за допомогою засобів сучасних електронних інформаційно-комунікаційних технологій.

2. Визнання електронних інформаційних ресурсів та електронних транзакцій повноцінними доказами в судовому процесі.

3. Вчинення усіх процесуальних дій в електронному форматі. У такому вигляді «Електронний суд» здатний бути органічною складовою майбутнього інформаційного суспільства, котре зараз перебуває у фазі активного формування [2, с.26].

Більш детально проаналізуємо норми, що регулюють участь особи в судовому засіданні в режимі відеоконференції.

Так, відповідно до ст. 212 ЦПК, учасники справи мають право брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду за умови наявності у суді відповідної технічної можливості, про яку суд зазначає в ухвалі про відкриття провадження у справі, крім випадків, коли явка цього учасника справи в судові засідання визнана судом обов'язковою.

Суд може постановити ухвалу про участь учасника справи у судовому засіданні в режимі відеоконференції в приміщенні суду, визначеному судом.

Свідок, перекладач, спеціаліст, експерт можуть брати участь в судовому засіданні в режимі відеоконференції виключно в приміщенні суду.

Суд, який забезпечує проведення відеоконференції, перевіряє явку і встановлює особи тих, хто з'явився, а також перевіряє повноваження представників.

Використовувані судом і учасниками судового процесу технічні засоби і технології мають забезпечувати належну якість зображення та звуку, а також інформаційну безпеку. Учасникам судового процесу має бути забезпечена можливість чути та бачити хід судового засідання, ставити запитання і отримувати відповіді, здійснювати інші процесуальні права та обов'язки.

Відеоконференція, у якій беруть участь учасники справи, фіксується судом, який розглядає справу, за допомогою технічних засобів відео- та звукозапису. Відео- та звукозапис відеоконференції зберігається в матеріалах справи[4].

Потенціал існуючих програмних рішень дозволяє учасникам процесу брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду з використанням власних технічних засобів. За умови законодавчого закріплення такої можливості та впровадження відповідного програмного забезпечення в діяльність суду, за умови належної ідентифікації учасника процесу, наприклад, за допомогою електронного цифрового підпису, така можливість сприятиме більш доступному правосуддю, оскільки забезпечуватиме можливість учасника процесу брати в ньому участь з будь-якої точки світу, що може бути вкрай актуальним, наприклад, при відсутності можливості дістатись до суду за поважних причин (відсутність транспортного сполучення, обмеження в пересуванні, тощо).

Проте, проблемним питанням є встановлення судом вільності волевиявлення такої особи. Не маючи змоги оцінити, в якій ситуації знаходиться особа під час проведення судового засідання, встановити присутність інших осіб безпосередньо в приміщенні, з якого така особа бере участь в судовому засіданні, суд вимушений буде приймати або не приймати до уваги пояснення учасника справи, виключно спираючись на власні переконання та відчуття.

Також не врегульовано питання щодо використання електронних копій судових рішень, створених за допомогою системи «Електронний суд». Не зважаючи на те, що юридична сила такого документу не може бути заперечена виключно через те, що він має електронну форму (ст. 8 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг») [6], для вирішення питань щодо вчинення дій на підставі вказаних рішень іншими державними органами, необхідним є подання паперової копії такого рішення, засвідченої належним чином.

Позитивним зрушенням у врегулюванні вказаного питання могло б бути внесення змін до ст. 4 Закону України «Про виконавче провадження» [7], відповідно до яких виконавчий документ може бути видано у формі електронного документа відповідно до законів України "Про електронні документи та електронний документообіг"[6] та "Про електронні довірчі послуги" [8]. Проте на момент написання статті на практиці зазначена норма не реалізована.

Проаналізуємо, яким чином запровадження елементів електронного судочинства вплинуло на ефективність застосування процесуальних норм, на прикладі інституту арешту морських суден за Цивільним процесуальним кодексом України.

Відповідно до ч. 4 ст. 151 ЦПК, заява про забезпечення позову у вигляді арешту морського судна подається в письмовій формі і повинна містити:

- 1) найменування суду, до якого подається заява;
- 2) повне найменування - для юридичної особи або прізвище, ім'я та по батькові (за наявності) - для фізичної особи - підприємця, яка є відповідальною за морською вимогою;
- 3) розмір та суть морської вимоги, що є підставою для арешту судна;
- 4) найменування судна, щодо якого подається заява про арешт, інші відомості про судно, якщо вони відомі заявнику.

Відповідно до ч. 2 ст. 152 ЦПК України, заява про арешт морського судна подається за місцезнаходженням порту реєстрації судна або за місцезнаходженням морського порту, в якому судно знаходиться або до якого прямує, незалежно від того, чи має такий суд юрисдикцію щодо розгляду по суті справи щодо морської вимоги, яка є підставою для арешту [4].

За допомогою системи «Електронний суд» подання та опрацювання такої заяви апаратом суду стає більш оперативним, оскільки всі документи надходять в електронному вигляді, усувається необхідність особистого відвідування заявником або його представником приміщення суду, подання документів засобами системи «Електронний суд» є більш швидким, ніж за допомогою поштового зв'язку.

Ідентифікація заявника, що проводиться в системі за допомогою кваліфікованого електронного підпису дозволяє з достатньою впевненістю ідентифікувати особу, що підписала заяву, на відміну від випадку, коли документи надходять поштою й підпис на заяві не засвідчено (закон такої вимоги не містить).

Відповідно, швидке опрацювання електронних документів апаратом суду дозволяє більш швидко визначити за допомогою системи автоматизованого розподілу суддю для розгляду заяви та передати йому відповідні документи для прийняття процесуального рішення.

Зазначене дозволяє стверджувати, що запровадження інноваційних технологій в сфері судочинства, які дають змогу подати документи в електронному вигляді за допомогою системи «Електронний суд» сприяє більш ефективній реалізації права особи на справедливий суд, гарантоване ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод в контексті розгляду справи протягом розумного строку. За умови наявності такої можливості саме поняття «розумний строк» щодо конкретної справи буде означати більш стислий проміжок у часі.

Негативним моментом подання процесуальних документів у такий спосіб є те, що якщо інші учасники процесу також зареєстровані в системі «Електронний суд», то інформацію про подання позову, заяви про забезпечення позову, такий учасник отримує безпосередньо після реєстрації відповідних документів судом, до прийняття судом процесуального рішення про відкриття провадження у справі та задоволення заяви про арешт судна або про відмову у її задоволенні, що, формально, на нашу думку, є порушенням ч. 3 ст. 152 ЦПК України, відповідно до якої заява про забезпечення позову у вигляді арешту на морське судно розглядається судом не пізніше двох днів з дня її надходження після її подання без повідомлення особи, яка подала заяву, та особи, яка є відповідальною за морською вимогою [4], оскільки в таких спосіб сторона відповідача особа, що є відповідальною за морською вимогою, отримує повідомлення про подання такої заяви та розгляд її судом.

На практиці це може призвести до того, що особа, відповідальна за морською вимогою, діючи недобросовісно, може оперативним чином вчинити дії, що унеможливають виконання ухвали про арешт судна у разі прийняття її судом, внаслідок чого втрачається сама суть застосування заходів забезпечення позову, що полягає в гарантуванні виконання рішення суду в разі задоволення позовних вимог [9].

З іншого боку, на думку окремих вчених, заходи забезпечення позову призначені сприяти примиренню сторін ще на стадії підготовки справи до судового розгляду, що є одним із головних завдань цієї стадії процесу. Заходи забезпечення позову є також засобами стимулювання до примирення [10].

Так позиція заслуговує на увагу, адже більшість вимог, віднесених до категорії морських, носить грошовий характер, тому, на відміну від інших заходів забезпечення позову, вимагаючи накладення арешту на морське судно, у більшості випадків позивач прагне отримати певні фінансові гарантії, й не має на меті затримання судна аж до набрання законної сили судовим рішенням по суті вимог.

На нашу думку, все ж необхідним є програмно врегулювати вказане питання на технічному рівні шляхом вдосконалення програмного забезпечення системи «Електронний суд» в цій частині, привівши його функціонал у відповідність до вимог ст. 152 ЦПК України.

Певні проблеми також існують у зв'язку із неврегульованістю питання повідомлення осіб, що беруть участь у справі, про час та місце судового засідання шляхом надіслання судових повісток через систему «Електронний суд» та/або електронною поштою.

Відповідно до ч. 6 ст. 128 ЦПК України, судова повістка, а у випадках, встановлених цим Кодексом, разом з копіями відповідних документів надсилається на офіційну електронну адресу відповідного учасника справи, у випадку наявності у нього офіційної електронної адреси або разом із розпискою рекомендованим листом з повідомленням про вручення у випадку, якщо така адреса відсутня, або через кур'єрів за адресою, зазначеною стороною чи іншим учасником справи [4].

Враховуючи, що на момент проведення дослідження, питання використання офіційної електронної адреси в Україні належним чином не врегульоване, єдиним належним засобом повідомлення особи про час та місце розгляду справи є направлення судової повістки поштою.

При цьому слід відзначити, що судові органи неодноразово відзначали наявність системних проблем в роботі оператора поштового зв'язку АТ «Укрпошта», за допомогою якого здійснюється направлення більшої частини судової кореспонденції, реагуючи окремими ухвалами на адресу оператора (див., наприклад окрему ухвалу Верховного суду від 23 січня 2019 року по справі 761/15565/16-ц) [11].

За таких обставин, відсутність законодавчого закріплення визнання належним повідомлення особи за допомогою судової повістки, направленої через систему «Електронний суд», є суттєвою перешкодою для забезпечення розумних строків розгляду справ, оскільки, відповідно до п. 1) ч. 2 ст. 223 ЦПК України, неявка в судові засідання учасника справи, щодо якого відсутні відомості про вручення йому повідомлення про дату, час і місце судового засідання має наслідком відкладення розгляду справи, а у разі прийняття судом судового рішення за відсутності таких відомостей— його скасування (ст. 376 ЦПК України) [4].

Дана проблема є особливо актуальною при розгляді судом питань, пов'язаних із заміною заходу забезпечення позову з арешту судна на інший, скасування відповідних заходів, вирішення питань щодо зустрічного забезпечення, оскільки всі вказані питання вирішуються в судовому засіданні, й, на відміну,

від розгляду питання про арешт суден, відповідні процесуальні норми на містять застережень щодо можливості розгляду цих питань без повідомлення та виклику учасників процесу.

Враховуючи, що учасниками таких справ дуже часто є іноземні юридичні особи, які не мають офіційних представництв в Україні, зареєстровані в державах, що суттєво віддалені від України, питання щодо оперативного належного повідомлення таких осіб про участь у справі, дати та часу судових засідань, надіслання копій процесуальних документів, є актуальними та проблемними для суду та учасників процесу, оскільки суд законодавчо позбавлений можливості використовувати альтернативні способи направлення судової кореспонденції таким учасникам, окрім засобів звичайного поштового зв'язку.

За таких обставин, необхідним є внесення відповідних змін до чинного процесуального законодавства, закріпивши, що особа, яка зареєстрована в системі «Електронний суд» вважається належним чином повідомленою про час та місце розгляду справи в день надіслання їй судової повістки (повідомлення) через систему «Електронний суд».

Звернемо також увагу на проблему неможливості звернення до виконання судових рішень, що набрали законної сили, в електронній формі, зокрема, щодо питань, пов'язаних із арештом судна (накладення арешту, звільнення з-під арешту).

До повноцінного запуску Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи вирішити це питання на рівні існуючих програмних комплексів, що функціонують у судах, не вбачається за можливе.

Так, відповідно до п. 4 розділу XIX Інструкції з діловодства в місцевих та апеляційних судах України, затвердженої наказом Державної судової адміністрації України від 20.08.2019 № 814, до дня початку функціонування Єдиного державного реєстру виконавчих документів оформлення і видача виконавчих документів здійснюється в паперовій формі [12].

Зазначене в певній мірі нівелює позитивні моменти існуючої системи «Електронний суд», оскільки отримання документу в паперовій формі поштою та направлення його на примусове виконання не є ефективним з огляду на тривалий час поштового пробігу кореспонденції, для оперативного вирішення зазначених питань необхідною є особиста участь учасника процесу або його представника, що не завжди є можливим в силу низки об'єктивних причин (відсутність сполучення між населеними пунктами, особливі потреби особи, неможливість відвідати відповідний орган у робочий час, тощо).

Висновки. Таким чином, запровадження в Україні елементів електронного судочинства в цілому має позитивний ефект для ефективного розгляду цивільних справ, в т.ч., в яких як захід забезпечення позову застосовується арешт морського судна: скорочується проміжок часу між поданням та розглядом відповідних заяв та клопотань, обмін інформацією між судом та учасниками процесу є оперативним, особа має можливість взяти участь в судовому засіданні без відвідування судового засідання в приміщенні суду.

Водночас, внаслідок недосконалості програмного забезпечення, за допомогою якого забезпечується функціонування системи «Електронний суд» в Україні в частині отримання негайних повідомлень про всі дії та рішення, що вчинені іншою стороною та судом, існують можливості для зловживань з боку недобросовісних учасників процесу, зокрема, у разі завчасного отримання повідомлення про подання заяви про арешт судна.

З метою можливості повноцінного застосування наявних можливостей системи «Електронний суд» в цивільному процесі вважається за доцільне внесення відповідних змін до цивільного процесуального законодавства, а саме доповнити розділ XIII ЦПК України «Перехідні положення» пунктами наступного змісту:

- особа, що зареєстрована в системі «Електронний суд» вважається такою, що отримала копію судового рішення в день надіслання їй електронної копії такого рішення через систему «Електронний суд»;
- особа, що зареєстрована в системі «Електронний суд» вважається належним чином повідомленою про час та місце розгляду справи в день надіслання їй судової повістки (повідомлення) через систему «Електронний суд».

Внесення відповідних змін матиме позитивний вплив на ефективність судового процесу, строк розгляду справи, забезпечуватиме більш ефективний судовий захист, реалізацію прав осіб на справедливий суд, гарантоване ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод.

References:

1. Bilous V.V. Innovative directions of informatization of justice. Available from: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Tpsek/2011_11/Bilous.pdf;
2. Kushakova-Kostitska N. (2013) Development of electronic justice in Ukraine: problematic issues. Scientific informative herald. Law (7), 139-145;
3. Bryntsev, O. V. (2016) «Elektronnyi sud» v Ukraini. Dosvid ta perspektyvy : monohrafiia. Kharkiv: Pravo;
4. Civil Procedural code of Ukraine 2004. Available from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>;

5. Order of the State Judicial Administration of Ukraine "About testing of the subsystem "Electronic Court" in local and appeal courts" dated December 22, 2018 №628. Available from: https://dsa.court.gov.ua/userfiles/media/628_18.pdf;

6. Law of Ukraine on electronic documents and electronic document flow 2003. Available from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text>;

7. Law of Ukraine on execution procedure 2016. Available from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text>;

8. Law of Ukraine on electronic fiduciary services 2017. Available from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text>;

9. Resolution of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine on the practice of application by courts of civil procedural legislation when considering applications to secure a claim 2006. Available from <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=va009700-06>;

10. Lushpenyk, DD 2006, Consideration of civil cases by the court of first instance, Kharkiv judicial, Kharkiv;

11. Ruling of the Supreme Court in case 761/15565/16 dated January 23, 2019. Available from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79805802>;

12. Instruction on record keeping in local and appeal courts of Ukraine, 2019. Available from: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0814750-19#n623>.

Влияние внедрения новых технологий в гражданском судопроизводстве Украины на эффективность применения норм гражданского процессуального права, регулирующих вопросы ареста морских судов

Мурзенко Максим Владимирович, e-mail: m.murzenko@gmail.com,

<https://orcid.org/0000-0003-3269-3676>

Судья Малиновского районного суда г.Одессы, г.Одесса, Украина

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы влияния внедрения элементов электронного судопроизводства на эффективность применения процессуальных норм, регулирующих арест морских судов в Украине. Применение таких элементов вызывает ряд проблем, связанных с идентификацией участников процесса, оценкой свободы их волеизъявления при совершении процессуальных действий, юридической силой электронных документов. Целью статьи является анализ таких проблем и поиск путей их разрешения. В статье сформулированы рекомендации относительно усовершенствования действующего законодательства, порядка проведения судебных процедур с использованием элементов электронного судопроизводства, сформулирован вывод об общем позитивном влиянии диджитализации судопроизводства на его эффективность.

Ключевые слова: арест судна, обеспечение иска, морское требование, исполнение решений, электронный суд.

THE IMPACT OF THE ACQUIS COMMUNAUTAIRE ON THE LEGAL REGULATION OF CIVIL AVIATION IN UKRAINE

Kyryliuk Nadiia,

graduate student of the first year of study,
State University of Infrastructure and Technology

Abstract. Ukrainian legislation in the field of civil aviation is currently at the stage of reform and improvement, the purpose of which, in terms of liberalization of air transportation, is to create conditions in which air transport can develop steadily, reducing the level of flight safety and aviation security. In the long term, the main goal of liberalization is to establish the most favorable and effective economic and trade relations between states, and to maximize the growth and development of the economy on a national and regional scale, as well as ensuring the right of each state to meaningful participation in the activities of international air transport. Today, the acquired study of the influence of the *acquis communautaire* on the legal regulation of civil aviation in Ukraine is of particular relevance.

Keywords: civil aviation, air transportation, air transport, aviation security.

Лібералізація міжнародних повітряних перевезень – це надання вільного доступу до ринку міжнародних повітряних перевезень. Такий доступ складається з трьох видів прав: права на маршрути, яке полягає в погодженому географічному описі маршруту чи маршрутів, по яких можуть здійснюватися повітряні сполучення; права на експлуатацію, яке полягає в тому, яким чином можуть призначатися перевізники та експлуатуватися повітряні судна; права на перевезення (комерційні права), яке полягає в дозволі на здійснення комерційної діяльності у своєму повітряному просторі, яке надається іноземному авіаперевізнику [1].

Характерна ознака євродержави – наявність розвинутої транспортної інфраструктури, зокрема авіаційної. Вигідне географічне положення України, наявні повітряні траси та повітряні коридори для перетинання державного кордону підтверджують, що цивільна авіація за умов достатнього рівня правового забезпечення, може стати одним із чинників незворотніх євроінтеграційних процесів.

Українська авіаційна транспортна система знаходиться на шляху інтеграції до загальноєвропейської. «Євроінтеграція передбачає розвиток політичних, економічних, культурних відносин України з Європейським Союзом. У перспективі результатом таких відносин може стати набуття Україною повноправного членства в Європейському Союзі» [2].

Організацію повітряного руху, аеронавігаційне забезпечення безпеки польотів, метеорологічне забезпечення діяльності цивільної авіації здійснює Державне підприємство з забезпечення обслуговування повітряного руху України (Уккраерорух).

Україна як новий суб'єкт міжнародного права після здобуття своєї незалежності в 1992 році стала 172 країною-членом Міжнародної організації цивільної авіації (ІКАО) [3], яка сьогодні налічує 191 країну. ІКАО – світовий лідер у сприянні та координації процесів економічної лібералізації та забезпечення безпеки польотів і авіаційної безпеки міжнародного повітряного транспорту. І згідно з вимогами цієї організації, в Україні, починаючи з 2000 року, проводяться регулярні аудити спроможності державних авіаційних органів щодо забезпечення безпеки польотів. За результатами аудитів підтверджується відповідальність національних заходів контролю за авіаційною безпекою міжнародним стандартам і рекомендованій практиці ІКАО. З 2001 року в Україні видається збірка аеронавігаційної інформації (AIR Ukraine), формат якої відповідає стандартам ІКАО і включає усю необхідну аеронавігаційну інформацію. З урахуванням рекомендацій ІКАО, на урядовому рівні ухвалено рішення про перехід на Світову геодезичну систему 1984 р. (WGS-84) [4]. Починаючи з 2001 року у повітряному просторі України застосовуються крейсерські ешелони ІКАО, а також скорочений мінімум вертикального ешелонування, що позитивно вплинуло на адаптацію мережі маршрутів з державами європейського регіону.

5 грудня 2011 року набув чинності Меморандум про взаєморозуміння між Україною та Міжнародною організацією цивільної авіації щодо постійного моніторингу універсальної аудиторської програми нагляду за безпекою, підписаний 18 листопада 2011 року Головою Державної авіаційної адміністрації України та Генеральним секретарем ІКАО.

Співробітництво України з ІКАО забезпечується через Європейський та Північно-Атлантичний офіс ІКАО, розташований в м. Париж. Якраз на його базі організуються заходи регіонального значення, відбувається робота з постійного удосконалення Європейського Аеронавігаційного плану, здійснюється робота спеціалізованих робочих груп (EANPG, FLOE, MET, AIS, з безпеки польотів, авіаційної статистики, питань повітряних перевезень, юридичних питань, перевезення небезпечних вантажів тощо).

Приєднання України до Чиказької конвенції про міжнародну цивільну авіацію (набула чинності 4 квітня 1947 року) сприяє розвитку і вдосконаленню бази для національних норм. Встановивши принцип визнання державного суверенітету, Чиказька конвенція затвердила право кожної держави регулювати повітряні перевезення у межах своєї території, комерційну діяльність авіатранспортних підприємств та здійснювати юрисдикцію щодо перевезень.

Чиказька конвенція встановила загальні вимоги до діяльності цивільної авіації при здійсненні міжнародних польотів. Йдеться про принципи і правила польотів, реєстрацію повітряних суден та їх документацію, розслідування повітряних пригод, порядок встановлення технічних норм тощо. Також Чиказька конвенція регламентує функціонування аеропортів, наземних аеронавігаційних засобів і служб, порядок врегулювання суперечностей. Участь у Конвенції сприяє розробці і прийнятті міжнародних стандартів у сфері цивільної авіації, які є додатками до Чиказької конвенції (18 додатків).

Як і будь-яке явище правової дійсності, зовнішню форму прояву існування норм права (джерел), що регулюють діяльність, пов'язану з використанням повітряного простору за допомогою повітряних суден (цивільна авіація), можна і необхідно розглядати в динаміці, тобто в історико-правовому аспекті. З моменту здобуття Україною незалежності було затверджено низку нормативно-правових актів різної юридичної сили як з питань транспорту загалом, так і правового регулювання цивільної авіації зокрема, що й «створює правовий фундамент наближення авіаційного законодавства України до *acquis communautaire*» [5].

Прийняття Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами, що ратифікована Законом України від 10.11.94 р. № 237/94-ВР [6], затвердило вектор політики нашої держави. Згідно з Угодою «Сторони погоджуються, що принцип свободи транзиту товарів є суттєвою умовою для досягнення цілей цієї Угоди і кожна Сторона забезпечує необмежений транзит через свою територію товарів, які походять з митної території або призначені для митної території другої Сторони» [7].

Крім того, Указом Президента України від 11.06.1998 р. № 615/98 [8] затверджено Стратегію інтеграції України до Європейського Союзу. Одним із основних напрямів інтеграційного процесу є адаптація законодавства України до вимог Євросоюзу, зокрема й законодавства про транспорт. Цьому сприяє участь нашої держави «у конвенціях Ради Європи, що й встановлюють спільні для цієї організації та ЄС стандарти. Етапами правової адаптації є імплементація Угоди про партнерство та співробітництво» [9].

Метою та завданням виконання Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, що затверджена Законом України від 18.03.2004 р. № 1629-IV [10], «визначено пріоритетні сфери, в яких здійснюється адаптація законодавства України. До них належать технічні правила і стандарти та транспорт, причому відносини в цих сферах, на нашу думку, регулюються численною кількістю джерел вторинного законодавства *acquis communautaire*: директивами і регламентами. Україна відповідно до норм цієї програми взяла на себе зобов'язання здійснити переклад на українську мову актів *acquis communautaire* у зазначених сферах» [11].

«Визнаючи, що певні положення двосторонніх угод про повітряне сполучення між Україною та державами-членами Європейського Співтовариства, які суперечать нормам права Європейського Співтовариства, повинні бути приведені у відповідність з ними з метою створення міцної правової бази для повітряного сполучення між Україною й державами-членами Європейського Співтовариства та збереження безперервності таких повітряних перевезень» [12], Указом Президента України було затверджено Угоду між Україною та Європейським Співтовариством про певні аспекти повітряного сполучення.

Серед джерел «вторинного» права ЄС чільне місце посідають регламенти, зокрема й авіаційні, за допомогою яких відбувається уніфікація, а останні є «найбільш ефективним засобом інтеграційного будівництва» [13]. Однією з найважливіших рис регламенту є його однакове застосування в усіх державах-членах ЄС, що, у свою чергу, виключає можливість його підміни національними правовими актами. У літературі з цього приводу зазначається, що у разі виникнення колізій між ним та будь-якою національною нормою саме регламент володітиме абсолютним приматом, а звідси – виключає прийняття будь-яких національних законів, котрі можуть суперечити нормам регламенту [14].

Крім того, для упровадження в Україні програми «Єдиного європейського неба» приведено у відповідність із стандартами Євроконтролю систему стягнення аеронавігаційних зборів, автоматизовано всі районні центри управління повітряним рухом. Інтеграція у Спільний авіаційний простір, що передбачає адаптацію системи економічного регулювання авіаційних перевезень до європейського законодавства, є сьогодні одним із пріоритетів розвитку галузі.

Угода про Спільний авіаційний простір складається з двох частин [15]:

1. Гармонізації національного законодавства із законодавством ЄС у сфері забезпечення безпеки польотів та управління аеронавігацією.

2. Забезпечення взаємного доступу на ринки авіа галузі: ринок авіаційних перевезень, виробництва та обслуговування авіаційної техніки, навчання авіаційних фахівців тощо на рівних умовах для всіх країн – членів САП.

6–7 березня 2007 року у м. Брюссель відбулася робоча зустріч, метою якої було обговорення контексту та змісту майбутньої Угоди між Україною та ЄС щодо Спільного Авіаційного Простору, а також низка інших питань у сфері авіаційних відносин в рамках Україна – ЄС, зокрема щодо подальшої модернізації українського авіаційного законодавства для законної гармонізації його до правил ЄС та представлення стороною ЄС сценарію поступового прийняття стандартів ЄС та законодавства у сфері авіації. Обидві сторони також погодилися продовжувати обговорення технічних питань шляхом робочих зустрічей між EASA (Європейська Агенція з безпеки авіації) та Українською стороною для розгляду подальших кроків, що впливають з інтеграції JAA (Об'єднані авіаційні власті) у EASA а також щодо безперервної експлуатації повітряних суден, спроектованих АНТК ім. Антонова, та які наразі зареєстровані в державах членах ЄС [16].

Результатом цих робочих зустрічей представників України та ЄС стало підписання Робочих домовленостей щодо співробітництва Державної авіаційної адміністрації України Міністерства транспорту та зв'язку України (ДААУ) та EASA у Парижі 9 грудня 2009 року [17], згідно з якими «Державіадміністрація вже визнала повноваження та завдання EASA, зокрема в сфері стандартизації шляхом процедур, котрі впроваджують Кіпрські Домовленості (щодо розробки, прийняття та виконання спільних авіаційних вимог) та погоджується, що EASA здійснюватиме стандартизаційні візити на підставі відповідних стандартів, які наведені в Додатку 1, у разі застосування та відповідно до стандартизаційних технічних методів, принципів та процедур, визначених у Додатку 2» [18]. Щодо Додатку 1 (Відповідні стандарти), то це стосується:

– А. Сертифікації льотної придатності та екологічної сертифікації «повітряних суден та пов'язаних з нею виробів, компонентів та обладнання, так само, як і для сертифікації організацій-розробників та організацій-виробників (EASA Частина 21), з останніми внесеними змінами.

– В. Підтримання льотної придатності повітряних суден та авіаційних виробів, частин та приладів, та схвалення організацій та персоналу, які беруть участь в цих завданнях, з останніми внесеними змінами» [19].

– С. Технічних вимог та адміністративних процедур у сфері OPS.

– D. Технічних вимог та адміністративних процедур у сфері FCL.

У п. 1.4 наказу Мінтрансу щодо сертифікації типу авіаційної техніки наявне визначення авіаційних правил, а саме: «звід процедур, правил, норм і стандартів, виконання яких є обов'язковою умовою регулювання польотів і охорони навколишнього середовища від впливу авіації» [20]. Аналіз ч.2 ст.4, чч.1 та 2 ст.5, ч.1 ст.6, чч.2, 4, 10 ст.10, чч.1-3, 5 та 6 ст.11 ПКУ [21] дав підстави констатувати, що авіаційні правила є: «елементами державного регулювання діяльності в галузі цивільної авіації, а в разі їх порушення встановлюється відповідальність; елементами механізму управління безпекою в галузі авіації, у разі застосування яких з метою регулювання цивільної авіації уповноваженим органом з питань цивільної авіації забороняються, скасовуються, тимчасово припиняються будь-які види польотів і авіаційна діяльність у разі їх невідповідності встановленим стандартам і авіаційним правилам України; підвладні нормативно-правовому регулюванню, а імператив щодо обов'язкового виконання авіаційних правил розповсюджується на всіх юридичних та фізичних осіб на території України та суб'єктів авіаційної діяльності України за її межами» [22].

Відповідно до ПКУ авіаційні правила розробляються відповідно до стандартів і рекомендованої практики Міжнародної організації цивільної авіації (ІКАО), нормативних актів Міжнародної асоціації повітряного транспорту (ІАТА), Європейської організації з безпеки аеронавігації (Євроконтролю), інших міжнародних авіаційних організацій та з урахуванням законодавства Європейського Союзу у галузі цивільної авіації [23].

Отже, вплив та процес узгодження національних та загальноєвропейських стандартів і норм є довготривалим, вимагає значних зусиль та велику кількість заходів з боку держави та проявляється як в позитивних, так і негативних наслідках, які у перспективі ще потребують перегляду та аналізу. Відповідно до п. 2 ч.1 ст.6 та ч.2 ст.11 ПКУ керівник уповноваженого органу з питань цивільної авіації здійснює повноваження щодо організації розроблення проектів авіаційних правил України і затвердження їх в установленому порядку. Натомість надання юридичної сили авіаційним правилам України, що регулюють різні аспекти авіаційної діяльності, розробляються та затверджуються Державіаслужбою наказами організаційно-розпорядчого характеру, а для того, щоб вони відповідали регламентам ІКАО та законодавству ЄС (директивам та регламентам), необхідно внести в ПКУ, ЗУ «Про центральні органи виконавчої влади» та Указ Президента України «Про затвердження Положення про Державну авіаційну службу України» зміни в частині реєстрації нормативно-правових актів Державіаслужби в Міністерстві юстиції України.

References:

1. Raskaliei M.O. (2011) *Implementatsiia norm mizhnarodnoho povitrianoho prava u vnutrishnie pravo derzhav. Avtoferat na zdob. nauk. stup. kand..iuryd.nauk za spets. 12.00.11 – mizhnarodne pravo* [Implementation of international air law into the domestic law of states. - Abstract of Zdob. Science. stup. Candidate of Law for Special 12.00.11 - international law]. K., 2011. 21 p.

2. Zamnius V. Kovryzhenko D., Kotliar D. ta in. (2002) *Oriientyry vybortsia 2002. Dovidnyk* [Orientations of the voter 2002. Handbook]. K.: Milenium, 2002. 308 p.

3. Data pryednannia Ukrainy do Chykazbkoii konventsii pro tsyvilnu aviatsiiu 1944 roku – 10.08.1992 r.
4. Hryhorov O.M. (2012) *Osnovni napriamky mizhnarodnoho spivrobotnytstva Ukrainy v aviatsiinii haluzi* [The main directions of international cooperation of Ukraine in the aviation industry]. *Naukova dopovid* [Scientific report]. K. : IMV, 2012. 29 p.
5. Yeriashov Ye. K. (2013) *Vplyv yevropeiskykh intehtratsiinykh protsesiv na formuvannia normatyvno-pravovoho rehuliuuvannia tsyvilnoi aviatsii Ukrainy* [Influence of European integration processes on the formation of legal regulation of civil aviation of Ukraine]. URL: http://law.nau.edu.ua/images/Nauka/Naukovij_jurnal/2013/statji_n126_2013/Erashov_19.pdf
6. *Pro ratyfikatsiiu Uhody pro partnerstvo i spivrobotnytstvo mizh Ukrainoiu i Yevropeiskymy Spivtovarystvamy ta yikh derzhavamy-chlenamy: Zakon Ukrainy vid 10.11.94r. №237/94-VR* [On ratification of the Partnership and Cooperation Agreement between Ukraine and the European Communities and their Member States: Law of Ukraine of 10.11.94. 37237/94-VR]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady* [Bulletin of the Verkhovna Rada]. 1994. №46. St.415
7. *Pro ratyfikatsiiu Uhody pro partnerstvo i spivrobotnytstvo mizh Ukrainoiu i Yevropeiskymy Spivtovarystvamy ta yikh derzhavamy-chlenamy: Zakon Ukrainy vid 10.11.94r. №237/94-VR* [On ratification of the Partnership and Cooperation Agreement between Ukraine and the European Communities and their Member States: Law of Ukraine of 10.11.94. 37237/94-VR]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady* [Bulletin of the Verkhovna Rada]. 1994. №46. St.415
8. *Pro zatverdzhennia Stratehii intehtratsii Ukrainy do Yevropeiskoho Soiuzu: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 11.06.1998r. №615/98* [On approval of the Strategy of Ukraine's integration into the European Union: Decree of the President of Ukraine of June 11, 1998. №615 / 98]. *Polityka i chas* [Politics and time]. 2000. № 3-4. P. 40-52
9. *Uhody mizh Ukrainoiu ta YeS* [Agreements between Ukraine and the EU]. URL: <https://mydocx.ru/4-71994.html>
10. *Pro Zahalnoderzhavnu prohramu adaptatsii zakonodavstva Ukrainy do zakonodavstva Yevropeiskoho Soiuzu: Zakon Ukrainy vid 18.03.2004 p. № 1629-IV* [On the National Program of Adaptation of the Legislation of Ukraine to the Legislation of the European Union: Law of Ukraine of March 18, 2004 p. № 1629-IV]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1629-96%EF>.
11. Yeriashov Ye. K. (2013) *Vplyv yevropeiskykh intehtratsiinykh protsesiv na formuvannia normatyvno-pravovoho rehuliuuvannia tsyvilnoi aviatsii Ukrainy* [Eryashov EK Influence of European integration processes on the formation of legal regulation of civil aviation of Ukraine]. URL: http://law.nau.edu.ua/images/Nauka/Naukovij_jurnal/2013/statji_n126_2013/Erashov_19.pdf
12. *Ukaz Prezydenta Ukrainy «Pro zatverdzhennia Uhody mizh Ukrainoiu ta Yevropeiskym Spivtovarystvom pro pevni aspekty povitrianoho spoluchennia» vid 21.09.2006 r. №774/2006* [Decree of the President of Ukraine "On approval of the Agreement between Ukraine and the European Community on certain aspects of air services" dated 21.09.2006 №774 / 2006]. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/U774_06.html.
13. Shemiatenkov V.H. (2003) *Evropeiskaia yntehratsiia: ucheb. Posob. Po spets. «Myrovaia ekonomika»* [European integration: textbook. Help. By special. "World Economy"]. M.: Mezhdunar. Otnosheniya, 2003. P. 51.
14. Vyshniakov V.H., Ehyazarov V.A., Korolev Yu.A. y dr. (2003) *Pravo y mezhhosudarstvennie obedyneniya* [Law and interstate associations]. SPb.: Yurydycheskyi tsentr Press, 2003. P. 323
15. Button K. (2006) *Air transportation infrastructure in developing countries: privatization and deregulation*. Madrid.: 2006. 27 p.
16. Working Arrangement between the European Aviation Safety Agency (EASA) and the State Aviation Administration of the Ministry of Transport and Communications of Ukraine on collection and exchange information on the safety of aircraft using Community and Ukrainian airport, 07.03.2007 p. URL: <http://www.avia.gov.ua/front/printer/30156>.
17. *Robochi domovlenosti mizh Derzhavnoiu aviatsiinoiu administratsiieiu Ministerstva transportu ta zviazku Ukrainy (Derzhaviaadministratsiia) ta Yevropeiskym Ahentstvom z bezpeky polotiv (EASA) vid 09 hrudnia 2009 r* [Working arrangements between the State Aviation Administration of the Ministry of Transport and Communications of Ukraine (State Aviation Administration) and the European Aviation Safety Agency (EASA) dated December 9, 2009]. URL: <http://www.avia.gov.ua/front/printer/23222>.
18. *Spilna deklaratsiia shchodo vprovadzhennia Robochykh Domovlenostei mizh Yevropeiskym Ahentstvom z bezpeky polotiv ta Derzhavnoiu aviatsiinoiu administratsiieiu* [Joint Declaration on the Implementation of the Working Arrangements between the European Aviation Safety Agency and the State Aviation Administration]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/994_a43.
19. *Spilna deklaratsiia shchodo vprovadzhennia Robochykh Domovlenostei mizh Yevropeiskym Ahentstvom z bezpeky polotiv ta Derzhavnoiu aviatsiinoiu administratsiieiu* [Joint Declaration on the Implementation of the Working Arrangements between the European Aviation Safety Agency and the State Aviation Administration]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/994_a43.
20. *Pro zatverdzhennia Pravyl sertyfikatsii typu aviatsiinoi tekhniki (rozdily A, B, C, D, E chastyny 21 Aviatsiinykh pravyl Ukrainy "Protседury sertyfikatsii aviatsiinoi tekhniki")*: *Nakaz Ministerstva transportu Ukrainy № 611 vid 03.11.2000 r.* [On approval of the Rules of certification of aircraft type (sections A, B, C, D, E of part 21 of the Aviation

Rules of Ukraine "Procedures for certification of aircraft": Order of the Ministry of Transport of Ukraine № 611 of 03.11.2000]. *Ofitsiyni visnyk Ukrainy* [Official Gazette of Ukraine]. 2001. № 1. St.40.

21. *Povitrianyi kodeks Ukrainy* [Air Code of Ukraine]. URL: <https://avia.gov.ua/wp-content/uploads/2017/02/Povitrianyi-kodeks-Ukrayini.pdf>.

22. Yeriashov Ye. K. (2013) *Vplyv yevropeiskykh intehtratsiinykh protsesiv na formuvannia normatyvno-pravovoho rehuliuвання tsyvilnoi aviatsii Ukrainy* [Influence of European integration processes on the formation of legal regulation of civil aviation of Ukraine]. URL: http://law.nau.edu.ua/images/Nauka/Naukovij_jurnal/2013/statji_n126_2013/Erashov_19.pdf

23. *Povitrianyi kodeks Ukrainy* [Air Code of Ukraine]. URL: <https://avia.gov.ua/wp-content/uploads/2017/02/Povitrianyi-kodeks-Ukrayini.pdf>.

Влияние *acquis communautaire* на нормативно-правовое регулирование гражданской авиации Украины

Кирилюк Надежда,

Государственный университет инфраструктуры и технологий, г. Киев, Украина

Аннотация. Украинское законодательство в сфере гражданской авиации в настоящее время находится на стадии реформирования и совершенствования, целью которой в аспекте либерализации воздушных перевозок является создание условий, в которых воздушный транспорт сможет развиваться стабильно, уменьшая уровень безопасности полетов и авиационной безопасности. В долгосрочной перспективе основной целью либерализации является установление наиболее благоприятных и эффективных экономических и торговых связей между государствами, и максимальной содействию росту и развитию экономики в национальном и региональном масштабе, а также обеспечении при этом права каждого государства на содержательную участие в деятельности международного воздушного транспорта. На сегодня, особую актуальность приобрел исследование влияния *acquis communautaire* на нормативно-правовое регулирование гражданской авиации Украины.

Ключевые слова: гражданская авиация, воздушные перевозки, воздушный транспорт, авиационная безопасность.

THEORETICAL AND LEGAL CHARACTERISTICS OF THE STATUTE OF PRESCRIPTION AS TO THE INSTITUTE OF CIVIL LAW

Katerina Petrenko,

Applicant Odessa I. I. Mechnikov National University
the Department of Civil Law Disciplines, Odesa, Ukraine

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-1223-7956>

e-mail: k.petrenko2010@gmail.com

Abstract. The article examines the theoretical and legal characteristics of the statute of limitations as an institution of civil law. Establishing the statute of limitations is of significant procedural importance, because with the expiration of a long time it becomes more difficult to collect the evidence necessary for consideration of the case by the court. The essence of this civil law institution is that the expiration of the statute of limitations terminates the right to sue in its material sense, the person loses the right to obtain protection of his violated subjective right and demand that the court make a decision. The concept of "prescription" is often used in legislative and law enforcement practice in the general sense, as in legal science there is no single unified concept of prescription. However, in the analysis of scientific and historical research, we can distinguish a certain pattern, the statute of limitations is analyzed only in the context of some specific legal relationship.

One of the types of statute of limitations is the statute of limitations, which allows to protect the violated right, and the law simultaneously provides a period of time within which this protection can be exercised.

The statute of limitations is the period within which a person may apply to the court to protect his civil rights or interests. The general statute of limitations is set at three years, as defined by Article 257 of the Civil Code of Ukraine. For certain types of claims, the law may establish a special statute of limitations: reduced or longer compared to the general statute of limitations.

The statute of limitations is established directly by law and can be changed by agreement of the parties only in the direction of extension, but not reduction. The statute of limitations begins from the day when the person learned or could have learned about the violation of his right or about the person who violated it. A significant difference between the suspension of the statute of limitations and its interruption is that from the date of cessation of the circumstances that served as the basis for the suspension of the statute of limitations, the statute of limitations continues taking into account the time elapsed before its termination, and in case of interruption begins.

Keywords: statute of limitations, time, law, suspension of the statute of limitations.

Актуальність. Сучасне цивільне законодавство та судова практика у зв'язку з розвитком цивільно-правових відносин постійно змінюються, удосконалюється, для розгляду судом справи необхідно збирання матеріалів, доказів, що може ускладнитися або унеможливитися із впливом часу. Саме тому важливе процесуальне значення має встановлення строку позовної давності. Позовна давність надає кожній людині чие право порушено чітко визначений, але цілком достатній строк для захисту свого права.

Встановлення судами істини забезпечується, зокрема, обмеженням строку для розгляду спору, що полегшує надання доказів, підвищує їх достовірність. Суб'єкти цивільних правовідносин наділені певними правами та обов'язками, однак ці права та обов'язки потребують охорони та можливості санкціонування їх примусового виконання, якщо суб'єкти правовідносин порушують права. Виходячи з цього, для позовної давності необхідно, щоб учасники цивільного обігу, які вважають, що їх права порушені, мають своєчасно ініціювати процедуру гарантованого їм захисту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У цивілістичній науці інститут позовної давності є достатньо дослідженим. Зокрема, він був предметом наукових досліджень Т. М. Вахонєва, В. В. Луць, О. В. Пушняк, С. Н. Абрамова, П. Д. Гуйвана, К. Ю. Лебедевої, О. С. Іоффе, М. Я. Кіріллової, В. І. Цікало, О. В. Шовкова, Т. А. Терещенко.

Метою статті є дослідження теоретичних особливостей позовної давності в цивільному праві, шляхом теоретико-правового аналізу цього інституту.

Виклад основного матеріалу. Будь-яка подія разом із суспільними відносинами, які регулюються цивільним правом, існує в просторі й часі. В загальному сенсі під словом «давність» розуміється віддаленість у часі, здійснення або тривалість існування чогось. Термін «давність» часто застосовується у законодавчій та правозастосовній практиці у такому загальному значенні. Загалом проблема полягає в тому, що єдність розуміння феномену давності в різних галузях українського права на сьогодні відсутня. Навіть у межах однієї галузі права кожен давнісний термін, образно кажучи, «живе своїм життям і своїми інтересами». Тобто у правовій науці немає єдиної уніфікованої концепції щодо давності. Однак при аналізі

наукових праць та історичних джерел можна виділити певну закономірність — давність аналізується лише у контексті якихось конкретних правовідносин, наприклад цивільна позовна давність, набувальна давність, позовна давність в адміністративному судочинстві, давність в кримінальному судочинстві та інші.

Одним із видів давності є позовна давність, яка надає можливість захистити порушене право, і закон одночасно надає період часу, у межах якого може бути здійснений цей захист. Необхідно визначитись з поняттям позовної давності. Цивільний кодекс України під позовною давністю розуміє «строк, у межах якого особа може звернутися до суду з вимогою про захист свого цивільного права або інтересу» [1, ст. 256]. Під строком у юридичній літературі прийнято розуміти «період або момент часу». Відповідно до ч. 1 ст. 251 ЦК України «строк є певним періодом у часі, зі спливом якого пов'язана дія чи подія, що має юридичне значення». Отже, час, періодом або моментом якого є строк, виступає невід'ємним елементом давності. Зарубіжні та українські цивілісти вважають, що для цивільно-правових відносин значення має не сам час, а закінчення визначеного періоду часу [4, с.7].

Надане законодавцем визначення позовної давності в ст.256 ЦК України не можна тлумачити буквально, помилково вважати, що оскільки позовна давність — це строк, у межах якого особа може звернутися до суду з вимогою про захист свого цивільного права або інтересу, то після спливу цього строку особа позбавляється можливості звернутися до суду [2, с.396]. Суд повинен прийняти позов і після спливу позовної давності, він застосовує позовну давність лише за заявою сторони у спорі та за наявності поважних причин може поновити строк позовної давності відповідно до ст. 267 ЦК України.

Однак, науковець З. В. Ромовська зазначає, що позовна давність змінює сам характер звернення до суду: якщо в межах позовної давності звернення до суду — це вимога про захист, то після спливу позовної давності звернення має характер прохання, оскільки реальний захист залежить від ставлення відповідача до застосування позовної давності та суду до причин пропусчення позовної давності [2, с.397]. Це дійсно так, якщо у ст. 256 ЦК, у якій сформульовано легальне визначення, йдеться про вимогу щодо захисту права, то ч. 2 ст. 267 ЦК вказує, що заява про захист цивільного права приймається судом незалежно від спливу позовної давності [2, с.397].

Наприклад, О.В. Шовкова пропонує розглядати позовну давність як сукупність темпоральних і «діяльних» рис, де перші знаходять свій прояв у тому, що досліджуване правове явище є певним періодом у часі, а «діяльні» передбачають, що позовна давність включає подання позову або вчинення (не вчинення) інших дій в межах строку, втрату права на захист (права на позов) [5,с.7].

Позовна давність – це час, після закінчення якого погашається право на позов. «Якщо закінчення певного проміжку часу (строку) призводить до втрати можливості позовного захисту порушеного права, вплив часу на цивільні правовідносини опосередковується позовною давністю» [6, с.5].

В свою чергу Європейський суд з прав людини, юрисдикція якого поширюється на всі питання тлумачення і застосування Конвенції пункт 1 статті 32 Конвенції, наголошує, що позовна давність – це законне право правопорушника уникнути переслідування або притягнення до суду після закінчення певного періоду після скоєння правопорушення [7, п. 51; 8, п. 570].

Отже, значення інституту позовної давності пояснюється низкою причин. Насамперед, як ми вже наголошували, обмеження строку для розгляду спору полегшує надання доказів, підвищує їх достовірність і тим сприяє встановленню судами істини. Крім того, встановлення строку позовної давності сприяє стабілізації цивільних правовідносин, усуненню невизначеності у відносинах між їхніми учасниками. Нарешті, позовна давність стимулює активність учасників цивільного обігу в здійсненні прав і виконанні обов'язків[9, с. 165].

У науці цивільного права існує чотири концепції розуміння позовної давності: 1) строк для здійснення особою правомочності для захисту свого права (О. П. Сергеев, С. Н. Абрамов, П. Д. Гуйван, О. С. Польова, К. Ю. Лебедева та ін.); 2) втрата права на позов, тобто через правові наслідки спливу строку позовної давності (І. Б. Новіцький, О. С. Іоффе, Г. Ф. Шершеневич, В. С. Сінайський та ін.); 3) право особи на захист порушених прав (М. Я. Кіріллова, П. В. Крашенінніков); 4) вплив визначеного строку (В. І. Цікало).

Проаналізувавши норми чинного цивільного законодавства робимо висновок, що в ст. 256 ЦК України відображено ідеї прихильників першої концепції позовної давності. При цьому, визначення позовної давності як строку для звернення до суду за захистом спричинило твердження про її розуміння як процесуального строку. Строк позовної давності покликаний сприяти усуненню невизначеності у відносинах учасників цивільно-правового обороту, оскільки за відсутності позовної давності потерпіла особа могла б скільки завгодно утримувати боржника під загрозою застосування заходів державно-примусового впливу, не вдаючись при цьому до реалізації свого інтересу [2,с.396].

Сутністю даного цивільно-правового інституту є те, що сплив строку позовної давності припиняє право на позов у його матеріальному розумінні, тобто особа втрачає право отримати такий захист свого порушеного суб'єктивного права і вимагати від суду винесення відповідного рішення. Слід розуміти, що сплив строку позовної давності позбавляє сторону можливості отримати захист свого права через суд, однак не позбавляє права звернутися за захистом до суду взагалі. Вимоги щодо захисту порушеного права розглядаються судом незалежно від пропуску строку позовної давності, але його сплив є підставою для відмови в задоволенні позову. Таким чином суд має встановити всі обставини справи і лише після цього

при винесенні рішення вказати про застосування строку позовної давності [5,с.73].

Також слід мати на увазі, що згідно з ч. 1 ст. 261 ЦК України позовна давність застосовується виключно за наявності порушення права особи.

Законом встановлюються наступні правила початку перебігу позовної давності:

1. Перебіг позовної давності починається від дня, коли особа довідалася або могла довідатися про порушення свого права або про особу, яка його порушила:

2. Перебіг позовної давності за вимогами про визнання недійсним правочину, вчиненого під впливом насильства, починається від дня припинення насильства.

3. Перебіг позовної давності за вимогами про застосування наслідків нікчемного правочину починається від дня, коли почалося його виконання.

4. У разі порушення цивільного права або інтересу неповнолітньої особи позовна давність починається від дня досягнення нею повноліття.

5. За зобов'язаннями з визначеним строком виконання перебіг позовної давності починається зі спливом строку виконання.

За зобов'язаннями, строк виконання яких не визначений або визначений моментом вимоги, перебіг позовної давності починається від дня, коли у кредитора виникає право пред'явити вимогу про виконання зобов'язання. Якщо боржникowi надається пільговий строк для виконання такої вимоги, перебіг позовної давності починається зі спливом цього строку.

6. За регресними зобов'язаннями перебіг позовної давності починається від дня виконання основного зобов'язання.

7. Перебіг позовної давності за вимогами про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави починається від дня набуття оспорюваних активів відповідачем. [1, ст. 260].

Як правильно вказувалося в літературі, правило про необхідність застосування суб'єктивного критерію під час обчислення початкового моменту позовної давності застосовується в зобов'язальних та абсолютних відносинах по-різному [10, с.111]. Так, окремі питання про те, коли кредитор мусив довідатися про факт порушення, вирішуються самим законодавцем. Показовою ілюстрацією сказаного є припис ч. 1 п. 5 ст. 261 ЦК України про те, що перебіг позовної давності за вимогами, що витікають із зобов'язальних відносин, починається від часу, коли зобов'язання мало бути виконане. Аналогічно визначається початковий момент давнісного строку і в ст. 9 Конвенції про позовну давність у міжнародній купівлі-продажу товарів: він починається від дня виникнення права на вимогу, а якщо право вимоги витікає з порушення договору, то початковим моментом давності є день такого порушення [11].

Отже, суд зобов'язаний з'ясувати чи порушене право або охоронюваний законом інтерес позивача, за захистом якого той звернувся до суду, не зважаючи на подану заяву про застосування строків позовної давності. Суд з підстав необґрунтованості відмовляє в позові, якщо встановлює, що право чи інтерес не порушені. У разі встановлення порушення права або охоронюваного законом інтересу особи і, якщо позовна давність спливла і інша сторона у справі зробила про це заяву, суд відмовляє в позові у зв'язку зі спливом позовної давності – за відсутності наведених позивачем поважних причин її пропущення.

Поновлення строку позовної давності полягає в тому, що суд, визнавши, що строк пропущено з поважної причини, поновлює перебіг строку позовної давності шляхом винесення рішення про захист порушеного права. У зв'язку з цим право на позов у науці розглядається в двох аспектах: процесуальному — як право особи, чиє суб'єктивне право порушено, на пред'явлення позовної заяви до суду про захист свого суб'єктивного права та в матеріальному — як право особи на задоволення власних позовних вимог по захисту порушеного права [2,с.402].

Загальна позовна давність встановлюється тривалістю у три роки, що визначено статтею 257 ЦК України. Такий строк застосовується до всіх позовів, окрім тих, для яких встановлені спеціальні правила.

Для окремих видів вимог законом може встановлюватися спеціальна позовна давність: скорочена або більш тривала порівняно із загальною позовною давністю.

Позовна давність в один рік застосовується, зокрема, до вимог:

- про стягнення неустойки (штрафу, пені);
- про спростування недостовірної інформації, поміщеної у засобах масової інформації. У цьому разі позовна давність обчислюється від дня поміщення цих відомостей у засобах масової інформації або від дня, коли особа довідалася чи могла довідатися про ці відомості;
- про переведення на співвласника прав та обов'язків покупця у разі порушення переважного права купівлі частки у праві спільної часткової власності (стаття 362 ЦК України);
- у зв'язку з недоліками проданого товару (стаття 681 ЦК України);
- про розірвання договору дарування (стаття 728 ЦК України);
- у зв'язку з перевезенням вантажу, пошти (стаття 925 ЦК України);
- про оскарження дій виконавця заповіту (стаття 1293 ЦК України);
- про визнання недійсним рішення загальних зборів товариства [1, ст.258].

Ще два види спеціальної давності були вилучені на підставі Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення порядку здійснення судочинства» від 20.12.2011 року [12]. До цього моменту також існувала спеціальна позовна давність строком п'ять років, яка застосовувалася до вимог про визнання недійсним правочину, вчиненого під впливом насильства або обману та строком у десять років — до вимог про застосування наслідків нікчемного правочину. В обґрунтуванні такого скорочення вказувалось, що таке скорочення сприятиме дотриманню принципу правової визначеності, зокрема в частині, яка стосується незмінюваності судових рішень та можливості їх фактичного перегляду упродовж невизначеного проміжку часу [12].

Позовна давність встановлена безпосередньо законом і може змінюватися угодою сторін лише у бік збільшення строку, однак не скорочення. Про таке збільшення строків позовної давності сторони мають укласти договір, для якого передбачається письмова форма.

З урахуванням ч. 1 ст. 207 ЦК України умова про збільшення позовної давності може бути визначена як в укладеному сторонами кредитному договорі, так і в окремому документі або в листах, телеграмах, телефонограмах та інших документах, якими обмінювалися сторони і які повинні однозначно свідчити про досягнення згоди сторін щодо збільшення строку позовної давності [1, ст.207]. Однак з матеріалів судової практики вбачається, що учасники цивільного обігу активно використовують збільшену позовну давність при регулюванні своїх відносин.

Окрім вищезазначеного, на деякі цивільно-правові вимоги позовна давність не поширюється відповідно до ст.268 ЦК України :

- 1) на вимогу, що випливає із порушення особистих немайнових прав, крім випадків, встановлених законом;
- 2) на вимогу вкладника до банку (фінансової установи) про видачу вкладу;
- 3) на вимогу про відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю, крім випадків завдання такої шкоди внаслідок недоліків товару, що є рухомим майном, у тому числі таким, що є складовою частиною іншого рухомого чи нерухомого майна, включаючи електроенергію;

- 4) на вимогу страхувальника (застрахованої особи) до страховика про здійснення страхової виплати (страхового відшкодування);

- 5) на вимогу центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державного матеріального резерву, стосовно виконання зобов'язань, що випливають із Закону України «Про державний матеріальний резерв».

- 6) на вимогу про визнання недійсним правочину, предметом якого є відчуження гуртожитку як об'єкта нерухомого майна та/або його частини, на який поширюється дія Закону України «Про забезпечення реалізації житлових прав мешканців гуртожитків », про визнання недійсним свідоцтва про право власності на такий гуртожиток як об'єкт нерухомого майна та/або його частини, про визнання недійсним акта передачі такого гуртожитку як об'єкта нерухомого майна та/або його частини до статутного капіталу (фонду) товариства (організації), створеного у процесі приватизації (корпоратизації) колишніх державних (комунальних) підприємств [1, ст.268].

Перші чотири виключення захищають суттєво більш слабку сторону правовідносин. П'яте виключення стосується сфери державного стратегічного резерву, який є стратегічно важливою сферою державної політики. У випадку відшкодування моральної шкоди позовна давність не застосовується, в разі заподіяння шкоди внаслідок безпосереднього порушення особистих немайнових прав. Також позовна давність не поширюється на додаткові вимоги про відшкодування завданої майнової або моральної шкоди, які приєднуються до вимоги про оспорювання акту органу публічної влади, що порушує право власності та інші речові права.

Відповідно до ст. 263 ЦК України перебіг позовної давності зупиняється у разі наявності форс-мажорних умов, у разі наявності мораторію на задоволення вимог позивача, у разі зупинення дії закону або іншого нормативно-правового акту, який регулює відповідні відносини та якщо позивач або відповідач знаходиться у Збройних силах України або в інших воєнних формуваннях, що переведені на воєнний стан [1, ст.263].

Під зупиненням слід розуміти таку зміну порядку обчислення строку, за якою в період дії певної обставини, передбаченої цивільним законодавством ст. 263 ЦК та інші норми ЦК, перебіг строку «завмирає», а після припинення цієї обставини перебіг того самого строку поновлюється в частині, що залишилася [2,с.400].

У порівнянні із законодавством минулих років ЦК запровадив також нову підставу зупинення перебігу позовної давності — зупинення дії закону або іншого нормативно-правового акту, який регулює відповідні відносини. У разі виникнення однієї з наведених обставин перебіг позовної давності зупиняється на весь час існування цих обставин, а від дня їх припинення продовжується з урахуванням часу, що минув до його зупинення [2, с.400].

Однак, у певних випадках в наслідок активних дій сторін перебіг строку позовної давності може перериватися. Підставами для переривання строку позовної давності відповідно до ст. 264 ЦК України перебіг позовної давності переривається у випадках, коли боржник вчиняє дії, що свідчить про визнання ним свого боргу або іншого обов'язку або у разі пред'явлення особою позову до одного із кількох боржників, а також якщо предметом позову є лише частина вимоги, право, на яку має позивач [1, ст.264].

Суттєвою відміною зупинення перебігу позовної давності від його переривання є те, що з дня припинення обставин, що були підставою для зупинення перебігу позовної давності, перебіг позовної давності продовжується з урахуванням часу, що минув до його зупинення, а у випадку переривання позовної давності починається заново. На даний момент тільки суд може визнати причини пропуску строку давності поважними, тобто це питання залишається на розсуд суду, а тому може мати місце різне застосування права в умовах однакових обставин.

Позовна давність не є інститутом процесуального права та не може бути поновлена в разі її спливу, як, наприклад, поновлюється строк на оскарження рішення або ухвали. Однак для позовної давності є виключення, яке може поширити її дію за межами встановленого законом строку.

Відповідно до ч. 5 ст. 267 ЦК України позивач вправі отримати судовий захист у разі визнання поважними причин пропуску позовної давності.

Питання щодо поважності цих причин, тобто наявності обставин, які з об'єктивних, незалежних від позивача підстав унеможлилювали або істотно утруднювали своєчасне подання позову, вирішується судом у кожному конкретному випадку з урахуванням наявних фактичних даних про такі обставини. Щодо фізичної особи (громадянина) останніми можуть бути документально підтверджені тяжке захворювання, тривале перебування поза місцем свого постійного проживання (наприклад, за кордоном) тощо. Стосовно підприємства (установи, організації) зазначені обставини не можуть братися судом до уваги, оскільки за відсутності (в тому числі й з поважних причин) особи, яка представляє його в судовому процесі, відповідне підприємство (установа, організація) не позбавлене права і можливості забезпечити залучення до участі у такому процесі іншої особи; відсутність зазначеної можливості підлягає доведенню на загальних підставах.

Позовна давність надає можливість ефективного захисту порушених прав у судовому порядку. Встановлення строку позовної давності має суттєве процесуальне значення, оскільки із спливом тривалого часу ускладнюється, а інколи унеможливується збирання доказів, необхідних для розгляду справи судом. Цей вид давності сприяє стабілізації цивільних правовідносин, усуненню невизначеності у відносинах між їх учасниками та стимулює активність учасників цивільного обігу у здійсненні прав і виконанні обов'язків. На наш погляд, необхідно розширити перелік підстав зупинення перебігу строку позовної давності та застосувати більш широке визначення, яке б охоплювало всі випадки неможливості здійснення особою права на захист його порушених прав в зв'язку з тим, що трапляються випадки, коли особа не має можливості здійснювати належне їй право на захист у повному обсязі: наприклад, знаходження особи в місцях відбування покарання, яке передбачає обмеження пересування особи. На даний момент тільки суд може визнати причини пропуску строку давності поважними, тобто це питання залишається на розсуд суду, а тому може мати місце різне застосування права в умовах однакових обставин.

Також необхідно відзначити, що відповідно до ч. 3 статті 267 ЦК України встановлено, що суд застосовує позовну давність лише за заявою сторони у спорі, зробленою до ухвалення судом рішення. Без заяви сторони у спорі ані загальна, ані спеціальна позовна давність застосовуватися не може за жодних обставин. Тобто цією нормою встановлені суб'єктивні межі застосування позовної давності, а саме передбачені випадки, до яких позовна давність не застосовується судом у зв'язку з відсутністю відповідної заяви сторони у спорі, таким чином, строки позовної давності є диспозитивними, а не імперативними (як позовна давність) в застосуванні.

Висновки. Одним із видів давності є позовна давність, яка надає можливість захистити порушене право, і закон одночасно надає період часу, у межах якого може бути здійснений цей захист.

Строк позовної давності не є інститутом процесуального права та не може бути поновленим в разі його спливу, як, наприклад, поновлюється строк на оскарження рішення або ухвали. Однак і для позовної давності є виключення, яке може поширити її дію за межі встановленого законом строку. Відповідно до ч. 5 ст. 267 ЦК України позивач вправі отримати судовий захист у разі визнання поважними причин пропуску позовної давності. Питання щодо поважності цих причин, тобто наявності обставин, які з об'єктивних, незалежних від позивача підстав унеможлилювали або істотно утруднювали своєчасне подання позову, вирішується судом у кожному конкретному випадку з урахуванням наявних фактичних даних про такі обставини. Встановлення судами істини забезпечується, зокрема, обмеженням строку для розгляду спору, що полегшує надання доказів, підвищує їх достовірність. Позовна давність надає кожній людині чие право порушено чітко визначений, але цілком достатній строк для захисту свого права.

References:

1. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 16.01.2003 r. № 435-IV. Verkhovna Rada Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
2. Tsyvilne pravo: Pidruchnik / V. I. Borisova, L. M. Baranova, T. I. Byegova ta in.; za red. V. I. Borisovoyi, I. V. Spasibo-Fatyeyevoyi, V. L. Yaroczko. Kh. : Pravo, 2011. T. 1. 656 p.
3. Pro deyaki pitannya viznannya pravochiniv (gospodarskikh dogovoriv) nedijsnimi: Postanova Plenumu Vishhogo gospodarskogo sudu Ukrayini vid 29.05.2013 r. № 10. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0011600-13>.

4. Petrenko K. R. Stroki давности за ukrajinskim zakonodavstvom: osoblivosti ta klasifikacziya. Naukovij visnik Uzhgorodskogo naczionalnogo universitetu. 2015. Vip. 35. Ch. 1. T. 2. P. 7-10.
5. Shovkova O. V. Pozovna давnist yak riznovid czivilno-pravovikh strokiv: dis. ... kand. jurid. nauk : 12.00.03. Kharkiv, 2007. P. 7
6. Bolotnikov I.M. Problems of limitation of actions in Soviet civil law: Author's abstract. dis. Cand. jurid. sciences. - Leningrad: Jurid. faculty, 1964.
7. Rishennya Yevropejskogo sudu z prav lyudini vid 22 zhovtnya 1996 roku za zayavami # 22083/93, 22095/93 u spravi «Stabbings ta inshi proti Spoluchenogo Korolivstva». URL: https://hra.court.gov.ua/sud2090/inf_court/generalization/uzag18c5
8. Rishennya Yevropejskogo sudu z prav lyudinivid 20 veresnya 2011 roku za zayavoyu u spravi «VAT «Naftova kompaniya «Yukos» proti Rosiyi» URL: https://hra.court.gov.ua/sud2090/inf_court/generalization/uzag18c5
9. Kharitonov C.O., Startsev O.B. Civil law of Ukraine: Pidruchnik. View. 2, rev. i add. K.: Istina, 2007.816 p.
10. P.D. Guivan. Scientific bulletin of public and private law. 2018. Vip. 6.T. 1.P. 109-114.
11. The Convention on the Longer Life of the International Purchase and Sale of Goods in 1974. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_002 (date of the blast: 08/30/2020).
12. On the introduction of amendments to the acts of the laws of Ukraine as well as for the detailed procedure for the establishment of the judiciary: the law of Ukraine was issued on 20.12.2011. No. 4176-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4176-17> (date of the beast: 08/30/2020)

Теоретико-правовая характеристика исковой давности как института гражданского права

Петренко Екатерина Руслановна, e-mail: k.petrenko2010@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-1223-7956>

Одесский национальный университет им. И. И. Мечникова, г. Одесса, Украина

Анотация. В статье исследована теоретико-правовая характеристика исковой давности как института гражданского права. Установление срока исковой давности имеет существенное процессуальное значение, поскольку с истечением длительного времени осложняется, сбор доказательств, необходимых для рассмотрения дела судом. Сутью данного гражданско-правового института является то, что истечение срока исковой давности прекращает право на иск в его материальном смысле, лицо теряет право получить защиту своего нарушенного субъективного права и требовать от суда вынесения соответствующего решения. Понятие «давность» часто применяется в законодательной и правоприменительной практике в общем смысле так как в правовой науке нет единой унифицированной концепции по давности. Однако при анализе научных и исторических исследований, можно выделить определенную закономерность, давность анализируется только в контексте каких-то конкретных правоотношений. Одним из видов давности является исковая давность, которая позволяет защитить нарушенное право, и закон одновременно предоставляет период времени, в пределах которого может быть осуществлено эту защиту.

Исковая давность - это срок, в границах которого лицо может обратиться в суд с требованием о защите своего гражданского права или интереса. Общая исковая давность устанавливается продолжительностью в три года, что определено статьей 257 ГК Украины. Для отдельных видов требований законом может устанавливаться специальная исковая давность: сокращенная или более продолжительная сравнительно с общей исковой давностью.

Исковая давность установлена непосредственно законом и может изменяться соглашением сторон лишь в сторону увеличения срока, однако не сокращение. Течение исковой давности начинается со дня, когда лицо узнало или могло узнать о нарушении своего права или о лице, которое его нарушило. Существенным отличием приостановления течения исковой давности от его прерывания является то, что со дня прекращения обстоятельств, послуживших основанием для приостановления течения исковой давности, течение исковой давности продолжается с учетом времени, прошедшего до его остановки, а в случае прерывания исковой давности начинается заново.

Ключевые слова: срок, исковая давность, время, закон, приостановление исковой давности.

FEATURES OF THE PATRONAGE SERVICE OF THE VERKHOVNA RADA OF UKRAINE

Chorna Valeria

applicant of the University of Modern Knowledge
e-mail: demidenkov@ukr.net

Abstract. This scientific article identifies the features of the patronage service of the Verkhovna Rada of Ukraine. Based on the analysis of structural elements of the Verkhovna Rada of Ukraine and their powers, it is determined that the parliamentary service is a type of public service, the content of which is the professional activity of persons providing personnel and financial services to the Chairman of the Verkhovna Rada of Ukraine, the First Deputy Chairman. The Verkhovna Rada of Ukraine, deputy factions (deputy groups), people's deputies by providing legal, scientific-methodical, analytical, prognostic and other types of activity both on the terms of the employment contract and on a voluntary basis.

Keywords: professional activity, patronage service, personnel services, financial services, providing legal, scientific-methodical, analytical.

Верховна Рада України є єдиним органом законодавчої влади в Україні. Для виконання конституційних завдань та функцій Голова Верховної Ради України, Перший заступник Голови Верховної Ради України, заступник Голови Верховної Ради України, народні депутати утворюють допоміжні органи, які на договірних засадах здійснюють різного роду діяльність (правову, консультаційну, організаційну, інформативну, комунікативну, інформаційну та ін.). Слід відзначити, що в європейській практиці немає єдиного підходу щодо визначення назви даної служби. Зокрема, зустрічаються такі назви: патронатна служба, державна служба по обслуговуванню, секретаріатна служба, парламентська служба, допоміжна служба та ін. В Україні допоміжні органи, які утворюються при вищих посадових особах та групах у Верховній Раді України мають назву патронатні служби.

О.О. Берназюк досліджуючи конституційно-правовий статус допоміжних органів, які функціонують у Верховній Раді України називають патронатною службою під якою пропонує розуміти допоміжні органи при вищих органах державної влади та утворені у порядку та в спосіб, визначений законодавством, державних органів, на які покладається забезпечення та організація діяльності вищих органів державної влади, створення умов для ухвалення ними своєчасних та ефективних рішень та які, не володіючи державно-владними повноваженнями, безпосередньо або опосередковано впливають на результативність роботи вищих органів державної влади. Характерними ознаками допоміжних органів при вищих органах державної влади є: 1) не приймають самостійних державно-владних управлінських рішень, їхні рішення мають консультативно-дорадчий характер; 2) їхні завдання та функції обумовлені тими функціями, для виконання яких утворено основний орган державної влади; 3) правовий статус допоміжних органів, за деякими винятками, визначається у підзаконних актах основного органу державної влади, при якому вони утворені; 4) утворюються з метою всебічного забезпечення та організації діяльності вищих органів державної влади, створення умов для ухвалення ними своєчасних, обґрунтованих рішень тощо [1, с.4-5].

В.І. Шевельов в більшій мірі відстоює точку зору, що даний вид служби є парламентською службою, а головним її суб'єктом у Верховній Раді України є Апарат Верховної Ради України. Досліджуючи питання апарату парламенту визначає його як постійно діючу, таку, що має статус юридичної особи та є частиною державного апарату, сукупність структурних одиниць, які мають штатний розпис, працівники якого об'єднані єдиною метою та складають систему на чолі з вищою в цій системі посадовою особою – керівником апарату, завданнями яких є правове, організаційне, документальне, аналітичне, організаційне, фінансове, матеріально-технічне, соціально-побутове забезпечення діяльності парламенту [2].

В. Толкованов вважає, що парламентська служба - це вид державної служби з особливостями, визначеними цим Законом, відповідно до мети, завдань і функцій парламенту, а парламентський службовець - громадянин України, який займає посаду парламентської служби у Верховній Раді України та здійснює встановлені для цієї посади повноваження, безпосередньо пов'язані з виконанням завдань і функцій законодавчого органу, а також дотримується принципів парламентської служби [3, с.194].

Однією з особливостей парламентської публічної служби є той факт, що будь-який контракт має відповідати принципу «верховенства права» – тобто бути врегульованими нормативно-правовими актами до моменту працевлаштування – і що працевлаштування та управління здійснюються через найбільш прозорі та об'єктивні процедури. Це стосується Бельгії, Фінляндії, Греції, Ісландії, Нідерландів, Норвегії, Польщі, Румунії, Словаччини та Сполученого Королівства [4, с.97].

В Україні питання діяльності осіб, які надають допоміжні функції урегульовано Кодексом законів про працю та Законом України «Про державну службу», втім, на нашу думку, дані акти лише поверхово, фрагментарно урегульовують правові засади діяльності даних осіб та не в повній мірі визначають їх адміністративно-правовий статус. Саме тому, наразі розкриємо види патронатних служб у Верховній Раді України та адміністративно-правовий статус осіб, що здійснюють даний вид діяльності.

Головним видом патронатної служби у Верховній Раді України є Апарат Верховної Ради України. Даний структурний підрозділ має такі особливості: – належить до числа структурно складних; – у ньому поєднуються вертикальна (відділи, управління, головні управління) та горизонтальна галузева (секретаріати комітетів) структури управління; – є управлінським органом загальної (універсальної) компетенції; – поєднує риси суто адміністративного апарату з апаратом депутатських об'єднань (секретаріати депутатських фракцій і груп) та апаратом комітетів (секретаріати комітетів); – відзначається переважно централізованим типом управління: єдиноначальність керівництва Апарату Верховної Ради України в особі Керівника Апарату Верховної Ради України поєднується з певним ступенем узалежнення вирішення низки кадрових питань від відповідних рішень парламентських комітетів, депутатських фракцій і груп; – наділений неавтономною службою персоналу, яка належить до загальної системи державної служби (незначним ступенем автономії володіють лише патронатні служби Голови та заступників Голови ВРУ); – володіє рисами адміністративного апарату, інтегрованого до загальної управлінської системи парламенту; – має риси позапартійного апарату (певний виняток із цього правила можуть становити лише секретаріати депутатських фракцій, які є робочими органами відповідних партійних представництв у парламенті); – відзначається широтою свого функціонального призначення (забезпечує виконання організаційних, аналітичних, матеріально-технічних та інших функцій) [5].

Апарат парламенту виконує здебільшого допоміжні та забезпечувальні функції, обслуговуючи діяльність парламенту як органу державної влади. Як такий, він певною мірою співвідноситься за своїм функціональним призначенням з апаратом глави держави (Адміністрація Президента України), Уряду (Секретаріат Кабінету Міністрів України, судів (апарати судів) тощо.

Як і інші парламенти світу, Верховна Рада України виконує покладені на неї конституційні повноваження, спираючись на свій апарат.

Залежно від обсягу компетенції парламенту, способу його організації (моно- чи бікамеральна структура), обсягу фінансування, історичних традицій парламентаризму тощо виокремлюють такі типи апаратів парламентів: 1) за структурою: складні, з досить розгалуженою структурою та прості; 2) за рівнем управління: а) з горизонтальною (галузевою) і вертикальною (ієрархічною) структурою; б) на рівні підкомітетів, комітетів (комісій), палат і парламенту; 3) за компетенцією: загальної (універсальної) компетенції; спеціальної компетенції; 4) за суб'єктом обслуговування: адміністративний апарат; особистий апарат депутатів; апарат депутатських об'єднань у парламенті; апарат комітетів; 5) за типом управління: централізований, переважно централізований, частково централізований, децентралізований; 6) за характером служби в апараті: з автономною і неавтономною службою персоналу; 7) за типом персоналу: а) адміністративний апарат, особистий апарат парламентаря і позаштатний апарат; б) за належністю до політичної партії: партійний і позапартійний; в) за здійсненням функцій: з виконання організаційних, аналітичних, матеріально-технічних та інших функцій [6, с.20-23].

За такою класифікацією Апарат Верховної Ради України: - належить до числа структурно складних; - у ньому поєднується вертикальна (відділи, управління, головні управління) та горизонтальна галузева (секретаріати комітетів) структура управління; - є управлінським органом загальної (універсальної) компетенції; - поєднує риси суто адміністративного апарату з апаратом депутатських об'єднань (секретаріати депутатських фракцій і груп) та апаратом комітетів (секретаріати комітетів); - відзначається переважно централізованим типом управління: єдиноначальність керівництва Апарату Верховної Ради України в особі Керівника Апарату Верховної Ради України поєднується з певним ступенем узалежнення вирішення низки кадрових питань від відповідних рішень парламентських комітетів, депутатських фракцій і груп; - наділений неавтономною службою персоналу, яка включена до загальної системи державної служби (незначним ступенем автономії володіють лише патронатні служби Голови та заступників Голови Верховної Ради України); - володіє рисами адміністративного апарату, інтегрованого до загальної управлінської системи парламенту; - має риси позапартійного апарату (певний виняток із цього правила можуть становити лише секретаріати депутатських фракцій, які є робочими органами відповідних партійних представництв у парламенті); - відзначається широтою свого функціонального призначення (забезпечує виконання організаційних, аналітичних, матеріально-технічних та інших функцій) **[Ошибка! Закладка не определена., с.20-23].**

Нинішнє нормативно-правове регулювання організації та діяльності Апарату Верховної Ради України здійснюється на трьох рівнях: 1. Конституційному – до повноважень Верховної Ради України віднесено призначення на посаду та звільнення з посади керівника Апарату Верховної Ради України, а

також затвердження кошторису Верховної Ради України та структури її Апарату. 2. Законодавчому – питання діяльності Апарату Верховної Ради України врегульовані такими актами, як: Регламент Верховної Ради України, затверджений Законом України від 10.02.2010 р., Закони України: “Про державну службу” від 10.12.2015 р., “Про звернення громадян” від 02.10.1996 р., “Про комітети Верховної Ради України” від 04.04.1995 р., “Про запобігання корупції” від 14.10.2014 р., “Про доступ до публічної інформації” від 13.01.2011 р., “Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань” від 15.05.2003 р., Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 р. тощо. Особливо насиченим нормами, присвяченими взаємодії Апарату Верховної Ради України (його окремих структурних підрозділів) із Верховною Радою України, є Регламент Верховної Ради України та Закон України “Про комітети Верховної Ради України”. 3. Підзаконному – рівні питання діяльності Апарату Верховної Ради України регулюють чотири групи нормативно-правових актів різної юридичної сили: постанови Верховної Ради України, постанови Кабінету Міністрів України, розпорядження Голови Верховної Ради України та розпорядження Керівника Апарату Верховної Ради України [7, с.271].

На підзаконному рівні питання діяльності Апарату Верховної Ради України регулюють чотири групи нормативно-правових актів різної юридичної сили: 1) постанови Верховної Ради України «Про структуру апарату Верховної Ради України від 20 квітня 2000 року № 1678-III, «Про граничну чисельність Апарату Верховної Ради України» від 1 липня 2004 року № 1944-IV, «Про затвердження Положення про помічника-консультанта народного депутата України» від 13 жовтня 1995 року № 379/95-ВР та ін.; 2) постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження критеріїв визначення переліку посад працівників державних органів, які виконують функції з обслуговування» від 6 квітня 2016 року № 271, «Про затвердження Порядку проведення службового розслідування Національним агентством з питань державної служби або його територіальними органами стосовно керівника державної служби в державному органі чи державного службовця вищого органу» від 24.06.2016 року № 393, «Питання оплати праці працівників державних органів» від 18 січня 2017 року № 15; 3) розпорядження Голови Верховної Ради України «Про затвердження Положення про порядок роботи у Верховній Раді України із проектами законів, постанов, інших актів Верховної Ради України» від 22 травня 2006 року № 428, «Про Положення про порядок роботи з документами у Верховній Раді України» від 25 травня 2006 року № 448, «Про затвердження Положення про секретаріат депутатської фракції у Верховній Раді України від 22 лютого 2008 року № 304, «Про затвердження Положення про секретаріат комітету Верховної Ради України» від 22 лютого 2008 року № 305, «Про Апарат Верховної Ради України» від 25 серпня 2011 року № 769 (в редакції розпорядження Голови Верховної Ради України № 734 від 20 листопада 2014 року), «Про веб-ресурси Верховної Ради України» 19 травня 2015 року № 699, «Про розподіл обов’язків між Керівником Апарату Верховної Ради України та заступниками Керівника Апарату Верховної Ради України» від 30 вересня 2015 року № 1366, «Про деякі питання організації роботи Апарату Верховної Ради України з реєстрації та супроводження електронних петицій, адресованих Верховній Раді України» від 28 жовтня 2015 року № 1494 та ін. Крім того, слід мати на увазі, що відповідно до частини третьої статті 7 Регламенту Головою Верховної Ради України затверджується положення про кожен структурний підрозділ (секретаріати Голови та заступників Голови Верховної Ради України, секретаріати комітетів Верховної Ради України, головне управління, управління, відділ, сектор) Апарату Верховної Ради України; 4) розпорядження Керівника Апарату Верховної Ради України (або, за його відсутності, – особи, яка тимчасово виконує його повноваження – Першого заступника Керівника Апарату Верховної Ради України) «Про затвердження Положення про преміювання державних службовців Апарату Верховної Ради України» від 5 вересня 2016 року №2949-к, «Про затвердження Антикорупційної програми Апарату Верховної Ради України» від 22 вересня 2017 року №1452-к та ін. **[Ошибка! Закладка не определена.]**

Постановою Верховної Ради України «Про заходи з реалізації рекомендацій щодо внутрішньої реформи та підвищення інституційної спроможності Верховної Ради України» від 17 березня 2016 року № 1035-VIII було визнано незворотність курсу України на європейську інтеграцію, метою якої є набуття членства в Європейському Союзі. Відповідно було визначено ряд заходів. Зокрема, пунктами 38, 39, 41, 42, 43 визначено окремі заходи, що безпосередньо стосуються питання патронатних службовців в Верховній Раді України та рекомендацій до запровадження парламентської державної служби: - у структурі Апарату Верховної Ради України повинна бути створена цілковито оновлена сучасна Кадрова Служба; - необхідно розробити всеохоплюючу стратегію розбудови кадрового потенціалу Апарату Верховної Ради України, яка передбачатиме, у тому числі, достатнє ресурсне забезпечення навчальних програм, включаючи підвищення рівня володіння іноземними мовами, індивідуалізовані плани кар’єрного зростання у поєднанні з впровадженням системи проведення регулярного оцінювання. Необхідними є розробка та впровадження системи кадрової мобільності; - Верховна Рада України у довгостроковій перспективі може розглянути можливість переходу до створення системи відокремленої парламентської державної служби; - усі помічники-консультанти народних депутатів України (незважаючи на те, чи їх робота оплачувана, чи вони

працюють на громадських засадах) з метою дотримання принципу прозорості парламенту повинні мати затверджені посадові інструкції, які визначають роль та повноваження таких помічників-консультантів і відповідним чином реєструються Управлінням кадрів Апарату Верховної Ради України. Зазначене є підставою для надання таким поміщикам-консультантам права доступу до приміщень Верховної Ради України; - слід розглянути можливість визначення реалістичної, проте невеликої кількості помічників-консультантів для одного народного депутата України, яким би видавалося відповідне посвідчення [8].

Успішна модернізація Апарату сприятиме максимально ефективному використанню своїх навичок усіма працівниками парламентської адміністрації, та дозволить покращити загальне функціонування установи. У ВРУ, як і в більшості інших демократичних парламентів, штат парламенту включає безпартійну загальну адміністрацію, яка є підзвітною установі через спікера парламенту, а також персонал, який працює на політичні групи та окремих депутатів. Більшість співробітників ВРУ є державними службовцями, а умови їх праці та трудові права регламентуються законодавством про державну службу. У ВРУ функціонує система парламентських комітетів з професійним персоналом. Проте, незвичним є спеціальний закон «Про комітети Верховної Ради України», який відокремлений від Регламенту ВРУ і регулює роботу комітетів ВРУ, а отже, і роботу співробітників секретаріатів комітетів ВРУ. Це створює двозначну ситуацію з підзвітністю персоналу секретаріатів комітетів ВРУ, які несуть відповідальність як перед Головою ВРУ в якості керівника установи, так і перед Головою та членами комітетів, які відіграють певну роль у призначенні та зміні співробітників секретаріату комітету, а також у визначенні напрямів їх роботи. Наявність окремого юридичного статусу у комітетів та їх співробітників додатково ускладнює управління і функціонування ВРУ, тому необхідно приділити увагу уніфікації правил, що регулюють роботу ВРУ, в єдиний нормативний акт [9, с.25-26].

Одним з основних елементів реформи є необхідність розробки комплексної річної та багаторічної стратегії розвитку кадрових ресурсів, яка би базувалася на засадах проактивного планування. Індивідуальний розвиток персоналу на основі щорічного циклу оцінювання має бути інтегрований у ширший організаційний розвиток і може бути поєднаний зі встановленням певної винагороди за досягнення в роботі відповідно до довгострокових результатів. Існує потреба в професіоналізації та деполітизації процесів працевлаштування у ВРУ та у більш відкритих і добре розрекламованих процесах рекрутингу; підвищенні мобільності персоналу. Також варто відзначити, що у ВРУ відчувається брак як фінансових, так і фізичних ресурсів, необхідних для реалізації програм підготовки та перепідготовки кадрів, і в середньому співробітники отримують можливість навчання лише раз на п'ять років [**Ошибка! Закладка не определена.**, с.27].

Цікавим є той факт, що представники Місії чи не перші хто пропонує розмежувати парламентську державну службу та національну державну службу. Кожна система має свої переваги і недоліки. Наприклад, те, що державні службовці належать до національної державної служби, дозволяє їх ротацію до різних міністерств та інших підрозділів національної державної служби. З іншого боку, окрема парламентська державна служба забезпечує більший захист інституційної незалежності парламенту і дозволяє встановлювати спеціальні умови та оплату праці парламентським держслужбовцям. У довгостроковій перспективі було б доцільно розглянути питання створення незалежної парламентської державної служби [**Ошибка! Закладка не определена.**, с.28].

Таким чином, в структурі Апарату Верховної Ради України діють декілька підвидів допоміжних служб, які здійснюють різного роду забезпечення своїх керівників. Дані особи функціонують на різних рівнях і можуть забезпечувати діяльність як конкретного суб'єкта, наприклад, народного депутата України, так і структурного підрозділу, наприклад, Апарат Верховної Ради України, Комітет Верховної Ради України, Секретаріат Верховної Ради України тощо.

В той же час, за результатами проведення комплексного оцінювання Громадською організацією «Лабораторія законодавчих ініціатив», яка надала оцінку реалізації кожної окремої рекомендації по шкалі від 0 до 4, де: 0 – немає жодних напрацювань або ухвалено рішення про непідтримку рекомендації; 1 – утворено робочу групу/напрацьовано аналітичні документи/зарєєстровано законопроект; 2 – оприлюднено проект стратегічного документу/законопроект включено до порядку денного/є консенсус та узгоджене бачення щодо шляху реалізації рекомендації; 3 – законопроект прийнято у першому читанні/розроблена стратегія чи інший документ/рекомендація частково реалізована; 4 – законопроект прийнято в цілому/затверджено і реалізується стратегія або відповідний документ/рекомендація реалізована в повному обсязі [10, с.7], авторами акцентовано увагу, що серед необхідних, але так і не реалізованих рекомендацій в цій сфері є створення системи відокремленої парламентської державної служби. Однак, не дивлячись на те, що при Комітеті з питань Регламенту та організації роботи Верховної Ради України було створено Робочу групу щодо підготовки змін до Закону «Про державну службу», готовий законопроект ще не було зарєєстровано у Верховній Раді України чи надано для публічного обговорення. Нереалізованими також залишаються рекомендації щодо унормування в єдиний документ внутрішніх правил (кадрова політика).

Також не була затверджена HR-стратегія, не була створена Кадрова Служба, не була затверджена посадова інструкція помічника народного депутата [**Ошибка! Закладка не определена.**, с.28].

Таким чином, на сьогоднішній день, в структурі Верховної Ради України діяльність допоміжного персоналу не урегульована на належному рівні. Разом з тим, права та обов'язки зазначених осіб урегульовано низькою нормативно-правових актів, що ускладнює розуміння їх призначення та правового статусу.

Так, пунктом 18 ч.3 ст. 3 Закону України «Про державну службу» визначено, що дія цього Закону не поширюється на працівників патронатних служб. В той же час, п. 11 ч.2 ст. 46 даного Закону визначено, що до стажу державної служби зараховуються час роботи на посадах патронатної служби, зазначених у частині першій статті 92 цього Закону [11]. Таким чином, згідно норм Закону України «Про державну службу» на осіб, що виконують патронатну службу не поширюються норми вище названого законодавчого акту.

Водночас, аналіз структури Апарату Верховної Ради України дозволяє зробити висновок, що в цілому вона цілком відповідає завданням, поставленим перед Апаратом Верховної Ради України. Зокрема, в ній успішно функціонують відповідні структурні підрозділи, що здійснюють: 1) наукове та правове забезпечення діяльності парламенту (Головне науково-експертне управління, Інститут законодавства Верховної Ради України); 2) організаційне забезпечення діяльності Верховної Ради України (Головне організаційне управління Апарату, Управління забезпечення міжпарламентських зв'язків Апарату, Управління по зв'язках з місцевими органами влади та органами місцевого самоврядування Апарату та інші); 3) документальне забезпечення діяльності парламенту (Головне управління документального забезпечення Апарату); 4) інформаційне та комп'ютерно-технічне забезпечення роботи Верховної Ради України (Інформаційне управління Апарату, Управління комп'ютеризованих систем Апарату); 5) фінансове та матеріально-технічне забезпечення діяльності парламенту (Управління справами Апарату); 6) забезпечення зв'язків із громадськістю та доступу до публічної інформації (Прес-служба Апарату, Відділ з питань звернень громадян Апарату). Деякі структурні підрозділи Апарату парламенту здійснюють свою діяльність у декількох напрямках роботи (наприклад, Головне юридичне управління Апарату, яке приймає участь у правовому та документальному забезпеченні роботи парламенту), інші створені для організації внутрішньої роботи самого Апарату Верховної Ради України (керівництво Апарату Верховної Ради України та інші) [12].

Узагальнюючи вище викладене, вважаємо, що служба в Апараті Верховної Ради України є одним з підвидів публічної служби, яку пропонуємо називати **парламентською службою** під якою розуміємо *вид публічної служби, змістом якої є професійна діяльність осіб, які забезпечують кадрове та фінансове обслуговування Голови Верховної Ради України, Першого заступника Голови Верховної Ради України, заступника Голови Верховної Ради України, депутатських фракцій (депутатських груп), народних депутатів шляхом надання правової, науково-методичної, аналітичної, прогностичної та інших видів діяльності як на умовах трудового договору, так і на громадських засадах.*

References:

1. Bernaziuk O.O. (2016) *Konstytutsiino-pravovyi status dopomizhnykh orhaniv pry vyshchyykh orhanakh derzhavnoi vlady Ukrainy: avtoref. dys. na zdob. nauk. stup. kand. yuryd. nauk z spetsialnosti 12.00.02 «konstytutsiine pravo; munitsypalne pravo»* [Constitutional and legal status of auxiliary bodies at the highest bodies of state power of Ukraine: author's ref. dis. on zdob. Science. stup. Cand. jurid. Sciences in the specialty 12.00.02 "constitutional law; municipal law"]. Uzhhorod, 2016. 20 p. (In Ukrainian)
2. Shevel'ev V. Y. (2003) *Apparat Gosudarstvennoi Dumy – predstavitel'nogo y zakonodatelnogo orhana Rossyiskoi Federatsyy (teoretycheskiye, ystoryko-pravovyye y polytykopravovyye aspekty orhanyzatsyy y deiatel'nosti) : dys. ... kand. yur. nauk : 23.00.02* [Apparatus of the State Duma - representative and legislative body of the Russian Federation (theoretical, historical-legal and politico-legal aspects of the organization and activity): dis. ... cand. jur. Science: 23.00.02]. M., 2003. 205 p. (In Russian)
3. Tolkovanov V. *Realizatsiia parlamentskoi reformy v umovakh modernizatsii systemy publichnoho upravlinnia v Ukraini* [Implementation of parliamentary reform in the modernization of the public administration system in Ukraine]. *Aktualni problemy menedzhmentu ta publichnoho upravlinnia v umovakh innovatsiinoho rozvytku ekonomiky* [Actual problems of management and public administration in the conditions of innovative development of economy]. P.187-195. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/38672/1/187.pdf> (In Ukrainian)
4. *Dystantsiyni navchalnyi kurs na temu: «Parlamentaryzm ta parlamentska diialnist»* [Distance learning course on the topic: "Parliamentarism and parliamentary activity"]. URL: <https://eduhub.in.ua/files/160570024291205.pdf> (In Ukrainian)
5. *Analychna zapyska do kruhloho stolu «Parlamentska sluzhba: reformuvannia, zasady funktsionuvannia, harantii diialnosti Aparatu Verkhovnoi Rady Ukrainy»* [Analytical note to the round table "Parliamentary Service: Reforms, Principles of Functioning, Guarantees of the Verkhovna Rada of Ukraine"]. *ANALITYChNA ZAPYSKA do kruhloho stolu «Parlamentska sluzhba: reformuvannia, zasady funktsionuvannia,*

harantii diialnosti Aparatu Verkhovnoi Rady Ukrainy» (24 lystopada 2017 roku) [ANALYTICAL NOTE to the round table "Parliamentary Service: Reforms, Principles of Functioning, Guarantees of the Verkhovna Rada of Ukraine" (November 24, 2017)]. URL: <https://radaprogram.org/content/analychna-zapyska-do-kruglogo-stolu-parlamentska-sluzhba-reformuvannya-zasady> (In Ukrainian)

6. Pohrebniak N. S. (2014) *Kompetentsyia apparata parlamenta (na prymere Ukraini). Yurydycheskye nauky: problemi y perspektyvi* [Competence of the parliamentary staff (on the example of Ukraine). Jurisprudence: problems and prospects]. *Materyali II Mezhdunar. nauch. konf. (h. Perm, yanvar 2014 h.)* [Materials II International. scientific conf. (Perm, January 2014)]. Perm : Mercuriy, 2014. P. 20-23. (In Russian)

7. Lykhach Yu. (2018) *Napriamy udoskonalennia instytutsiino-pravovoho zabezpechennia diialnosti Aparatu Verkhovnoi Rady Ukrainy* [Directions for improving the institutional and legal support of the Verkhovna Rada of Ukraine]. *Efektivnist derzhavnoho upravlinnia* [Efficiency of public administration]. 2018. VYP. 1 (54). Ch. 2. P. 268-276. (In Ukrainian)

8. *Pro zakhody z realizatsii rekomendatsii shchodo vnutrishnoi reformy ta pidvyshchennia instytutsiinoi spromozhnosti Verkhovnoi Rady Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 17 bereznia 2016 roku № 1035-VIII* [On measures to implement recommendations on internal reform and increase the institutional capacity of the Verkhovna Rada of Ukraine: Law of Ukraine of March 17, 2016 № 1035-VIII]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady* [Information of the Verkhovna Rada], 2016. № 14. St.149. (In Ukrainian)

9. *Dopovid ta dorozhnia karta shchodo vnutrishnoi reformy ta pidvyshchennia instytutsiinoi spromozhnosti Verkhovnoi Rady Ukrainy* [Report and roadmap on internal reform and institutional capacity building of the Verkhovna Rada of Ukraine]. URL: <https://www.europarl.europa.eu/resources/library/media/20160301RES16508/20160301RES16508.pdf> (In Ukrainian)

10. Zaslavskiy O., Ierusalymov V., Sokolova M. and other. (2019) *Otsinka realizatsii vnutrishnoi reformy ta pidvyshchennia instytutsiinoi spromozhnosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. Laboratoriia zakonodavchyykh initsiatyv* [Assessment of the implementation of internal reform and increasing the institutional capacity of the Verkhovna Rada of Ukraine], Kyiv, 2019. 114 p. URL: https://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2019/03/parlament_roadmap_report_ukr.pdf (In Ukrainian)

11. *Pro derzhavnu sluzhbu: Zakon Ukrainy vid 10 hrudnia 2015 roku № 889-VIII* [On Civil Service: Law of Ukraine of December 10, 2015 № 889-VIII]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady* [Information of the Verkhovna Rada], 2016. № 4. St.43. (In Ukrainian)

12. *Analychna zapyska do kruhloho stolu «Parlamentska sluzhba: reformuvannya, zasady funktsionuvannya, harantii diialnosti Aparatu Verkhovnoi Rady Ukrainy»* [Analytical note to the round table "Parliamentary Service: Reforms, Principles of Functioning, Guarantees of the Verkhovna Rada of Ukraine"]. *ANALYChNA ZAPYSKA do kruhloho stolu «Parlamentska sluzhba: reformuvannya, zasady funktsionuvannya, harantii diialnosti Aparatu Verkhovnoi Rady Ukrainy» (24 lystopada 2017 roku)* [ANALYTICAL NOTE to the round table "Parliamentary Service: Reforms, Principles of Functioning, Guarantees of the Verkhovna Rada of Ukraine" (November 24, 2017)]. URL: <https://radaprogram.org/content/analychna-zapyska-do-kruglogo-stolu-parlamentska-sluzhba-reformuvannya-zasady> (In Ukrainian)

Особенности деятельности патронажной службы Аппарата Верховной Рады Украины

Черная Валерия, e-mail: demidenkov@ukr.net
Университет современных знаний, г. Киев, Украина

Аннотация. В данной научной статье определены особенности деятельности патронажной службы Аппарата Верховной Рады Украины. На основании анализа структурных элементов Аппарата Верховной Рады Украины и их полномочий, определено, что парламентская служба это вид публичной службы, содержанием которой является профессиональная деятельность лиц, обеспечивающих кадровое и финансовое обслуживание Председателя Верховной Рады Украины, Первого заместителя Председателя Верховной Рады Украины, заместителя Председателя Верховной Рады Украины, депутатских фракций (депутатских групп), народных депутатов путем предоставления правовой, научно-методической, аналитической, прогностической и других видов деятельности как на условиях трудового договора, так и на общественных началах.

Ключевые слова: профессиональная деятельность, патронажная служба, кадровые службы, финансовые услуги, предоставление юридических, научно-методических, аналитических.

ADMINISTRATIVE AND LEGAL PRINCIPLES OF IMPLEMENTATION OF NOTARY FUNCTIONS

Soloshenko Yulia,

post-graduate student at the Institute of Law named after V. Stashis
Classic Private University, Zaporozhye, Ukraine

Abstract. The article is devoted to the analysis of administrative and legal bases of realization of functions of notary. The article offers a description of the functions of the notary as a sustainable system of guarantees in the field of property relations of citizens, a tool to ensure justice. The analysis revealed the basic functions of the notary, which should be used by public authorities to achieve the goal of administrative and legal regulation.

Keywords: notary, notary system, functions of notary, public authorities.

В науковій та навчальній літературі запропоновано різноманітні типології (класифікації) функцій нотаріату. Здебільшого пропонується робоче визначення функцій нотаріату на кшталт того, яке пропонує Л.Є. Ясінська. Згідно визначення авторки, функціями нотаріату є «основні напрямки його діяльності, в яких відображаються особливості нотаріату як унікального правового інституту, що має своїм завданням захист суб'єктивних прав громадян і юридичних осіб в приватно-правовій сфері та здійснює діяльність на засадах відповідності чинному в тій чи іншій державі законодавства, публічності та підзвітності державі». [1, с. 69]

При розгляді питань адміністративно-правових засад реалізації функцій нотаріату теоретичною базою слугували праці В. Аверьянова, Н. Армаш, І. Аршави, В. Бевзенка, Д. Беззубова, Ю. Битяка, М. Бондаревої, С. Братуся, О. Висеканцева, О. Гриня, Н. Волкової, В. М. Гаращука, І. Гриценко, О. Герасімова, А. Коваленко, Л. Коваль, В. Колпакова, С. Курінного, Р. Мельника, К. Чижмарь та ін. авторів.

Здійснений огляд та аналіз джерел за темою статті дає підстави зробити висновок щодо малої дослідженості теми виявлення адміністративно-правових засад реалізації функцій нотаріату. Окремі аспекти самої теми зазнали часткового висвітлення.

Метою статті є з'ясування сутності функцій нотаріату та встановлення адміністративно-правових засад їх реалізації засобами державного регулювання.

Аналіз функцій нотаріату має велике значення для вирішення питання про визначення дієвості тієї чи іншої парадигми в розумінні специфіки нотаріату, його відмінностей від інших гілок влади чи включеність до них або виключеності з них. Постановка зазначеного питання не є виключно теоретичною, оскільки стосується визначення повноважень та компетенцій нотаріату, особливо в латинській системі та з урахуванням потреби його наближення до стандартів ЄС. [2]

Функції нотаріату в латинській та англо-американській системах відображають засадничі вектори його діяльності і цільове призначення нотаріату. Нотаріальні функції не мають істотних особливостей щодо інших державних органів та публічних корпорацій. Вони впливають з реєстраційно-превенційної спрямованості нотаріальної діяльності та юрисдикційних компетенцій нотаріусів, які діють в рамках цивільної юрисдикції.

Як впливає із змісту ст. 5 Закону України «Про нотаріат», реалізація професійних обов'язків включає дотримання ним законодавчих та професійно-етичних нормативів в рамках виконання делегованих адміністративно-правових повноважень інших органів виконавчої влади [3, с.48]. До функцій нотаріуса можна віднести:

- *Інформаційно-роз'яснювальну функцію*, яка полягає у сприянні громадянам, підприємствам, установам і організаціям у здійсненні їх прав та захисті законних інтересів, роз'ясненні прав і обов'язків, попередженні про наслідки вчинюваних нотаріальних дій для того, щоб юридична необізнаність не могла бути використана їм на шкоду;

- *Функцію збереження особистої (корпоративної) таємниці*, яка полягає в збереженні секретності щодо відомостей, які були одержаними нотаріусом у зв'язку з вчиненням нотаріальних дій;

- *Ревізію-санкційну функцію*, яка полягає у мотивованій відмові щодо вчинення нотаріальних процедур, які не відповідають чинному законодавству;

- *Діловодчо-реєстраційну функцію*, яка полягає в організації діловодства, збереження та архівації документів нотаріального діловодства;

- *Довідково-документарну функцію*, яка полягає в наданні пояснень та довідок відповідним державним органам (Міністерству юстиції України, Головному управлінню юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головним управлінням юстиції в областях, містах Києві та Севастополі);

- *Функція професійного зростання, перекваліфікації та атестації*, яка полягає в постійному підвищенні свого професійного рівня, а у випадках, передбачених пунктом 3 частини першої статті 29-1 Закону України «Про нотаріат» - проходження підвищення кваліфікації.

На зазначені функції вказують в своїх працях Л. Радзівська, І. Черемних, Л. Мандельштам. [4] Призначенням діяльності нотаріальних органів є, передусім забезпечення законзгідності/правовідповідності набутих фізичними та юридичними особами прав і їх фіксація в нормозгідній формі при збереженні конфіденційності та поточному здійсненні документарно-ревізійних повноважень щодо складених документів.

У реалізації перерахованих вище функцій органи нотаріату керуються чинним законодавством та Конституцією України і вимагають дотримання норм зазначених нормативних актів всіма зацікавленими особами, які подають запити щодо вчинення нотаріальних процедур.

Як випливає із наведеного, із інформаційно-роз'яснювальною функцією є тісно пов'язаною функція попередження правопорушень. Це корелює з тим, що нотаріальні органи реалізують різновекторний вплив щодо господарської діяльності учасників економічних відносин, зокрема - сприяють реалізації цивільних прав і здійснюють превенцію щодо їх можливого порушення.

Наприклад, видання громадянину свідоцтва про право на спадщину здійснюється нотаріусами при відстеженні порушень щодо прав неповнолітніх і непрацездатних спадкоємців. Виявляючи порушення законності громадянами або посадовими особами, нотаріуси можуть інформувати про це керівництво органів юстиції.

Отже, здійснювані нотаріатом функції мають поле перетину із органами судової юрисдикції. З іншого боку, істотними відмінностями діяльності нотаріату є фіксація так званих безспірних фактів. Йдеться про технології та техніки інформаційно-роз'яснювальної та документарної превенції, які мають попереджувальне призначення.

Будь-які факти, що є предметом розгляду в судах, так чи інакше стають предметом суперечок і оскаржень, що накладає відбиток на особливості діяльності системи судочинства. Для свого здійснення, отже, органи нотаріату передбачають застосування дещо інших, у порівнянні із системою судочинства, технологій та технік.

Із зазначеного випливає висновок щодо сутності нотаріальної діяльності як переважно діяльності щодо посвідчення та підтвердження кола юридично значущих прав і фактів шляхом їх законзгідної документарної фіксації (з метою запобігання можливим правопорушенням або задля захисту вже порушених прав).

Узагальнення представлених в дисертаційних дослідженнях типологій дає можливість об'єднати виділені авторами функції два ключові блоки функцій нотаріату: а) функції, які виконуються нотаріатом щодо суспільства та держави (соціальні функції); б) функції в системі авторизації, аутентифікації юридично-значущих процедур в сфері документообігу.

До загально-соціальних функцій автори зараховують статусно-юрисдикційні напрями діяльності, які є зумовленими місцем нотаріату в системі органів цивільної юрисдикції та в правовій системі в цілому:

а) *превенційно-профілактична функція*, яка полягає в попередженні юридичних конфліктів. Вона передбачає шерегу субфункцій, зокрема: - ідентифікаційної функції (встановлення особи учасників правочину); - ревізійно-контрольну функцію (нагляд за законзгідністю процедур). Виконання зазначених функцій дозволяє знижувати статистику можливих конфліктів з приводу права. Нотаріальні акти через свою презумпцію безспірності володіють преюдиційною доказовістю, що дозволяє полегшувати цивільне судочинство і доведення в суді.

Виконання нотаріатом превенційно-профілактичної функції дозволяє здійснювати розвантаження судової системи шляхом зменшення кількості позовів. Нотаріат розглядає і приймає до виконання цивільно-правові справи беззаперечного змісту. Ці справи є відзначеними відсутністю суперечок між сторонами з приводу встановлення та розуміння певних юридичних фактів. (напр., посвідчення угод про розподілі майна між подружжям, спадкоємцями, укладенні шлюбних контрактів; посвідчення фактів; посвідчення угод про звернення стягнення на заставлене нерухоме майно; вирішення питань про продовження термінів для прийняття спадщини або включення до числа спадкоємців за законом особи, що не має можливості надати суду докази про родинні стосунки і т.п.). За наявних суперечностей щодо фактів та їх розуміння сторони реалізують своє право на звернення до суду;

б) *нормоконтрольна функція*, яка відображає створення нотаріатом умов для реалізації публічних прав [5] і дотримання обов'язків фізичними та юридичними особами при здійсненні ними правочинів. Нотаріус є суб'єктом виконання, використання і дотримання юридичних приписів матеріального та процесуального змісту, що відображає його юрисдикцію. В обмеженому колі ситуацій нотаріат є органом виконання юридичних рішень (напр., виконавчих приписів).

в) *правоохоронна функція*, яка полягає в забезпеченні нотаріатом законності і правомірності юридичних дій учасників, зниженні рівня громадянських і кримінальних правопорушень. Так, нотаріат гарантує законність завірених угод в сфері нерухомості, що сприяє детінізації майнового обігу;

г) *бюджето-формуюча функція*, яка відбиває функцію нотаріату в сегменті фіскальних зобов'язань. Йдеться, зокрема, про фіскалізацію суми сплати податків щодо сторін та інформування податкових органів про посвідчення договорів дарування і видачу свідоцтв про право на спадщину;

д) *функція юридичного обслуговування населення та надання юридичної допомоги*, яка полягає в супутньому консультуванні фізичних та юридичних осіб при здійсненні правочинів різного змісту.

Функції в системі авторизації, аутентифікації юридично-значущих процедур в сфері документообігу стосуються, зокрема:

1) *функція правовстановлення*, яке полягає у фіксації юридичних фактів, наприклад, батьківства, права власності, права спадкування, та їх посвідчення шляхом перевірки відповідних документів. Перевірка авторизації, таким чином, включає коло обов'язків щодо перевірки наявності необхідних фактів та їх аутентифікації;

2) *функція посвідчення*, яка полягає нотаріальних повноваженнях здійснення від імені держави процедур посвідчення, верифікації юридичних фактів;

3) *функція адміністративної правоохорони*, яка полягає в покладанні на систему нотаріату охорони прав учасників нотаріального процесу, в тому числі шляхом сприяння їм в здійсненні прав людини та дотриманні обов'язків. Ця функція здійснюється нотаріусами при здійсненні всіх нотаріальних процедур [6, с. 157];

4) *юрисдикційна функція*, яка полягає в реалізації нотаріатом функцій органу цивільної юрисдикції. Нотаріальні процедури (посвідчення фактів, копій документів та інші нотаріальні дії щодо фізичних та юридичних осіб) реалізуються в спосіб, який мінімізує або виключає ущемлення прав третіх осіб та зацікавлених суб'єктів. Нотаріат здійснює водночасно всі форми юрисдикційної діяльності: оперативно-виконавчу, правовстановлюючу, в шеругу випадків - правозастосовчу [7, с.123].

Прикметною ознакою юрисдикційної діяльності нотаріусів, як вже відзначалося вище, є не розв'язання нововиниклих конфліктів у сфері цивільного обігу, а превенція та профілактика таких конфліктів. Втручання нотаріусів в безпосереднє розв'язання таких конфліктів є обмеженим окремими спірними ситуаціями в сфері цивільного обороту.

Розмежування нотаріальних функцій дозволяє відобразити місце нотаріату в сучасному громадянському суспільстві [8, с.227] як особливого правового інституту і показати специфіку його діяльності стосовно учасників нотаріального провадження. Наприклад, особливістю нотаріальних функцій, здійснюваних в рамках нотаріального провадження, є неможливість передавання їх повноважень іншим органам і особам.

Діяльність нотаріуса нині часто буває економічно не збалансованою через відсутність вивірених, розрахованих тарифів за нотаріальні процедури різного рівня складності та відповідальності. Діючі тарифи в приватному нотаріаті іноді не враховують ані складності, ані тимчасових витрат, ані міри цивільної відповідальності нотаріуса. До того ж, контрастивність тарифів за технічну роботу в різних населених пунктах України спричиняє заниження тарифів за реалізацію складних нотаріальних процедур при завищенні тарифів щодо простих нотаріальних дій.

Наслідками таких розбалансів іноді бувають дисциплінарні скарги, реагування на які є практично відсутнім через відсутність чітких нормативів професійної нотаріальної етики та аксіологічних засад нотаріальної діяльності [9, с. 43]. В законодавстві про нотаріат є слабко розвиненим інститут професійно-дисциплінарної відповідальності нотаріусів, а також немає чіткого розмежування повноважень між нотаріатом та органами юстиції, існує проблема недостатньо чіткого визначення функцій державного контролю і багато іншого.

В сучасному нотаріаті відбувається еволюція в напрямку перетворення його на інституцію комплексного надання юридичної допомоги та істотного розширення юрисдикції шляхом вирішення нових компетенцій та обов'язків нотаріусів [6], що виражає тенденції реформування адміністративного права в Україні і світі. Ці компетенції та обов'язки можуть стосуватися консультування, збору необхідних документів, передання документів на реєстрацію прав та юридичних осіб, медіації [10], присутності на засіданнях органів управління юридичних осіб з питань обрання (призначення) органів управління, розпорядження майном, більш широкого використання депозитів нотаріусів і т.д.) [11, с.6].

Сучасний нотаріат, як вже було відзначено вище, стає надійним юридичним гарантом в сфері майнових відносин громадян, інструментом полегшення судочинства через процедури авторизації/аутентифікації, через застосування посвідчень/верифікацій, через преюдиційність нотаріально-завіраних документів та ін.

На превентивному (попереджувальному) змісті нотаріальної діяльності наголошують українські дослідники нотаріату В. Комаров та В. Баранкова. Маючи на увазі, перш за все, українську систему нотаріату, яка в своїх рисах є наближеною до легалістичного різновиду латинського нотаріату, автори наголошують на функції превенції конфліктів, «захисті прав і законних інтересів громадян від можливих порушень у майбутньому» шляхом надання «нотаріальним документам безспірного характеру» [12, с. 37].

Це надання безспірності означає для дослідників, що «правочин, засвідчений у нотаріальному порядку, гарантує набувача прав від усяких несподіванок, є правомірним і стійким» [12, с. 39]. Можна повністю погодитися з дослідниками в контексті положення про «превентивну роль нотаріату, яка виявляється при здійсненні нотаріальних дій, при відмові в їх здійсненні, при роз'ясненні сторонам наслідків вчинених дій».

В результаті проведеного аналізу адміністративно-правових засад реалізації функцій нотаріату з'ясовано, що виконання нотаріатом превенційно-профілактичної функції, яка полягає в попередженні юридичних конфліктів. Вона передбачає ряд функцій, зокрема: ідентифікаційної функції (встановлення особи учасників правочину); ревізійно-контрольної функцію (нагляд за законо-відповідністю процедур).

Наголошено на тому, що виконання зазначених функцій дозволяє знижувати статистику можливих конфліктів з приводу права, а нотаріальні акти через свою презумпцію безспірності володіють преюдиційною доказовістю, що дозволяє полегшувати цивільне судочинство і доведення в суді.

References:

1. Yasinska L. E. (2005) *Stanovlennia ta rozvytok instytutu notariatu v Ukraini : dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.01* [Formation and development of the institute of notary in Ukraine: dis. ... cand. jurid. Sciences: 12.00.01]. L., 2005, P. 69-70. (In Ukrainian)
2. Averianov V.B., Derets V.A., Pukhtetska A.A. (2006) *Kontseptualni zasady reformuvannia orhaniv vykonavchoi vlady Ukrainy z urakhuvanniam yevropeiskykh pryntsyypiv ta standartiv nalezhnoho uriaduvannia («GOOD GOVERNANCE»)* [Conceptual principles of reforming the executive bodies of Ukraine taking into account European principles and standards of good governance ("GOOD GOVERNANCE")]. *Forum prava* [Law Forum]. 2006. № 2. P. 4-12. (In Ukrainian)
3. Shchavynskyi V.R. *Derzhava yak pozyvach v administratyvnomu protsesi: sutnist ta vidpovidnist pryrodi administratyvnoi yustytzii* [The state as a plaintiff in the administrative process: the essence and relevance of the nature of administrative justice]. *Publichne pravo* [Public law]. 2015. № 4. P. 103-108. (In Ukrainian)
4. Radziivska L. K., Pasichnyk S. H. (2001) *Notariat v Ukraini: navch. pos.* [Notary in Ukraine: textbook. pos.]. K.: Yurinkom Inter, 2001. P. 9-10. (In Ukrainian)
5. Anishchenko T. S. (2014) *Publichne pravo yak fundament stanovlennia ta rozvytku prava publichnoi sluzhby* [Public law as a foundation of formation and development of public service law]. *Zhurnal skhidnoievropeiskoho prava* [Journal of Eastern European Law]. 2014. №3. P. 80-89. (In Ukrainian)
6. Averianov V.B. (2005) *Nove stavlennia do prav liudyny – meta reformuvannia ukraïnskoho administratyvnoho prava* [New attitude to human rights - the purpose of reforming Ukrainian administrative law]. *Yurydychna Ukraina* [Legal Ukraine]. 2005. № 5. P. 31-35; Melnyk R. S. (2015) *Kontseptsiia liudynotsentryzmu u suchasniï doktryni administratyvnoho prava* [The concept of anthropocentrism in the modern doctrine of administrative law]. *Pravo Ukrainy* [Law of Ukraine]. 2015. №10. P. 157-165. (In Ukrainian)
7. Yarkov V.V. (2012) *Evoliutsiia roly notaryusa v sovremennom myre: vzaymootnosheniya s obshchestvom y hosudarstvom* [The evolution of the role of the notary in the modern world: the relationship with society and the state]. *Zakon* [Law]. 2012. P. 123-133. (In Russian)
8. Melnyk R. S. (2013) *Hromadianske suspilstvo, derzhava ta administratyvne pravo* [Civil society, state and administrative law]. *Pravo Ukrainy* [Law of Ukraine]. 2013. № 8. P. 227-233. (In Ukrainian)
9. Kurinnyi Ye. (2016) *Obiekt ta predmet ukraïnskoho administratyvnoho prava: zmistovna ta aksiolohichna sutnist katehorii* [Object and subject of Ukrainian administrative law: substantive and axiological essence of categories]. *Publichne pravo* [Public law]. 2016. № 1(21). P. 43-51. (In Ukrainian)
10. Diakovych M. M. (2012) *Propozytsii shchodo rozvytku mediatsii u notarialnii praktytsi notariusiv Ukrainy* [Propositions on the development of mediation in the notarial practice of notaries of Ukraine]. *Mizhrehionalnyi instytut rozvytku notariatu, 2012 r.* [Interregional Institute of Notary Development, 2012] URL: <http://mirn.com.ua/publikaciyi/1-publikaciyi/29-2010-11-29-09-46-49>. (In Ukrainian)
11. Zheffre, A. Talpis. (2002) *Notariat u sviti zahalnosvitovykh hlobalnykh protsesiv* [Notary in the world of global processes]. *Notariat dlia vas* [Notary for you]. 2002. Lyp. serp. (№ 7). P. 5-9. (In Ukrainian)
12. Komarov V.V., Barankova V.V. (2011) *Notariat v Ukraini: pidruchnyk* [Notary in Ukraine: a textbook]. Kh. : Pravo, 2011. 384 p. (In Ukrainian)

Административно-правовые основы реализации функций нотариата

Солошенко Юлия,

Института права им. В. Сташиса Классического частного университета, г. Запорожье, Украина

Аннотация. Статья посвящена вопросам анализа административно-правовых основ реализации функций нотариата. В статье предлагается характеристика функций нотариата как постоянной системы гарантирования в сфере имущественных отношений граждан, инструмента обеспечения судопроизводства. В результате проведенного анализа выявлены базовые функции нотариата, которые должны использоваться органами публичной власти для достижения цели административно-правового регулирования.

Ключевые слова: нотариат, система нотариата, функции нотариата, органы публичной власти.

INFORMATION AND ANALYTICAL SUPPORT OF CRIMINAL PROSECUTION IN THE COURT STAGES OF CRIMINAL PROSECUTION

Ludmila Y. Yankova

Odesa State University of Internal Affairs, Ukraine

e-mail: dimatsekhan@gmail.com

Abstract. The article focuses on the inadequacy of scientific development of the problem of information and analytical support of criminal prosecution in the judicial stages of criminal proceedings. It was emphasized that the records formed within the prosecutor's office do not ensure the implementation of criminal prosecution at the appropriate level. The definition of information and analytical support of criminal prosecution in the judicial stages of criminal proceedings is given. The forms, directions and features of the use of archival criminal proceedings during the criminal prosecution are analyzed. The peculiarities of the use of operative-search data during criminal prosecution are described. Special attention is paid to the forms and directions of the prosecutor's use of operational records.

Keywords: criminal prosecution; court stages; information and analytical support; archival criminal proceedings; operational accounting.

Здійснення кримінального переслідування це перш за все інформаційно-пізнавальний процес, спрямований на встановлення сутності кримінально-релевантної події, визначення її основних ознак, повного з'ясування обставин вчинення та встановлення особи, яка вчинила злочин.

У зв'язку із цим у діяльності будь-якого суб'єкта, який здійснює кримінальне переслідування завжди гостро постає проблематика належної організації інформаційно-аналітичного забезпечення. При цьому, у залежності від функціональної спрямованості конкретного суб'єкта кримінального переслідування, стадії такого переслідування, структура, мета та джерела для здійснення інформаційно-аналітичного забезпечення матимуть свої відмінності. Принагідно наголосити, що у межах криміналістики проблематика інформаційно-аналітичного забезпечення розслідування злочинів доволі ґрунтовно досліджувалась науковцями. У той же час, слушно акцентувати увагу на недостатній кількості наукових досліджень, які присвячені інформаційно-аналітичному забезпеченню кримінального переслідування у судових стадіях кримінального провадження, оскільки у контексті аналізу цієї проблеми дослідники переважно акцентують увагу на розроблені типових алгоритмів аналізу матеріалів кримінального провадження у якому прокурором буде підтримуватись державне обвинувачення.

Аналіз структури інформаційних масивів, які забезпечують роботу органів прокуратури, свідчить про наявність відокремленого блоку, спрямованого на інформаційно-аналітичне забезпечення підтримання державного обвинувачення. Водночас, проведене дослідження свідчить, що такий інформаційний блок в основному складається із методичних рекомендацій щодо підтримання державного обвинувачення за окремими категоріями злочинів. Вивчення змісту таких методичних рекомендацій свідчить, що останні, фактично, не розкривають організаційно-тактичні особливості підтримання державного обвинувачення, а акцентують основну увагу на питаннях кримінально-правового та кримінально-процесуального характеру.

На нашу думку, *інформаційно-аналітичне забезпечення кримінального переслідування у судових стадіях кримінального провадження* – це діяльність суб'єктів, які здійснюють кримінальне переслідування, спрямована на формування системи аналітично опрацьованих даних щодо учасників кримінального провадження та обставин вчиненого кримінального правопорушення із метою обрання прокурором оптимальної організаційно-тактичної моделі кримінального переслідування.

Безумовно, що основним джерелом інформації під час підготовки до підтримання державного обвинувачення є матеріали відповідного кримінального провадження. Як відзначає професор В.В. Тищенко, аналіз результатів розслідування дозволяє по-новому інтерпретувати відомі факти, висунути нові версії та скласти програму їх перевірки; виявити помилки й недоліки при проведенні слідчих, організаційних та оперативно-пошукових дій, вжити заходів з їх усунення проведенням додаткових дій; виявити прогалини в наявних даних про розслідувану подію та розширити їх за рахунок нових джерел доказової інформації; розробити та реалізувати комплекс слідчих дій, експертних досліджень, організаційних і ОПЗ, спрямованих на збагачення інформації щодо осіб, які вчинили злочин [2].

Типізуючи інші джерела інформації, які можуть бути використанні прокурором під час здійснення кримінального переслідування слушно звернути увагу на *матеріали архівних кримінальних проваджень*.

Закономірно, що із тактичного боку та зважаючи на реально існуюче навантаження на працівників прокуратури використовувати матеріали архівних кримінальних проваджень доцільно не завжди. Зокрема, як джерело інформаційно-аналітичного забезпечення матеріали архівних кримінальних проваджень можуть використовуватись під час підтримання кримінального переслідування у кримінальних провадженнях щодо: а) злочинів, вчинених рецидивістами; б) злочинів, вчинених організованими злочинними угрупованнями; в) злочинів серійного характеру.

При цьому, в залежності від конкретного кримінального провадження, аналіз матеріалів архівних кримінальних проваджень має своє функціональне призначення та відповідну систему завдань. Так, під час кримінального переслідування рецидивістів, аналіз архівних кримінальних проваджень щодо злочинів, вчинених цією особою дозволяє: проаналізувати становлення та розвиток кримінальної кар'єри конкретної особи; встановити систему його кримінальних зв'язків, які невідомі прокурору у зв'язку із розслідуванням конкретного кримінального провадження; прогнозувати можливу модель поведінки особи під час судового розгляду, зважаючи на типові поведінкові моделі під час судових засідань в інших кримінальних провадженнях; визначити місце особи у системі кримінального середовища і, як наслідок, його морально-етичні установки, сформовані кримінальною субкультурою, зокрема відношення до правоохоронних органів та суду, готовність співпраці з останніми тощо.

Загалом аналіз таких даних дозволяє прокурору вирішити важливе завдання під час підготовки до підтримання державного обвинувачення – сформулювати психологічний портрет особи злочинця. Як відзначають дослідники при складанні психологічного портрета злочинця після його затримання можливе використання методів, які дозволяють всебічно та конкретно вивчити його якості, ціннісні орієнтації, життєві позиції тощо: узагальнення незалежних характеристик, вивчення життя і діяльності злочинця, бесіди, спостереження, психодіагностичні заходи та ін. Виявити риси характеру, які впливають на способи досягнення цілей (ризикованість, обережність, винахідливість, наполегливість, раціональність тощо), мотиви й стиль діяльності, місце злочинця в ієрархії груп, у сім'ї, на роботі, серед друзів, особливості поведінки в умовах групової діяльності та ін. дозволяє метод узагальнення незалежних характеристик, що полягає у збиранні відомостей про особливості поведінки злочинця зі слів людей, які його знають, з письмових свідчень, характеристик з місця навчання, роботи й узагальнення отриманої інформації для визначення стійко повторюваних у повідомленнях різних людей властивостей злочинця. Ті психологічні особливості, на які опитувані вказують частіше, як правило, і є справді об'єктивними і притаманними підозрюваному [1].

Формулювання психологічного портрету обвинуваченого на підставі аналізу матеріалів архівних кримінальних проваджень (справ), а також інших наявних даних дозволяє прокурору обрати оптимальну модель встановлення психологічного контакту з обвинуваченим під час його допиту у суді, оскільки як свідчить опрацювання матеріалів практики такий допит є, фактично, першим тривалим особистим спілкуванням прокурора та обвинуваченого, оскільки здійснюючи процесуальне керівництво працівники прокуратури безпосередньо допитують підозрюваних та/або приймають участь їх допитах, які проводить слідчий під час розслідування резонансних кримінальних проваджень.

Крім того, сформулювавши уявлення про психологічну структуру особи обвинуваченого прокурор може ще на етапі підготовки до підтримання державного обвинувачення систематизувати тактичні прийоми, які будуть використані у суді з урахуванням різних моделей поведінки обвинуваченого та обраної тактики захисту. Важливість такої роботи не слід принижувати, оскільки, як свідчить практика, трапляються випадки коли особи, які на досудовому розслідуванні, завдяки вдалій роботі слідчого щодо встановлення психологічного контакту надавали детальні та правдиві показання, а у судовому засіданні через формування особистої неприязні до прокурора відмовлялись від дачі показань, або умисно відмовлялись надавати окрему інформацію, яка має ключове значення для доведення обвинувальної тези прокурора.

Більш складнішим є ранжування необхідних для вивчення матеріалів архівних кримінальних проваджень під час кримінального переслідування злочинних угруповань. У даному випадку критеріями для відбору архівних кримінальних проваджень, які потребують аналізу у контексті здійснення інформаційно-аналітичного забезпечення є: тривалість дії злочинного угруповання; засудження його учасників у межах одного кримінального провадження; базові форми злочинної діяльності угруповання; поширення на діяльність угруповання злочинного впливу конкретного лідера кримінального середовища, який не є безпосереднім учасником злочинного угруповання.

У даному випадку прокурору, за наявності реальної можливості, слушно проаналізувати наявні архівні кримінальні провадження щодо кожного із учасників злочинного угруповання, оскільки найнебезпечніші злочинні угруповання зорієнтовані на вчинення тяжких та особливо тяжких насильницьких та корисливо-насильницьких злочинів, як правило, сформовані з осіб, які раніше притягувались до кримінальної відповідальності. З тактичного боку аналіз таких кримінальних проваджень дозволяє прокурору структурувати обвинувачених за ступенем інтенсивності кримінальної установки, оскільки входження особи до злочинного угруповання та вчинення у його складі злочину не завжди

свідчить про наявність стійкої соціально-психологічної установки на кримінальний спосіб життя. Так, на нашу думку, проведення такої роботи дозволить прокурору типізувати обвинувачених на такі групи: а) обвинувачені, які є членами конкретного злочинного угруповання та мають стійку установку на злочинний спосіб життя із прагненням до побудови кримінальної кар'єри; б) обвинувачені, які є членами злочинного угруповання, але не мають стійкої кримінальної установки та прагнення до побудови кримінальної кар'єри, а вчинення ними злочину у складі угруповання зумовлено іншими обставинами, зокрема: психологічним тиском на них із боку інших членів злочинного угруповання; наявністю реальної загрози їх особистої безпеки та/або безпеки членів їх сімей у разі виходу із складу злочинного угруповання; неможливість соціальної адаптації у суспільстві після відбування покарання у виді позбавлення волі. Вивчення матеріалів практики свідчить, що для таких осіб можна виокремити типові ознаки їх автономної злочинної діяльності до входження у структуру злочинного угруповання та вчинення у його складі злочину, зокрема: вчинення злочинів проти власності невеликої або середньої тяжкості без застосування насильства над потерпілим; вчинення таких злочинів без використання холодної та/або вогнепальної зброї, а використання підручних знарядь та засобів; вчинення злочинів некваліфікованим способом, реалізація якого не потребує ретельної підготовки та планування; вчинення злочинів у сфері обігу наркотичних засобів та психотропних речовин.

Не менш важливим є й аналіз архівних кримінальних проваджень щодо діяльності конкретного злочинного угруповання, у випадках коли його учасники раніше притягувались до кримінальної відповідальності у межах одного кримінального провадження, оскільки, як свідчить слідчо-оперативна практика притягнення учасників злочинного угруповання до кримінальної відповідальності та їх засудження до покарання у виді позбавлення волі не завжди призводить до розпаду злочинного угруповання, а в окремих випадках навіть сприяє більшій консолідації його членів та кваліфіковане продовження злочинної діяльності після відбування кримінального покарання. Аналіз таких архівних кримінальних проваджень доцільно проводити із метою: а) формування у прокурора відповідного системного уявлення щодо формування та розвитку конкретного злочинного угруповання як відповідної соціальної мікросистеми, особливостей формування стійкості та ієрархічності взаємовідносин у його структурі тощо; б) трансформації кримінальних ролей кожного із обвинувачених у структурі такого угруповання та формування у них стійкої мотивації на кримінальний спосіб життя; в) виявлення осіб, які були причетними до злочинної діяльності угруповання інформація щодо яких відсутня у конкретному кримінальному провадженні направлено до суду.

Наступним джерелом інформаційно-аналітичного забезпечення обвинувальної діяльності прокурора у судових стадіях кримінального провадження є **дані накопичені оперативними підрозділами**. Загалом до структури таких даних, на нашу думку, слушно включити інформацію, що міститься в: а) оперативних обліках; б) матеріалах оперативно-розшукових справ, зокрема й архівних оперативно-розшукових справ. Важливість опрацювання таких даних під час підготовки до підтримання державного обвинувачення зумовлюється їх різноманітністю та системністю, оскільки у своїй діяльності оперативні підрозділи накопичують інформацію, яка стосується не лише конкретного злочину чи особи, а й дані щодо, які мають стратегічне та тактичне значення для вирішення завдань по боротьбі зі злочинністю. Так, у практичній площині вироблена відповідна моделі інформаційної взаємодії між працівниками оперативних підрозділів та слідчими, у якій працівники оперативних підрозділів зорієнтовані на передачу слідчому інформації, яка може бути використана ним у встановленні та доказуванні обставин конкретного кримінального правопорушення, і лише в окремих випадках даних, якій можуть бути використанні для прийняття організаційно-тактичних рішень під час досудового розслідування. Таким чином, як правило, у разі ознайомлення прокурора лише із матеріалами кримінального провадження ним безпідставно залишається поза увагою інформація, яка дозволяє конкретизувати майбутню модель підтримання державного обвинувачення та вибір стратегії кримінального переслідування у судових стадіях кримінального провадження.

Так, вивчення практики підготовки прокурорів до підтримання державного обвинувачення свідчить, під час аналізу матеріалів оперативно-розшукових та інших категорій справ, провадження у яких здійснюється оперативними підрозділами може бути отримана інформація щодо: причин та умов, які сприяли вчиненню злочину; осіб, які негативно впливають на фігуранта; осіб, які спровокували злочин; осіб, причетних до злочину; способів учинення конкретних злочинних дій; очевидців злочину, які не були допитані під час досудового розслідування; відомості, які стосуються окремих елементів складу злочину; способу життя, матеріального становища, режиму дня, стереотипів та моделей поведінки, родинних зв'язків обвинуваченого; осіб, які володіють інформацією щодо вчиненого злочину.

Крім того, не менш важливим джерелом аналітичної інформації під час кримінального переслідування у судових стадіях кримінального провадження є **оперативні обліки**. Необхідно зауважити, що у контексті використання таких даних проблемним питанням є те, що прокурор не має безпосереднього доступу до переважної більшості обліків, які формуються та заадмініструються оперативними підрозділами для вирішення стратегічних та тактичних завдань з протидії злочинності, а може отримати

таку інформації лише у процесі інформаційної взаємодії із працівником оперативного підрозділу. Зауважимо, що, на нашу думку, звернення прокурора під час підготовки до підтримання державного обвинувачення до даних, які містяться в оперативних обліках доцільне лише після опрацювання усієї наявної інформації щодо обставин кримінального правопорушення та особи обвинуваченого чи групи обвинувачених та у разі формування у прокурора переконання щодо його недостатньої обізнаності стосовно конкретних обставин чи осіб, які можуть призвести до вибору невдалих тактичних прийомів під час підтримання державного обвинувачення.

На жаль, питання звернення прокурора для отримання інформації з оперативних обліків та його співпраця із працівником оперативного підрозділу у контексті цієї проблеми залишається неврегульованою, зокрема й у частині форми та механізму передачі сформованої аналітичної інформації прокурору. Так, у практичній площині, наразі, функціонує модель згідно із якою прокурор інформує працівника оперативного підрозділу, який здійснює оперативно-розшукове супроводження досудового розслідування щодо доцільності отримання додаткової інформації щодо конкретного обвинуваченого, його зв'язків, інших даних, які мають значення для обрання оптимальної тактики підтримання державного обвинувачення. Після цього, працівник оперативного підрозділу, уповноважений на доступ до конкретної оперативно-розшукової інформації систематизує наявні в оперативних обліках дані у вигляді аналітичної довідки, яка підшивається до матеріалів справи контрольно-спостережного провадження у результаті чого і з її змістом може ознайомитись прокурор, який здійснює кримінальне переслідування.

Слушно зауважити, що у значній кількості випадків і безпосередньо працівник оперативного підрозділу може бути джерелом аналітичної оперативної інформації, особливо у випадках наявності значного досвіду оперативної роботи, обізнаності щодо оперативної обстановки на території оперативного обслуговування, тривалого розроблення конкретної особи чи організованого злочинного угруповання. У даному випадку працівник оперативного підрозділу у разі відсутності загрози інтересам оперативно-розшукової роботи може надати таку інформації прокурору безпосередньо у вербальній формі під час надання консультативної допомоги.

У контексті цього, відзначимо що використовуючи вказані інформаційні джерела для інформаційно-аналітичного забезпечення кримінального переслідування прокурор може отримати інформацію щодо:

розроблення обвинуваченого у зв'язку із підготовкою ним вчинення іншого злочину або причетності до нерозкритого злочину;

характеристики обвинуваченого та особливостей його системи зв'язків та комунікацій, яка отримана від осіб, які конфіденційно співпрацюють з оперативними підрозділами. У контексті цього, необхідно відзначити, що у даному випадку особливу увагу необхідно звернути на "неактивні зв'язки" обвинуваченого під якими слід розуміти осіб з якими обвинувачений підтримував інтенсивний зв'язок у минулому, але наразі комунікація між ними відсутня, оскільки припинення такої комунікації може бути елементом тактики злочинної діяльності обвинуваченого і такі зв'язки можуть активізувати свою діяльність на будь-якій стадії кримінального провадження, зокрема й з метою організацій протидії діяльності прокурора. Типовими зв'язками такої групи є: особи із якими обвинувачений проходив строкову військову службу; однокласники; однокурсники; друзі дитинства; не близькі родичі тощо;

- обвинуваченого, яка отримана оперативними підрозділами під час проведення пошукових та адміністративно-перевірочних заходів щодо обвинуваченого у зв'язку із перевіркою причетності його до вчинення інших кримінальних правопорушень;

- участі обвинуваченого у діяльності комерційних структур, громадських організацій тощо, а також інших складових, які утворюють інфраструктуру його злочинної діяльності;

- суб'єктів підприємницької діяльності, які контролюються непрямо обвинуваченим та/або його стійкими зв'язками;

- результатів оперативно-розшукових заходів, які проводились щодо обвинуваченого та не відображені у матеріалах кримінального провадження;

- осіб, які мають вплив на обвинуваченого та використовуючи останній можуть моделювати його поведінку під час судового провадження.

Підсумовуючи, викладене, можна зробити такі попередні висновки: *по-перше*, у теорії криміналістики питання інформаційно-аналітичного забезпечення кримінального переслідування у судових стадіях кримінального провадження залишається недостатньо дослідженою проблемою; *по-друге*, основними джерелами інформаційно-аналітичного забезпечення такої діяльності є: матеріали кримінального провадження; матеріали архівних кримінальних проваджень систематизовані за відповідними критеріями; дані оперативно-розшукового характеру, отримані працівниками оперативних підрозділів під час виконання завдань щодо протидії злочинності.

References:

1. Aleksyeyeva T.V. Psykholohichnyy portret yak psykholoho-kryminalistychnyy metod vyvchennya osobystosti zlochynsya. Problemy suchasnoyi psykholohiyi. 2010. Vypusk 7. P.19-29

2. Tishchenko V.V. Koryslyvo-nasyl'nyts'ki zlochyny: kryminalistychnyy analiz: Monohrafiya. Odesa: Yurydychna literatura, 2002. 360 p.

Информационно-аналитическое обеспечение уголовного преследования в судебных стадиях уголовного производства

Янкoвaя Людмила Юриевна, e-mail: dimatsekhan@gmail.com

Одесский государственный университет внутренних дел, г. Одесса, Украина.

Аннотация. В статье акцентировано внимание на недостаточности научной разработки проблемы информационно-аналитического обеспечения уголовного преследования в судебных стадиях уголовного производства. Отмечено, что сформированные в рамках прокуратуры учеты не обеспечивают осуществления уголовного преследования на должном уровне. Дано определение информационно-аналитического обеспечения уголовного преследования в судебных стадиях уголовного производства. Проанализированы формы, направления и особенности использования архивных уголовных производств при осуществлении уголовного преследования. Охарактеризованы особенности использования во время уголовного преследования оперативно-розыскных данных. Отдельно обращено внимание на формы и направления использования прокурором оперативных учетов.

Ключевые слова: уголовное преследование; судебные стадии; информационно-аналитическое обеспечение; архивные уголовные производства; оперативные учеты.

Centre for European Reforms Studies a.s.b.l.
(Grand Duchy of Luxembourg)

European Reforms Bulletin

scientific peer-reviewed journal

2020
No. 1

Passed for printing 31.03.2020. Appearance 07.04.2020.
Typeface Times New Roman. Circulation 100 copies.

Design, computer page positioning, layout: **Centre for European Reforms Studies, a.s.b.l. Grand Duchy of Luxembourg**
All the articles are published in author's edition. Publishing institution: **Centre for European Reforms Studies, a.s.b.l. Grand Duchy of Luxembourg** (Registre de commerce et des sociétés, Luxembourg, F 10.340, siège social: L-1541 Luxembourg, 36, boulevard de la Fraternité),
+352661261668, e-mail: bulletin@email.lu, <http://cers.eu.pn/bulletin.html>